

AmbEDK

Platforma ambasádorov a ambasádoriek
európskej demokratickej kultúry

KOMPETENCIE PRE DEMOKRATICKÚ KULTÚRU

PRÍRUČKA PRE STREDNÉ ŠKOLY

AUTORSKÝ TÍM:

KATARÍNA CIGÁNOVÁ

DAGMAR HORNÁ

MARTA JENDEKOVÁ

ADRIANA MESOCHORITISOVÁ

KÁLMÁN PETŐCZ

Príručka je jedným z výstupov projektu financovaného z OP EVS, č. 314011L895

– Platforma ambasádorov a ambasádoriek európskej demokratickej kultúry

KOMPETENCIE PRE DEMOKRATICKÚ KULTÚRU

Príručka pre stredné školy

Vydala Academia Istropolitana Nova v spolupráci s Helsinským výborom pre ľudské práva na Slovensku

Svätý Jur 2020

ISBN: 978-80-99976-08-6

Táto príručka je jedným z výstupov projektu Platforma ambasádorov a ambasádoriek európskej demokratickej kultúry.

Autori: Mgr. Katarína Cigánová, PhDr. Dagmar Horná, PhD., Mgr. Adriana Mesochoritsová, PhDr. Kálmán Petőcz, PhD.

Editori: PhDr. Kálmán Petőcz, PhD., Mgr. Marta Jendeková

Recenzent: Doc. PhDr. Michal Vašečka, PhD.

Text neprešiel klasicickou jazykovou a redakčnou úpravou, a preto sa v ňom môžu vyskytovať niektoré formálne odlišnosti.

Projekt Platforma ambasádorov a ambasádoriek európskej demokratickej kultúry (AmbEDK) realizovali Academia Istropolitana Nova a Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku v rokoch 2018 – 2020 vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu v rámci Operačného programu Efektívna verejná správa, dopytovo-orientovanej výzvy pre neziskové organizácie OP EVS DOP-PO1-SC1.1-2017-4 Občianska participácia a informovanosť (projekt č. 314011L895).

Kompetencie pre demokratickú kultúru

OBSAH

PREDSLOV	7
ÚVOD. POTREBA DEMOKRATICKEJ KULTÚRY. Autor: Kálmán Petőcz	9
A KOMPETENCIE PRE DEMOKRATICKÚ KULTÚRU A RADA EURÓPY. Autorka: Dagmar Horná	15
1 Vybrané míľniky na ceste Rady Európy k Referenčnému rámcu kompetencií pre demokratickú kultúru (2016 – 2018).....	16
1.1 Odporúčanie Výboru ministeriek a ministrov č. 7 z roku 2010 členským štátom. Charta Rady Európy o vzdelávaní k demokratickému občianstvu a ľudským právam.	17
1.2 Deklarácia o podpore občianstva a spoločných hodnôt slobody, tolerancie a nediskriminácie prostredníctvom vzdelávania (Európska únia, Parížska deklarácia, február 2015)	18
1.3 Zaistenie demokracie prostredníctvom vzdelávania. Vývoj referenčného rámca kompetencií pre demokratickú kultúru (Bruselská deklarácia, Rada Európy, apríl 2016)	19
1.3.1 Kľúčové kompetencie pre celoživotné vzdelávanie. Európsky referenčný rámec.	20
1.4 Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru Rady Európy (2016 – 2018). Výber.	23
1.4.1 Model kompetencií pre demokratickú kultúru	24
1.4.2 Deskriptory kompetencií pre demokratickú kultúru.....	31
B KOMPETENCIE PRE DEMOKRATICKÚ KULTÚRU A EURÓPSKA ÚNIA.....	42
2 DEMOKRACIA AKO ZÁKLADNÁ HODNOTA EÚ. Autorka: Katarína Cigánová.....	42
2.1 Princípy Európskej únie.....	43
2.2 Ako to je s ochranou ľudských práv v EÚ?.....	44
2.3 Prístupové (Kodanské) kritériá	45
2.4 Orgány a inštitúcie EÚ. Európsky parlament	46
2.5 Právny systém Európskej únie	47
C DEMOKRACIA AKO HODNOTA. Autor: Kálmán Petőcz	49
3 DEMOKRACIA.....	49
3.1. Prečo nazývame modernú demokraciu liberálnou?	49

3.2. Pluralizmus	51
3.3. Demokracia a zodpovednosť. Vzdelávanie k demokracii a ľudským právam.	54
3.4. Zastupiteľská demokracia vs priama demokracia.	56
3.5. Reprezentatívne vládnutie, deľba a kontrola moci	58
3.5.1. Horizontálne usporiadanie moci	59
3.5.2. Vertikálne usporiadanie moci	61
3.6. Princípy právneho štátu	63
3.7. Vláda väčšiny vs rešpektovanie ľudských práv a záujmov menšín	66
3.8. Význam volieb v liberálnej demokracii	67
4. VOEBY	68
4.1. Charakter volebného práva	69
4.1.1. Všeobecnosť volebného práva	69
4.1.2. Rovnosť a priamosť volebného práva	71
4.1.3. Tajnosť hlasovania	72
4.2. Férovosť volieb	73
4.2.1. Väčšinový volebný systém	73
4.2.2. Systém pomerného zastúpenia	76
4.2.3. Volebný prah (volebné kvórum)	78
4.3. Volebná kampaň	78
4.3. Voľby za socializmu	80
4.4. Voľby do Európskeho parlamentu	81
4.4.1. Porovnanie jednotlivých medzinárodných organizácií	82
4.4.1.1. Valné zhromaždenie Organizácie Spojených národov	82
4.4.1.2. Parlamentné zhromaždenie Rady Európy	83
4.4.1.3. Európsky parlament	84
4.4.2. Vývoj postavenia a právomocí Európskeho parlamentu	84
4.4.3. Charakter Európskeho parlamentu	88
4.4.4. Význam volieb do Európskeho parlamentu	89
4.4.5. Európske strany a politické frakcie v EP. Základný opis	90
4.4.6. Charakteristika európskych strán	93
4.4.6.1. Kruhové politické spektrum. Systémové a nesystémové strany	96
D. KLÚČOVÉ VÝZVY SÚČASNOSTI	99
5. RODOVÁ KOMPETENCIA AKO NEVYHNUTNÁ SÚČASŤ KOMPETENCIÍ PRE DEMOKRATICKÚ KULTÚRU. Autorka: Adriana Mesochoritisová	99
5.1. Základné východiská problematiky rodovej rovnosti	100
5.1.1. Rodová kompetencia a rodové vzdelávanie	100

5.2. Základné pojmy: rod, pohlavie, rodová socializácia a rodová rovnosť	102
5.2.1. Pohlavie a rod.....	103
5.2.2. Rodová socializácia.....	105
5.2.3. Čo je rodová rovnosť?	107
5.3. Školstvo ako rodovo zaťažená inštitúcia	108
5.3.1. Rodovo citlivé vzdelávanie a pedagogika	111
5.3.2. Metódy a zásady rodovo citlivého vzdelávania, rodovo citlivej pedagogiky.....	114
5.4. Ľudské práva žien a základné dokumenty OSN v tejto oblasti.....	119
5.4.1. Vývoj ľudských práv žien na pôde OSN (Od Charty k CEDAWu a Pekinskej platforme).....	121
5.4.2. Svetová konferencia o ľudských právach (1993)	124
5.4.3. Štvrtá svetová konferencia žien (1995)	125
5.5. Dohovor OSN o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien – listina ľudských práv žien	127
5.5.1. Aké práva chráni CEDAW a aké sú povinnosti zmluvných štátov	128
5.5.2. CEDAW Výbor	131
5.5.3. Opčný protokol k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien	132
5.6. Dohovor Rady Európy o predchádzaní násilliu na ženách a domácemu násilliu a boji proti nemu.	134
6. MIGRÁCIA AKO VÝZVA PRE DEMOKRACIU. Autor: Kálmán Petöcz	139
Úvod	139
6.1. Definícia základných pojmov. Migrácia, migrujúci ľudia, osoby na úteku.	140
6.1.1. Migranti a migrantky	141
6.1.2. Osoby na úteku (utečenci a iné osoby oprávnené na medzinárodnú ochranu).....	144
6.1.3. Nelegálna a „neregulárna“ migrácia.....	149
6.2. Migračná kríza v roku 2015 a jej riešenia.....	151
6.2.1. Otázka tzv. povinných migračných kvót.....	152
6.3. Migrácia v dejinnom priereze.....	155
ZÁVER. Autor: Kálmán Petöcz.....	169
PRÍLOHY.....	176
Príloha č. I. K časti Kompetencie pred demokratickú kultúru. Autorka: Dagmar Horná	177
I./1. Aktivity na podporu realizácie rámca kompetencií pre demokratickú kultúru v Slovenskej republike v rokoch 2016 – 2017.....	177
I./1.1. Medzinárodný projekt Národného ústavu celoživotného vzdelávania a partnerov	177
I./1.2. Pilotný ročník Slovenskej a českej regionálnej akadémie	178
I./1.3. Publikácie UNESCO a Rady Európy určené učiteľkám a učiteľom.....	179
I./2. KLÚČOVÉ KOMPETENCIE PRE CELOŽIVOTNÉ VZDELÁVANIE. EURÓPSKY REFERENČNÝ RÁMEC	182

PRÍLOHA č. II. K časti Demokracia. Autor: Kálmán Petőcz.....	193
II./1. Výňatky z programových dokumentov európskych strán.....	193
II./2. Vzory hlasovacích lístkov a spôsob hlasovania v rôznych typoch volebných systémov pri voľbách do EP.....	199
Príloha č. III. K časti: Rodová kompetencia ako nevyhnutná súčasť kompetencií pre demokratickú kultúru. Autorka Adriana Mesochoritsová.....	206
III/1. Pekinská akčná platforma OSN.....	206
III/2. CEDAW dohovor: Aké práva chráni Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien.....	212
METODICKÉ PRÍLOHY. Vybrala a zostavila: Dagmar Horná.....	216
A. IDEOTÉKA.....	218
B. TIMOTHY SNYDER: O TYRANII.....	234
C. METODICKÁ INŠTRUKCIA NA NAKRÚTENIE VIDEA V RÁMCI REALIZÁCIE KOMPETENCIÍ PRE DEMOKRATICKÚ KULTÚRU NA ŠKOLE.....	248
Zoznam vybraných použitých skratiek.....	250
Autorky a autor.....	251

KOMPETENCIE PRE DEMOKRATICKÚ KULTÚRU

PREDSLOV

Príručka Kompetencie pre demokratickú kultúru je jedným z výstupov projektu Platforma ambasádorov a ambasádoriek európskej demokratickej kultúry (ďalej len „AmbEDK“), ktorého nositeľmi sú Academia Istropolitana Nova a Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku. Projekt sa realizuje v rokoch 2018 – 2020 vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu v rámci Operačného programu Efektívna verejná správa (riadiaci orgán Ministerstvo vnútra SR), dopytovo orientovaná výzva pre neziskové organizácie, OP EVS DOP-PO1-SC1.1-2017-4, Občianska participácia a informovanosť.

Základným cieľom projektu je pripraviť mladých ľudí na praktický život v demokratickej občianskej spoločnosti a v Európskej únii, naučiť ich poznať a zodpovedne uplatňovať svoje práva, vrátane volebného práva a práv občianskej participácie a naučiť ich chápať a plniť občianske povinnosti. Cieľovou skupinou projektu, a teda aj predkladanej príručky, sú predovšetkým mladí ľudia – žiaci a žiačky stredných škôl a ich učitelia a učiteľky. Mnohí a mnohé z nich sa zúčastnili aj predchádzajúcich projektov a aktivít oboch našich ako aj partnerských organizácií, zameraných na rozvoj demokratického a občianskeho povedomia mládeže. Ide o nasledujúce aktivity:

- Olympiáda ľudských práv, predmetová olympiáda a postupová súťaž, vyhlasovaná Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, v ktorej Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku pôsobí ako jeden z odborných a organizačných garantov;
- Ambasádorská škola Európskeho parlamentu (European Parliament Ambassador School – EPAS), program zameraný na zvýšenie európskeho povedomia mládeže, ktorý sme realizovali v súčinnosti s Kanceláriou Európskeho parlamentu na Slovensku;
- Rámec kompetencií pre Európsku demokratickú kultúru, program Rady Európy zameraný na kultiváciu demokratických zručností, postojov a hodnôt mládeže.

O skúsenosti, poznatky, ale aj kontaktnú bázu týchto predchádzajúcich aktivít sa pri napĺňaní cieľov projektu opierame. Realizáciou uvedených projektov a aktivít, na ktoré plynule nadviazal projekt Platforma ambasádorov a ambasádoriek európskej demokratickej kultúry, sa nám podarilo vytvoriť sieť zainteresovaných mladých ľudí a ich učiteľov a učiteľiek. Sieť pozostáva zo stoviek zanietených osôb, ktoré môžu aj vo svojej budúcej profesionálnej kariére pôsobiť ako multiplikátorky a multiplikátori demokratického zmýšľania a konania.

Osobitnou pridanou hodnotou projektu je fakt, že oslovuje žiačky a žiakov všetkých typov škôl – gymnázií, stredných odborných škôl, štátnych, súkromných aj cirkevných škôl, ďalej škôl s vyučovacím jazykom slovenským i s vyučovacím jazykom národnostných menšín. Projekt sa zameriava na všetky regióny Slovenska. K občianskemu vzdelávaniu a participácii pristupuje komplexne, poskytuje vedomosti, znalosti, zručnosti v systémových súvislostiach a kontextoch. Ciele projektu sa napĺňali prostredníctvom nasledovných aktivít:

Vedecké čajovne a špeciálne diskusné podujatia k témam demokracie, ľudských práv, európskych politík – informačné a vzdelávacie podujatia vo všetkých krajoch s účasťou špičkových expertiek a expertov z akademickej obce a verejnoprávnej praxe. *Vedecké čajovne*

sa uskutočnili v dvoch etapách – v školskom roku 2018/2019 a 2019/2020, v jesenných a zimných mesiacoch, v nasledujúcich mestách: Bratislava, Trnava, Hlohovec, Trenčín, Prievidza, Levice, Nové Zámky, Žilina, Námestovo, Banská Bystrica, Lučenec, Prešov, Humenné, Košice a Trebišov. Vedecké čajovne boli doplnené návštevami našich expertiek a expertov priamo na vybraných približne 30 školách vo všetkých regiónoch Slovenska.

Organizácia simulovaných eurovolieb na vybranej vzorke škôl, s cieľom podnietiť žiačky a žiakov k hlbšiemu uvažovaniu o celoeurópskych kontextoch volieb. Upriamili sa na voľbu európskych politických formácií a nie slovenských politických strán. Simulované voľby sa uskutočnili v máji 2019 na 42 stredných školách vo všetkých krajoch. Zúčastnilo sa na nich vyše 5 tisíc žiakov a žiakov nad 15 rokov. Výsledky boli do istej miery prekvapujúce, ale aj logické. Reflektujú skutočný myšlienkový svet väčšiny mladých ľudí na Slovensku. Európski zelení a európski liberáli predčili ostatné európske strany v takmer všetkých zapojených školách.

Sociologický prieskum s cieľom získať poznatky o hlbšej motivácii, zdrojoch a príčinách postojov mládeže v hodnotových otázkach a využiť získané poznatky a dáta pri ďalšom lektorskom a metodickom pôsobení zameranom na osvojovanie si hodnôt európskej demokratickej kultúry mladými ľuďmi.

Záverečným výstupom projektu je vytvorenie online priestoru (webovskej stránky) projektu. Stránka bude na jednej strane informačnou plochou, na ktorej budú zverejnené všetky dôležité údaje, fakty a výstupu projektu. Na druhej strane bude komplementárnym metodickým nástrojom k tejto príručke.

Autorský tím predkladanej príručky tvoria expertky a expert Academie Istropolitany Nova a Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku. Ich stručné odborné profily sú uvedené na konci publikácie. V jednotlivých kapitolách zhrnuli, okrem svojich teoretických znalostí o vybraných problematikách, aj praktické poznatky a skúsenosti získané v procese demokratického, ľudskoprávneho a európskeho vzdelávania. Publikácia tvorí celok, zastrešený konceptom Rámca kompetencií pre demokratickú kultúru Rady Európy z rokov 2016 až 2018. Jednotlivé kapitoly odrážajú osobitný pohľad autoriek a autora tak v prístupe k témam ale aj vo zvolenej terminológii a formálne odlišnom spracovaní. Považujeme to za prirodzenú súčasť demokratického pluralizmu vo vzdelávaní, a teda aj výzvu k ďalším diskusiám a spolupráci

Problematika demokratickej kultúry je pomerne široká. Demokracia u nás, v Európe i vo svete čelí v súčasnosti mnohým výzvam. V príručke sme nemohli detailne obsiahnuť všetky témy. Sústredili sme sa najmä na tie, ktoré v ostatnom období zásadne ovplyvňujú verejný diskurz na Slovensku, zaujímajú mladých ľudí a ovplyvňujú aj ich volebné správanie či verejné postoje všeobecne. Ide teda o témy demokracie, právneho štátu, ľudských práv, migrácie, rodovej rovnosti a fungovania Európskej únie, osobitne Európskeho parlamentu. Osobitnou témou sú otázky udržateľného rozvoja a environmentálnych výziev, vrátane zmeny klímy. Tie sa do tejto prvej verzie príručky nedostali, ale venovali sme im pozornosť na našich vedeckých čajovniach a diskusných podujatiach a budeme tak robiť naďalej aj na webovej stránke projektu. Naše aktuálne úvahy nevyhnutne ovplyvňuje aj epidémia koronavírusu. Reakcie ľudí, štátov, vlád

a Európskej únie na ňu sa bezprostredne dotýkajú nazerania na ľudské práva, právny štát a demokratické hodnoty, a preto budú kľúčovými témami najbližšieho obdobia.

ÚVOD. POTREBA DEMOKRATICKEJ KULTÚRY.

Autor:

Kálmán Petőcz

V roku 2019 sme si pripomínali 30. výročie Nežnej revolúcie. Ona vytvorila predpoklady pre budovanie demokratickej spoločnosti v bývalom Československu a na Slovensku. Ukončila štyridsaťročné obdobie trvania politického režimu, ktorý sa sám nazýval socialistickým, ale v bežnej reči ho často označujeme ako „komunizmus“. Je to tak preto, že prednovembrový režim bol založený na monopolnom postavení jednej politickej strany - strany komunistickej. Jej „vedúca úloha“ bola zakotvená priamo v ústave a svoju moc vykonávala nekontrolovane, diktatoricky.

„Diktatúra proletariátu“ – a komunistickej strany, ktorá bola podľa ústavy jeho „revolučným predvojom“ – bola oficiálnou ideológiou a reálnou politickou praxou v štáte, v ktorom bola skutočná sloboda potlačovaná. Krajina bola izolovaná od vyspelejších západných krajín ostatným drôtom. Cestovať do zahraničia či už za prácou, štúdiom alebo oddychom bolo veľmi ťažké až nemožné, opustenie krajiny bez súhlasu štátnych orgánov sa považovalo za trestný čin. Ľudí, ktorí chceli krajinu opustiť bez povolenia, pohraničná stráž na hraniciach strieľala alebo nechala roztrhať psami. Tí a tie, ktorým sa to predsa len podarilo, stratili zároveň nádej, že by sa mohli do svojej vlasti vrátiť. Za vyslovenie alebo prejavenie „nesprávneho“ názoru, za vyznávanie „nesprávnej“ viery ste mohli byť perzekvovaní, diskriminovaní alebo väznení, v krajnom prípade – v rokoch bezprostredne po prevzatí moci komunistami – aj popravení na základe politicky zmanipulovaných procesov. Absencia skutočnej slobody bola vyvážená niektorými sociálnymi istotami, napríklad plnou zamestnanosťou, ale často len za cenu ťažkých morálnych kompromisov. Istoty ponúkané štátom však zaručovali podstatne nižšiu životnú úroveň aj oproti tým štátom západnej časti Európy, ktoré sa po vojne odrážali z podstatne horšej štartovacej čiary ako predvojnové Československo.

Celé dvadsiate storočie bolo preplnené tragédiami. Dve svetové vojny boli ťažkou skúškou nielen pre Európu, kde oba konflikty vypukli, ale pre celý svet. Okrem krátkeho obdobia necelých dvadsiatich rokov počas prvej Československej republiky naše krajiny nezažili skutočnú demokraciu a ani tá prvá československá nebola dokonalá. Bola zaťažená národnostným, sociálnym a politickým napätím. Rovnako to platí aj pre krátke trojročné obdobie po druhej svetovej vojne, v literatúre často označované za „ľudovo-demokratické zriadenie“. Toto obdobie bolo zaťažené kolektívnym „potrestaním“ maďarskej a nemeckej menšiny a odňatím ich občianskych a národnostných práv. Takisto bola táto historická etapa poznačená hospodárskymi ťažkosťami a postupným narastaním vplyvu Sovietskeho zväzu a komunistickej strany v štáte a spoločnosti, vedúcemu až ku komunistickému prevratu vo februári 1948.

Snáď nie je potrebné obširne sa zmieňovať o období druhej svetovej vojny ani o charaktere vojnového slovenského štátu. Svetová vojna priniesla smrť 60 miliónom ľudí a životy ďalších

miliónov trvale poznačila. Slovenský štát si svoju relatívnu hospodársku a sociálnu stabilitu počas vojny vykúpil tvrdou diskrimináciou židovského obyvateľstva a dobrovoľným vydaním sedemdesiatich tisíc svojich občanov a občianok do nacistických vyhladzovacích táborov.

Skutočná demokracia mohla byť na Slovensku a v Československu nastolená až po odstránení monopolu komunistickej strany a po rozpade celého bývalého sovietskeho mocensko-politického bloku politicky riadeného z Moskvy.

Uplynulých tridsať rokov nám však potvrdilo, čo hľbaví myslitelia a skúsení politici predvídali už v novembri 1989. Budovanie demokracie nie je ľahká úloha, nie je to priamočiary a jednoduchý proces. Na vlastnej skúsenosti si overujeme bonmot britského premiéra Winstona Churchilla, jedného zo strojcov víťazstva nad nacistickým Nemeckom, že demokracia je veľmi nedokonalý systém, ale ľudia zatiaľ nič lepšieho nevymysleli a kedykoľvek sa pokúšali o niečo iné, vždy to dopadlo zle.

Áno, musíme si s plnou vážnosťou uvedomiť, že demokracia nie je žiadne „perpetuum mobile“, ktoré nejaký hýbateľ na začiatku uvedie do chodu a potom už funguje samo od seba. Nie, demokracia funguje dobre len vtedy, keď sa o jeho chod každodenne stará kritické množstvo uvedomelých, demokraticky zmýšľajúcich a konajúcich ľudí, aktívne sa podieľajúcich na správe vecí verejných.

Nestačí mať formálne ustanovené demokratické inštitúcie a formálne prijaté demokratické zákony, ony bez demokraticky správajúcich sa ľudí nebudú dobre fungovať. Demokratické inštitúcie a zákony tvoria len „hardware“ demokracie. Skutočný život jej musí vdýchnuť demokratická politická a občianska kultúra, čiže ľudia, ktorí sú s demokratickou kultúrou zžití. S demokratickou kultúrou sa musí zžiť, musí si ju znútorniť každá nová generácia. Každá nová generácia si musí osvojiť „software“ demokracie, aby systém mohol fungovať.

Demokraciu môžu budovať len demokrati a demokratky. Tento výrok znie možno banálne, ale nesie v sebe hlboko pravdivý obsah. Kľúčovou sa teda stáva otázka, ako sa človek stane demokratom? Pretože demokratmi sa nerodíme, to by bolo príliš jednoduché. Skutočnosť, že sa narodíme do formálne demokratického zriadenia, ešte nie je žiadnou zárukou, že aj my sami sa staneme demokratmi.

Demokratmi sa stávame napríklad prostredníctvom vzdelávania. Nielen prostredníctvom všeobecného vzdelávania, ale aj prostredníctvom cieleného vzdelávania zameraného na rozvoj demokratického občianstva a ľudskoprávneho povedomia. Význam vzdelávania pre demokraciu si uvedomovali myslitelia už počas osvietenstva. Neskôr, začiatkom 20. storočia významný americký filozof John Dewey význam vzdelávania vyjadril takto: „Demokracia sa musí znovuzrodiť s každou novou generáciou; vzdelávanie je jej pôrodnou babicom“.¹

Demokratmi sa však stávame nielen prostredníctvom kognitívneho učenia, teda v procese osvojovania si poznatkov a vedomostí a rozvojom myslenia, ale aj v procese nadobúdania

¹ Dewey svoje myšlienky rozvinul v diele DEWEY, John: *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. New York, MacMillan, 2016.

praktických demokratických zručností a v procese osvojovania si demokratických postojov a hodnôt.

Vo všetkých týchto procesoch sa snúbia postupy aktívne aj pasívne. Samotné učenie musí byť tiež aktívne, podopreté snahou dospieť ku pravdivým a overeným faktom, vzťahom a súvislostiam, schopnosťou kritickej analýzy nadobudnutých vedomostí, poznatkov, faktov a informácií. Základným predpokladom ale musí byť samotná garancia slobodného šírenia a prijímania informácií a garancia slobody myslenia, názoru a prejavu.

Demokratické zručnosti tiež nadobúdame predovšetkým aktívnou činnosťou, tým, že sa snažíme aplikovať naučené pravidlá v praxi. V školskom prostredí to môže byť napríklad pri chode triednej samosprávy alebo školskej rady, ale aj v samotnom vyučovacom procese. Pri kultivácii demokratických postojov sú veľmi dôležité vzory – mladí ľudia sa intuitívne alebo aj cielene správajú podľa vzorov. Vzorom pre kultiváciu demokratických postojov a hodnôt sú predovšetkým rodičia, učitelia a učiteľky, ale aj politici a političky a iné verejne známe osoby. Pokiaľ mladý človek nenájde vo svojom bezprostrednom okolí dostatok pozitívnych vzorov, ľahko sa obráti ku vzorom negatívnym, stane sa členom organizovaných alebo poloorganizovaných skupín, ktorých myšlienkový svet a činnosť nemusia byť v súlade s demokratickou kultúrou a demokratickým spôsobom života. Týmto vplyvom môžu byť osobitne vystavení mladí ľudia v citlivom období dospievania, ak sú nespokojní so svojim životom, nemajú oporu v blízkych ľuďoch, zápasia s pocitom neistoty.

Udržiavanie demokratickej kultúry je o to ťažšie, že žijeme v globalizovanom svete, ktorého súčasťou je aj Európa, náš kontinent. Globalizácia, spojená s voľným obchodom, migrovaním za prácou, za štúdiom, či za lepším životom so sebou prináša aj zvýšený stupeň kultúrnej diverzity, ale niekedy aj pocit neistoty. Zvýšená miera kultúrnej diverzity je niečo, na čo si musíme postupne opätovne zvykať aj my, v strednej a východnej Európe.

Počas druhej svetovej vojny ako aj v rokoch po nej celé veľké oblasti Európy stratili stáročia budovanú a vytváranú kultúrnu diverzitu. Počas vojny, v dôsledku šialenej nacistickej idey „konečného riešenia“, boli z takmer všetkých európskych krajín skoro úplne vyhladení Židia. Za nepotrebných, hodných likvidácie boli tiež označení Rómovia, ľudia s odlišnou sexuálnou orientáciou, či politickým presvedčením. Prebiehali etnické čistky v krajinách podrobených nacistickým Nemeckom i stalinským Ruskom. Stalin nechal deportovať na Sibír desiatky tisíce Lotyšov, Estónov, Litovcov, Poliakov, krymských Tatárov, Čečencov, ale aj Židov. V chaotických vojnových pomeroch sa vraždili vzájomne Poliaci a Ukrajinci, Chorváti a Srbi. Po vojne sa stala z Poľska, kde stáročia žili spolu Poliaci, Nemci, Židia, Ukrajinci, Litovci a Rusi, etnicky takmer úplne homogénna krajina. Takmer 12 miliónov Nemcov bolo odsunutých z Poľska, Československa, Maďarska a Juhoslávie. Vyše 80 tisíc Maďarov zo Slovenska bolo odsunutých do Maďarska a na Slovensko bolo presídlených cca 70 tisíc Slovákov z Maďarska.

Okrem zvýšenej miery kultúrnej diverzity v Európe, ktorá je výsledkom globalizácie a migrácie v ostatných desaťročiach, si musíme zvykať aj na mnohé iné výzvy, ohrozujúce našu krehkú demokraciu. Jednou z takých výziev je napríklad extrémizmus, a to najmä pravicový, vnútorné podkopávajúci jemné pradiivo demokracie a právneho štátu, spochybňujúci myšlienku

univerzalizmu ľudských práv. Ďalšou výzvou je napríklad naša schopnosť správne zaobchádzať s modernými výdobytkami informačných a komunikačných technológií, rizikami virtuálneho prostredia sociálnych sietí, ktoré môžu byť pre človeka dobrým sluhom, ale zlým pánom. Výzvou je aj problém, ako zladit' požiadavku zvýšenej bezpečnosti pri ochrane pred terorizmom, alebo trebárs aj pred pandémiami a inými prirodzenými nebezpečenstvami a ochranou ľudských práv, najmä ochranou súkromia a identity. Opäť ďalšou výzvou je napríklad globálne otepľovanie či iné zásadné negatívne zmeny nášho životného prostredia – ako tieto zmeny a opatrenia s nimi súvisiace, rezultujúce napríklad aj v dočasnom poklese životnej úrovne, dokážeme riešiť demokratickým spôsobom, s rešpektovaním základných práv a slobôd a bez toho, aby dochádzalo k občianskym a sociálnym nepokojom. Veľkou výzvou je však aj demokracia sama – v ostatných rokoch narastala miera nedôvery ľudí v jej inštitúcie, v neposlednom rade aj pre vysokú mieru organizovanej korupcie, netransparentnosť fungovania niektorých štátnych orgánov, či pre vraždy s nejasným pozadím. Podarí sa nám riešiť tieto výzvy spoločne, pretože len tak sa s nimi dá vysporiadať efektívne, alebo sa opäť vrátíme do éry zničujúceho uzavretia sa do nacionalistického izolacionizmu?

V Európe pôsobia viaceré medzinárodné a nadnárodné organizácie a inštitúcie, v ktorých Slovenská republika po roku 1993 postupne nadobudla členstvo. V kontexte, v ktorom v tejto príručke uvažujeme, ide predovšetkým o Radu Európy a o Európsku úniu, čiastočne aj o Organizáciu pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe. Napokon, ide aj o Organizáciu spojených národov (ďalej len „OSN“) a všetky jej orgány a špecializované agentúry, ktoré poskytujú priestor pre globálnu spoluprácu všetkých krajín sveta v otázkach spoločného záujmu.

Všetky tieto organizácie v posledných desaťročiach vo zvýšenej miere zameriavajú svoju pozornosť na výzvy, ktoré sme spomenuli vyššie. Uvedomujú si potrebu dôrazu na rozvoj demokratickej kultúry, kultivácie demokratického občianstva, ľudskoprávneho povedomia.

Svetová konferencia o ľudských právach, ktorá sa konala pod záštitou OSN vo Viedni v roku 1993, uznala vzájomnú prepojenosť a podmienenosť medzi demokraciou, rozvojom a ľudskými právami. Osobitnú pozornosť konferencia venovala ľudskoprávnemu vzdelávaniu, odbornej príprave a osvete (*human rights education, training and public information*). Vyzvala štáty, aby témy ľudských práv, humanitárneho práva, demokracie a právneho štátu zahrnula do kurikúl v rámci formálneho i neformálneho vzdelávania. Následne, v roku 1994 Valné zhromaždenie OSN vyhlásilo (prvú) Dekádu výchovy k ľudským právam na obdobie 1995 – 2004. Po skončení Dekády ohlásila OSN Svetový program ľudskoprávneho vzdelávania 2005 - trvale (*World Programme for Human Rights Education 2005 - ongoing*), v súčasnosti prebieha už jej 4. fáza (2020 - 2024).

V roku 2006 Európsky parlament (ďalej len "EP") a Rada Európskej únie prijali Európsky referenčný rámec o kľúčových kompetenciách pre celoživotné vzdelávanie.² Medzi 8 kľúčových kompetencií sa zaradila aj sociálna a občianska kompetencia. Občianska kompetencia je medzi iným založená na vedomostiach o konceptoch demokracie,

² ODPORÚČANIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY z 18. decembra 2006 o kľúčových kompetenciách pre celoživotné vzdelávanie (2006/962/ES). L 394/10 SK, Úradný vestník Európskej únie 30.12.2006. Dostupné napríklad cez <https://www.minedu.sk/data/att/2318.pdf>

spravodlivosti, rovnosti, občianstva a občianskych práv, na rešpektovaní ľudských práv v plnej miere, vrátane rovnosti ako základu demokracie, či ochote zúčastňovať sa na demokratickom rozhodovaní na všetkých úrovniach.

V roku 2018 Európska únia (ďalej len "EÚ") uvedený referenčný rámec novelizovala a prispôsobila novým požiadavkám a potrebám vyplývajúcich z výziev, ktorým Európa a svet čelili v období 2008 – 2015. Rada EÚ vo svojom novom odporúčaní³ konštatuje medzi iným, že „podnikateľské a spoločenské a občianske kompetencie sú čoraz dôležitejšie na zabezpečenie odolnosti a schopnosti prispôbiť sa zmenám“. Ďalej, „v znalostnej ekonomike je dôležité pamätať si jednotlivé fakty a postupy, avšak na dosiahnutie pokroku a úspechu to nestačí. Zručnosti, ako je riešenie problémov, kritické myslenie, schopnosť spolupracovať, tvorivosť, počítačové myslenie, samoregulácia sú v našej rýchlo sa meniacej spoločnosti dôležitejšie ako kedykoľvek predtým.“ Dôraz na kritické myslenie, integrované a systémové riešenie problémov, schopnosť argumentácie sa vo zvýšenej miere odrazil aj na koncipovaní obsahu občianskej kompetencie, ktorej definícia bola oproti roku 2006 zásadným spôsobom prepracovaná. Viac o občianskej kompetencii definovanej referenčným rámcom EÚ sa môžete dočítať v podkapitole 1.3.1.

Nezaostala ani Rada Európy, organizácia primárne sa venujúca podpore demokracie, právneho štátu a ľudských práv v Európe. Jej Výbor ministrov prijal v roku Chartu Rady Európy o vzdelávaní k demokratickému občianstvu a ľudským právam. Charta stanovila rámce vzdelávania k demokratickému občianstvu a ľudským právam ako dôležitého predpokladu udržateľnosti demokracie a sociálnej a kultúrnej kohézie v Európe. S Chartou sa môžete bližšie oboznámiť v kapitole 1.1.

Ďalším významným nástrojom Rady Európy prijatým v záujme posilňovania demokracie a demokratickej kultúry je dokument Kompetencie pre demokratickú kultúru, prijatý v roku 2016. Rada Európy zdôvodňuje potrebu jeho prijatia nasledovne: „Dnešné spoločnosti v Európe čelia mnohým výzvam, vrátane znižovania volebnej účasti, nárastu nedôvery v politikov, vysokej miery zločinov z nenávisťi, intolerancie a predsudkov voči etnickým a náboženským menšinovým komunitám a zvýšenej miery podpory násilného extrémizmu. Tieto výzvy ohrozujú legitimitu demokratických inštitúcií a mierové spolunažívanie v rámci Európy. Formálne vzdelávanie je životne dôležitým nástrojom, ktorý môže byť použitý na vysporiadanie sa s týmito výzvami.“

Dokument ponúka model kompetencií pre demokratickú kultúru, založený na vzájomnom prieniku štyroch súborov atribútov: hodnôt, postojov, zručností (schopností) a poznatkov, vedomostí (poznania a kritického porozumenia).⁴ V roku 2018 bol tento model rozpracovaný ďalej v podobe Referenčného rámca kompetencií pre demokratickú kultúru v troch častiach popisujúcich kontext, koncept a model rámca kompetencií; deskriptory jednotlivých kompetencií (definovanie cieľov, výkonov a úrovní pre jednotlivé kompetencie); usmernenia

³ ODPORÚČANIE RADY z 22. mája 2018 o kľúčových kompetenciách pre celoživotné vzdelávanie. (Text s významom pre EHP). Úradný vestník Európskej únie, C 189/01, 4.6.2018.

⁴ V anglickom origináli: *values, attitudes, skills, knowledge and critical understanding*. Preklady sa môžu líšiť. K tomu bližšie v Kapitole 1.

k implementácii. Podrobnejšie sa s modelom kompetencií pre demokratickú kultúru a jej referenčným rámcom môžete oboznámiť v Kapitole 1.

Model kompetencií pre demokratickú kultúru vypracovaný expertmi Rady Európy je jedným z kľúčových koncepčných materiálov, z ktorých vychádzame pri realizácii projektu Platforma ambasádorov a ambasádoriek európskej demokratickej kultúry, v rámci ktorého vám predkladáme aj túto príručku. Pokúsime sa vám priblížiť niektoré základné koncepty, pojmy a súvislosti, osvetliť vám niektoré z kľúčových výziev, pred ktorými demokracia stojí a ponúknuť materiál pre zamyslenie aj pre praktické vyskúšanie vo vzdelávacom procese.

V Kapitole 1 vám priblížime základné koncepčné dokumenty Rady Európy a Európskej únie, týkajúce sa podpory demokratickej kultúry, prijaté v ostatných rokoch. Predovšetkým tu nájdete detailný popis základných prvkov modelu Referenčného rámca kompetencií pre demokratickú kultúru, prijatého a presadzovaného Radou Európy. Kapitola 2 vám priblíži základné informácie o Európskej únii a princípoch jej fungovania, úzko súvisiacich s posilňovaním demokracie.

V Kapitole 3 nájdete základné koncepty, pojmy a súvislosti súvisiace z fungovaním modernej demokracie ako politického systému a formy vládnutia. Informácie o demokracii tu nájdete v súvislostiach a vzájomných vzťahoch medzi fungovaním demokratických orgánov, inštitúcií a mechanizmov, uplatňovaním princípov právneho štátu a dodržiavaním, ochranou a podporou ľudských práv. Demokracia totiž môže fungovať dobre a efektívne len v takejto trojjednosti. V Kapitole 4 nájdete pomerne podrobnú časť pojednávajúcu o voľbách a volebnom práve – o ich význame pre demokraciu, o typoch volebných systémov, ako aj o uplatňovaní volebného práva na vnútroštátnej a európskej úrovni. Dozviete sa aj bližšie informácie o Európskom parlamente ako aj o iných európskych inštitúciách.

Do časti D príručky sme vybrali dve témy, ktoré boli v ostatných rokoch na Slovensku, ale aj v celej Strednej Európe predmetom vášnivých diskusií na politickej scéne, ale v odborných kruhoch a na verejnosti všeobecne. Kapitola 5 vás prevedie problematikou rodovej rovnosti a ľudských práv z pohľadu žien. Táto kapitola je zároveň aj určitým metodickým úvodom do problematiky ľudských práv. Ako sa prijímajú ľudskoprávne dohovory? Aká je ich vnútorná štruktúra, spôsob uvádzania na vnútroštátnu úroveň, aké sú mechanizmy ich implementácie, dodržiavania a vymáhania, prípadne sankcionovania? Aká je podstata, aký je zmysel a význam ľudských práv? Čo znamená téza, že štát má za úlohu (povinnosť) ľudské práva rešpektovať, chrániť a podporovať?

Ďalšou veľkou témou, ktorá vyvolávala v ostatných rokoch spory a vášne, je téma migrácie. V Kapitole 6 sú stručne – a veríme, že zrozumiteľne a prehľadne – vysvetlené základné pojmy, definície a právne rámce migrácie, či už sa to týka pohybu utečencov alebo iných typov migračných pohybov. Zároveň v krátkom priereze dejinami migrácie, ilustrovanom aj mapkami, uvidíte, že migrácia je fenomén, ktorý sprevádza dejiny ľudstva od prvopočiatkov. Dnes, v situácii globalizovaného sveta, keď sme zároveň konfrontovaní aj s inými výzvami – napríklad dôsledkami globálneho otepľovania, zvýšenými nárokmi na bezpečnosť, ale aj na verejné zdravie – sa musíme naučiť migráciu lepšie manažovať. Musíme však dbať na to, aby

sme základné práva a slobody, ktoré tvoria podstatný prvok demokracie, obmedzovali len v nevyhnutnej miere, zákonným spôsobom a primerane účelu, ktorému obmedzenie slúži.

V prílohovej časti nájdete ďalšie doplňujúce informácie k témam rozvedeným v hlavnej časti. Takisto tam nájdete zaujímavé metodické materiály rozširujúce váš obzor.

A KOMPETENCIE PRE DEMOKRATICKÚ KULTÚRU A RADA EURÓPY.

Autorka: Dagmar Horná

Cieľom tejto časti publikácie je upriamiť pozornosť stredoškolských pedagogických ako i odborných pracovníčok a pracovníkov (ale aj širšej verejnosti) na odborné materiály, ktoré sa týkajú nevyhnutných obsahov a postupov v práci a živote školy 21. storočia.

Staviame na viacročnom úsilí Rady Európy (ďalej len "RE")⁵, ktorá, v komunikácii s poslaním a cieľmi OSN/UNESCO a Európskej únie, odborne a prakticky reaguje na globálne a európske výzvy, najmä pokiaľ ide základ našej spoločnej budúcnosti, ktorým je demokracia. Sú to práve vzdelávacie systémy, ktoré musia pripraviť ľudí a spoločnosti na zodpovedné prodemokratické myslenie a konanie v rýchlo sa rozvíjajúcom, zložitom a rôznorodom svete. Súčasnosť i budúcnosť si vyžaduje kompetentnosť všetkých subjektov.

Čerpáme tiež z našej skúsenosti v tejto oblasti, predovšetkým prostredníctvom rozmanitých projektových a vzdelávacích podujatí pre stredné školy v SR.

Chceme Vás získať pre štúdium, uplatňovanie a praktické dotváranie materiálov Rady Európy pod spoločným názvom Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru. Na myslí máme najmä tie materiály, ktoré počínajúc rokmi 2016 – 2017 boli, alebo aktuálne sú dostupné v slovenských jazykových verziách (alebo tie, ktoré postupne dostupné budú), a ktoré môžu zásadne napomôcť sprostredkovaniu, nadobúdaniu a posilňovaniu kompetencií pre demokratickú kultúru všetkých vyučujúcich aj učiacich sa ľudí.

Vaša angažovať je namieste aj preto, že Slovenská republika sa, ako krajina integrovaná do demokratických spoločností, hlási k úsiliu Rady Európy a ostatných medzinárodných organizácií v tejto oblasti. Svedčí o tom účasť našich politických predstaviteľov a predstaviteľiek na kľúčových grémiách, na ktorých členské krajiny konsenzuálne prijali a prijímajú relevantné dokumenty a programy.

V prvej kapitole Vám výberovo predstavíme proces a európske dokumenty, ktoré viedli k príprave Referenčného rámca kompetencií pre demokratickú kultúru ako aj aktivity, ktorými Slovenská republika na tieto výzvy reagovala. Potom Vás oboznámime s obsahom a významom tohto unikátneho dokumentu Rady Európy.

⁵ Rada Európy je najvýznamnejšou organizáciou na ochranu ľudských práv na európskom kontinente. RE má 47 členských štátov, vrátane 28 členských štátov Európskej únie; za predpokladu vystúpenia Veľkej Británie z EÚ ich bude 27. Všetky členské štáty RE podpísali Európsky dohovor o ľudských právach (Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, Rím, 4.11.1950) zameraný na ochranu ľudských práv a na podporu demokracie a právneho štátu. Európsky súd pre ľudské práva (so sídlom Štrasburgu) dohliada na dodržiavanie dohovoru v členských štátoch.

Prílohová časť publikácie je Vám k dispozícii na všestranné využitie. Uvítame aj vašu spätnú väzbu.

1 Vybrané míľniky na ceste Rady Európy k Referenčnému rámcu kompetencií pre demokratickú kultúru (2016 – 2018)

Rada Európy

- vychádzajúc zo svojho štatútu a poslania;
- čerpajúc z Európskeho dohovoru o ľudských právach, Všeobecnej deklarácie ľudských práv, Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, Medzinárodného dohovoru o právach dieťaťa;
- nadväzujúc na Svetovú konferenciu o ľudských právach (Viedeň, 1993),

poskytla členským krajinám rad nástrojov na presadzovanie poznania demokracie, ľudských práv a právneho štátu prostredníctvom vzdelávania. Na vysokej odbornej úrovni prinášala všetkým vzdelávacím subjektom a rezortom teoretický i praktický materiál. Postupy Rady Európy – rozsiahle konzultácie, práca medzinárodných odborných tímov, testovanie podkladov v členských štátoch Rady Európy i v ďalších krajinách – sa stali vzorovými pre tvorbu akýchkoľvek vzdelávacích zdrojov.

Rada Európy

- nadväzujúc na ciele Svetového programu ľudskoprávneho vzdelávania, prijatého v roku 2005 Valným zhromaždením Organizácie Spojených národov (pre ktoré je Rada Európy regionálnym partnerom v Európe);
- nadväzujúc na skúsenosti roka 2005 ako Európskeho roka občianstva prostredníctvom vzdelávania ako aj závery samitov hláv štátov a vlád Rady Európy;
- v reakcii na výzvu 7. konferencie európskych ministeriek a ministrov zodpovedných za mládež (Budapešť, 2005);
- majúc na zreteli viaceré Odporúčania Výboru ministrov a Parlamentného zhromaždenia Rady Európy;

podnikla rad krokov, aby sa jej členské štáty dostali „na jednu vlnovú dĺžku“ v zabezpečovaní vzdelávania k demokratickému občianstvu a ľudským právam. Vyžiadala si to najprv transformácia viacerých krajín od socializmu k demokracii západného typu ale i samotná skúsenosť a poučenia starších i mladších demokracií. Vyplynulo z nich, že ak demokracie nechcú riskovať úpadok, nemožno ich ponechať na spontánny vývoj. Ducha, kréda, princípy, podstatu a skutočnosť demokracie treba zveľaďovať, umocňovať v intenzívnom sústredenom kritickom dialógu, rozprave a vzdelávaní. Výzvy, ktoré prinieslo 21. storočie, to potvrdili v plnej naliehavosti.

Tretí samit európskych politických elít, ktorý sa konal vo Varšave v roku 2005 okrem iného konštatoval, že demokratické zákony a inštitúcie môžu účinne fungovať len vtedy, ak sa opierajú o kultúru demokracie. Kľúčom na jej dosiahnutie je vzdelanie. Zásadnou časťou úlohy je zabezpečiť, aby mladí ľudia (a v širšom kontexte všetci občania, občianky), nadobudli

vedomosti, hodnoty a schopnosť stať sa občiansky zodpovednými v moderných, kultúrne rôznorodých, demokratických spoločnostiach.

1.1 Odporúčanie Výboru ministeriek a ministrov č. 7 z roku 2010 členským štátom. Charta Rady Európy o vzdelávaní k demokratickému občianstvu a ľudským právam.

Dôležitým míľnikom v úsiliach Rady Európy bolo prijatie odporúčania Výboru ministeriek a ministrov k Charte Rady Európy o vzdelávaní k demokratickému občianstvu a ľudským právam (11.5.2010 na 120 zasadaní).⁶ V dokumente sa odporúča vládám členských štátov, aby sa ich orgány, zodpovedné za vzdelávanie a mládež, oboznámili s chartou a uskutočňovali opatrenia na základe tejto charty.

Charta stanovila definíčné rámce demokraticko-občianskeho vzdelávania, ľudskoprávneho vzdelávania, formálneho, neformálneho a informálneho vzdelávania a ich prepojenosti. Určila ciele a zásady politiky, legislatívy a praxe členských krajín, na prvom mieste: „poskytnúť každému človeku na území daného štátu príležitosť vzdelávať sa v oblasti demokratického občianstva a ľudských práv“. Vyzdvihla, že ide o celospoločenské a celoživotné úsilie, pri ktorom je potrebné riadiť sa „demokratickými a ľudskoprávnymi hodnotami a zásadami“.

Za zásadne dôležitý prvok všetkého demokraticko-občianskeho a ľudskoprávneho vzdelávania charta vyhlásila „presadzovanie sociálnej súdržnosti a medzikultúrneho dialógu a oceňovanie rôznorodosti a rovnosti vrátane rodovej rovnosti“. Vedomosti a sociálne zručnosti majú budovať vzájomný rešpekt k ľudskej dôstojnosti, spoločným hodnotám, podnecovať dialóg, presadzovať nenásilie pri riešení problémov a sporov. To znamená, že ide o prípravu na aktívne konanie v zmysle obrany a presadzovania ľudských práv, demokracie a právneho štátu.

Podľa charty by mali členské štáty „začleniť vzdelávanie k demokratickému občianstvu a ľudským právam do kurikul formálneho vzdelávania na predškolskej, základnej a stredoškolskej úrovni rovnako ako do všeobecného a odborného vzdelávania a tréningu. Členské štáty by tiež mali vzdelávanie k demokratickému občianstvu a ľudským právam v týchto kurikulách naďalej podporovať, revidovať a aktualizovať, aby sa zabezpečila ich relevantnosť a podnietila udržateľnosť tejto oblasti. Členské štáty by mali „poskytovať učiteľkám, učiteľom, ďalšiemu pedagogickému personálu, vedúcim mládeže, školiteľkám, školiteľom nevyhnutné počiatočné a ďalšie vzdelávanie a rozvoj týkajúci sa vzdelávania k demokratickému občianstvu a ľudským právam“. Charta pomenúva ďalšie nevyhnutné kroky členských štátov v oblasti demokratického občianstva a ľudských práv, vrátane širokej chápanej spolupráce v rámci krajín aj medzi nimi.

⁶ Originál *RECOMMENDATION CM/Rec(2010)7 of the Committee of Ministers to Member States on the Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education* dostupný na: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cf01f

Chartu v anglickom jazyku pozri na: <https://rm.coe.int/16803034e5>

Neoficiálny preklad odporúčania a charty do slovenského jazyka pozri in: HORNÁ, Dagmar – PETŐCZ, Kálmán (eds.) (2015) *Právo na vzdelanie a jeho kľúčové aspekty* Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2015, vydanie : prvé, ISBN 978-80-8118-141-2, ss. 209-221 alebo on-line:

http://www.statpedu.sk/files/articles/nove_dokumenty/ucebnice-metodiky-publikacie/publikacie/publikacia_pravo_na_vzdelanie.pdf

Od r. 2011 sme sa snažili sprostredkovať slovenský preklad *Odporúčania Výboru ministrov č. 7 z roku 2010 členským štátom o Charte Rady Európy o vzdelávaní k demokratickému občianstvu a ľudským právam* vzdelávacím autoritám ako aj pedagogickej a odbornej verejnosti v SR, a to prostredníctvom Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť a jej výborov, najmä Výboru pre výskum, vzdelávanie a výchovu v oblasti ľudských práv, ako aj prostredníctvom rôznych projektových aktivít, napr. Olympiády ľudských práv, vzdelávacích podujatí pre multiplikátorky a multiplikátorov ľudských práv a demokratického občianstva a pod.

1.2 Deklarácia o podpore občianstva a spoločných hodnôt slobody, tolerancie a nediskriminácie prostredníctvom vzdelávania (Európska únia, Parížska deklarácia, február 2015)⁷

Ministerky a ministri školstva krajín Európskej únie ako aj komisár zodpovedný za vzdelávanie, kultúru, mládež a šport prijali v reakcii na teroristické útoky vo Francúzsku a Dánsku na začiatku roka 2015 tzv. Parížsku deklaráciu, aby v nej vyjadrili „odhodlanie postaviť sa bok po boku na podporu základných hodnôt, ktoré sú srdcom EÚ: rešpekt k ľudskej dôstojnosti, slobode (vrátane slobody prejavu), demokracii, rovnosti, právnemu štátu a rešpekt k ľudským právam.“ Vedomí si svojej zodpovednosti, ako ministerky, ministri školstva a európsky komisár, vyzvali k posilneniu výučby a prijatia týchto základných hodnôt od útleho veku. Dohodli sa na posilnení vzdelávacích opatrení na dvoch úrovniach, a to na úrovni štátov, regionálnej a miestnej úrovni ako aj na európskej úrovni.

Pokiaľ ide o prvú úroveň, tu ide – prostredníctvom odovzdávania základných hodnôt – najmä o zabezpečenie inkluzívnosti, posilnenie kritického myslenia, zápas so všetkými nerovnosťami, ktoré môžu byť podhubím extrémizmu. Dialóg a spolupráca medzi všetkými zúčastnenými stranami má posilniť sociálne väzby a spolupatričnosť. V záujme odovzdávania základných hodnôt sa má poskytnúť podpora učiteľkám a učiteľom. Na európskej úrovni vyjadrili zúčastnené autority naliehavú potrebu spolupracovať a skoordinať sa, vymieňať si skúsenosti a zabezpečiť, aby sa mohli najlepšie nápady a postupy zdieľať v celej EÚ s cieľom

- „zabezpečiť, aby deti a mladí ľudia získavali sociálne, občianske a interkultúrne schopnosti, podporou demokratických hodnôt a základných práv, sociálnej inklúzie a nediskriminácie ako aj aktívneho občianstva;
- posilňovať kritické myslenie a mediálnu gramotnosť, a to najmä pri používaní internetu a sociálnych médií tak, aby sa vyvinula odolnosť voči všetkým formám diskriminácie a indoktrinácie;
- podporovať vzdelávanie znevýhodnených detí a mladých ľudí, prostredníctvom zabezpečenia reakcieschopnosti našich systémov vzdelávania a odbornej prípravy na ich potreby;

⁷ Anglický text je dostupný cez https://ec.europa.eu/assets/eac/education/news/2015/documents/citizenship-education-declaration_en.pdf. Slovenský preklad deklarácie je dostupný cez https://www.minedu.sk/data/files/5304_parizska_deklaracia_sk.pdf

- o podporovať interkultúrny dialóg prostredníctvom všetkých foriem vzdelávania v spolupráci s ostatnými relevantnými politikami a zainteresovanými stranami.“

Nástrojmi na napĺňanie týchto cieľov sú strategický rámec ET 2020, Erasmus+ a ďalšie politiky a finančné nástroje EÚ. Dôležité je, že na tomto mieste Parížska deklarácia podčiarkla aj hľadanie synergie s Radou Európy.

1.3 Zaisťovanie demokracie prostredníctvom vzdelávania. Vývoj referenčného rámca kompetencií pre demokratickú kultúru (Bruselská deklarácia, Rada Európy, apríl 2016)⁸

Dôležitým míľnikom na ceste k Referenčnému rámcu kompetencií pre demokratickú kultúru bolo 25. zasadanie ministeriek a ministrov školstva v rámci Stálej konferencie Rady Európy, ktoré sa konalo v apríli 2016 v Bruseli. V nadväznosti na deklaráciu a akčný plán o *Boji proti násilnému extrémizmu a radikalizácii vedúcej k terorizmu*, ktoré prijali na 125. zasadaní Výboru ministeriek a ministrov (Brusel, 19. mája 2015) pripomenuli, že Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru je súčasťou akčného plánu. V diskusiách ministerky a ministri identifikovali a v tzv. Bruselskej deklarácii potvrdili strategické ciele v oblasti vzdelávania:

- o „učiniť prípravu na celoživotné aktívne demokratické občianstvo všetkých učiacich sa v oblasti vzdelávania a odbornej prípravy charakteristickým kvalitatívnym znakom európskych vzdelávacích systémov a nevyhnutnou súčasťou našej reakcie na výzvy, ktorým Európa čelí;
- o poskytnúť všetkým učiacim sa v oblasti vzdelávania a odbornej prípravy potrebné kompetencie (hodnoty, postoje, zručnosti, vedomosti a kritické porozumenie), ktoré im umožnia aktívne sa angažovať v demokratických a rôznorodých spoločnostiach a zvýšiť svoje šance na úspech v pracovnom živote“

V tomto zmysle sa zaviazali v rámci Referenčného rámca kompetencií pre demokratickú kultúru Rady Európy tento rámec testovať a zároveň „venovať osobitnú pozornosť rozvoju príslušných kompetencií učiteľiek, učiteľov“, ďalej, zvýšiť účinnosť demokraticko-občianskeho a ľudskoprávneho vzdelávania na všetkých úrovniach vzdelávania a u všetkých ľudí. Ministri a ministerky školstva požiadali Radu Európy, aby sa v tejto oblasti ujala regionálnej role a zároveň tak prispela k pokroku pri plnení cieľa 4.7 SDG 4, Agendy 2030 Organizácie Spojených národov.⁹

Zaujímavým je zámer obnoviť sieť vnútroštátnych koordinátorov a koordinátoriek demokraticko-občianskeho a ľudskoprávneho vzdelávania. V projekte Platforma ambasádorov a ambasádoriek európskej demokratickej kultúry sa snažíme intenzívne prispieť aj k tomuto

⁸ Anglický text Bruselskej deklarácie je dostupný cez: <https://www.conference-service.com/25-standingconference/documents/E%20MED-25-3%20Final%20DECLARATION.pdf>

⁹ Ide o agendu Vzdelávanie 2030. Štátny pedagogický ústav k tomu vydal preklad výkladového materiálu *Ako rozumiť Cieľu udržateľného rozvoja 4. Vzdelávanie2030. Príručka* (Z francúzskeho originálu: *Comprendre l'Objectif de développement durable 4. Education 2030 Guide*, UNESCO 2016), preklad PhDr. Mária Paľová, PhD., ŠPÚ 2018, ISBN 978-80-8118, pozri: <http://www.statpedu.sk/files/sk/publikacna-cinnost/publikacie/ako-rozumiet-cielu-udrzatelneho-rozvoja-4.pdf>

zámeru a aj z toho dôvodu máme funkčnú sieť krajských koordinátoriek a koordinátorov, ktorí pripravujú rad projektových aktivít.

1.3.1 Kľúčové kompetencie pre celoživotné vzdelávanie. Európsky referenčný rámec.

Vyššie sme hovorili o príbuzných líniiach a synergiách medzinárodných organizácií v oblasti vzdelávania. Pojmy *klúčové kompetencie* a *referenčný rámec* sú časté v dokumentoch OSN, Rady Európy i Európskej únie. Spoločným je aj presvedčenie, že každý človek má právo na vzdelanie, a to celoživotne, nielen pokým navštevuje školy, ale počas zamestnania, rekvalifikácie, hľadani pracovného miesta.

V oblasti celoživotného vzdelávania sa stalo základným programovým dokumentom (rámcom, nástrojom) pre celoživotné vzdelávacie politiky členských štátov EÚ Odporúčanie o kľúčových kompetenciách pre celoživotné vzdelávanie z roku 2006. Európsky parlament a Rada Európskej únie v ňom požiadali členské štáty, aby sa výučba týchto kompetencií stala súčasťou stratégií celoživotného vzdelávania a aby *Kľúčové kompetencie pre celoživotné vzdelávanie – európsky referenčný rámec* využívali ako referenčný nástroj (vzorový, porovnávací dokument).

Na základe dynamicky sa meniacich okolností bolo po čase potrebné pristúpiť k revízii dokumentu. V súčasnosti je v platnosti *Odporúčanie Rady z 22. mája 2018 o kľúčových kompetenciách pre celoživotné vzdelávanie*.¹⁰ V predslove k odporúčaní sa Rada EÚ odvoláva na Európsky pilier sociálnych práv a jeho prvú zásadu, podľa ktorej má každý človek právo na kvalitné a inkluzívne vzdelávanie, odbornú prípravu a celoživotné vzdelávanie. Posilňovanie rozvoja kompetencií chápe Rada EÚ ako naplnenie vízie smerujúcej k európskemu vzdelávaciemu priestoru, v ktorom sa potenciál vzdelávania a kultúry využíva v záujme tvorby pracovných miest, sociálnej spravodlivosti, aktívneho občianstva, prežívania európskej identity v jej rozmanitosti.

Správne zručnosti a kompetencie sú potrebné pre udržanie životnej úrovne, vysokej miery zamestnanosti, sociálnej súdržnosti, odolnosti, schopnosti prispôbiť sa zmenám s ohľadom na budúcu spoločnosť a svet práce. V čoraz mobilnejšej a digitálnejšej spoločnosti ide o nové, inovatívne spôsoby výučby a vzdelávania. Európska únia sa odvoláva aj na ciele udržateľného rozvoja do roku 2030, definované v dokumentoch OSN/UNESCO. Všetci učiaci sa ľudia majú nadobudnúť znalosti a zručnosti o udržateľnom rozvoji, spôsobe života, ľudských právach, rodovej rovnosti, presadzovaní kultúry mieru a nenásilia, globálnom občianske a kultúrnej rozmanitosti.

V predslove k odporúčaní z roku 2018 Rada EÚ deklaruje, že aktualizácia referenčného rámca kompetencií pre celoživotné vzdelávanie je podporená európskym referenčným rámcom kompetencií pre demokratickú kultúru, ktorý vypracovala Rada Európy.

Dokument *Kľúčové kompetencie pre celoživotné vzdelávanie. Európsky referenčný rámec* je prílohou predmetného odporúčania. Hovorí o súvislostiach a cieľoch. Definuje *kompetencie* ako kombináciu *vedomostí, zručností a postojov* (pričom definuje aj tie) a *klúčové kompetencie*.

¹⁰ Dostupné na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN)
Pre časť publikácie 1.6 vybrala a upravila Dagmar Horná

Všetky kľúčové kompetencie považuje za rovnako dôležité (túto zásadu vytýčil rámec už v roku 2006) a stanovuje osem kľúčových kompetencií:

- *gramotnosť;*
- *viacjazyčnosť;*
- *matematická kompetencia a kompetencia vo vede, v technológii a inžinierstve;*
- *digitálna kompetencia;*
- *osobná a sociálna kompetencia a schopnosť učiť sa;*
- *občianska kompetencia;*
- *podnikateľská kompetencia;*
- *kompetencia v oblasti kultúrneho povedomia a prejavu.*

Každú z kompetencií dokument identifikuje, vymedzuje a hovorí tiež o základných vedomostiach, zručnostiach a postojoch súvisiacich s konkrétnou kompetenciou.

Prečo sa venujeme tomuto nástroju z dielne EÚ? Pomôže nám totiž osadiť Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru Rady Európy do kombinácie 8 kľúčových kompetencií celoživotného vzdelávania a vice versa, dokument Rady Európy môže svojou konkretizáciou a rozvinutou metodológiou prispieť k ďalšiemu zdokonaľovaniu nástroja EÚ. Slovenská republika je členskou krajinou oboch európskych organizácií, je preto jej povinnosťou venovať patričnú pozornosť spoločne európsky koncipovaným aktuálnym a perspektívnym vzdelávacím trendom a vo svojom vlastnom ako aj európskom záujme byť na „tepe doby“. V kontexte rozvoja demokratickej kultúry sú najdôležitejšie dve kompetencie: osobná a sociálna kompetencia a schopnosť učiť sa, ako aj občianska kompetencia.

Osobná a sociálna kompetencia a schopnosť učiť sa

Definuje sa ako schopnosť uvažovať o vlastnej osobnosti, efektívne riadiť čas a informácie, konštruktívne spolupracovať s ostatnými ľuďmi, zachovať si odolnosť a riadiť vlastné vzdelávanie a kariéru. Zahŕňa schopnosť zvládnuť neistotu a zložité situácie, schopnosť učiť sa, podporovať vlastnú fyzickú a emocionálnu pohodu, zachovať si fyzické aj duševné zdravie, dbať o svoje zdravie a viesť život zameraný na budúcnosť, správať sa empaticky a zvládať konflikty v inkluzívnom a podporujúcom prostredí.

Súvisiacimi základnými vedomosťami, zručnosťami a postojmi o. i. sú: chápanie noriem správania a pravidiel komunikácie, ktoré platia v rôznych spoločnostiach a prostrediach; schopnosť identifikovať vlastné kapacity, sústrediť sa, čeliť komplexnosti, kriticky uvažovať a prijímať rozhodnutia; schopnosť učiť sa a pracovať v skupine aj individuálne; preukazovanie tolerancie, vyjadrovanie a chápanie rôznych uhlov pohľadu; schopnosť získavať si dôveru a cítiť empatiu; táto kompetencia sa opiera o kombinovaný postoj spolupráce, asertivity a integrity, zahŕňa rešpektovanie rozmanitosti ostatných ľudí a ich potrieb a pripravenosť prekonávať predsudky a robiť kompromisy.

Občianska kompetencia

Definuje sa ako schopnosť občiansky zodpovedne konať a v plnej miere sa zúčastňovať na občianskom a sociálnom živote, opierajúc sa o znalosť sociálnych, hospodárskych, právnych

a politických konceptov a štruktúr ako aj o chápanie celosvetového vývoja a udržateľnosti.

Súvisiacimi základnými vedomosťami, zručnosťami a postojmi o. i. sú: znalosť základných konceptov a javov vo vzťahu k jednotlivým ľuďom a skupinám, pracovným organizáciám, spoločnosti, hospodárstvu a kultúre; chápanie spoločných európskych hodnôt, vyjadrených v článku 2 Zmluvy o Európskej únii a v Charte základných práv Európskej únie; vedomosti o súčasnom dianí, chápanie hlavných trendov vo vnútroštátnych, európskych a svetových dejinách s kritickým odstupom; informovanosť o cieľoch, hodnotách a politikách sociálnych a politických hnutí, zmene klímy a demografických zmenách; znalosť európskej integrácie; porozumenie rozmanitosti, kultúrnych identít v Európe a vo svete, príspevku vlastnej kultúrnej identity k európskej identite; s touto kompetenciou súvisí: schopnosť účinne komunikovať s ostatnými ľuďmi v spoločnom alebo verejnom záujme, kritické myslenie a integrované riešenie problémov, argumentačná zručnosť, konštruktívna účasť na komunitných činnostiach ako aj v rozhodovaní na všetkých úrovniach od miestnej a celoštátnej po európsku a medzinárodnú; pristupovať k tradičným i novým druhom médií, kriticky na ne nazeráť a pracovať s nimi a chápať úlohu a funkcie médií v demokratickej spoločnosti.

Dôležitým zhrnutím tejto kompetencie je nasledovný text:

„Rešpektovanie ľudských práv ako základ demokracie predstavuje základ zodpovedného a konštruktívneho prístupu. Konštruktívna účasť zahŕňa ochotu zúčastňovať sa na demokratickom rozhodovaní na všetkých úrovniach, ako aj na občianskych aktivitách. Jej súčasťou je podpora sociálnej a kultúrnej rozmanitosti, rodovej rovnosti a sociálnej súdržnosti, udržateľných životných štýlov, podpora kultúry mieru a nenásilia, pripravenosť rešpektovať súkromie iných a prevziať zodpovednosť za životné prostredie. Na to, aby ľudia dokázali prekonávať predsudky a robiť prípadné kompromisy a aby sa zabezpečila sociálna spravodlivosť a spravodlivé zaobchádzanie, je nevyhnutný záujem o politické a sociálno-ekonomické dianie, humanitné vedy a medzikultúrnu komunikáciu.“

1.4 Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru Rady Európy (2016 – 2018).¹¹ Výber.

Ako sme uviedli vyššie (v časti 1.3.1), na Slovensku sa pomerne skoro, v reakcii na prvé kroky Rady Európy k Referenčnému rámcu kompetencií pre demokratickú kultúru, realizoval projekt *Nástroje na realizáciu rámca kompetencií pre demokratickú kultúru*. Projekt v rokoch 2016 – 2017 pružne reagoval na prvú z 3-zväzkovej série publikácií Rady Európy, ktorá priniesla model kompetencií pre demokratickú kultúru. Kľúčové časti publikácie boli neoficiálne preložené do slovenského jazyka a sprostredkované učiteľskej a žiackej stredoškolskej obci prostredníctvom série vzdelávacích podujatí ako aj video súťaže.

Priblížme si výsledný, 3-zväzkový produkt niekoľkoročného úsilia Rady Európy. Predslov Thorbjørna Jaglanda, generálneho tajomníka Rady Európy ku každému z troch zväzkov uvádzajú, že členské štáty síce podnikli sériu iniciatív v oblasti presadzovania demokratickej kultúry medzi svojim občanmi a občiankami, ale chýba „jasná orientácia a pochopenie spoločných cieľov“ pri ich vzdelávaní. Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru bol projektom, ktorý poskytol takéto spoločné východiská, kroky a smerovania, zároveň rešpektujúc rôznorodosť pedagogických systémov a prístupov.

Generálna tajomníčka Rady Európy pre demokraciu, Snežana Samardžič-Markovič v úvodoch k jednotlivým zväzkom prízvukuje, že vzdelávacie systémy, školy a univerzity by mali brať prípravu na demokratické občianstvo ako jedno zo svojich kľúčových poslání, teda zabezpečiť, aby učiace sa deti a mladí ľudia poznali a chápali výzvy, ktorým čelia, rovnako ako aj dôsledky svojich rozhodnutí a aby vedeli, čo sú schopní robiť a čo by robiť nemali. K tomu potrebujú vedomosti a kompetencie.

Cieľom 3-zväzkového Referenčného rámca kompetencií pre demokratickú kultúru je definovať tieto kompetencie.

Prvý zväzok tvorí Model kompetencií, ktorý určil multidisciplinárny tím medzinárodných odborníkov a odborníkov na základe rozsiahleho výskumu a konzultácií. Obsahuje 20 kompetencií spolu s informáciami o vypracovaní modelu a jeho používaní, rozdelených do štyroch oblastí – Hodnoty, Postoje, Schopnosti a Poznanie a kritické porozumenie.

¹¹ Pozri webové sídlo: <https://www.coe.int/en/web/education/competences-for-democratic-culture>;

Jednotlivé zväzky (anglické verzie) pozri nasledovne:

Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Context, Concepts and Model. Volume 1. ; dostupné na:

<https://rm.coe.int/prems-008318-gbr-2508-reference-framework-of-competences-vol-1-8573-co/16807bc66c>

Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Descriptors of Competences for Democratic Culture. Volume 2. ; dostupné na:

<https://rm.coe.int/prems-008418-gbr-2508-reference-framework-of-competences-vol-2-8573-co/16807bc66d>

Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Guidance for Implementation. Volume 3. ; dostupné na:

<https://rm.coe.int/prems-008518-gbr-2508-reference-framework-of-competences-vol-3-8575-co/16807bc66e>

Druhý zväzok pozostáva z výrokov – deskriptorov, ktoré definujú ciele učenia sa a výkony pre jednotlivé kompetencie. Deskriptory majú pomôcť pedagógom vytvoriť situácie, ktoré im umožnia pozorovať správanie učiacej sa/učiaceho sa vo vzťahu k danej kompetencii. Dobrovoľne ich otestovali školy, učiteľky a učelia v 16 členských štátoch.

Tretí zväzok ponúka usmernenie, akým spôsobom by sa mohol Model kompetencií používať v šiestich kontextoch vzdelávania. Ďalšie kapitoly sa doplnia v blízkej budúcnosti.¹²

1.4.1 Model kompetencií pre demokratickú kultúru

Na tomto mieste uvádzame časti vybraných textov, ktoré sme (v marci 2017) po neoficiálnom preklade modelu kompetencií do slovenčiny sprostredkovali publiku v SR.¹³ Uvádzame ich kapitálkami a modrou farbou v označení názvov materiálov. Priročili sme (2019) aj k čiastočným spresneniam prekladu. Snažili sme sa a snažíme o preklad v rodovo korektnom jazyku. Skratka KDK (kompetencie pre demokratickú kultúru) zodpovedá anglickému CDC (Competences for Democratic Culture). V SR dosiaľ nemáme kompletný oficiálny preklad troch zväzkov publikácie Rady Európy. Aktuálne je k dispozícii preklad zväzku 2, ktorý pripravil Štátny pedagogický ústav (ďalej len „ŠPÚ“)¹⁴, v ktorom sme identifikovali miesta, ktoré by si vyžadovali istú úpravu z hľadiska pojmov ustálených v odbornej spisbe venovanej demokracii a ľudským právam. Ak siahame po jazykovo najbližších, českých prekladoch predmetnej literatúry¹⁵, ktoré sú k dispozícii, ponúka sa ďalší dôvod na zváženie slovenského prekladu súborného diela Rady Európy venovaného KDK.

SLOVNÍK KEJČOVÝCH POJMOV

DGII/EDU/CDCID(2016)4

30. marca 2016

Zoznam pojmov v abecednom poradí

Postoj
Občan, občianka
Občianstvo
Občianska cnosť
Kompetencia
Kritické chápanie

¹² Pozri *Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Context, Concepts and Model. Volume 1*, s. 7.; dostupné na:

<https://rm.coe.int/prems-008318-gbr-2508-reference-framework-of-competences-vol-1-8573-co/16807bc66c>

¹³ Vyšli sme z originálu (budúceho zv. 1) nazvaného *COMPETENCES FOR DEMOCRATIC CULTURE Living together as equals in culturally diverse democratic societies* Council of Europe, March 2016

¹⁴ *Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru* Bratislava : Štátny pedagogický ústav, február 2019, preklad Marek Trávníček, ISBN 978-80-8118-211-2; dostupné na:

<https://book.coe.int/en/education-policy/7935-reference-framework-of-competences-for-democratic-culture-3-volumes.html>

¹⁵ Využiť možno aj webové sídlo Centra občianskeho vzdelávania FHS UK <http://www.obcanskevzdelavani.cz/>, a na ňom ucelený aj stručný variant českého prekladu zväzku 1 Referenčného rámca kompetencií pre demokratickú kultúru, ako aj mnoho iných českých verzii materiálov, o ktorých píšeme v tejto publikácii.

Kultúra
 Demokracia
 Demokratická kultúra
 Deskriptor / kľúčové slovo
 Dispozícia
 Vzdelávanie pre demokratické občianstvo
 Empatia
 Etnocentrizmus
 Informálne vzdelávanie
 Ľudskoprávne vzdelávanie
 Neformálne vzdelávanie
 Medzikultúrna kompetencia
 Medzikultúrny dialóg
 Znalosť
 Multiperspektivita
 Neformálne vzdelávanie
 Plurilingvizmus
 Rešpekt
 Zodpovednosť
 Sebauplatnenie
 Zručnosť
 Tolerancia
 Tolerancia mnohoznačnosti
 Hodnota

Zoznam pojmov podľa kategórie

Pojmy súvisiace s obsahom	Technické pojmy
Demokracia	Kultúra
Demokratická kultúra	Medzikultúrny dialóg
Občan / občianka	Medzikultúrna kompetencia
Občianstvo	Tolerancia mnohoznačnosti
Demokratickoobčianske vzdelávanie	Empatia
Ľudskoprávne vzdelávanie	Multiperspektívnosť
Občianska cnosť	Etnocentrizmus
Sebauplatnenie	Plurilingvizmus
Tolerancia	Kompetencia
	Deskriptor / kľúčové slovo
	Hodnota
	Postoj
	Dispozícia
	Zručnosť
	Znalosť
	Kritické chápanie
	Výsledok učenia
	Formálne vzdelávanie

Rešpekt		Neformálne vzdelávanie
Zodpovednosť		Informálne vzdelávanie

Kompetencia

Schopnosť mobilizovať a implementovať príslušné hodnoty, postoje, zručnosti, znalosti a / alebo význam s cieľom vhodne a účinne reagovať na požiadavky, problémy a príležitosti, ktoré sú uvedené podľa daného typu kontextu. Znamená to výber, aktiváciu, koordináciu a organizáciu príslušného súboru hodnôt, postojov, vedomostí, porozumenia a zručností a ich uplatňovanie prostredníctvom správania, ktoré je vhodné pre tieto situácie. Okrem tohto globálneho a holistického použitia termínu 'kompetencia' sa používa v KDK modeli termín 'kompetencie' vo vzťahu k špecifickým jednotlivým zdrojom (to znamená, konkrétnym hodnotám, postojom, zručnostiam, vedomostiam a významu), ktoré sa mobilizujú a nasadzujú pri modelovaní daného správania.¹⁶

KOMPETENCIE PRE DEMOKRATICKÚ KULTÚRU

Život rovných s rovnými v kultúrne rôznorodých demokratických spoločnostiach

ZHRNUTIE

Tento dokument popisuje koncepčný model kompetencií, ktoré by mali učitelia a študenti získať, ak sa majú účinne podieľať na kultúre demokracie a ak majú mierovo spolunažívať s ostatnými ľuďmi v kultúrne rôznorodých demokratických spoločnostiach. Predpokladá sa, že model bude mať dosah na vzdelávacie rozhodovanie a plánovanie a že napomôže, aby vzdelávacie systémy poskytovali učiacim sa prípravu na ich život ako kompetentných demokratických občanov a občianok.

Dokument je rozdelený do siedmich kapitol.

Prvá kapitola uvádza vzdelávací účel kompetenčného modelu. Vysvetľuje, prečo sa výraz „kultúra demokracie“ používa v súčasnom kontexte viac než výraz „demokracia“: ide o zdôraznenie skutočnosti, že zatiaľ čo demokracia nemôže existovať bez demokratických inštitúcií a zákonov, tieto inštitúcie a zákony nemôžu v praxi fungovať, ak nie sú založené na kultúre demokracie, t. j. demokratických hodnotách, postojoch a praktikách. Prvá kapitola ďalej vysvetľuje vzájomnú závislosť medzi kultúrou demokracie a medzikultúrnym dialógom v kultúrne rozmanitých spoločnostiach: v takýchto spoločnostiach je medzikultúrny dialóg potrebný na zabezpečenie začlenenia všetkých občanov a občianok do demokratickej diskusie, debaty a deliberácie¹⁷.

¹⁶ Porovnaj toto vymedzenie kompetencie s jej vymedzením v materiáli EÚ *Odporúčanie Rady z 22. mája 2018 o kľúčových kompetenciách pre celoživotné vzdelávanie* (vyššie, časť 1.3 tejto publikácie). Európsky referenčný rámec (EÚ) tiež definuje kompetencie ako kombináciu vedomostí, zručností a postojov.

¹⁷ Pozn. Dagmar Horná/autorka neofic. prekladu: Pojem *deliberácia* je súčasťou slovníka demokracie. Ide o proces starostlivého zvažovania všetkých možností pred každou voľbou. Dôraz sa kladie na logiku a rozumnosť ako náprotivok mocenského boja, na tvorivosť a dialóg. Skupinové rozhodnutia sa prijímajú až po procese deliberácie

Druhá a tretia kapitola popisujú niektoré základné predpoklady, o ktoré sa model opiera. Druhá kapitola opisuje predpoklad, že aj keď je pre občanov a občianky nevyhnutné, aby získali celý rad kompetencií, aby sa mohli účinne podieľať na kultúre demokracie, tieto kompetencie nie sú pre takúto účasť dostačujúce, pretože demokratická účasť si vyžaduje aj primerané inštitucionálne štruktúry. Inými slovami, tak kompetencie ako aj demokratické inštitúcie sú nevyhnutné pre udržanie kultúry demokracie. Okrem toho sú pre demokratickú účasť všetkých občanov a občianok v spoločnosti potrebné opatrenia na riešenie sociálnych nerovností a štrukturálnych nevýhod. Ak takéto opatrenia chýbajú, členky a členovia znevýhodnených skupín budú na okraji demokratických procesov, bez ohľadu na to, aká je ich úroveň demokratickej kompetencie.

Tretia kapitola popisuje pojem „kultúra“, ktorý je východiskový pre kompetenčný model. Všetky kultúry sú vnútorne heterogénne, sporné, dynamické a neustále sa vyvíjajú a všetci ľudia sú osadení v niekoľkých kultúrach, ktoré na seba komplexne pôsobia. V tejto časti sa tiež skúma pojem „medzikultúrny“. Medzikultúrna situácia vzniká vtedy, keď nejaký človek vníma inú osobu alebo skupinu ako kultúrne odlišnú. Medzikultúrny dialóg je preto definovaný ako dialóg, ktorý sa odohráva medzi jednotlivými ľuďmi alebo skupinami, ktorí a ktoré vnímajú svoju odlišnú kultúrnu príslušnosť. Je potrebné poznamenať, že hoci je medzikultúrny dialóg nesmierne dôležitý pre posilňovanie tolerancie a sociálnej súdržnosti, v kultúrne rozmanitej spoločnosti môže byť tento dialóg za určitých okolností veľmi náročný a ťažký.

Štvrtá kapitola vykladá pojem „kompetencie“, ktorý model používa. Demokratická a medzikultúrna kompetencia je definovaná ako schopnosť mobilizovať a implementovať príslušné hodnoty, postoje, zručnosti, znalosti a/alebo porozumenie v záujme vhodnej a účinnej reakcie na nároky, výzvy a príležitosti, ktoré nastávajú v demokratických a medzikultúrnych situáciách. Kompetencia pôsobí ako dynamický proces, v ktorom sa kompetentný človek mobilizuje a rozvinie množinu psychologických zdrojov, aby aktívne a adaptívne reagoval na novo sa vyskytujúce okolnosti.

Štvrtá kapitola tiež opisuje, ako sa v aktuálnom dokumente okrem tohto globálneho a holistického používania termínu „kompetencia“ (v jednotnom čísle) používa termín „kompetencie“ (v množnom čísle) s odkazom na konkrétne jednotlivé zdroje (t. j. konkrétne hodnoty, postoje, zručnosti, znalosti a porozumenie), ktoré sú mobilizované a nasadené v prejave kompetentného správania sa. Inak povedané, v súčasnom význame kompetencia pozostáva z výberu, aktivácie a organizácie (jednotlivých – pozn. autorka) kompetencií a ich uplatňovania v konkrétnych situáciách koordinovaným, prispôsobivým a dynamickým spôsobom.

Piata kapitola opisuje pracovný postup, prostredníctvom ktorého boli identifikované špecifické kompetencie pred ich zaradením do súčasného modelu. Pozoruhodným rysom tohto modelu je, že nebol navrhnutý z bodu nula. Naopak, bol založený na systematickej analýze existujúcich koncepcných schém demokratickej kompetencie a medzikultúrnej kompetencie. Uskutočnil sa audit, prostredníctvom ktorého sa identifikovalo 101 takýchto

prostredníctvom hlasovania alebo konsenzu. K téme deliberatívnej demokracie pozri napríklad PLICHTOVÁ, Jana *OBČIANSTVO /Participácia a deliberácia na Slovensku* VEDA : 2010, 616 s.

systemov. Tieto systémy boli rozložené, aby sa identifikovali všetky jednotlivé kompetencie v nich obsiahnuté a tieto boli potom zoskupené do príbuzných celkov. Viedlo to k identifikácii 55 možných kompetencií, ktoré mohli byť zaradené do modelu.

Aby bolo možné zoznam kompetencií redukovať na praktickejšiu a zvládnuteľnejšiu rozsah, nastúpili zásadné kritériá a pragmatické úvahy. Boli stanovené kľúčové kompetencie, ktoré museli byť zahrnuté do modelu. Uplatnenie týchto kritérií a úvah viedlo k identifikácii 20 kompetencií modelu: 3 súborov hodnôt, 6 postojov, 8 zručností a 3 činiteľov znalosti a kritického porozumenia. Tieto kompetencie boli použité na výstavbu modelu. Vytvorený návrh modelu koloval v procese medzinárodných konzultácií, do ktorých boli zapojení odborníci a odborníčky z akademickej pôdy, ľudia skúsení vo vzdelávaní a tvorbe vzdelávacej politiky. Ohlasy silne podporili daný model, ale poskytli tiež k nemu širokú a užitočnú spätnú väzbu. Spätná väzba bola použitá pre jemné doladenie jednotlivých častí modelu a tiež ako usmernenie pre tvorbu aktuálneho dokumentu.

Šiesta kapitola opisuje výsledný model úplným výpočtom a popisom všetkých konkrétnych hodnôt, postojov, zručností, znalostí a kritického chápania, ktoré umožňujú človeku účinne a vhodne sa podieľať na kultúre demokracie. Model je zhrnutý v schéme vyššie, zatiaľ čo úplný zoznam 20 kompetencií, so súhrnným opisom každej z nich, je uvedený v rámečku nižšie.

Siedma kapitola uzatvára dokument tým, že vyslovuje vo vzťahu k súčasnému modelu dvojakú nádej: že bude užitočný pre tvorbu rozhodnutí a plánovanie v oblasti vzdelávania, a že pomôže posilniť postavenie mladých ľudí ako autonómnych sociálnych aktérov a aktérov schopných voľby a sledovania vlastných životných cieľov v tom rámci, ktorý poskytujú demokratické inštitúcie a dodržiavanie ľudských práv.

Príloha A obsahuje zoznam zdrojov 101 kompetenčných schém, ktoré boli overené v rámci projektu. Príloha B obsahuje zoznam možných 55 kompetencií, ktoré boli identifikované v rámci 101 schém. Príloha C poskytuje niektoré návrhy pre ďalšie štúdium podľa odkazov uvedených v prílohe A.

Týchto 20 kompetencií je súčasťou modelu

<p style="text-align: center;">Hodnoty</p> <ul style="list-style-type: none"> - uznanie dôležitosti ľudskej dôstojnosti a ľudských práv - uznanie dôležitosti kultúrnej rozmanitosti - uznanie dôležitosti demokracie, spravodlivosti, férovosti, rovnosti a právneho štátu 	<p style="text-align: center;">Postoje</p> <ul style="list-style-type: none"> - otvorenosť ku kultúrnej inakosti, odlišným presvedčeniam, názorom na svet a praktikám - rešpekt - občianske povedomie - zodpovednosť - sebadôvera - tolerovanie nejednoznačnosti
<p style="text-align: center;">Zručnosti</p> <ul style="list-style-type: none"> - schopnosť samostatne sa učiť - schopnosť analyticky a kriticky myslieť 	<p style="text-align: center;">Vedomosti/Znalosti a kritické chápanie/porozumenie</p> <ul style="list-style-type: none"> - poznanie a kritické chápanie seba samej/seba samého

<ul style="list-style-type: none"> - schopnosť počúvať a pozorovať - empatia - pružnosť a prispôsobivosť - jazykové, komunikačné a viacjazyčné schopnosti - schopnosť spolupracovať - schopnosť riešiť konflikty 	<ul style="list-style-type: none"> - poznanie a kritické chápanie jazyka a komunikácie - poznanie a kritické chápanie sveta: politiky, práva, ľudských práv, kultúry, kultúr, náboženstiev, histórie, médií, ekonomík, životného prostredia, udržateľnosti
--	--

Súhrnný zoznam kompetencií, ktoré umožňujú individuálnu účinnú a vhodnú účasť na kultúre demokracie

Hodnoty

Uznanie dôležitosti ľudskej dôstojnosti a ľudských práv

Táto hodnota vychádza zo všeobecnej viery, že každá ľudská bytosť má rovnakú hodnotu, rovnakú dôstojnosť, že má právo na rovnaký rešpekt a má nárok na rovnaký súbor ľudských práv a základných slobôd, a že s každým človekom by sa malo zaobchádzať podľa týchto zásad.

Uznanie dôležitosti kultúrnej rozmanitosti

Táto hodnota vychádza zo všeobecného presvedčenia, že iná kultúrna väzba, kultúrna variabilita a rôznorodosť a pluralita pohľadov, názorov a praktík by sa mali pozitívne zohľadňovať, oceňovať a ochraňovať.

Uznanie dôležitosti demokracie, spravodlivosti, čestnosti, rovnosti a právneho štátu

Tento súbor hodnôt je založený na všeobecnom presvedčení, že spoločnosť by mala fungovať a byť riadená prostredníctvom demokratických procesov, ktoré rešpektujú zásady spravodlivosti, čestnosti, rovnosti a právneho štátu.

Postoje

Otvorenosť voči kultúrnej inakosti, odlišným presvedčeniam, názorom a praktikám

Otvorenosť je postoj k ľuďom, u ktorých vnímame, že ich kultúrne väzby sú odlišné od tých našich, alebo k presvedčeniam, svetonázorom a praktikám, ktoré sa líšia od našich vlastných. Ide o to, prejavovať voči nim citlivosť, zaujímať sa o ne, ochotne sa zaoberať inými ľuďmi a inými pohľadmi na svet.

Rešpekt

Rešpekt spočíva v pozitívnom prijatí niekoho alebo niečoho a úcty k niekomu alebo niečomu na základe uznania, že majú prirodzený význam, cenu alebo hodnotu. Rešpektovanie ľudí s odlišnou kultúrnou príslušnosťou alebo odlišnými názormi, vyznaním alebo spôsobmi je základným predpokladom účinného medzikultúrneho dialógu a demokratickej kultúry.

Občianska uvedomelosť

Občianska uvedomelosť je postoj voči komunite alebo sociálnej skupine, ku ktorej človek patrí a ktorá je širšia ako bezprostredné rodinné a priateľské kruhy. Zahŕňa pocit spolupatričnosti k tejto komunite, povedomie o iných ľuďoch v komunite, povedomie, že naše konanie sa ich týka, solidaritu s ostatnými členkami a členmi komunity a zmysel občianskej povinnosti voči spoločnosti.

Zodpovednosť

Zodpovednosť je postoj k vlastnému konaniu. Znamená, že zvažujeme, či je naše konanie morálne, vedené svedomím a zodpovednosťou za dôsledky našich činov.

Sebadôvera

Sebadôvera je postoj k sebe samej/sebe samému. Spočíva v pozitívnej viere vo vlastnú

schopnosť konať v prospech dosiahnutia konkrétnych cieľov a presvedčenie, že problémom možno porozumieť a voliť vhodné spôsoby na ich riešenie, úspešne prekonávajúc prekážky a meniac svet.¹⁸

Tolerovanie nejednoznačnosti

Tolerancia k nejednoznačnostiam je postoj k rozporuplným situáciám, ktoré možno interpretovať rôznymi protichodným spôsobmi. Predpokladom je schopnosť hodnotiť takéto situácie pozitívne a riešiť ich konštruktívne.

Zručnosti

Schopnosť samostatne sa učiť

Schopnosť samostatne sa učiť si vyžaduje, aby človek sledoval, organizoval a hodnotil svoje vlastné učenie v súlade s vlastnými potrebami, z vlastnej iniciatívy a vlastnej vôle, bez podnetov iných ľudí.

Schopnosť analyticky a kriticky myslieť

Schopnosť analyticky a kriticky myslieť je potrebná k systematickej a logickej analýze, hodnoteniu a posudzovaniu rôznych matérií (napr., textov, argumentov, interpretácií, tém, udalostí, skúseností, atď.)

Schopnosť počúvať a pozorovať

Schopnosť počúvať a pozorovať je potrebná na to, aby sme dokázali rozoznať a pochopiť, čo a ako iní ľudia vyjadrujú, vrátane ich neverbálneho prejavu.

Empatia

Empatia je množina schopností nevyhnutná pre pochopenie a zaujatie postoja k myšlienkam, názorom a pocitom iných ľudí a pre schopnosť nazerať svet ich očami.

Pružnosť a prispôsobivosť

Pružnosť a prispôsobivosť je schopnosť potrebná pre nastavenie a ovládanie našich myšlienok, pocitov alebo správania tak, aby sme dokázali účinne a primerane reagovať na nové kontexty a situácie.

Jazykové, komunikačné a viacjazyčné schopnosti

Jazykové, komunikačné a viacjazyčné schopnosti sú potrebné pre účinnú a vhodnú komunikáciu s ľuďmi, ktorí hovoria tým istým alebo iným jazykom a pre sprostredkovanie porozumenia medzi ľuďmi, ktorí hovoria rôznymi jazykmi.

Schopnosť spolupracovať

Schopnosti pre spoluprácu nám umožňujú podieľať sa na spoločných činnostiach a plnení úloh spolu s ostatnými ľuďmi a podnecovať ostatných ľudí k spolupráci tak aby sme dosiahli spoločný cieľ.

Schopnosť riešiť konflikty

Schopnosť riešiť konflikty je potrebná pre uchopenie, zvládnutie a riešenie konfliktov pokojným spôsobom a nasmerovaním sporných strán k optimálnym riešeniam, prijateľným pre všetkých.

Poznanie a kritické porozumenie

Poznanie a kritické chápanie seba samej/seba samého

Zahŕňa znalosť a kritické pochopenie vlastného myslenia, túžob, pocitov a motivácií, vlastnej kultúrnej príslušnosti a videnia sveta.

Poznanie a kritické chápanie jazyka a komunikácie

Zahŕňa znalosti a kritické pochopenie spoločensky vhodných verbálnych a neverbálnych

¹⁸ Pozn. Dagmar Horná, autorka neofic. prekladu: *self-efficacy* (angl.), *Selbstwirksamkeit* (nem.) možno tiež bližšie charakterizovať ako presvedčenie ľudí, že sú schopní kontrolovať (regulovať) vlastné konanie a udalosti, ktoré ovplyvňujú ich životy.

komunikačných pravidiel, ktoré pôsobia v jazyku alebo jazykoch, ktorým alebo ktorými človek hovorí, účinkov rôznych komunikačných štýlov a jedinečných spôsobov, ktorými každý jazyk vyjadruje kultúrne zdieľané významy.

Poznanie a kritické chápanie sveta

Zahŕňa rozsiahly a zložitý komplex vedomostí a kritického porozumenia rôznych oblastí vrátane politiky, práva, ľudských práv, kultúry, kultúr, náboženstiev, histórie, médií, ekonomík, životného prostredia a udržateľnosti.

1.4.2 Deskriptory kompetencií pre demokratickú kultúru

Druhý zväzok súborného diela Rady Európy z apríla 2018 bol k februáru 2019 preložený do slovenského jazyka v gescii ŠPÚ. Sprostredkujeme Vám obsah zväzku a jeho vybrané časti, vychádzajúc z konfrontácie anglického originálu a prekladovej verzie ŠPÚ.¹⁹

Ak začínate so svojou vlastnou pedagogickou prípravou na využitie rámca kompetencií pre demokratickú kultúru, KDK vo výučbe, môže sa Vám javiť druhá časť súborného diela ako „vysoká teória“. Do istej miery je to pravda, pretože má zmysel začínať od modelu kompetencií, ktorý sa nachádza v prvom zväzku a zaviesť prípravu návodom, ako s kompetenciami pracovať v rôznych vzdelávacích kontextoch, ktorý sa nachádza v treťom zväzku.

Úvod druhého zväzku²⁰ sa vracia k zväzku prvému a pripomína, aké ciele majú kompetencie:

„1. podporiť hodnotenie súčasnej úrovne spôsobilosti učiacich sa v súvislosti s jednotlivými kompetenciami pre jednotlivú osobu alebo skupinu s cieľom identifikácie oblastí ďalšieho rozvoja a vzdelávacích potrieb alebo identifikácie dosiahnutej spôsobilosti po období ukončenia štúdia;

2. slúžiť ako referencia²¹ a súbor nástrojov pre pedagogičky a pedagógov pri plánovaní, realizácii a hodnotení vzdelávacích krokov vo formálnom a neformálnom prostredí.“

Nasleduje vymedzenie deskriptorov. „Deskriptory sú vyjadrenia, ktoré sa týkajú konkrétneho pozorovateľného správania osoby, ktorá dosiahla istú úroveň kompetencie.“ Pripomeňme si, čo sa uvádza v popise obsahov troch zväzkov a síce, že deskriptory definujú ciele učenia sa a výkony pre jednotlivé kompetencie. Majú pomôcť pedagogičkám a pedagógom vytvoriť situácie, ktoré im umožnia pozorovať správanie učiacej sa/učiaceho sa vo vzťahu k danej kompetencii. Dobrovoľne ich otestovali školy, učiteľky a učelia v 16 členských štátoch. To je dobrý dôvod, brať tento materiál vážne.

¹⁹ Vážime si preklad zabezpečený ŠPÚ, považujeme však za nevyhnutné niektoré korekcie, pokiaľ ide o rodovo korektný jazyk, celkovo ľudskoprávny jazyk ako aj politologickú terminológiu.

²⁰ Vybrané z *Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Descriptors of Competences for Democratic Culture. Volume 2*, ss. 11-14; dostupné na:

<https://rm.coe.int/prems-008418-gbr-2508-reference-framework-of-competences-vol-2-8573-co/16807bc66d>

²¹ Poznámka Dagmar Horná: pripomeňme si, že referenciu treba chápať ako niečo kľúčové, východisko, podklad, základ; obdobne platí aj pre referenčný rámec.

Najpodstatnejšie je, aby boli nadobudnuté kompetencie uplatnené v praxi, v živote. Preto je dôležité identifikovať spôsoby správania sa, ktoré spoľahlivo ukážu, že osoba dosiahla určitú mieru spôsobilosti pri konkrétnej kompetencii.

Prvá kapitola druhého zväzku predstavuje sériu 135 kľúčových deskriptorov, ktorá pozostáva z limitovaného počtu deskriptorov pre každú kompetenciu, pre jednu z troch úrovní spôsobilosti: základnú, stredne pokročilú a pokročilú.

Druhá kapitola obsahuje rozpracovaný zoznam 447 deskriptorov, ktorý okrem kľúčových deskriptorov obsahuje i dodatočne validované deskripty, z ktorých sú niektoré spojené so špecifickou úrovňou spôsobilosti a iné sa nachádzajú medzi úrovňami základná a stredne pokročilá, resp. stredne pokročilá a pokročilá spôsobilosť (v tabuľkách deskriptorov označená ako ZS, resp. SP). Na účely referencií má každý deskriptor ID číslo a v prípade relevantnosti sa uvádza i číslo kľúčového deskriptora uvedené v prvej kapitole.

Publikácia ďalej vysvetľuje, ako sú deskripty priradované ku kompetenciám z hľadiska ich počtu a úrovni, pričom ozrejmuje isté výnimky: ak osoba vykazuje medziúrovňové resp. viacúrovňové spôsobilosti alebo, ak isté faktory spôsobia dočasný regres spôsobilosti a nutnosť dodatočnej podpory pri návrate na vyššiu úroveň spôsobilosti.

Deskripty kompetencií sú formulované v podobe výkonov. Znamená to, že každý deskriptor začína činným slovesom, po ktorom nasleduje predmet a správanie, ktoré je popísané a ktoré možno pozorovať a hodnotiť. Dôležité je uvedomiť si, že deskripty sa vzťahujú na spôsobilosť a nie na dosiahnutie naučenia sa jednej konkrétnej vzdelávacej aktivity. Tri úrovne spôsobilosti (základná, stredne pokročilá a pokročilá), by sa nemali striktnie spájať s úrovňami vzdelania.

Použitie deskriptorov kompetencií je úzko spojené s pozorovaním. Pozorovanie sa realizuje pravidelne a stáva sa súčasťou procesu výučby a učenia sa. Pri svojej práci sú učiteľky a učители skúsenými pozorujúcimi učiacich sa, i keď si nie vždy uvedomujú, čo a ako pozorujú a ako spracovávajú výkony pozorovania. Za predpokladu výberu deskriptorov ako referencie je potrebné pozorovanie správania sa učiacich sa v kontexte KDK dôkladne naplánovať a dôsledne realizovať.

V tomto kontexte je potrebné zohľadniť niekoľko aspektov:

- Pozorovanie je potrebné uskutočniť spôsobom, ktorý nenaruší proces učenia sa, resp. nedostane učiaca/učiaceho sa do nekomfortnej situácie.
- Pozorovanie musí obsahovať rôzne situácie, vrátane reakcie učiacej sa/učiaceho sa na konkrétne úlohy, prácu vykonanú individuálne v triede, interakcie s učiteľkou/učiteľom a spolužiakmi/spolužiakmi počas aktivít v triede, ako i správanie sa počas prestávok, pred začiatkom a po začiatku vyučovacích hodín alebo počas mimoškolských aktivít.
- Keďže kompetencie pre demokratickú kultúru sú zoskupené v blokoch, správanie v konkrétnej situácii si môže vyžadovať nadväznosť na súbor deskriptorov a nielen na jeden deskriptor. Kompetencie pre demokratickú kultúru sú zoskupené v blokoch, preto

si správanie v konkrétnej situácii môže vyžadovať nadväznosť na súbor deskriptorov, nielen na jeden deskriptor.

- Použitie deskriptorov neľahčuje iba pozorovanie, ale i zaznamenanie pozorovaného správania: je oveľa jednoduchšie urobiť si poznámku ku kódu priradenému k príslušnému deskriptoru, než podrobne zapísať pozorované správanie. Kvalitné pozorovanie využíva písomné záznamy a nespolieha sa iba na pamäť.
- Pozorovanie by sa malo zamerať na verbálne, paraverbálne²² a neverbálne správanie a zohľadniť okrem toho, čo sa povie a urobí, i aspekty, akými sú očný kontakt, postoje, vyjadrenia emócií, atď.
- Pozorovanie správania odzrkadleného v istom deskriptore by sa malo uskutočniť dôsledne, počas istého obdobia a nemalo by byť založené iba na prvom dojme, osobných presvedčeniach, očakávaniach a predsudkoch pozorujúcej osoby alebo na konkrétnom okamihu či aktivite. Istý prejav správania môže byť i náhodný alebo spôsobený faktormi, ktoré si pozorujúca osoba neuvedomuje, pričom chýbajúci prejav správania môže byť výsledkom toho, že učiaca sa osoba nedostala vhodnú príležitosť, aby prejavila daný druh správania.

Keďže zručnosti, akými sú počúvanie a pozorovanie, sú dôležitými prvkami modelu KDK, tak učiteľky, učitelia ako aj učiace a učiaci sa by ich mali rozvíjať. V tomto kontexte môže byť vrstovnicke pozorovanie účinným nástrojom na rozvoj zručností pozorovania.

Pozorovanie správania, založeného na deskriptoroch, je účinný nástroj na diagnostiku vzdelávacích nedostatkov. Umožňuje vypracovať ciele personalizované plány a primerane použiť podporné stratégie a/alebo diferenciacné stratégie.

Ďalšie témy spojené s použitím deskriptorov, ako i hodnotenie niektorých rizík zneužitia, sú uvedené v kapitole o deskriptoroch v prvom zväzku rámca. Diskusie o tom, ako sa deskripty môžu použiť pri tvorbe školských kurikúl, hodnotení, tvorbe a realizácii vzdelávacích aktivít, ako i pri plánovaní využitia rámca v celoškolskom prístupe, sú uvedené v príslušných kapitolách tretieho zväzku.

Prvá kapitola druhého zväzku 3-zväzkovej publikácie Rady Európy²³ prináša, ako sme už uviedli, 135 kľúčových deskriptorov kompetencií vyjadrených prizmou vám už známej 4-členky: hodnoty; postoje; schopnosti; poznanie a kritické porozumenie (pozri vyššie, tabuľka 20 kompetencií). Umožní vám, a tým skúsenejším azda aj bez inštrukcie v treťom zväzku, pozorovať učiacich sa (žiačky, žiakov), identifikovať a ohodnotiť ich úroveň osvojenia si konkrétnej kompetencie.

²² Poznámka Dagmar Horná: Ide o spôsob, akým sa hovorí, teda zvukové charakteristiky komunikácie: výška hlasu, hlasitosť, rýchlosť reči a zafarbenie hlasu, ale aj prestávka v reči, mlčanie; patrí sem aj pokašliavanie či používanie niektorých slov, napr. „áno“, „pravda“, „teda“ na zaplnenie prestávok, zakrytie neistoty, váhania alebo na získanie času na rozmýšľanie. Podľa: <https://www.epi.sk/odborny-clanok/Ako-komunikovat-efektivne.htm>

²³ *Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Descriptors of Competences for Democratic Culture. Volume 2.*, ss. 15-23; dostupné na: <https://rm.coe.int/prems-008418-gbr-2508-reference-framework-of-competences-vol-2-8573-co/16807bc66d>

Hodnoty

1. Vážiť si ľudskú dôstojnosť a ľudské práva

1	Dokáže zdôvodniť, že ľudské práva by sa mali vždy chrániť a rešpektovať.	základná
2	Dokáže zdôvodniť, že spoločnosť by mala rešpektovať a chrániť špecifické práva detí.	základná
3	Obhajuje názor, že nik by nemal podstupovať mučenie alebo iné neľudské a ponižujúce zaobchádzanie alebo trest.	stredne pokročilá
4	Dokáže zdôvodniť, že všetky verejné inštitúcie by mali rešpektovať, chrániť a uplatňovať ľudské práva.	stredne pokročilá
5	Obhajuje názor, že aj keď sú ľudia uväznení, hoci sú obmedzení na slobode, neznamená to, že si zaslúžia menej úcty a dôstojnosti než ktokoľvek iný.	pokročilá
6	Vyjadruje názor, že všetky zákony by mali byť v súlade s medzinárodnými ľudskoprávnymi normami a štandardmi.	pokročilá

2. Vážiť si kultúrnu rôznorodosť.

7	Presadzuje názor, že by sme mali tolerovať rôzne presvedčenia druhých ľudí v spoločnosti.	základná
8	Presadzuje názor, že človek by sa mal vždy usilovať o vzájomné porozumenie a zmysluplný dialóg medzi ľuďmi a skupinami, ktoré sú vnímané ako navzájom „odlišné“.	základná
9	Vyjadruje názor, že kultúrna rôznorodosť v rámci spoločnosti by mala vnímať a hodnotiť pozitívne.	stredne pokročilá
10	Dokáže zdôvodniť, že interkultúrny dialóg by sa mal použiť na to, aby sme spoznali naše rôzne identity a príslušnosti k rôznym kultúram.	pokročilá
11	Dokáže zdôvodniť, že interkultúrny dialóg by sa mal použiť na zabezpečenie rešpektu a kultúry „spolužitia“.	pokročilá

3. Vážiť si demokraciu, spravodlivosť, čestnosť, rovnosť a právny štát

12	Dokáže zdôvodniť, že školy by mali učiť učiace sa a učiacich sa o demokracii a o tom, ako sa správať ako demokratická občianka alebo demokratický občan.	základná
13	Vyjadruje názor, že so všetkými občanmi a občiankami by sa malo zaobchádzať rovnako a nestranne, v súlade so zákonom.	základná
14	Dokáže zdôvodniť, že zákony by sa mali spravodlivo uplatňovať a presadzovať.	základná
15	Dokáže zdôvodniť, že demokratické voľby by sa mali vždy konať slobodne a spravodlivo, podľa medzinárodných noriem a vnútroštátnej legislatívy a bez akýchkoľvek podvodov.	stredne pokročilá
16	Vyjadruje názor, že kedykoľvek verejný orgán uplatňuje moc, nemal by túto moc zneužiť a prekročiť hranice svojej právnej autority.	stredne pokročilá

17	Vyjadruje podporu názoru, že súdy by mali byť dostupné všetkým, aby ľuďom nebola upieraná možnosť obrátiť sa na súd, pretože je to príliš drahé, nepríjemné či zložité.	stredne pokročilá
18	Vyjadruje podporu názoru, že tí, ktorým je zverená legislatívna právomoc, by sa mali riadiť právom a byť pod ústavným dohľadom.	pokročilá
19	Vyjadruje názor, že informácie o verejných politikách a ich uplatňovaní by mali byť k dispozícii verejnosti.	pokročilá
20	Dokáže zdôvodniť, že by mali existovať účinné opravné prostriedky voči krokom verejných orgánov, ktoré zasahujú do občianskych práv.	pokročilá

Postoje

4. Otvorenosť ku kultúrnej inakosti

21	Prejavuje záujem spoznať presvedčenia, hodnoty, tradície a pohľady ľudí na svet.	základná
22	Prejavuje záujem cestovať do iných krajín.	základná
23	Zaujíma sa o iné presvedčenia a interpretácie, o iné kultúrne orientácie a príslušnosti.	stredne pokročilá
24	Vyjadruje vďačnosť, že môže spoznať iné kultúry.	stredne pokročilá
25	Hľadá a víta možnosti na stretnutie s ľuďmi, ktorí majú iné hodnoty, zvyky a správanie.	pokročilá
26	Vyhľadáva kontakt s inými ľuďmi s cieľom spoznať ich kultúru.	pokročilá

5. Rešpekt

27	Dáva priestor druhým ľuďom na vyjadrenie sa.	základná
28	Vyjadruje úctu k druhým ľuďom a považuje ich za rovnocenné ľudské bytosti.	základná
29	Zaobchádza so všetkými ľuďmi s rešpektom, odhliadnuc od ich kultúrnej príslušnosti.	stredne pokročilá
30	Vyjadruje úctu k druhým ľuďom, ktorí majú iné sociálnoekonomické postavenie.	stredne pokročilá
31	Rešpektuje ľudí rôzneho vierovyznania.	pokročilá
32	Rešpektuje ľudí, ktorí majú odlišné politické názory.	pokročilá

6. Občianska uvedomelosť

33	Vyjadruje vôľu spolupracovať a pracovať s druhými ľuďmi.	základná
34	Spolupracuje s druhými ľuďmi na presadzovaní spoločných záujmov.	základná
35	Vyjadruje záväzok neostať v pasívnej polohe, keď dochádza k porušovaniu ľudskej dôstojnosti a práv druhých ľudí.	stredne pokročilá
36	Diskutuje o tom, čo sa dá urobiť a ako pomôcť, aby sa z komunity stalo lepšie miesto.	stredne pokročilá
37	Plní si povinnosti a preukazuje zodpovednosť aktívnej občianky alebo	pokročilá

	aktívneho občana na miestnej, vnútroštátnej alebo globálnej úrovni.	
38	Podniká kroky, aby bola informovaná/bol informovaný o občianskych otázkach.	pokročilá

7. Zodpovednosť

39	Preukazuje, že preberá zodpovednosť za svoje skutky.	základná
40	Pokiaľ niekomu ublíži, ospravedlní sa.	základná
41	Predloží požadovanú prácu načas.	stredne pokročilá
42	Preukazuje, že preberá zodpovednosť za svoje chyby.	stredne pokročilá
43	Dôsledne dodržiava svoje záväzky voči iným.	pokročilá

8. Sebadôvera

44	Vyjadruje presvedčenie vo svoju schopnosť rozumieť problémom.	základná
45	Vyjadruje presvedčenie, že dokáže vykonať aktivity, ktoré si naplánoval/naplánovala.	základná
46	Vyjadruje presvedčenie vo svoju schopnosť zvládnuť prekážky pri dosahovaní cieľa.	stredne pokročilá
47	Ak chce dosiahnuť zmenu, vyjadri presvedčenie, že to dokáže.	stredne pokročilá
48	Preukazuje vieru v svoju schopnosť zvládnuť životné výzvy.	pokročilá
49	Preukazuje sebaistotu pri zvládaní nepredvídaných situácií vďaka svojej pohotovej vynaliezavosti.	pokročilá

9. Tolerancia nejednoznačnosti

50	Dokáže komunikovať s druhými ľuďmi, ktorí majú rozličné pohľady na život.	základná
51	Preukazuje, že sa dočasne dokáže zriecť posudzovania druhých ľudí.	základná
52	Cíti sa dobre v neznámych situáciách.	stredne pokročilá
53	Dokáže sa vyrovnáť s neistotou pozitívnym a konštruktívnym spôsobom.	stredne pokročilá
54	Dokáže pracovať za nepredvídateľných okolností.	stredne pokročilá
55	Vyjadruje pranie, aby jej/jeho vlastné myšlienky a hodnoty boli konfrontované s výzvami.	pokročilá
56	Nebojí sa výzvy na riešenie nejasných problémov.	pokročilá
57	Vyjadruje potešenie z riešenia zložitých situácií.	pokročilá

Schopnosti

10. Schopnosť samostatne sa učiť

58	Preukazuje schopnosť identifikovať zdroje učenia sa (napr. ľudia, knihy, internet).	základná
59	V prípade potreby požiada druhých ľudí o objasnenie nových informácií.	základná
60	Dokáže sa učiť o nových témach s minimálnou pomocou.	stredne pokročilá
61	Dokáže zhodnotiť kvalitu svojej práce.	stredne pokročilá
62	Dokáže vybrať najspoľahlivejšie zdroje informácií alebo rád z tých, ktoré sú k dispozícii.	pokročilá
63	Preukazuje schopnosť monitorovať, definovať, stanoviť priority úloh a dokončiť úlohy bez priameho dohľadu.	pokročilá

11. Schopnosť analyticky a kriticky myslieť

64	Dokáže identifikovať podobnosti a rozdiely medzi tými informáciami, ktoré sú nové a tými, ktoré sú už známe.	základná
65	Používa dôkazy na podporu svojich názorov.	základná
66	Dokáže zhodnotiť riziká voľby spojené s rôznymi alternatívami.	stredne pokročilá
67	Preukazuje, že rozmýšľa o tom, či informácie, ktoré používa, sú správne.	stredne pokročilá
68	Dokáže identifikovať nezrovnalosti, nekonzistentnosti či odchýlky v analyzovaných materiáloch.	pokročilá
69	Dokáže použiť explicitné a konkrétne kritériá, zásady alebo hodnoty pri tvorbe úsudkov.	pokročilá

12. Schopnosť počúvať a pozorovať

70	Pozorne počúva rôzne názory.	základná
71	Pozorne načúva druhým ľuďom.	základná
72	Sleduje gestá a celkový prejav tých, čo rečia, aby jej/mu to pomohlo zistiť význam toho, čo hovoria.	stredne pokročilá
73	Dokáže účinne počúvať, s cieľom dekodovať významy a zámery druhej osoby.	stredne pokročilá
74	Venuje pozornosť tomu, čo druhí ľudia naznačujú, ale slovne nevyjadria.	pokročilá
75	Všima si, ako rôzne reagujú ľudia z iných kultúr v rovnakej situácii.	pokročilá

13. Empatia

76	Dokáže rozpoznať, že kamarát alebo kamarátka potrebuje jej/jeho pomoc.	základná
77	Vyjadrí súcit, keď vidí, že sa niečo negatívne stalo druhým ľuďom.	základná
78	Snaží sa lepšie pochopiť svoje priateľky alebo svojich priateľov tým, že si predstaví, ako javy vyzerajú z ich pohľadu.	stredne pokročilá
79	Pri rozhodovaní berie do úvahy pocity druhých ľudí.	stredne pokročilá

80	Vyjadruje názor, že keď rozmýšľa o ľuďoch v iných krajinách, zdieľa ich radosti a smútok.	pokročilá
81	Identifikuje presne pocity druhých, dokonca aj vtedy, keď ich nechcú navonok prejavíť.	pokročilá

14. Pružnosť a prispôsobivosť

82	Mení svoje názory, pokiaľ dostane racionálne argumenty, že je to potrebné.	základná
83	Môže zmeniť rozhodnutia, ktoré urobil/urobila, pokiaľ dôsledky týchto rozhodnutí ukazujú, že je to žiaduce.	základná
84	Prispôsobuje sa novým situáciám použitím novej zručnosti.	stredne pokročilá
85	Prispôsobuje sa novým situáciám uplatňovaním získaných vedomostí iným spôsobom.	stredne pokročilá
86	Prispôsobuje sa sociokultúrnym konvenciám cieľových skupín z iných kultúr pri interakcii s členkami a členmi týchto skupín.	pokročilá
87	Dokáže zmeniť svoje správanie tak, aby bolo primerané voči iným kultúram.	pokročilá

15. Jazykové, komunikačné a viacjazyčné schopnosti

88	Dokáže vyjadriť svoje myšlienkové postoje k danému problému.	základná
89	Požiadava osoby, ktoré hovoria, aby zopakovali, čo povedali, pokiaľ jej/mu to nebolo jasné.	základná
90	Kladie otázky, ktoré preukazujú jej/jeho chápanie postojov druhých ľudí.	stredne pokročilá
91	Dokáže prijať rôzne spôsoby vyjadrenia zdvorilosti v iných jazykoch.	stredne pokročilá
92	Dokáže jazykovo sprostredkovať interkultúrnú komunikáciu prekladom, tlmočením alebo vysvetlením.	pokročilá
93	Dokáže sa úspešne vyhnúť interkultúrnym nedorozumeniam.	pokročilá

16. Schopnosť spolupracovať

94	Vytvára pozitívne vzťahy s druhými ľuďmi v skupine.	základná
95	Podieľa sa svojím dielom na spoločnej práci v skupine.	základná
96	Pracuje na tvorbe konsenzu s cieľom dosiahnuť cieľ skupiny.	stredne pokročilá
97	Pri práci v skupine komunikuje s druhými o akýchkoľvek relevantných, resp. užitočných informáciách.	stredne pokročilá
98	Vzbudzuje nadšenie medzi členkami a členmi skupiny pri dosahovaní stanovených cieľov.	pokročilá
99	Pri práci podporuje druhých aj napriek rozdielnym názorom.	pokročilá

17. Schopnosť riešiť konflikty

100	Dokáže s rešpektom komunikovať so stranami konfliktu.	základná
101	Dokáže identifikovať možnosti ako vyriešiť konflikt.	základná
102	Dokáže pomáhať druhým pri riešení konfliktu, aby lepšie pochopili existujúce možnosti.	stredne pokročilá
103	Dokáže povzbudiť strany zapojené do konfliktu, aby sa navzájom počúvali a podelili o svoje problémy a obavy.	stredne pokročilá
104	Pravidelne iniciuje komunikáciu, aby pomohla/pomohol vyriešiť medziľudské konflikty.	pokročilá
105	Dokáže účinne zaobchádzať s emóciami, stresom, úzkosťou a neistotou ľudí, ktorí sú v konfliktnej situácii.	pokročilá

Poznanie a kritické porozumenie

18. Poznanie seba samej/seba samého a sebakritika

106	Dokáže popísať svoje vlastné motivácie.	základná
107	Dokáže popísať spôsoby, akými jej/jeho myšlienky a emócie ovplyvňujú jej/jeho správanie.	základná
108	Dokáže kriticky uvažovať o svojich vlastných hodnotách a presvedčeniach.	stredne pokročilá
109	Dokáže o sebe kriticky uvažovať z rôznych uhlov pohľadu.	stredne pokročilá
110	Dokáže kriticky uvažovať o svojich vlastných predsudkoch a stereotypoch a o tom, čo sa za nimi skrýva.	pokročilá
111	Dokáže kriticky uvažovať o svojich vlastných emóciách a pocitoch v širokej škále situácií.	pokročilá

19. Znalosť a porozumenie jazyka a komunikácie

112	Dokáže vysvetliť ako tón hlasu, očný kontakt a reč tela môžu pomôcť komunikácii.	základná
113	Dokáže popísať sociálny vplyv a účinok rôznych štýlov komunikácie.	základná
114	Dokáže vysvetliť, ako môžu byť sociálne vzťahy zakódované do jazykových foriem, ktoré sa používajú v konverzáciách (napr. v pozdravoch, formách oslovenia, hrubých výrazoch).	stredne pokročilá
115	Dokáže vysvetliť, prečo ľudia iných kultúr majú iné verbálne a neverbálne komunikačné zvyklosti, ktoré považujú za zmysluplné.	stredne pokročilá
116	Dokáže kriticky uvažovať o rôznych komunikačných zvyklostiach, ktoré používa minimálne jedna iná sociálna skupina či kultúra.	pokročilá

20. Poznanie a kritické porozumenie sveta (vrátane politiky, práva, ľudských práv, kultúry, kultúr, náboženstiev, histórie, médií, ekonomík, životného prostredia a udržateľnosti)

117	Dokáže vysvetliť zmysel politických koncepcií, vrátane demokracie,	základná
-----	--	----------

	slobody, občianstva, práv a zodpovedností.	
118	Dokáže vysvetliť, prečo má každý človek zodpovednosť za rešpektovanie ľudských práv druhých.	základná
119	Dokáže popísať základné kultúrne zvyklosti (napr. stravovanie, pozdravy, spôsoby oslovenia druhých, zdvorilosť) v inej kultúre.	základná
120	Dokáže kriticky uvažovať o tom, že jej/jeho vlastný pohľad na svet je len jedným z mnohých pohľadov.	základná
121	Dokáže zhodnotiť vplyv spoločnosti na svet prírody, napríklad z hľadiska rastu a vývoja populácie, spotreby prírodných zdrojov.	základná
122	Dokáže kriticky uvažovať o rizikách spojených so znečisťovaním životného prostredia.	základná
123	Dokáže vysvetliť univerzálnu, nescudziteľnú a nedeliteľnú podstatu ľudských práv.	stredne pokročilá
124	Dokáže kriticky uvažovať o vzťahu medzi ľudskými právami, demokraciou, mierom a bezpečnosťou v globalizovanom svete.	stredne pokročilá
125	Dokáže kriticky uvažovať o príčinách porušovania ľudských práv, vrátane roly, ktorú zohrávajú stereotypy a predsudky v procesoch smerujúcich k porušovaniu ľudských práv.	stredne pokročilá
126	Dokáže vysvetliť nebezpečenstvo zovšeobecňovania správania jednotlivého človeka na celú kultúru.	stredne pokročilá
127	Dokáže kriticky uvažovať o náboženských symboloch, náboženských rituáloch a používaní náboženského jazyka.	stredne pokročilá
128	Dokáže popísať vplyvy, ktoré má propaganda na súčasný svet.	stredne pokročilá
129	Dokáže vysvetliť, prečo majú byť ľudia ostražití a prečo sa majú chrániť pred propagandou.	stredne pokročilá
130	Dokáže popísať rôzne spôsoby, akými občania a občianky môžu ovplyvňovať politiku.	Pokročilá
131	Dokáže kriticky uvažovať o vyvíjajúcej sa univerzálnej podstate rámca ľudských práv a prebiehajúcom vývoji ľudských práv v rôznych regiónoch sveta.	Pokročilá
132	Dokáže vysvetliť, prečo neexistujú kultúrne skupiny s pevne stanovenými vrozenými charakteristikami.	Pokročilá
133	Dokáže vysvetliť, prečo sa všetky náboženské skupiny neustále vyvíjajú a menia.	Pokročilá
134	Dokáže kriticky uvažovať o tom, ako sa dejiny neraz prezentujú a vyučujú etnocentricky.	Pokročilá
135	Dokáže vysvetliť, ako fungujú ekonomiky jednotlivých krajín a ako ekonomické a finančné procesy ovplyvňujú fungovanie spoločnosti.	Pokročilá

Druhá kapitola druhého zväzku 3-zväzkovej publikácie Rady Európy ponúka úplnú databázu (447) validovaných deskriptorov, ktoré boli pilotne odskúšané v rôznych vzdelávacích prostrediach. Prácu s týmito – oproti predchádzajúcim 135 deskriptorom – znásobenými deskriptormi ponechávame na Vaše možnosti a schopnosť pohnúť sa k ďalším metám. Ak pristúpite k odskúšaniu časti alebo celku 447 deskriptorov z úplnej databázy, dovoľujeme si Vám odporučiť využiť hore uvedený preklad 135 deskriptorov a v jeho línii spresňovať znenia 447 deskriptorov.

Zaujímavé je tiež čítanie o procese tvorby deskriptorov, vzorom ktorého bola obdobná práca v rámci Spoločného európskeho rámca pre jazyky. Text hovorí o jednotlivých fázach procesu, definovaní kritérií na formulovanie deskriptorov (stručnosť, pozitívnosť, jasnosť, samostatnosť, určitosť), výbere deskriptorov z množstva návrhov, pilotnom testovaní a napokon škálovaní deskriptorov na rôzne úrovne spôsobilosti.

B KOMPETENCIE PRE DEMOKRATICKÚ KULTÚRU A EURÓPSKA ÚNIA.

2 DEMOKRACIA AKO ZÁKLADNÁ HODNOTA EÚ.

Autorka: Katarína Cigánová

V tejto kapitole poukazujeme na to, čo znamená členstvo Slovenska v Európskej únii aj v súvislosti s demokratickými princípmi, ku ktorým sa Únia aj Slovensko hlásia.

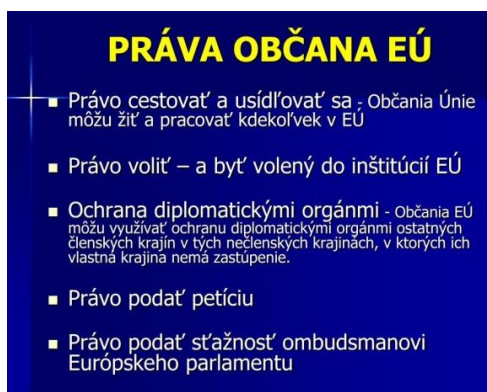
Slovensko sa po náročných prístupových rokovaniach 1. mája 2004 stalo členom Európskej únie. Naším členstvom v Únii sa všetci občania Slovenska stali aj občanmi a občiankami EÚ. Toto občianstvo prináša práva aj povinnosti, ktorým budeme lepšie rozumieť a vnímať ich, keď budeme rozumieť, ako funguje toto unikátne zoskupenie štátov.

EÚ je nadnárodná organizácia, ktorej funkčnosť stojí a padá na dodržiavaní

písaných zmlúv. Tieto zmluvy sa prijímajú, schvaľujú

jednomyseľne, reprezentantmi všetkých členských štátov a následnou ratifikáciou národnými parlamentmi. Štáty sa zmluvám podriaďujú dobrovoľne, Únia nemá represívne zložky, ktoré by mohli mocensky vymáhať dodržiavanie pravidiel. O to dôležitejšia je vernosť spoločným princípm, ktoré sú predpokladom zodpovednej a spoľahlivej spolupráce.

Vznik Európskeho spoločenstva, predchodcu EÚ, možno charakterizovať ako dôsledok II. svetovej vojny. Snaha zabrániť ďalšiemu vojnovému konfliktu na území Európy viedla na začiatku 50. rokov minulého storočia k medzinárodnej spolupráci, ktorá dovtedy nemala obdobu. Pôvodne 6 krajín – Francúzsko, Nemecko, Taliansko, Holandsko, Belgicko a Luxembursko sa vzdalo časti svojej suverenity v oblastiach ekonomiky, ktoré v tom čase bezprostredne súviseli s výrobou zbrojárskeho priemyslu. Formou medzinárodnej zmluvy sa zriekli samostatného nakladania s uhlím a oceľou a ich manažment zverili do rúk nadnárodných inštitúcií pod spoločným názvom Európske spoločenstvo pre uhlie a oceľ. Nadnárodná spolupráca sa postupom času prehĺbila a rozšírila na ďalšie komodity a oblasti hospodárstva, a tiež na ďalšie európske krajiny, ktorých je v súčasnosti 27.²⁴ Všetky členské krajiny sa svojim podpisom základných zmlúv hlásia k spoločným princípm, ktoré vyjadrujú ušľachtilé myšlienky demokratického spolunažívania národov.

Obrázok 1 Práva občana a občianky EÚ

²⁴ Po formálnom opustení Európskej únie Spojeným kráľovstvom Veľkej Británie a Severného Írska, ktoré nadobudlo účinnosť 31. januára 2020.

2.1 Princípy Európskej únie

Základné zmluvy od svojho vzniku podnes prekonali vývoj, ktorý odzrkadľuje pristupovanie nových členských krajín, a tiež prehĺbovanie a rozširovanie oblastí spolupráce. Významné kroky vo vývoji EÚ súvisia s konkrétnymi politickými a ekonomickými okolnosťami, ktoré existovali vo svete v čase ich vzniku. V súčasnosti je v platnosti Zmluva o Európskej únii (ďalej len "ZEÚ") spolu so Zmluvou o fungovaní Európskej únie (ďalej len "ZFEÚ"), ktoré nahradili, resp. rozvíjajú pôvodné zmluvy. Schválené boli v decembri 2007 v Lisabone a na ich články sa v texte odvolávame.

Obrázok 2 Zakladajúce zmluvy EÚ

Zmluva o Európskej únii (ZEÚ),²⁵ Zmluva o fungovaní Európskej únie (ZFEÚ)²⁶

Z hľadiska pomenovania hlavných princípov na ktorých je založená Európska únia je dôležitý článok 2 ZEU, ktorý je ďalej rozvinutý aj čl. 3, 4, 5, a 6 ZEU.

„Únia je založená na hodnotách úcty k ľudskej dôstojnosti, slobody, demokracie, rovnosti, právneho štátu a rešpektovania ľudských práv vrátane práv osôb patriacich k menšinám. Tieto hodnoty sú spoločné členským štátom v spoločnosti, v ktorej prevláda pluralizmus, nediskriminácia, tolerancia, spravodlivosť, solidarita a rovnosť medzi ženami a mužmi.“
(Hlava I, čl.2 ZEU)

Únia je dobrovoľným zväzkom spriatelенých štátov, preto v pôvodnej koncepcii spolupráce chýbali určité sankčné opatrenia, ktorými by sa mohli partneri navzájom brániť voči konaniu, ktorým by niektorý členský štát vážne porušoval dohodnuté pravidlá hry. Lisabonská zmluva dáva členským štátom možnosť z EÚ vystúpiť, ale aj obmedziť právomoci štátu, ktorý nedodržiava princípy a dohody obsiahnuté v základných zmluvách.

Mechanizmus podľa čl. 7 ZEÚ

Na ochranu dodržiavania hodnôt EÚ uvedených v čl.2 ZEU slúži mechanizmus, ktorý je popísaný v čl.7 ZEU, na základe ktorého je možné postihnúť tie členské štáty, ktoré závažne porušujú spoločné hodnoty.

²⁵ Slovenský text dostupný na: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0011.02/DOC_1&format=PDF

²⁶ Slovenský text dostupný na: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9e8d52e1-2c70-11e6-b497-01aa75ed71a1.0021.01/DOC_3&format=PDF

2.2 Ako to je s ochranou ľudských práv v EÚ?²⁷

Európske spoločenstvá, ktoré boli predchodcom dnešnej Európskej únie, mali svoju pôsobnosť hlavne v ekonomickej oblasti. Zavedenie konkrétnych pravidiel týkajúcich sa dodržiavania základných práv sa nezdalo potrebné, takže tieto práva boli dlhý čas mimo rámca zmlúv. Okrem toho ich dodržiavanie zaručoval *Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd*²⁸ (ďalej len "EDLP") z roku 1950, podpísaný aj členskými krajinami a podliehajúci Európskemu súdu pre ľudské práva v Štrasburgu.

Rozširovanie právomocí EÚ na oblasti politiky ako sú spravodlivosť a vnútorné veci, ktoré majú priamy vplyv na základné práva, viedlo k vytvoreniu plnohodnotného priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti a zmluvy zmenilo tak, aby EÚ pevne zakotvila aj ochranu základných práv. Proces tvorby a schvaľovania dokumentu nebol jednoduchý. Na zasadnutí Európskej rady v roku 1999 v Kolíne sa rozhodlo o zvolaní konventu na vypracovanie návrhu *Charty základných práv EÚ*, ale až vstupom do platnosti Lisabonskej zmluvy 1. decembra 2009 Charta nadobudla priamu účinnosť, ako sa uvádza v článku 6 ods. 1 ZEÚ, čím sa stala záväzným zdrojom primárneho práva.²⁹ Monitorovanie, výskum a dohľad nad dodržiavaním Charty zabezpečuje *Agentúra EÚ pre základné práva (FRA, European Union Agency for Fundamental Rights)*.³⁰

Európsky parlament, Rada a Komisia vyhlásili v novembri 2017 na Sociálnom samite v Göteborgu Európsky pilier sociálnych práv, ktorý stanovuje 20 kľúčových princípov na podporu férového a funkčného pracovného trhu.³¹ Zameriavajú sa na 3 tematické okruhy:

- Rovnaké príležitosti a prístup na trh práce
- Spravodlivé pracovné podmienky
- Sociálna ochrana a začlenenie

Pilier je prvý zoznam sociálnych práv stanovený európskymi inštitúciami od vyhlásenia Charty základných práv v roku 2000. Komisia spustila na európskej úrovni konkrétnu iniciatívu, ktorou uviedla 20 práv a princípov do praxe. Hoci väčšina nástrojov ktorými sa realizuje Pilier sociálnych práv je v rukách členských štátov, sociálnych partnerov a občianskej spoločnosti, inštitúcie EÚ, najmä Komisia môžu byť nápomocné vytvorením rámca a poskytnutím usmernení.

²⁷ Bližšie k tejto téme pozri aj SMEKAL, Hubert: *Lidská práva v Evropské unii*. Brno, Masarykova univerzita 2010. ISBN 978-80-210-5045-7; FRIDRICH, B. – MIHÁLIKOVÁ, S. – MOKRÁ, L. – SIMAN, M.: *Ochrana ľudských práv v Európskej únii*. Univerzita Komenského v Bratislave, 2008. ISBN 978-80-223-2522-6; PETŐCZ, Kálmán – ČERMÁKOVÁ, Marie: Členstvo v Európskej únii a ľudské práva. In MESEŽNIKOV, G. – BÚTOROVÁ, Z. – KOLLÁR, M.: *Desať rokov v Únii: Slovenská a česká cesta*. Inštitút pre verejné otázky, Heinrich Böll Stiftung. Bratislava 2014. ISBN 80-89345-50-2.

²⁸ Slovenský text dostupný na: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SLK.pdf

²⁹ Mechanizmy ochrany základných práv, európskych hodnôt a zásad členskými štátmi EÚ nájdete napríklad v informačnom liste Európskeho parlamentu, dostupnom na:

<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/sk/sheet/146/charta-zakladnych-prav>

³⁰ Stránka agentúry dostupná na: <https://fra.europa.eu/sk>

³¹ Dostupné na https://ec.europa.eu/commission/priorities/deeper-and-fairer-economic-and-monetary-union/european-pillar-social-rights_sk

2.3 Prístupové (Kodanské) kritériá

Štát, ktorý sa chce stať členom Európskej únie, musí splniť v prvom rade tzv. Kodanské kritériá.³² Tie predstavujú súbor politických a ekonomických podmienok, ktoré pomáhajú ostatným krajinám Únie zistiť, či štát, ktorý žiada o členstvo, je vo svojej podstate založený na rovnakých hodnotách ako už existujúce členské štáty. Kritériá môžeme rozdeliť do troch okruhov. Politické kritériá stanovujú, že krajina musí mať stabilné inštitúcie, ktoré garantujú demokraciu, princípy právneho štátu, ľudské práva a ochranu menšín. Ekonomické zahŕňajú fungujúcu trhovú ekonomiku v štáte a odolnosť voči tlaku hospodárskej súťaže v rámci EÚ. Tretí okruh sa týka schopnosti krajiny implementovať *acquis communautaire*, čiže európsku legislatívu a zabezpečiť jej správne uplatňovanie. Kodanské kritériá sú teda akýmsi ukazovateľom, či štát stojí na pevných demokratických základoch a dodržiava hodnoty Únie.

Keď hovoríme o kritériách, je potrebné zmieniť aj jeden zo základných pilierov EÚ, a tiež symbol hospodárskej spolupráce – spoločnú menu euro. Aby členský štát mohol prijať euro ako svoju oficiálnu menu, musí splniť štyri explicitne stanovené ekonomické podmienky, nazývané Maastrichtské alebo tiež Konvergenčné kritériá, ktoré sú nasledovné:

1. Cenová stabilita. Miera inflácie nemôže prekročiť o viac ako 1,5 % mieru inflácie troch členských štátov, ktoré dosahujú najlepšie výsledky.
2. Zdravé a udržateľné verejné financie. Deficit verejných financií nemôže prekročiť 3 % HDP. Verejný dlh nemôže prekročiť 60 % HDP.
3. Stabilita výmenného kurzu. Kandidátska krajina sa musí zúčastňovať na mechanizme výmenných kurzov (ERM II) aspoň dva roky, a to bez výraznejších odchýlok od ústredného kurzu ERM II a bez devalvácie bilaterálneho ústredného kurzu svojej meny voči euru v rovnakom období.
4. Dlhodobé úrokové sadzby. Dlhodobá úroková sadzba by nemala prekročiť o viac ako 2 % úrokovú sadzbu troch členských štátov, ktoré dosahujú najlepšie výsledky.

Tabuľka uvádza referenčné hodnoty Maastrichtských kritérií a hodnoty, ako ich plnilo Slovensko pred vstupom do eurozóny, ktorej sme členmi od januára 2009:

Tabuľka 1 Maastrichtské kritériá pre Slovensko, 2009.

Kritérium	Ref. hodnota	Plnenie
		marec 2008
Verejný deficit (%HDP)	3,0	2,2*
Verejný dlh (% HDP)	60,0	29,4*
Miera inflácie	3,2	2,2
Stabilita dlhodobých úrokových sadzieb	6,5	4,5
Stabilita výmenného kurzu	v ERM II od 28.11. 2005	pásmo ERM II ±15% od centr. parity (30,1260 - 40,7588)

* odhad za rok 2007, verejný deficit vrátane vplyvu dôchodkovej reformy.

Zdroj: Eurostat, MFSR, NBS

³² Bližšie pozri: https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/accession_criteria_copenhagen.html?locale=sk

Ako je uvedené v Zmluve o EÚ (Hlava II, článok 10), fungovanie Únie je založené na zastupiteľskej demokracii. Čo to v praxi znamená je rozvedené v ďalších odsekoch ZEU, v článkoch 10 a 11. K tejto téme nájdete ďalšie informácie v Kapitole 3 tejto príručky. Niekoľko pohľadov na tému demokracia v EÚ nájdete na portáli Euractiv.³³

2.4 Orgány a inštitúcie EÚ. Európsky parlament³⁴

EÚ často vnímame cez inštitúcie, ktoré ju reprezentujú. Ich demokratický charakter je vyjadrený v európskej legislatíve, v prvom rade v samotných zmluvách, a potom následne aj vo vykonávacích predpisoch. Zmluvy popisujú ako sa inštitúcie tvoria, aké majú právomoci a čo je predmetom ich činnosti.

Článok 13 Zmluvy o Európskej únii definuje sedem hlavných inštitúcií Európskej únie (v zátvorke oficiálny anglický a francúzsky názov):

- Európsky parlament (*European Parliament – Parlement européen*);
- Európska rada (*European Council – Conseil européen*);
- Rada Európskej únie (jednoducho nazývaná „Rada“; *Council of the European Union – Conseil de l’Union européenne*);
- Európska komisia (*European Commission – Commission européenne*);
- Súdny dvor Európskej únie (*Court of Justice of the European Union – Cour de justice de l’Union européenne*);
- Európska centrálna banka (*European Central Bank – Banque centrale européenne*);
- Dvor audítorov (*Court of Auditors – Cour des comptes*).

Okrem toho má Európska únia dve hlavné inštitúcie s poradným významom: Výbor regiónov (*Committee of Regions – Comité de régions*) a Európsky hospodársky a sociálny výbor (*European Economic and Social Committee, ECOSOC – Comité économique et social européen*).

Ďalej sa viac venujeme Európskemu parlamentu, ktorý najmä svojim kreovaním cez priame voľby poslancov občanmi členských štátov, najviac napĺňa predstavu o demokratickom fungovaní EÚ.

„Občania sú na úrovni Únie priamo zastúpení v Európskom parlamente“ (Zmluva o EÚ, Hlava II, článok 10). Poslanci Európskeho parlamentu sú vo všetkých členských štátoch volení vo všeobecných priamych voľbách tajným hlasovaním na päť rokov. Všetkých volených zástupcov nemôže byť v Európskom parlamente viac ako sedemsto päťdesiat plus jeden predseda. Počty mandátov pre jednotlivé členské štáty sú stanovené proporčne vzhľadom na počet obyvateľov, pričom najľudnatejšie členské štáty môžu mať maximálne deväťdesiat šesť kresiel, štáty s najmenším počtom obyvateľov minimálne šesť zástupcov. Právomoci, ktoré sú Európskemu parlamentu ako aj ďalším inštitúciám zverené, sú vymedzené zmluvami tak, aby sledovali ciele a záujmy Únie, občanov a členských štátov.

³³ Pozri: <https://euractiv.sk/tag/demokracia-v-eu/>

³⁴ Základnú charakteristiku inštitúcií EÚ nájdete na https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/eu_institutions.html

„Každá inštitúcia koná v medziach právomocí, ktoré sú jej zverené zmluvami a v súlade s postupmi, podmienkami a cieľmi v nich ustanovenými. Inštitúcie navzájom v plnej miere spolupracujú.“ (Zmluva o EÚ, Hlava III, článok 13). O právomociach EP sa dozvieme viac napríklad na ich stránke, tu nasleduje len ich veľmi stručný výpočet:

- Ratifikačné právomoci – aby významné medzinárodné zmluvy medzi tretími stranami a EÚ nadobudli platnosť, je potrebný súhlas EP (napr. prístupové zmluvy s novými členskými štátmi), podobne je potrebný súhlas EP so sankciami v prípade závažného porušenia základných princípov EÚ niektorým členským štátom.
- Legislatívny proces - EP spolurozhoduje s Radou o prijatí legislatívnych aktov v riadnom legislatívnom postupe. Má taktiež právo legislatívnej iniciatívy.
- Rozpočtová právomoc – Spolu s Radou pripravuje a schvaľuje ročný rozpočet EÚ, tiež schvaľuje viacročný finančný rámec. Udeľuje Komisii absolútorium za plnenie rozpočtu.
- Voľba Európskeho ombudsmana
- Voľba predsedu Komisie
- Kontrolná právomoc – Po vypočutí navrhovaných členov Komisie a po schválení ich päťročného programu, menuje kolektívny orgán - Komisiu, taktiež má možnosť celú Komisiu po jej závažnom pochybení (aj jednotlivého člena) odvolať.

Predkladá otázky predsedovi Európskej rady, členom Komisie, Rady a vysokému predstaviteľovi EÚ pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku.

Zriaďuje spomedzi svojich členov vyšetrovacie výbory.

Uplatňovanie petícií – v prípade sťažností na chybný postup alebo konania európskych inštitúcií sa občania obracajú so svojimi petíciami na predsedu EP. Spracovanie petícií ma na starosti Petičný výbor EP.

2.5 Právny systém Európskej únie

Právny systém Európskej únie je tvorený zmluvami, medzinárodnými dohodami, odvodeným (sekundárnym) právom vydaným inštitúciami EÚ a judikatúrou Súdneho dvora. Na tvorbe a schvaľovaní týchto dokumentov sa podieľajú hlavné inštitúcie Únie – Parlament, Rada a Komisia. Právo tzv. legislatívnej iniciatívy má v prvom rade Európska komisia a obmedzený okruh inštitúcií, vrátane členských štátov, ale tie len za určitých podmienok a v určitých právnych oblastiach.

Súčasťou právneho systému EÚ sú aj všeobecné právne princípy - napríklad princíp právnej istoty, princíp proporcionality, princíp subsidiarity, zásady solidarity, alebo zásady rovnosti. Princíp subsidiarity je zaujímavý z pohľadu národných parlamentov členských štátov, ktorým umožňuje kontrolovať pripravovanú európsku legislatívu, či v nich Únia neprekračuje svoje kompetencie a neangažuje sa vo veciach, ktoré sú v právomoci členských štátov, prípadne regionálnych autorít.

Subsidiarita

Subsidiarita je jedným zo základných princípov, ktorý sa uplatňuje pri vykonávaní právomocí EÚ v oblastiach, v ktorých nemá výlučnú právomoc. Zjednodušene možno povedať, že sa jedná o zásadu konať čím bližšie k občanovi, a teda Únia neuplatňuje svoje právomoci vždy a za každú cenu, ale len v odôvodnených prípadoch, kedy je jej aktivita žiaduca z hľadiska efektívnosti.

Subsidiarita a národné parlamenty

Lisabonská zmluva priniesla do fungovania inštitúcií EÚ významné zmeny. Jednou z nich je aj kontrolná úloha národných parlamentov členských štátov voči Komisii, ako dodržiava pri predkladaní nových právnych návrhov práve princíp subsidiarity. Ako technicky táto kontrola prebieha a možnosti nápravy prípadného pochybenia nájdete v linku pod nadpisom.

Zatiaľ posledná úprava základných zmlúv, tzv. Lisabonská zmluva účinná od roku 2009, prináša do právneho systému EÚ úplne nový inštitút, Európsku občiansku iniciatívu (EOI), ktorá umožňuje občanom predkladať námety na novú európsku legislatívu.

Európska občianska iniciatíva (EOI) ³⁵

EOI je zaujímavým prvkom tzv. participatívnej demokracie, ktorá umožňuje občanom EÚ, po splnení jasne stanovených pravidiel, navrhnúť zmeny v existujúcich právnych aktoch, alebo rovno navrhnúť novú legislatívu v oblastiach, v ktorých má Komisia právomoc predkladať právne návrhy. EOI dáva občanom z rôznych členských štátov možnosť spojiť sa a riešiť spoločné problémy, témy na ktorých im záleží. Tento pomerne nový nástroj potreboval čas, aby sa dostal do povedomia občanov.

Demokratický deficit

Pomerne zložitá štruktúra európskych inštitúcií, ich kreovanie, vzájomné vzťahy, ale najmä ich právomoci, môžu navodiť dojem nezrozumiteľnosti (netransparentnosti) a praktickej nemožnosti reálne ovplyvňovať dianie v Únii občanmi. Pre tento stav sa začal používať výraz „demokratický deficit“, ako odklon od tradičného demokratického fungovania členských štátov. Európska únia ako jedinečné zoskupenie štátov, ktoré nie je ani medzinárodnou organizáciou ani superštátom a v moderných dejinách nemá porovnateľnú obdobu, je spravované súborom inštitúcií, ktoré nemožno jednoducho prirovnať k už známym štátnym orgánom a ich funkciám. Od vzniku tejto nadnárodnej spolupráce je zrejماً snaha o čo najdemokratickejšiu funkčnosť celého inštitucionálneho rámca a v tomto duchu boli implementované aj zmeny, ktorými inštitúcie v priebehu rokov prešli. Najvýraznejšie je tento posun badateľný práve vo vývoji právomocí Parlamentu, ktorý ako jediný zo všetkých európskych inštitúcií má legitimitu získanú od občanov v priamych voľbách.³⁶

³⁵ Viac o EOI sa dozviete tu: https://europa.eu/citizens-initiative/home_sk

³⁶ Prehľad názorov na to, či v Únii existuje demokratický deficit alebo nie, si môžete pozrieť tu: <https://euractiv.sk/section/buducnost-eu/opinion/existuje-v-europskej-unii-demokraticky-deficit/>

C DEMOKRACIA AKO HODNOTA. Autor: Kálmán Petőcz

3 DEMOKRACIA

Už tridsať rokov žijeme v demokratickej spoločnosti. Demokracia nie je dokonalá, jej praktická realizácia často trpí mnohými nedostatkami. Ináč to ale ani nemôže byť, veď demokraciu do chodu uvádzajú ľudia a tí tiež nie sú dokonalí. Kedykoľvek v histórii však ľudia experimentovali s iným politickým a spoločenským a politickým systémom, nikdy to nedopadlo dobre. Mementom pre nás môže byť dva najkrvavejšie režimy v ľudskej histórii – nemecký nacizmus a sovietsky komunizmus.³⁷

V médiách a politologickej literatúre sa často stretávame so slovným spojením „liberálna demokracia“, označujúcim to politicko-spoločenské zriadenie, v ktorom teraz žijeme. Oprávnené sa môžeme pýtať, či je adjektívum „liberálna“ v tomto prípade opodstatnené a potrebné? Čo si pod „liberálnou demokraciou“ máme predstavovať, ako na nej máme participovať a či to zriadenie, v ktorom žijeme, je naozaj „liberálnou demokraciou“?

3.1. Prečo nazývame modernú demokraciu liberálnou?

Základné princípy liberálnej demokracie sú:

- Pluralizmus, slobodná súťaž (politických) názorov a prúdov, nenásilná odvolateľnosť vlády.
- Zastupiteľské vládnutie so svojím systémom inštitúcií zabezpečujúcich deľbu a kontrolu moci.
- Vláda práva (právny štát).
- Zodpovedné, racionálne a hodnotovo orientované nakladanie s mocou.
- Rozhodovanie na základe princípu väčšiny (princíp "vlády ľudu"), ale so zohľadnením potrieb menšín a s rešpektom k individuálnym ľudským právam a ľudskej dôstojnosti všetkých obyvateľov.
- Zachovanie rovnováhy medzi slobodou a rovnosťou ako miery spravodlivého usporiadania spoločenských vzťahov.

Tieto základné princípy rozvedieme nižšie, v nasledujúcich podkapitolách. Teraz si vysvetlíme, prečo sa moderná zastupiteľská demokracia v politologickej spisbe aj v médiách označuje ako „liberálna demokracia“.

Prečo nie je dostatočne výpovedné nazývať modernú demokraciu proste „demokracia“? Veď by sme si mohli povedať, že demokracia je len jedna! Nie je to celkom pravda. Počiatky demokracie ako politického systému sa datujú do antických Atén, do obdobia približne 600 až 322 rokov pred n. l. Kto však študoval antické dejiny, určite uzná, že aténska demokracia,

³⁷ Pod komunizmom tu nechápeme učebnicovú ideológiu obsiahnutú v dielach ideológov marxizmu, ale reálnu praktickú politiku v Sovietskom zväze v rokoch 1920-1990 a v krajinách jeho spojencoch v rokoch 1945-1990. Táto politika bola založená na monopole a diktatúre komunistickej strany, so všetkými jej dopadmi na spoločenský, hospodársky a súkromný život.

akokoľvek bola na tú dobu pokroková, bola na míle vzdialená od toho, čo si pod pojmom demokracia predstavujeme dnes.

Aténska demokracia bola *demokratiou priamou*. Význam slova „demokracia“ (δημοκρατία) v starej gréčtine je doslova „vláda ľudu“. Kto ale tvoril „ľud“ mestského štátu (*polis*) Atény? V dôležitých otázkach verejného záujmu rozhodoval zbor obyvateľov Atén (*ecclesia*) na verejnom zhromaždení. Ľud teda predstavovala v konečnom dôsledku *ecclesia*. Právo byť jej členom však neprináležalo všetkým, ale len aténskym občanom – mužom nad 20 rokov, ktorí si splnili svoje vojenské povinnosti.

Za aténskeho občana bol považovaný muž, ktorého obaja predkovia boli Aténčania. Z rozhodovania boli vylúčené ženy, otroci, cudzinci, ale aj tí slobodní obyvatelia mesta, ktorí nemali aténsky pôvod, ako aj občania, ktorí mali podľžnosti voči mestu ani nehovoriac. *Ecclesia* mala 6 tisíc členov, čiže bola tvorená najviac desiatimi až dvadsiatimi percentami obyvateľov, ktorých počet varioval medzi 30 až 60 tisíc. Návrhy na rozhodovanie predkladala zhromaždeniu približne 400 až 500-členná mestská rada, ktorá bola každoročne určená lósom.

Jedným z najväčších kritikov demokracie ako spôsobu vládnutia bol veľký grécky filozof Platón. Demokracii vyčítal nestabilitu, nedostatočnú mieru racionality pri rozhodovaní, nebezpečenstvo skĺznutia do tyranie väčšiny a neskôr do skutočnej tyranie. Je nesporné, že niektoré Platónove argumenty môžu byť relevantné aj dnes. Najmä v prípade, ak by sme priamu demokraciu preferovali ako hlavný spôsob rozhodovania. Liberálna demokracia však nedostatky priamej demokracie vyvažuje inými nástrojmi a mechanizmami. Tento problém si bližšie osvetlíme neskôr.

Liberálna demokracia sa naplno mohla rozvinúť v časti Európy a niektorých iných štátoch sveta až po 2. svetovej vojne. Až vtedy sa naplnili všetky objektívne aj subjektívne podmienky k tomu, aby všetky princípy uvedené v úvode tejto kapitoly mohli platiť zároveň. Napríklad až v roku 1948 bola prijatá Všeobecná deklarácia ľudských práv. V nej sa víťazi vojny a neskôr aj všetky štáty sveta prihlásili k myšlienke, že všetkým ľuďom na svete prináležia určité neodňateľné oprávnenia – ľudské práva, zaručujúce ich dôstojnosť, slobodu a rovnosť a rovnaký prístup k spravodlivosti.

Liberálna demokracia je teda politický systém, v ktorom platia hore uvedené princípy. Prívlastok „liberálna“ neznamená, že ide o demokraciu len pre (politických) liberálov. Nejde ani o zriadenie, v ktorej vládnu (politickí) liberáli. Je potrebné rozlišovať medzi liberálnou demokraciou ako politickým systémom a liberalizmom ako jedným z jeho politických názorových prúdov. Kresťanskí demokrati, konzervatívci, sociálni demokrati aj „liberálni demokrati“ (=liberáli) sú tradičné politicko-ideologické prúdy, ktoré spoločne zdieľajú priestor liberálnej demokracie. V ostatných desaťročiach sa k týmto prúdom pridali aj „zelení“.

Výstižné vysvetlenie termínu „liberálna demokracia“ podáva známy politický vedec Giovanni Sartori. Liberálna demokracia je politický systém, v ktorom sú princípy *slobody* (po latinsky „libertas“) a *rovnosti* v rovnováhe. Úlohou liberálnodemokratického systému je spojenie

slobody s rovnosťou.³⁸ Len rovnováha týchto dvoch princípov vyúsťuje do naplnenia hodnôt *dôstojnosti a spravodlivosti*. Niektorí autori preto označujú optimálny model demokracie ako „dôstojnostnú demokraciu“ (*dignitary democracy*).

Pokiaľ je potláčaná sloboda jednotlivca v záujme nesprávne pochopenej rovnosti ako uniformity, v konečnom dôsledku to vedie k stagnácii demokracie. Platí však aj opak, ak sa ignoruje rovnosť šancí pre všetkých a absolutizuje sa (nekontrolovateľná) sloboda niektorých jednotlivcov alebo ich skupín, tiež dochádza k vážnym deformáciám systému, k naštrbeniu hodnôt dôstojnosti a spravodlivosti.

Príliš veľa neobmedzenej slobody bez pravidiel v rukách jedných môže privodiť príliš málo slobody pre tých druhých, porušenie princípu rovnosti, nespravodlivosť. V konečnom dôsledku dochádza k úpadku spoločnosti. Naopak, prílišné trvanie na formálnej rovnosti pod heslom „jednoty a súdržnosti“ národa, rasy, náboženskej komunity alebo rodiny môže viesť k potlačeniu slobodného ducha, iniciatívy, tvorivosti a kritického myslenia. Výsledkom môže byť rovnako úpadok.

Používanie termínu „liberálna demokracia“, popri termínoch ústavná, konštitučná demokracia alebo zastupiteľská demokracia je legitimizovaná aj skutočnosťou, že termín demokracia používajú, či skôr zneužívajú aj iné politické režimy, ktoré princípy vymenované na začiatku kapitoly neuznávajú. Vo svete existujú napríklad tzv. „ľudové demokracie“. Každý súdny človek musí uznať, že Severná Kórea – oficiálnym názvom Kórejská ľudovodemokratická republika – s nami chápanou (liberálnou) demokraciou nič spoločné nemá. Takisto by sme ťažko našli človeka, kto by sa dobrovoľne a s radosťou presídlil do Konžskej demokratickej republiky s nádejou, že tam nájde kvitnúcu demokratickú krajinu. Napokon, totalitné politické zriadenia panujúce vo východoeurópskych štátoch pred rokom 1990 boli formálne a oficiálne tiež „demokraciami“, a to buď „socialistickými demokraciami“, alebo „ľudovými demokraciami“.

Teraz si rozvedieme jednotlivé základné princípy liberálnej demokracie bližšie.

3.2. Pluralizmus

Každá spoločnosť, každá skupina ľudí je vnútorne rozmanitá, diverzifikovaná. Je v nej prítomná prirodzená rôznorodosť, čiže pluralita. Ak však hovoríme o *pluralizme*, máme na mysli niečo viac ako púhu *pluralitu*. Pluralita je *neusporiadaná* rôznorodosť. Pluralizmus predstavuje rôznorodosť *usporiadanú* podľa určitých zásad tvoriacich funkčný systém. Demokratický politický pluralizmus je usporiadaný podľa princípov *právneho štátu*.³⁹

Základnými prvkami realizácie politického pluralizmu v liberálnej demokracii sú politické strany. Slovo *strana* (francúzsky *partie*, anglicky *party*, z latinského *pars* - časť) pôvodne označovalo skupinu ľudí, ktorá v dišpute, spore presadzovala svoj partikulárny (=čiastkový) záujem či pohľad.

³⁸ Pozri SARTORI, Giovanni: Teória demokracie. Bratislava, Archa, 1993. S. 385 a ďalšie.

³⁹ Pozri tiež: SARTORI, Giovanni: Pluralizmus, multikulturalizmus a prisťahovalci. Esej o multikultúrnej spoločnosti. Dokořán, Praha 2010. S. 40.

Obsah pojmu sa zmenil v 17. a 18. storočí. Politické strany (najprv v Anglicku, Holandsku, neskôr v USA a Francúzsku) sa transformovali na organizácie, ktoré síce predstavujú vyhranený názorový prúd, ale majú na zreteli záujem celku. Demokratické strany teda nie sú (nemali by byť) akési uzavreté sebecké sekty, ale organizácie s koherentným a komplexným programom prihliadajúcim na záujmy celej spoločnosti. Prirodzeným priestorom politickej súťaže strán sa stal parlament.

Aj predtým existovali v mnohých krajinách orgány, ktoré sa nazývali parlament, národné zhromaždenie alebo krajinský snem. Boli to však stavovské zhromaždenia, kde sa stretávali len príslušníci privilegovaných vrstiev feudálnej spoločnosti - kléru, šľachty, slobodných kráľovských miest. Takýto parlament mal spravidla len konzultatívnu právomoc a bol prostriedkom legitímácie moci absolutistického monarchu.

Situácia sa zásadne zmenila po víťazstve občiansko-demokratických (v marxistickej terminológii "buržoáznych") revolúcií v 18. a 19. storočí. Parlament sa stal "ľudovým zhromaždením" a najvyšším zákonodarným orgánom, do ktorého boli delegáti volení priamo ľuďom.

Pojem "ľud" ešte dlho neoznačoval množinu všetkých dospelých ľudí, ktorí si môžu uplatňovať všeobecné a rovné volebné právo. Ženy v Európe až do konca 19. storočia nemali volebné právo vôbec. Vo Veľkej Británii malo volebné právo cca 60% mužov nad 21 rokov. V Uhorsku malo koncom 19. storočia volebné právo celkovo len asi 7% obyvateľstva. Skutočným ľudovým zhromaždením sa parlament stal aj v západoeurópskych štátoch až po II. svetovej vojne. Až vtedy sa všeobecné volebné právo stalo pravidlom a imperatívom a až vtedy bola všeobecne akceptovaná myšlienka univerzálnych a neodňateľných ľudských práv.

4.2.1. Stranicko-politické spektrum. Politická súťaž vs „politický boj“.

Politické strany sa zvyknú zaraďovať do tzv. stranicko-politického spektra. Najtradičnejším je delenie *na ľavicu, pravicu a "stred"*. V rámci ľavice aj pravice sa rozlišuje krajná (extrémna) ľavica a pravica, respektíve umiernená ľavica a pravica. Umiernené strany sa zvyknú označovať aj ako "stredoľavé" a "stredopravé".

Označenie "pravica" a "ľavica" má pôvod vo Francúzskej revolúcii v roku 1789. Zástancovia "poriadku", teda prívrženci monarchie, dedičnej aristokracie a prepojenia svetskej a cirkevnej moci boli v Národnom zhromaždení po páde Bastily usadení vpravo od predsedajúceho. Zástancovia radikálnych zmien, ustanovenia republiky, pozdvihnutia meštianskych stavov a odluky cirkvi od štátu si sadli vľavo. Toto základné delenie sa implicitne používa dodnes.

Pravicové strany sú považované za viacej konzervatívne, pridŕžajúce sa tradícií, podporujúce pomalšie a postupné zmeny v spoločnosti, so silnejším dôrazom na štátnu (národnú) suverenitu. Ľavicové strany sú všeobecne považované za tie, ktoré podporujú rýchlejšie tempo sociálnych zmien ("progresivisti"), s väčším sklonom k internacionalizmu. Predovšetkým ľavicové strany sa zasadzovali za rozširovanie volebného práva, za volebné právo žien, za integráciu rôznych menšinových skupín ap.

Obdobné delenie sa udomácnilo v "kolíske" modernej demokracie, v Anglicku. Whigovia (neskôr "liberáli") sa v 17. a 18. storočí presadzovali konštitučnú, ústavnú monarchiu. Zasadzovali sa za obmedzenia vlády panovníka parlamentom a ním prijatými zákonmi. Toryovia ("konzervatívci") boli zástancami zachovania absolutistickej monarchie, teda neobmedzenej vlády panovníka a s ním spriaznenej šľachty a kléru. V priebehu 19. storočia whigovia (anglickí liberáli) zahrnuli do svojho programu podporu voľného obchodu, náboženskej tolerancie, rozšírenia volebného práva a zrušenia obchodovania s otrokmi a otroctva ako takého.

Konzervatívcom a liberálov zvykneme označovať tiež ako "historické" strany, pretože vznikli v prvopočiatoch stranického pluralizmu ako takého. Za historické strany zvykneme označovať aj strany sociálno-demokratické (alebo socialistické). Sociálno-demokratické strany vznikli v 19. storočí. Reagovali na zmeny v spoločnosti vyvolané priemyselnou revolúciou. Ich hlavným cieľom bolo zastupovať záujmy novej veľkej triedy námezdných pracujúcich a ich rodinných príslušníkov.

Sociálno-demokratické strany sa zasadili za rozšírenie niektorých základných občianskych a politických práv na široké vrstvy obyvateľstva. Po občiansko-demokratických revolúciách, ktoré kulminovali v Európe v období rokov 1848-49 a ktoré odstránili hlavné piliere feudálneho zriadenia, sa sociálno-demokratické strany postupne integrovali do nového pluralistického politického systému.

Začiatkom dvadsiateho storočia – najmä po vplyvom učenia Karola Marxa a neskôr Vladimíra Ul'janova (Lenina) a iných ruských dejateľov – sa zo sociálno-demokratických strán v mnohých krajinách odštíepili radikálne frakcie, z ktorých sa stali strany komunistické (boľševické). Ich hlavným cieľom už nebolo zlepšenie sociálnej situácie pracujúcich vrstiev, ale odstránenie kapitalizmu v ekonomike a pluralizmu v politike. Cieľom bolo nastolenie neobmedzenej vlády komunistickej strany a zavedenie centrálne plánovaného hospodárstva. Prvou krajinou, kde sa komunisti dostali k moci, bolo Rusko. Komunistickú diktatúru sprevádzal teror, násilnosti, prenasledovanie a smrť miliónov ľudí.

Takmer zároveň so vznikom boľševickej diktatúry – a čiastočne ako reakcia na ňu – vznikli v Európe v dvadsiatych rokoch 20. storočia ďalšie dve vzájomne príbuzné odnože totalitarizmu: fašizmus a nacizmus. Kým boľševický režim sa vyhlasoval za ochrancu záujmov robotníckej triedy pod vedením komunistickej strany, fašistické a nacistické režimy vychádzali predovšetkým z pozícií extrémneho nacionalizmu a rasizmu. Priamo alebo nepriamo majú tieto tri totalitné režimy na svedomí životy vyše 100 miliónov ľudí.

Politická súťaž sa niekedy označuje ako "politický boj". Demokratický politický pluralizmus však nemá byť bojom. Cieľom boja je totálna porážka, likvidácia protivníka. To však nie je cieľom politickej súťaže v liberálnej demokracii. Zmyslom súťaže je snaha o dosiahnutie čo najlepšieho výsledku, záujem o vytvorenie pridanej hodnoty, záujem o pozdvihnutie verejného blaha, dosiahnutie konsenzu, situácie, v ktorej sa nikto necíti byť porazený. Politická súťaž musí v sebe zahŕňať aspekt tolerancie, úcty k partnerovi a jeho názorom, pripravenosť k dohode, kompromisu a harmónii. Ani v politickej súťaži máme konať vo vzťahu k iným tak, ako by sme očakávali, aby oni konali vo vzťahu k nám v rovnakej alebo obdobnej situácii.

Demokracia je udržateľná len vtedy, ak je zachovaná možnosť nenásilnej, pokojnej odvolateľnosti, výmeny vládnucej moci.

Hranicou politického pluralizmu, tolerance, slobody názoru a konania je teda pluralizmus samotný. Ak niekto vystúpi s názorom a nárokom, ktorého dôsledkom je likvidácia pluralizmu a tolerance, dostáva sa za hranice liberálnej demokracie. Štát môže voči nemu podľa zákona oprávnené zakročiť. Ak niekto chápe politickú súťaž ako ľúty boj, na konci ktorého je súper porazený na hlavu, dostáva sa za hranice demokracie, lebo likviduje pluralizmus, likviduje toleranciu. Ničí samotnú slobodnú súťaž, ničí hybnú silu každého ľudského pokroku.

Podľa demokratickej politickej teórie aj politickej praxe rozdeľujeme strany aj podľa kritéria "systémovosti". Ak hovoríme o *systémových stranách*, hovoríme o stranách, ktoré uznávajú princípy (liberálnej) demokracie. To sú všetky tie princípy, ktoré sú uvedené v záhlaví tejto kapitoly. Ak sme vyššie uviedli, že z hodnotového hľadiska je cieľom liberálnej demokracie rovnováha slobody a rovnosti v záujme garantovania ľudskej dôstojnosti a spravodlivosti pre všetkých, z hľadiska procesného je podstatným znakom liberálnej demokracie rovnováha medzi konkurenciou a konsenzuálnosťou, medzi súťaživosťou a harmóniou, rôznorodosťou a kohéziou. Za *nesystémové strany* považujeme tie, ktoré základné princípy a hodnotové fundamenty liberálnej demokracie svojim programom alebo praktickým výkonom politiky popierajú. Strany, ktoré popierajú všetky základné princípy liberálnej demokracie, sú *strany totalitné*. Totalitné strany boli (sú) strany komunistické (bolševického typu), strany nacistické a fašistické.

3.3. Demokracia a zodpovednosť. Vzdelávanie k demokracii a ľudským právam.

Mať moc znamená mať veľkú zodpovednosť. Zodpovednosť pritom leží na oboch stranách pomyslenej mocenskej rovnice. Osoby, ktoré moc prakticky vykonávajú, majú veľkú zodpovednosť, pretože každý ich praktický úkon a často aj slovný výrok môže zásadne ovplyvniť osudy miliónov ľudí. Nielen svojich voličov, ale všetkých obyvateľov štátu, často aj širšieho regiónu a nepriamo aj budúcich generácií.

Oprávnené teda kladieme na verejných funkcionárov vysoké odborné aj morálne nároky. Oprávnené ich môžeme kontrolovať, vyžadovať od nich transparentnosť, kvalitný výkon funkcie, zodpovedné, racionálne, korektné, vypočítateľné a nekorupčné správanie. Politici, političky a iní ústavní a verejní činitelia takýto dohľad musia strpieť. Bez ohľadu na to, či je to dohľad vykonávaný špecializovanými ústavnými orgánmi, médiami alebo občianskou spoločnosťou.

Box 1

Všimnite si... Voľba sudcov a sudkýň Ústavného súdu SR

Začiatkom roka 2019 rezonuje na Slovensku téma voľby sudcov a sudkýň Ústavného súdu. V zbere sa uvoľnilo 9 miest z 13, ktoré je potrebné doplniť novými sudcami a sudkyňami, aby bol Ústavný súd funkčný. Národná rada volí z navrhnutých osôb 18 kandidátov. Z nich potom prezident republiky vymenuje deviatich.

Rieši sa otázka, akým spôsobom sa majú voľby uskutočniť: tajným, alebo otvoreným hlasovaním? Mnohí sa zasadujú za tajnú voľbu, ktorá vraj jedine zodpovedá princípom demokracie. Áno, ale princíp tajného hlasovania sa vzťahuje predovšetkým na "bežných" občanov. Tí nemajú poslaneckú imunitu, tajná voľba garantuje ich súkromie, slobodu ich voľby a chráni ich pred prípadným šikanovaním zo strany vyššej moci.

Poslanci a poslankyne v parlamente však musia vedieť znášať zodpovednosť za všetky svoje rozhodnutia, vrátane personálnych. Sú to zvolení zástupcovia občanov, ktorým sa zodpovedajú za všetky svoje politické skutky. Občania majú právo vedieť, akým spôsobom poslanci hlasujú, aby vedeli vyhodnotiť ich politickú činnosť a podľa toho sa zariadiť pri ďalších voľbách. Je to zásadne iná situácia, ako u radového občana pri hlasovaní vo voľbách.

Primárnym zdrojom moci v demokracii je ľud (občania a občianky štátu). Ľud zveruje praktický výkon moci do rúk politických predstaviteľov. Aj ľud však musí nakladať so svojou veľkou mocou zodpovedne. Zodpovedné nakladanie s mocou je predovšetkým informované nakladanie s mocou, informované rozhodovanie. Ak chcem efektívne kontrolovať moc, ak sa chcem zodpovedne rozhodovať pri voľbách, musím sa naučiť, ako moc funguje. Musím byť schopný, schopná sa aspoň do určitej miery vyznať v politických a právnych procesoch. Musím mať základné vedomosti o fungovaní spoločnosti, štátu, o demokracii, o ľudských právach. Alebo by som aspoň mal vedieť, ako sa dostanem ku korektným, objektívnym informáciám. K tomu musím vyvinúť extra úsilie.

Demokracia nie je perpetuum mobile, nie je to samohodný systém, ktorý je nejakým hýbateľom na začiatku uvedený do pohybu a potom už funguje sám od seba. Demokracia funguje dobre len vtedy, keď ju udržiavame v chode každodennou činnosťou. Zodpovedné nakladanie s mocou na strane "ľudu" je teda aj angažované, aktívne, zapájajúce sa, zúčastnené nakladanie s mocou. Zodpovedné nakladanie s mocou zo strany ľudu (občanov) je aktívne využívanie volebného práva a všetkých ostatných participatívnych práv dané ústavou.

Pri zdôvodnení svojej neochoty ísť voliť mladí ľudia často uvádzajú argument, že ich jeden hlas aj tak nič nezmení. Vytrhnuté z kontextu je to určite pravda. Ak však tento dôvod preskúmame vo všetkých súvislostiach, uznáme, že je len výhovorkou. Uvedme tu paralelu s odmietaním povinného očkovania detí proti prenosným ochoreniam. Kým podiel zaočkovaných detí neklesne pod určitú hranicu, približne 85%, funguje tzv. kolektívna imunita. Chránené sú aj deti, ktoré zaočkované nie sú. Ich rodičia môžu nadobudnúť mylný dojem, že zaočkovanie nie je potrebné, je zbytočné. Pod hranicou 85% zaočkovania však kolektívna imunita prestáva pôsobiť. Epidémia sa začne rozmáhať.

Rovnaké to je aj s neúčastou na voľbách v demokracii. Ak podiel demokraticky zmýšľajúcich ľudí, ktorí z rôznych dôvodov nejdú voliť, prekročí kritickú hranicu, nákaza extrémizmu a populizmu sa začne šíriť. Práve hromadná absencia uvedomelých mladých ľudí nebezpečne znižuje kritickú hranicu, keď už prestáva "kolektívna imunita" pôsobiť. Mladí ľudia (a ich učители a učiteľky) to síce možno neradi počujú, ale ich zodpovednosť za udržanie demokratického a európskeho smerovania Slovenska je naozaj veľká. Nemali by s ňou hazardovať.

Populizmus a extrémizmus sú veľmi nákazlivé neduhy. Majú veľký mobilizačný potenciál. Populisti a extrémisti hrajú na city, pudy a vášne, využívajú polopravdy, dezinformácie a klamstvá. Sľubujú jednoduché riešenia na veľmi zložité problémy. Nemôžeme si byť istí, či práve náš neodovzdaný demokratický hlas nie je tou poslednou kvapkou, ktorá spôsobí volebnú katastrofu.

3.4. Zastupiteľská demokracia vs priama demokracia.

Liberálna demokracia je z hľadiska mechanizmov výkonu moci *systemom zastupiteľským*, reprezentatívnym. Je to vláda ľudu *prostredníctvom volených zástupcov* či zástupkýň.

Výkon verejnej moci (politika) je činnosť náročná na čas a predpokladá určité *odborné spôsobilosti*. Výkon verejnej moci v liberálnej demokracii (aj) z tohto dôvodu ľudia zverujú do rúk osobám, ktoré sa na politickú a verejnú činnosť špecializujú. Ľud teda vykonáva svoju moc nepriamo, prostredníctvom volieb a iných mechanizmov občianskej a politickej participácie.

V ostatnej dobe v Európe aj na Slovensku silnejú hlasy zasadzujúce sa za väčšie využitie inštitútov *priamej demokracie*. Pri rozhodovaní o verejných záležitostiach zásadného významu by sa mali vraj organizovať referendá, plebiscity, celonárodné konzultácie. Politici, stranícki či občianski aktivisti, ktorí sa zasadzujú za viacej priamej demokracie argumentujú práve princípom "vlády ľudu" a nutnosťou rešpektovať vôľu ľudu.

Je to nepochybne silný argument. Musíme ho však kriticky analyzovať vo svetle toho, čo sme si povedali o zodpovednosti a vypočítateľnosti výkonu moci. Musíme tiež preskúmať, či argument zodpovedá požiadavkám právneho štátu, alebo ináč - vlády práva (*rule of law*). Musíme tiež zvážiť, či je „vôľa ľudu“ výsledkom zodpovedného a racionálneho zvažovania, alebo je len výsledkom jednostranného pôsobenia masívnej propagandistickej mašinerie, keď je sloboda médií a sloboda politickej súťaže obmedzená.

Ak zvolená vláda robí zlú politiku, v najbližších voľbách (či už riadnych alebo predčasných) môže byť odvolaná a vymenená. Ak vláda či parlament prijme nesprávne rozhodnutie, napríklad protiústavný zákon, súdna moc (Ústavný súd) môže túto chybu napraviť a zákon zrušiť. Pri rozhodovaní ústavných orgánov platí princíp právnej istoty. Rozhodnutia musia byť predvídateľné, vypočítateľné, zrozumiteľné. V rovnakých situáciách musia orgány rozhodovať rovnako a rozhodnutia nemôžu byť vo vzájomnom rozpore.

Funguje tzv. inštitucionálna pamäť. Spisový poriadok, archivácia listín, kontinuita podstatnej časti štátneho aparátu a jeho odborná prax, ďalšie vzdelávanie jeho zamestnancov a zamestnankýň - to sú všetko nástroje, ktoré posilňujú inštitucionálnu pamäť, odborný potenciál a tým aj právnu istotu. Ak zastupiteľská demokracia funguje dobre, vždy sú k dispozícii efektívne opravné prostriedky.

Ak však urobí v referende v závažnej otázke zlé rozhodnutie "ľud", niet opravného prostriedku. Vidíme to napríklad na dôsledkoch referenda o vystúpení Spojeného kráľovstva z EÚ. Ľud je najvyšší suverén. Je neodvolateľný. Nie je možné ho volať na zodpovednosť. Je nesankcionovateľný.

Ak sa frekvencia referend a plebiscitov vo vážnych otázkach zvyšuje - čo je cieľ niektorých nacionálnych populistov - zvyšuje sa možnosť narušenia právnej istoty. Ľud môže plebiscitom v jednej otázke rozhodnúť tak, v druhej inak. Niektoré dôsledky jedného rozhodnutia môžu byť v priamom rozpore s dôsledkami rozhodnutia druhého. Kto bude arbitrom sporu? Je to začiatok právneho chaosu.

V referende sú ľudia ľahko ovplyvňiteľní dezinformáciami, polopravdami, lžami. Iste, rovnako je to aj pri „obyčajných“ voľbách. Rozdiel je len v tom, že po ustanovení demokratickej vlády (akejkol'vek) vstúpia do procesu štandardné mechanizmy kontroly, ústavných brzd a protiváh. Stranícky pluralizmus, delba moci medzi zákonodarné, výkonné a súdne orgány, pôsobenie ostatných kontrolných orgánov a inštitútov, vrátane politickej opozície, médií a uvedomelých občianskych iniciatív - to sú nástroje, ktoré udržiavajú systém v relatívnej rovnováhe. Alebo ho môžu do rovnováhy v prípade politických kríz navrátiť. V prípade reťazovitých referend, plebiscitov, „národných konzultácií“ tieto kontrolné a vyrovnávacie mechanizmy prestávajú účinne pôsobiť.

Je tiež rozdiel hlasovať v referende na miestnej a celoštátnej úrovni. Na miestnej úrovni má väčšina obyvateľov obce predsa len viacej možností preniknúť hlbšie do jadra veci, o ktorej sa rozhoduje. Obyvatelia majú priamu empirickú skúsenosť s konkrétnym miestnym problémom, majú možnosť overiť, konfrontovať svoje informácie. Rozhodovanie v miestnych referendách nikdy nie je také komplexné a mnohorozmerné ako pri rozhodovaní o celoštátnych záležitostiach.

Aby nedošlo k nedorozumeniu: vyššie povedané neznamená, že inštitúty priamej demokracie nemajú v zastupiteľskej demokracii miesto. Naopak. Príklad Švajčiarska ukazuje, že mechanizmy a inštitúty priamej a zastupiteľskej demokracie sa môžu (a aj by sa mali) vhodne dopĺňať. Vo Švajčiarsku takýto systém funguje už vyše 150 rokov. Vo Švajčiarsku sa koná naozaj veľa referend a ľudových hlasovaní na miestnej, kantonálnej i federálnej úrovni.

Pre referendá a ľudové hlasovania však vo Švajčiarsku platia veľmi prísne pravidlá. Napríklad referendum o vystúpení Veľkej Británie z EÚ by sa v takej podobe a takým spôsobom, ako sa konalo, vo Švajčiarsku vôbec nemohlo uskutočniť. Prvý základný rozdiel je v *časovom trvaní procesu*. Priemerná doba od ustanovenia petičného výboru až po konanie samotného hlasovania trvá vo Švajčiarsku *v priemere 3 roky*. Celý proces referenda o tak dôležitej otázke, ako je vystúpenie z EÚ, trval vo Veľkej Británii *len 4 mesiace*. Britský premiér Cameron vypísal referendum 10.2.2016, hlasovanie sa konalo 26.6.2016.

Box 2

Všimnite si Ako funguje priama demokracia vo Švajčiarsku

Vo Švajčiarsku existujú tri typy celoštátnych referend.

1. Obligatorné referendum. Každá zmena ústavy schválená Federálnym zhromaždením musí byť predložená na schválenie občanom a občiankam v celoštátnom referende.
2. Fakultatívne referendum. Každý zákon schválený Federálnym zhromaždením môže byť predmetom referenda. Takéto referendum môže byť iniciované na základe petície, ktorá

obsahuje aspoň 50 tisíc podpisov občanov a občianok. Fakultatívne referendum môže byť iniciované aj spoločným návrhom aspoň ôsmich kantónov (z celkového počtu 26). Petícia musí byť predložená do 100 dní od zverejnenia príslušného zákona v úradnom vestníku.

3. Ľudová iniciatíva. Občania a občianky môžu navrhnúť zmenu ústavy, alebo dokonca úplne novú ústavu na základe petície s aspoň 100 tisíc podpismi.

- ▶ Podpisy na jednom hárku musia byť vždy z jednej obce alebo mesta. Mená musia byť uvedené čitateľne. Overujú sa na miestnom úrade, ktorý potvrdí, že osoba s daným menom je naozaj občanom alebo občiankou danej komunity s hlasovacím právom. Každý podpis musí byť overený! Následne všetky hárky ešte overí úrad federálnej vlády.
- ▶ Federálna vláda pripraví k iniciatíve svoje stanovisko a zašle ho parlamentu. V ňom navrhne parlamentu odporučiť alebo neodporučiť voličom hlasovať za iniciatívu. Vláda má na tento krok lehotu 12 mesiacov. V tomto prípade parlament v lehote ďalších 18 mesiacov odporučí voličom a voličkám hlasovať za alebo proti návrhu z ľudovej iniciatívy.
- ▶ Vláda môže k iniciatíve vypracovať a predložiť parlamentu svoj protinávrh. Má na to lehotu 18 mesiacov. V tomto prípade má parlament ďalších 12 mesiacov na to, aby zverejnil svoje odporúčanie k iniciatíve a k vládnemu protinávrhu. Parlament môže pripraviť svoj vlastný návrh. Následne federálna vláda rozhodne, ktoré návrhy sa predložia na hlasovanie. Určí dátum hlasovania v lehote najneskôr 10 mesiacov od prijatia rozhodnutia. Hlasuje sa potom o oboch (o všetkých) navrhnutých textoch.
- ▶ Informačná kampaň pred konaním referend je dostatočne dlhá, komplexná, vyvážená a objektívna. Každý subjekt zainteresovaný na referende má dostatok času a priestoru prezentovať a obhájiť svojej argumenty na všetkých možných fórach. Každá domácnosť dostane pred konaním hlasovania knižočku, v ktorej je zrozumiteľne a podrobne popísaný problém, o ktorom sa bude hlasovať. Tiež sú uvedené všetky predložené návrhy spolu s podrobnou analýzou ich právnych a praktických dôsledkov.
- ▶ Pri rozhodovaní platí princíp tzv. *dvojitej väčšiny*. Ľudová iniciatíva je úspešná, ak za príslušný návrh zároveň hlasuje *nadpolovičná väčšina zúčastnených voličov a voličiek ako aj nadpolovičná väčšina kantónov*. Od prijatia zmeny švajčiarskej ústavy v roku 1848 sa konalo v krajine približne 550 celoštátnych referend.

Populisti sa pri odvolávaní na švajčiarsky systém najčastejšie sústreďujú na jeho jeden jediný element, a to, že vo Švajčiarsku nie je zakotvené povinné kvórum účasti na referende. U nás, a v mnohých iných štátoch je referendum platné, len ak sa ho zúčastní aspoň 50% voličov a voličiek s hlasovacím právom.

Ak sa však so švajčiarskym politickým systémom oboznámime dôkladne, zistíme, že má také prísne pravidlá a obsahuje toľko záruk proti zneužitiu, že kvórum účasti nie je potrebné. (Ostatne, úlohu kvóra plní pravidlo dvojitej väčšiny.) Švajčiarsky systém síce obsahuje silné prvky priamej demokracie, vo svojej podstate však ostáva systémom liberálnej, zastupiteľskej demokracie s výrazným konsenzuálnym charakterom.

3.5. Reprezentatívne vládnutie, deľba a kontrola moci

Ako sme vyššie uviedli, zmyslom politického a názorového pluralizmu je demokratická súťaž, ktorej výsledkom je nová pridaná hodnota obohacujúca jednotlivca a spoločnosť. Význam politického pluralizmu spočíva však aj v *kontrole moci*. Politická súťaž sa neodohráva vo

vzduchoprázdne, ale v konkrétnom inštitucionálnom prostredí, ktoré je tvorené jednotlivými hlavnými vetvami (zložkami) moci.

3.5.1. Horizontálne usporiadanie moci

V demokracii je občanmi zverená moc rozdelená na moc zákonodarnú, výkonnú a súdnu. *Zákonodarnú moc* stelesňuje na najvyššej úrovni moci parlament (národné zhromaždenie, národná rada), na nižších úrovniach moci zas regionálne a miestne (či mestské) samosprávy. *Výkonnú moc* predstavuje na najvyššej úrovni vláda štátu, resp. okresné úrady vykonávajúce štátnu moc na regionálnej a miestnej úrovni. Orgánom výkonnej moci je aj *prezident* republiky. *Súdnu moc* predstavujú okresné a krajské sudy a Najvyšší súd. Osobitné postavenie má Ústavný súd SR. Ten je najvyšším ochrancom ústavnosti a dodržiavania základných práv a je aj najvyššou odvolacou inštanciou.

Podľa formy vládnutia sú európske demokracie buď *republikami* alebo *konštitučnými monarchiami*. V republike je formálnou hlavou štátu prezident, v konštitučnej monarchii kráľ alebo kráľovná, prípadne veľkvojvoda alebo knieža. Monarchovia však majú v súčasných európskych demokraciách spravidla len protokolárne a reprezentačné funkcie. Sú symbolom národnej a štátnej kontinuity. Reálnu moc majú volené orgány, tak ako v republikách.

V rámci Európskeho hospodárskeho priestoru je v súčasnosti 36 štátov, ktoré môžeme považovať za demokracie.⁴⁰ Dvanásť z nich sú monarchie (Andorra, Belgicko, Dánsko, Holandsko, Luxembursko, Lichtenštajnsko, Monako, Nórsko, Spojené kráľovstvo, Švédsko, Vatikán). Republikánsku formu vlády majú Bulharsko, Cyprus, Česká republika, Estónsko, Fínsko, Francúzsko, Grécko, Chorvátsko, Írsko, Island, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Nemecko, Poľsko, Portugalsko, Rakúsko, Rumunsko, San Marino, Slovensko, Slovinsko, Švajčiarsko, Taliansko.

Podľa spôsobu *horizontálneho usporiadania* výkonu moci (t.j. usporiadania vzájomných vzťahov medzi zákonodarnou a výkonnou mocou) delíme demokratické formy vládnutia na *parlamentné demokracie* a *prezidentské demokracie*. Prechodom medzi nimi môže byť *polo-prezidentský systém* vládnutia.

V *parlamentnej demokracii* – ako tomu aj názov napovedá – by mal byť centrálnym mocenským orgánom parlament. Ten je totiž občanmi a občiankami volený, do jeho rúk vlastne priamo zverujú svoju originálnu moc. Politická strana alebo koalícia politických strán, ktorá je schopná vytvoriť parlamentnú väčšinu, zostavuje vládu. Reálna prax – aspoň vo väčšine nových demokracií je však mierne odlišná.

Centrálnym mocenským orgánom pri každodennom praktickom výkone politiky je u nás v skutočnosti vláda. V demokratickom právnom štáte – ako sme si povedali vyššie – platí princíp zákonnosti. Podľa čl. 87, ods. 1 našej ústavy návrhy zákonov môžu podať výbory Národnej rady Slovenskej republiky, poslanci a vláda Slovenskej republiky. Drvivá väčšina zákonov, ktoré parlament schváli, vychádza z návrhov vypracovaných jednotlivými

⁴⁰ Rozumieme pod tým Európsku úniu, ďalej Švajčiarsko, Nórsko, Island a Lichtenštajnsko, ako aj malé mestské štátiky administratívne prepojené s Talianskom, Francúzskom a Španielskom.

ministerstvami a predkladaných vládou. Parlament tieto návrhy spravidla schvaľuje jednoduchou väčšinou poslancov a poslankyň vládnej koalície.

Na jednej strane je to prirodzené. Vláda je výkonným orgánom programového vyhlásenia, ktoré vládna koalícia na začiatku volebného obdobia v parlamente schváli. Ministerstvá disponujú expertným potenciálom, právnym servisom a inštitucionálnou pamäťou. Odborný a právny servis Národnej rady SR ako aj poslancov a poslankyň je podstatne menší – na rozdiel od napríklad odborného právneho zázemia amerického Kongresu. Tam majú poslanci aj senátori za sebou veľké tímy ľudí, ktoré pre nich pracujú.

Druhým dôvodom, prečo u nás parlament nefunguje dobre ako centrálna mocenská inštitúcia, je nízka úroveň politickej kultúry. Návrhy zákonov síce predkladajú aj opoziční poslanci a poslankyne, tieto sú však väčšinou takmer vždy odmietnuté už v zárodku – bez ohľadu na to, aká vládna zostava je práve pri moci. Politická súťaž je u nás i v mnohých susedných štátoch považovaná za boj, a nie za spoločné úsilie v mene dosiahnutia konsenzu a pozdvihnutia blaha celej spoločnosti a jej jednotlivých členov. Vládna koalícia sa nesnaží ani v kľúčových a zásadných otázkach dohodnúť s opozíciou, ale pretláča svoje riešenia silou.

Prezidentská demokracia je taká forma vládnutia, kde je okrem parlamentu priamou voľbou obsadzovaná aj prezidentská funkcia, ktorá tým dostáva vysokú legitimitu. Prezident je buď priamo aj šéfom výkonnej moci ako napríklad v USA, alebo má zásadný vplyv na riadenie exekutívy, bez ohľadu na to, že na jej čele stojí formálne predseda vlády, čo je prípad Francúzska. V prezidentskom systéme disponuje prezident právomocou vetovať zákony prijaté parlamentom. V tom prípade môže parlament zákon schváliť len kvalifikovanou väčšinou – buď absolútnou väčšinou alebo ústavnou väčšinou všetkých poslancov a poslankyň.

Jedinou krajinou v Európskej únii, kde je funkcia prezidenta a predsedu vlády totožná, je Cyprus. Poloprezidentské systémy podobné francúzskemu existujú ešte v štyroch ďalších krajinách EÚ: Litve, Poľsku a Rumunsku. Ostatné štáty EÚ sú parlamentnými demokraciami – buď republikánskeho alebo monarchického typu.

Box 3

Všimnite si... Americký systém vládnutia

Učebnicovým príkladom delby moci a jej kontroly systémom tzv. bízid a protiváh je americký systém vládnutia. V tomto systéme sa volí nielen zákonodarný zbor – Kongres, ale aj moc výkonná. Volí sa prezident, ktorý je na rozdiel od nášho systému zároveň predsedom vlády – administratívy. Prezident po svojom zvolení menuje členov administratívy. Kongres má dve komory – Snemovňu reprezentantov a Senát. Členovia snemovne reprezentantov sa volia každé dva roky. Členovia Senátu (z každého z 50 štátov po dvoch) sa volia na šesť rokov, ale senátne voľby sa konajú tiež dvojročne, pričom sa obsadzuje vždy len jedna tretina mandátov. Zákonodarné iniciatívy vychádzajú zo Snemovne reprezentantov, ale musí ich schváliť aj Senát. Senát má navyše osobitné právomoci spočívajúce v tom, že potvrdzuje mnohé rozhodnutia prezidenta, týkajúce sa napríklad menovania členov vlády, sudcov Najvyššieho súdu, náčelníkov jednotlivých zložiek ozbrojených síl alebo veľvyslancov.

Prezident môže vetovať zákon prijatý Kongresom. Na opätovné schválenie zákona je potom potrebná dvojtretinová väčšina v Snemovni reprezentantov i v Senáte. Viceprezident je zároveň predsedom Senátu, ale hlasuje len v tom prípade, ak v stočlennom zbore nastane rovnosť hlasov. Sudcovia Najvyššieho súdu sú menovaní prezidentom a potvrdení Senátom. Ich funkcia po zvolení je doživotná. Najvyšší súd je zároveň súdom ústavným, môže vyhlásiť prijatý zákon za protiústavný a zrušiť ho.

Ďalšou osobitosťou amerického systému je federálna štruktúra. Právomoci federálnych orgánov – prezidenta a federálnej vlády, Kongresu i Najvyššieho súdu sú presne vymedzené v Ústave Spojených štátov amerických. Rozhodovanie v ostatných záležitostiach spadá do právomoci 50 zväzových štátov USA a ich orgánov – guvernérov, štátnych Kongresov a štátnych súdov.

Ďalší mechanizmus bŕzd a protiváh spočíva v tom, že funkčné obdobie všetkých kľúčových štátnych orgánov je rozdielne. Mandát členov Snemovne reprezentantov je určený na dva roky a členov Senátu na šesť rokov. Volí sa na základe väčšinového princípu, keď v jednotlivých volebných obvodoch získava mandát vždy len jeden kandidát. V drivej väčšine volebných obvodov súťažia medzi sebou len kandidáti dvoch strán – Demokratov a Republikánov. Funkčné obdobie prezidenta trvá štyri roky a sudcovia Najvyššieho súdu sú menovaní doživotne. Tento systém zaručuje, že je takmer nemožné, aby všetky štátne orgány ovládli predstavitelia alebo nominanti jednej politickej strany.

V Slovenskej republike je počnúc rokom 1999 obsadzovaná priamou voľbou aj funkcia prezidenta či prezidentky, neprislúchajú jej však ani zďaleka také výrazné kompetencie ako v USA alebo vo Francúzsku. Vplyv prezidenta či prezidentky na výkon štátnej moci je skôr nepriamy, spočívajúci v právomoci vymenovať niektorých ústavných činiteľov, napríklad generálneho prokurátora alebo sudcov Ústavného súdu na návrh Národnej rady SR. Má tiež právomoc menovať predsedu vlády a následne na jeho návrh ministrov. Môže vetovať zákony, ale k ich opätovnému prijatiu sa nevyžaduje ústavná väčšina, takže veto je skôr symbolický krok. Prezident či prezidentka však majú právo obrátiť sa na Ústavný súd pre posúdenie súladu prijatého zákona s Ústavou SR. Rovnakú možnosť má aj vláda a skupiny aspoň 30 poslancov a poslankýň Národnej rady SR.

Funkčné obdobia jednotlivých ústavných orgánov u nás nie sú dostatočne komplementárne. Ani spôsob voľby či menovania ústavných činiteľov nie je prepracovaný tak dôsledne, ako v USA. Často sa potom stáva, že mocenské orgány a inštitúcie sú obsadené predstaviteľmi či nominantmi rovnakého politického tábora. Tento stav môže viesť k oslabovaniu politického pluralizmu, reálnej del'by moci, v konečnom dôsledku oslabovaniu schopnosti presadzovať spoločné strategické ciele a reagovať na globálne výzvy dnešného sveta.

3.5.2. Vertikálne usporiadanie moci

Napokon sa pozrieme na vládnutie z pohľadu *vertikálneho usporiadania* výkonu moci, t.j. miery samosprávnosti jednotlivých úrovní mocenskej štruktúry. Pri takejto del'be rozlišujeme pre naše potreby nasledovné systémy: unitárny štát, federálny štát.

Federácia je také vertikálne usporiadanie výkonu moci, keď jednotlivé územnosprávne celky (napr. v USA štáty, v Nemecku či Rakúsku spolkové kraje) majú ústavou danú právomoc

v niektorých oblastiach prijímať vlastné zákony. (V prípade konfliktu majú prednosť federálne zákony.) V politicko-právnej abstrakcii majú tieto konštitutívne celky originálnu suverenitu, ktorej časti sa dobrovoľne vzdajú v prospech spoločného federatívneho štátu. Deľba moci medzi centrálnymi (federálnymi) orgánmi a orgánmi nižších konštitutívnych územnosprávnych jednotiek je daná v ústave a nemôže sa svojvoľne meniť. Výlučne federálne kompetencie sa týkajú predovšetkým kľúčových oblastí celospoločenského záujmu – napríklad v Nemecku sú to zahraničné veci, obrana, vrátane civilnej ochrany, menová a fiškálna politika, jednotná colná a obchodná politika a spolupráca v kriminálnych veciach. Naopak, dôležitou súčasťou federalizmu je napríklad relatívne vysoký stupeň autonómnosti konštitutívnych celkov v stanovení daňovej politiky.

Federatívne usporiadanie majú najmä štáty, ktoré historicky vznikli postupným spájaním územnosprávnych celkov, ktoré si zachovali časť svojej pôvodnej regionálnej, politickej, náboženskej, či národnostnej identity – napríklad Spojené štáty americké, Belgicko, Rusko, India, Libanon, Švajčiarsko (Švajčiarsko je konfederácia, kde jednotlivé kantóny majú ešte väčšiu samostatnosť ako vo federácii).

V prípade Nemecka a Rakúska sú spolkové kraje v zásade dedičstvom takmer tisíc rokov trvajúcej tzv. Rímsko-nemeckej ríše, voľného zväzku desiatok štátov (kráľovstiev, kniežatstiev, vojvodstiev, biskupstiev) rozprestierajúcich sa približne na území dnešného Nemecka, Rakúska, Česka, Beneluxu, východného Francúzska a severného Talianska. Tieto spolkové kraje – napr. Bavorsko, Sasko, Štajersko, Tirolsko sa opierajú o silnú regionálnu identitu, historické povedomie či politicko-právne tradície. Federáciou bolo aj Československo v období 1969 – 1992. Základným konštitutívnym dôvodom vytvorenia federácie bola existencia dvoch samostatných národa – českého a slovenského – v rámci pôvodného unitárneho štátu.

Väčšina bývalých monarchií v Európe sú *unitárne štáty*. Suverénom je centrálna moc (vláda, parlament). Volené (alebo menované) orgány na úrovni nižších územnosprávnych jednotiek vykonávajú moc len na základe poverenia najvyšším zákonodarným zborom. Unitárne štáty sú aj tie, v ktorých národnostná či náboženská diverzita nie je na takom vysokom stupni, že by vytvárala silný tlak na federalizáciu. Alebo práve naopak, štát sa bráni federalizácii v snahe zabrániť separatistickým tendenciám, ako je to napríklad v Španielsku.

Španielsko je však osobitný prípad. Napriek tomu, že formálne je to unitárny štát, je to jeden z najviac decentralizovaných štátov v Európe. Súčasný systém vládnutia bol prijatý v Španielsku po definitívnom konci éry diktátora Franca, v roku 1978. Španielsko sa niekedy označuje za „štát autonómíí“ – pozostáva zo 17 autonómnych komunít, spoločenstiev (*comunidades autónomas*), ktoré majú vysokú mieru samostatnosti pri rozhodovaní v celom spektre rôznych politík. (Netýka sa to teda len Katalánska a Baskicka, kde je požiadavka autonómie nastoľovaná trvale a má svoje historické, politické, či identitárne korene).

Napriek tomu Španielsko nie je federáciou – španielska ústava definuje štát ako unitárny, neprisudzuje jednotlivým provinciám konštitutívny charakter. Federalizmus nie je prítomný ani v justícii a ani najvyšší zákonodarný orgán – parlament – nie je konštituovaný tak, aby odrážal členenie na autonómne komunity. Voľby senátorov a senátoriek sa konajú podľa

administratívnych celkov – provincií – vytvorených ešte územnosprávnou reformou v roku 1833. Federalizmus sa neprejavuje ani v daňovej politike.

Aj v unitárnom štáte môže existovať pomerne vysoký stupeň samostatnosti rozhodovania na nižších úrovniach verejnej správy – na Slovensku sú to samosprávne kraje a územné samosprávy, čiže mestá a obce. Vertikálne rozdelenie moci v takomto systéme môže nadobudnúť rôzne formy.⁴¹

O *dekoncentracii* moci hovoríme vtedy, keď centrálné mocenské orgány (vláda, ministerstvá) vykonávajú svoju moc mimo centra prostredníctvom svojich územných „pobočiek“, napríklad na Slovensku prostredníctvom okresných úradov či iných špecializovaných úradov štátnej správy.

O *decentralizácii* hovoríme vtedy, ak štátne orgány prenesú výkon časti svojich úloh na samosprávne jednotky, napríklad obce, ak je ich plnenie týmto spôsobom racionálnejšie a efektívnejšie. S prenesením úloh na obec štát poskytne obci potrebné finančné a iné materiálne prostriedky. Výkon štátnej správy prenesený na obec zákonom riadi a kontroluje vláda.⁴²

O *devolúcii* moci hovoríme, ak centrálna moc niektoré mocenské právomoci zverí priamo do rúk miestnych alebo regionálnych volených (samosprávnych) orgánov, tak ako je to napríklad na Slovensku v prípade obcí (od roku 1990) a samosprávnych krajov (od roku 2001).⁴³ Obce a samosprávne kraje teda môžu prijímať vlastné „zákony“ – všeobecne záväzné nariadenia. Tieto však nesmú byť v rozpore s Ústavou Slovenskej republiky, ústavnými zákonmi, zákonmi a medzinárodnými zmluvami prijatými Slovenskou republikou.

Vo veciach, v ktorých obec plní úlohy štátnej správy, môže vydávať nariadenie len na základe splnomocnenia zákonom a v jeho medziach. Také nariadenie nesmie byť v rozpore s Ústavou Slovenskej republiky, ústavnými zákonmi, medzinárodnými zmluvami, ale ani s nariadeniami vlády a so všeobecne záväznými predpismi ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy.⁴⁴

3.6. Princípy právneho štátu

Politici, právnici i publicisti sa odvolávajú na *právny štát* tak často, až sa zdá, že tento pojem je len prázdny heslom bez obsahu. Základné princípy právneho štátu sú celkom jednoznačne definované v dokumentoch Rady Európy, Európskej únie, ako aj v Ústave SR. Tieto princípy sú nasledovné: *legalita* (zákonnosť), *právna istota*, *vymožiteľnosť práva* a možnosť *účinného súdneho preskúmania* a možnosť *nápravy, rovnosť pred zákonom*.

1. Princíp legality.

⁴¹ Pozri napr. HAGUE, R. – HARROP, M. – BRESLIN, S.: *Comparative government and politics. An introduction*. MacMillan Press, 1998. Pp. 168-184.

⁴² Pozri Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení, § 5, ods. 1 a 2.

⁴³ Pred rokom 1990, teda v časoch Československej socialistickej republiky volené samosprávne orgány na miestnej a regionálnej úrovni neexistovali. Kraje (krajské úrady), okresy (okresné úrady) a obce (obecné, mestské úrady) boli len predĺženou rukou centrálnej vlády mimo hlavného mesta, ich funkcionári neboli volení, ale menovaní.

⁴⁴ Cit. Zákon č. 369/1990 Zb., § 6, ods. 1 a 2.

Princíp legality je zakotvený v článkoch 1 a 2 ústavy:

Box 4

Všimnite si... Právny štát a Ústava SR

Čl. 1

(1) Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát. Neviaže sa na nijakú ideológiu ani náboženstvo.

(2) Slovenská republika uznáva a dodržiava všeobecné pravidlá medzinárodného práva, medzinárodné zmluvy, ktorými je viazaná, a svoje ďalšie medzinárodné záväzky.

Čl. 2

(1) Štátna moc pochádza od občanov, ktorí ju vykonávajú prostredníctvom svojich volených zástupcov alebo priamo.

(2) Štátne orgány môžu konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon.

(3) Každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané, a nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá.

V týchto dvoch článkoch je zakotvený najmä princíp legality (zákonnosti) - povinnosti riadiť sa zákonmi. Nik nie je nad zákonom, ani štátna moc samotná. Právne normy sú prijímané transparentne, v rámci pluralistického, participatívneho demokratického procesu, spôsobom stanoveným zákonom. Článok 2 ústavy je vlastne najjednoduchšou definíciou, ktorou môžeme odlíšiť demokratický právny štát od totalitnej diktatúry.

V demokratickom právnom štáte, v ktorom je zdrojom moci ľud – teda občania a občianky štátu, platí: občan-jednotlivec môže slobodne konať všetko, čo mu zákon vyslovene nezakazuje a nemožno ho nútiť k tomu, čo zákon neukladá. Tento princíp je rozvedený aj v článku 13 našej ústavy, podľa ktorého povinnosti možno ukladať len zákonom alebo na základe zákona, v jeho medziach a pri zachovaní základných práv a slobôd, alebo medzinárodnou zmluvou, ktorá priamo zakladá práva a povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb. Naopak, štátne orgány môžu konať len to, čo im zákon vyslovene dovoľuje a spôsobom, ktorý ustanoví zákon.

V diktatúre je to presne opačne: jednotlivec-občan môže konať len to, čo mu zákon predpisuje a dovoľuje, pričom je často nútený robiť aj to, čo mu zákon priamo neukladá. Naopak, štátne orgány môžu konať čokoľvek, čo im zákon vyslovene nezakazuje. Keďže však neexistuje žiadna skutočná kontrola moci a tvorba zákonov nie je výsledkom pluralistického zákonodarného procesu, ale vyjadrením vôle jedinej vládnucej strany alebo jej vodcu, štát koná v podstate podľa svojej vlastnej ľubovôle.

Predpokladom existencie demokratického právneho štátu je aj jeho odluka od akejkoľvek ideológie či náboženstva. (Vid' čl. 1 Ústavy SR.) Ideologické systémy opierajúce sa o nespochybniteľné pravdy vychádzajúce z autority viery alebo inej nevolenej autority nie sú zlučiteľné s princípmi legality a právnej istoty. Tento princíp nie je možné stavať do nezmieriteľného protikladu s právom na slobodu vyznania, viery a náboženstva, ktoré je v demokracii zaručené.

2. *Právna istota.* Ďalším dôležitým princípom právneho štátu je právna istota. Znamená predovšetkým, že právo musí byť pre všetky subjekty predvídateľné. Zakazuje sa retroaktivita, čiže nie je možné niekoho súdiť na základe skutkov, ktoré v čase konania neboli trestné podľa zákona. (Výnimkou môžu byť zločiny proti ľudskosti.) Text každej právnej normy musí byť jasný, jednoznačný, vnútorne neprotirečivý a zrozumiteľný, nemá umožňovať rozličný výklad a interpretáciu. Musí existovať účinná *vymáhateľnosť* práva na základe jednoznačných a transparentných pravidiel, v primeranom čase, prostredníctvom nestranných a nezávislých orgánov, najmä súdov. Dané pravidlo alebo právny predpis musí byť použitý rovnako vo všetkých identických či obdobných prípadoch a situáciách.

3. *Princíp rovnosti pred zákonom.* Pred zákonom sú si všetci občania rovní, ich konanie musí byť posudzované v obdobných prípadoch rovnakým spôsobom. Nikto nesmie byť neprimerane zvýhodňovaný ani znevýhodňovaný.

4. *Zásada účinného súdneho preskúmania* zaručuje, že právne predpisy a akékoľvek rozhodnutia štátnych orgánov môžu byť podrobené nezávislému súdnemu preskúmaniu. Osobitne sa to vzťahuje na rozhodnutia týkajúce sa uplatnenia alebo možného porušenia základných ľudských práv a slobôd. Pri porušení práv musí byť zabezpečená účinná náprava, napríklad, uvedením do pôvodného stavu, odškodnením alebo inými adekvátnymi prostriedkami.

Princípy právneho štátu zhrnula v osobitnom dokumente aj Európska komisia.⁴⁵ Podľa tohto dokumentu všeobecné právne zásady, ktoré vyplývajú z ústavných tradícií jednotlivých členských štátov a ktoré tvoria materiálne jadro právneho štátu, sú nasledovné:

1. *Zásada zákonitosti (legality).* Zásada zákonnosti zahŕňa transparentný, zodpovedný, demokratický a pluralistický postup zameraný na zavádzanie právnych predpisov.

2. *Zásada právnej istoty.* Tá si vyžaduje, okrem iného, aby boli právne predpisy jasné a predvídateľné, a aby nebolo možné ich spätne meniť.

3. *Zákaz svojvoľných výkonných právomocí.* Vyplýva z neho, že akýkoľvek zásah zo strany orgánov verejnej moci v oblasti súkromnej činnosti akejkoľvek osoby, či už fyzickej alebo právnickej, musí mať právny základ a musí byť oprávnený z dôvodov stanovených zákonom.

4. *Princíp nezávislého a účinného súdneho preskúmania vrátane rešpektovania základných práv.* Znamená to najmä, že jednotlivci musia mať možnosť účinnej súdnej ochrany práv, ktoré im vyplývajú z právneho poriadku Únie. Všeobecná zásada práva, podľa ktorej má každý *právo na spravodlivý proces*, zahŕňa právo na súd, ktorý je nezávislý najmä od výkonnej moci.

5. *Princíp rovnosti pred zákonom.* Podľa Ústavy SR „Ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach.“ (Čl. 12, ods. 1, 1. veta.) „Základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto

⁴⁵ Oznámenie Európskej komisie Európskemu parlamentu a Rade. Nový rámec EÚ na posilnenie právneho štátu. COM (2014) 158 final.

dôvodov poškodzovať, zvyhodňovať alebo znevýhodňovať.“ (Čl. 12, ods. 2) „Každý má spôsobilosť na práva.“ (Čl. 14, 1. ods.)

Princípmi právneho štátu sa zaoberala Benátska komisia Rady Európy (Európska komisia pre demokraciu prostredníctvom práva). V správe uverejnenej v roku 2011 uvádza právny štát ako „základnú a spoločnú európsku normu, ktorá riadi a obmedzuje výkon demokratických právomocí“ a ako „neoddeliteľnú súčasť každej demokratickej spoločnosti“, ktorá „vyžaduje, aby všetky orgány s rozhodovacou právomocou zaobchádzali so všetkými dôstojne, rovnocenne a racionálne a v súlade so zákonom, a aby mali všetci možnosť namietat' proti rozhodnutiam pred nezávislým a nestranným súdom.“

3.7. Vláda väčšiny vs rešpektovanie ľudských práv a záujmov menšín

Mnoho ľudí si pod demokraciou zjednodušene predstavuje len jeden jej konštitutívny element, a to spôsob rozhodovania. Vláda ľudu naozaj znamená v konečnom dôsledku rozhodovanie na základe vôle väčšiny. Pokiaľ žijeme v zastupiteľskej demokracii, tak ide o rozhodovanie väčšiny zvolených zástupcov a zástupkýň, ktorým ľud zveruje svoju moc.

Znamená to teda, že najdemokratickejšie rozhodovanie je také, ktoré je prijaté najmohutnejšou väčšinou? Takéto vysvetlenie by bolo príliš jednoduché. Najdemokratickejšie by potom boli voľby a iné typy rozhodovania v totalitných štátoch, kde sa rozhodnutia prijímali pomerom 99% a väčším. Ak by princíp väčšinového rozhodovania platil absolútne, tak záujmy niektorých skupín obyvateľstva by nemuseli byť nikdy zohľadnené. Ide o tie skupiny, ktoré sú vždy a všade v menšine – či už ide o národnostné a etnické menšiny, niektoré náboženské komunity, alebo zdravotne postihnuté osoby. Alebo deti, ktoré navyše ani nemajú volebné právo.

Ak by sa zvýšila frekvencia rozhodovania v dôležitých otázkach referendumami a plebiscitmi, šanca menšinových skupín na zohľadnenie ľudských práv a legitímnych potrieb ich príslušníkov by sa ešte viac zredukovala. Ústava SR je v tomto zmysle jednoznačná: „Predmetom referenda nemôžu byť základné práva a slobody...“ (čl. 93, ods. 3.). „Základné práva a slobody sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremľateľné a nezrušiteľné.“ (Čl. 12, ods. 1.) Znamená to, že žiadnym rozhodnutím mocenského orgánu štátu nemôže byť človek svojich ľudských práv zbavený.

Za určitých okolností môže byť výkon niektorých ľudských práv zákonom obmedzený. Musí sa pritom ale dbať na zmysel a podstatu daného práva a obmedzenie musí spĺňať legitímny účel. Napríklad sloboda pohybu a sloboda pobytu „môžu byť obmedzené zákonom, ak je to nevyhnutné pre bezpečnosť štátu, udržanie verejného poriadku, ochranu zdravia alebo ochranu práv a slobôd iných a na vymedzených územiach aj v záujme ochrany prírody.“ (Čl. 23, ods. 2.)

Politika je v konečnom dôsledku správa a riadenie vecí verejných. Nevyhnutným prvkom procesu spravovania a riadenie je rozhodovanie. Väčšinové rozhodovanie ako technický nástroj demokracie je však len jedným z jej princípov. Musíme ho vedieť chápať a používať vždy len kontexte so všetkými ostatnými princípmi uvedenými vyššie v podkapitole 3.1., ako aj v kontexte so všetkými princípmi právneho štátu uvedenými v podkapitole 3.6.

Ak sa prijímajú zákony demokraticky – teda participatívne, na základe dôkladnej odbornej prípravy a diskusie, so zohľadnením záujmov a potrieb všetkých zainteresovaných, ak je cieľom vládnucej moci spoločné blaho, tak rozhodovanie je len formálnym, i keď dôležitým aktom. Ak je však heslom vládnucej moci „kto vyhrá voľby, môže všetko“, je to začiatok konca právneho štátu.

3.8. Význam volieb v liberálnej demokracii

Najväčším ohrozením demokracie je ľudská ľahostajnosť voči stavu vecí verejných, nedostatok citlivosti, empatie voči potrebám a náladám iných ľudí. Liberálna demokracia je vyvrcholením renesančného a humanistického revolučného obratu alebo návratu človeka k človeku, je dedičkou osvietenského zamerania sa na práva a slobodu jednotlivca. Európska liberálna demokracia je však aj dedičkou obrovskej historickej skúsenosti ľudstva z dvoch vojnových pustošení a iných hrôz, ktoré si Európa v dvadsiatom storočí sama privodila. Po vojne sa Európa z týchto tragédií dokázala poučiť. Dôležité je, aby na toto poučenie nezabudla. Inak jej dedičstvo renesancie, humanizmu, osvietenstva a kresťanských tradícií nebude nič platné.

Človek sa v priebehu dejín vyslobodil zo zajatia rôznych kolektivistických ideológií a stal sa slobodným tvorom, ktorý si uvedomuje svoju jedinečnosť, svoje práva a svoje poslanie na Zemi. To však neznamená, že sa stal Bohom, ktorý môže všetko. Ostáva naďalej tvorom spoločenským, ktorý žije svoj život v rôznych typoch komunit, kolektívov a sociálnych skupín. Len v spoločnosti sa všetky jeho schopnosti, vedomosti a zručnosti môžu naplno realizovať. Ľudské práva majú zmysel, význam a využitie len v komunite ostatných ľudí. Platí to aj pre tie zdanlivo najindividuálnejšie práva, akým je, napríklad, sloboda prejavu. Pre Robinsona, ktorý stroskotal na pustom ostrove, je sloboda prejavu bezcenná. Nemá sa s kým porozprávať, nemá sa s kým pohádať, nemá komu ponúknuť priateľstvo a vyznať lásku.

Všeobecná deklarácia ľudských práv zakotvuje v 30 článkoch univerzálny katalóg ľudských práv. Končí sa týmito slovami: „Každý má povinnosť voči spoločnosti; jedine v nej môže voľne a naplno rozvinúť svoju osobnosť.“ Nezabúdajme na to. Našou mravnou povinnosťou vyplývajúcou z učenia o ľudských právach je najmä rešpektovať práva a individuálnu identitu druhého človeka. Zároveň však môžeme a musíme trvať na tom, aby aj ten druhý, on alebo ona, rešpektovali moje práva. Nevyhnutné je, aby sme sa kultúrne, demokratickou diskusiou zhodli na pravidlách, ktoré budeme spoločne dodržiavať. Len vtedy môžeme byť všetky a všetci spokojní a žiť spoločne v pokoji, mieri a vzájomnej úcte.

Demokracia nemôže fungovať bez slobody a bez rešpektovania ľudských práv pre všetkých. Moderná demokracia nemôže byť liberálnou, neliberálna demokracia je oxymoron. Rozhodovanie v demokracii je zdĺhavé, zviazané pravidlami, zohľadňuje potreby a názory rôznych menšín. Z toho však nevyplýva, že demokracia je zlý systém. Naopak, v uvedených „mäkkých“ atribútoch demokracie – politickom pluralizme, v právnom štáte, v dialogickom riešení problémov, v kultúrnej diverzite a v rešpekte k ľudským právam tkvie jej sila.

Prednosti demokracie sú však zároveň najväčším terčom kritiky a útokov zo strany politikov a záujmových skupín s autoritárskymi a diktátorskými sklonmi. Liberálna demokracia, ktorá hlása slobodu a rovnosť pre všetkých, podľa nich v konečnom dôsledku slúži len záujmom tzv.

liberálnych elít, pričom záujmy a postavenie „bežných ľudí“, „väčšiny“ sú ohrozené a popierané. Je preto podľa nich nutné sa postaviť na obranu záujmov „nášho“ národa, rasy, náboženskej obce a vylúčiť zo spoločnosti, alebo aspoň posunúť na jej okraj tých, ktorí do nej na základe takto stanovených kritérií nepatria. Vedúcou silou, novou elitou pri tejto obrane a následnom prinavrátení „starej slávy“ nášho národa, rasy, či obce majú byť samozrejme záujmové skupiny odmietajúce liberálnu demokraciu.

Lenže odmietanie liberálnej demokracie vedie v konečnom dôsledku vždy k popieraniu ľudských práv a k podkopávaniu princípov právneho štátu. Nové elity hlásajúce výlučnosť, rasovú či inú čistotu, sľubujúce nastolenie pevného „poriadku“ v spoločnosti a vyriešenie všetkých problémov šmahom ruky sa vždy ukázali byť omnoho horšie ako „nedokonalé“ politické strany a inštitúcie liberálnej demokracie.

4 VOĽBY

Voľby majú v liberálnej demokracii veľmi dôležitú úlohu a veľký význam. Sú totiž kľúčovým nástrojom pre uplatnenie politického pluralizmu. Ten predstavuje jeden zo základných atribútov modernej demokracie. Prejavuje sa v (konštruktívnej) súťaži politických strán. Politická súťaž je motorom presadzovania pozitívnych zmien a pozitívnych riešení politických a spoločenských problémov. Zároveň sú voľby mechanizmom zaručujúcim pokojné striedanie moci, nenásilnú zmenu vlády a jej odvolateľnosť, pri zachovaní celkového demokratického rámca.

Volebné právo je jedným zo základných občianskych a politických práv človeka. Je hlavným nástrojom účasti (*participácie*) ľudí na správe vecí verejných, teda pri spravovaní svojho štátu, svojho regiónu, svojej obce, svojej komunity.

Volebné právo je *aktívne alebo pasívne*. Aktívnym volebným právom nazývame *právo voliť*, teda hlasovať vo voľbách za nejakú politickú stranu, hnutie alebo konkrétnu osobu a pasívnym volebným právom označujeme *právo byť volený* do verejných funkcií.

Ľudia si uplatňujú svoje volebné právo vo voľbách. *Voľby* sú politickým a občianskym aktom, ktorý sa uskutočňuje na základe určitých stanovených pravidiel. Tieto sú v súčasnosti v Slovenskej republike zakotvené v Ústave SR (najmä v čl. 30) a podrobnejšie upravené v Zákone č. 180/2014 o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej "volebný zákon").

Volebný zákon má dve hlavné časti. Prvá časť popisuje všeobecné pravidlá prípravy a uskutočnenia volieb, sčítavania hlasov a uplatnenia opravných prostriedkov. V druhej časti sú tieto všeobecné pravidlá konkretizované pre všetky druhy volieb konaných v Slovenskej republike:

- voľby do *Národnej rady SR* (parlamentu),
- voľby do *Európskeho parlamentu*,
- voľby *prezidenta* Slovenskej republiky
- ľudové hlasovanie *o odvolaní prezidenta*,
- voľby do *orgánov samosprávnych krajov* (regionálne voľby),

- voľby do *orgánov samosprávy obcí* (komunálne voľby),
- *referendum*.

Na Slovensku sa teda v súčasnosti môže konať sedem rôznych druhov volieb na celoštátnej úrovni. Pred rokom 2014 boli všetky druhy volieb upravené osobitnými zákonmi. Samozrejme, nie všetky boli v platnosti po celé obdobie 30 rokov po roku 1989. Prvé volebné zákony prijaté po zmene politického režimu v roku 1990 upravili len pravidlá volieb do celoštátnych zákonodarných zborov - Federálneho zhromaždenia vtedajšej česko-slovenskej republiky a Národnej rady SR, ako aj do novovzniknutých orgánov samosprávy obcí.

Prezidentské voľby sa konajú na Slovensku od roku 1999 (prvý prezident SR, Michal Kováč, bol zvolený v roku 1993 ešte Národnou radou SR), voľby do orgánov samosprávnych krajov ("žúp") od roku 2001 a voľby do Európskeho parlamentu od roku 2004, po pristúpení SR k Európskej únii.

Presné *pravidlá volieb do Európskeho parlamentu* na Slovensku sú zakotvené v *paragrafoch 72 až 97* volebného zákona.

Okrem zákona o podmienkach výkonu volebného práva je od roku 2014 v platnosti aj osobitný zákon upravujúci pravidlá vedenia volebnej kampane. (Zákon č. 181/2014 Z.z. o volebnej kampani a o zmene a doplnení zákona č. 85/2005 o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov.) Predtým boli pravidlá vedenia kampane súčasťou jednotlivých volebných zákonov.

4.1. Charakter volebného práva

V demokracii predstavujú voľby kľúčový prvok reálnej účasti ľudí na spravovaní vecí verejných. Demokratickým voľbám pripisujeme prívlastky *slobodné a fėrové (spravodlivé)*. Slobodné voľby musia spĺňať niekoľko zásadných atribútov, ktoré sú zakotvené v základnom zákone štátu - v ústave. Volebné právo v slobodných voľbách je *všeobecné, rovné* a vykonáva sa *tajným hlasovaním*. Vo väčšine demokratických štátov je volebné právo aj *priame*.

4.1.1. Všeobecnosť volebného práva.

Všeobecnosť volebného práva znamená, že všetci dospelí majú právo voliť aj byť volení. Z tohto základného pravidla existuje niekoľko výnimiek, ktoré sa týkajú predovšetkým pasívneho volebného práva. Súčasný volebný zákon stanovuje tri *prekážky práva byť volený*: z volieb sú vylúčené osoby vo výkone trestu odňatia slobody, osoby právoplatne odsúdené za úmyselný trestný čin, ak odsúdenie nebolo zahladené a osoby pozbavené spôsobilosti na právne úkony.

Pri uplatnení aktívneho volebného práva zákon stanovuje len jednu prekážku: zákonom ustanovené obmedzenie osobnej slobody z dôvodu *ochrany verejného zdravia*, čo je preventívne opatrenie na zabránenie šírenia epidémií a závažných infekčných chorôb.

Do roku 2017 volebné zákony obsahovali aj dve iné prekážky uplatnenia aktívneho volebného práva - výkon trestu odňatia slobody (po roku 2004 už len pre závažné trestné činy so sadzbou nad 10 rokov) a pozbavenie spôsobilosti na právne úkony. Rozhodnutím Ústavného súdu SR,

na základe podnetu Verejnej ochrankyne práv boli však tieto dve ustanovenia zrušené ako nesúladne s demokratickým charakterom nášho štátu a so základným právom občanov a občianok na účasť na spravovaní verejných záležitostí. Osobitný význam malo toto rozhodnutie ústavného súdu pre niektoré kategórie osôb so zdravotným postihnutím.

Všeobecnosť volieb je obmedzená ešte dvoma ďalšími faktormi: vekom a občianstvom. Aktívne volebné právo je u nás viazané na 18 rokov, pasívne pri väčšine volieb na 21 rokov, v prípade niektorých ústavných funkcií aj podstatne viac. V nasledujúcej tabuľke uvádzame prehľad rôznych obmedzení všeobecnosti volebného práva pre jednotlivé druhy volieb v Slovenskej republike.

Tabuľka 2 Obmedzenia pri jednotlivých druhoch volieb v SR

Druh volieb/ rok prvých volieb po zmene režimu v r. 1989	Vek		Podmienka občianstva SR/ trvalého pobytu v SR		Hlasovanie poštou zo zahraničia
	Aktívne	Pasívne	Aktívne	Pasívne	Aktívne
NR SR (1990)	18	21	áno/nie	áno/áno	áno
EP (2004)	18	21	nie/áno	nie/áno	nie
Prezident (1999)	18	40	áno/áno	áno/áno	nie
Kraje (2001)	18	18/25*	nie/áno	nie/áno	nie
Obce (1990)	18	18/25*	nie/áno	nie/áno	nie
Referendum (1994)	18	-	áno/nie	-	áno

* Za poslancov a poslankyne krajských a miestnych zastupiteľstiev môžu byť zvolené osoby, ktoré v deň volieb zavŕšia 18 rokov, za predsedov/predsedníčky samosprávnych krajov a za starostov/starostky či primátorov/primátorky môžu byť zvolené osoby, ktoré zavŕšia 25 rokov.

Pre voľby do Národnej rady, voľby prezidenta a celoštátne referendá platí, že voliči či voličky môžu voliť aj mimo svojho trvalého bydliska, ak si vo svojej obci vybaví *hlasovací preukaz*. *Zo zahraničia*, zaslaním svojho hlasu *poštou*, je možné voliť len pri parlamentných voľbách a referende. Je však potrebné v stanovenej lehote požiadať (v prípade parlamentných volieb 40 dní pred dňom ich konania) o zapísanie do osobitného zoznamu voličov na Ministerstve vnútra SR.

Pri voľbách do orgánov samosprávy obcí a samosprávnych krajov ("žúp") je možné hlas odovzdať len osobne v mieste trvalého bydliska. Len osobne a na území SR je možné odovzdať hlas aj pri voľbách do Európskeho parlamentu, nemusí to byť však v mieste trvalého pobytu, je možné využiť aj hlasovací preukaz.

Box 5

Všimnite si.... Voľby a mladí ľudia

Zaujímavé je všimnúť si stupeň dostupnosti volebného aktu, najmä z pohľadu mladých voličov a voličiek, študujúcich či pracujúcich mimo miesta svojho trvalého bydliska. Na Slovensku v súčasnosti nie je možné voliť elektronicky. Takisto nie je možné odovzdať svoj hlas na

zastupiteľských úradoch SR v zahraničí. Navyše, pri voľbách prezidenta nie je možné uplatniť ani hlasovanie poštou.

Náš volebný zákon je teda najmä voči mladým ľuďom značne diskriminujúci. Po pristúpení SR k Európskej únii a po otvorení hraníc sú to totiž práve oni, čo najviac cestujú za štúdiom a za prácou do zahraničia. Okrem SR nie je možné pri voľbách do EP hlasovať zo zahraničia už len v Českej republike, v Írsku a na Malte. V polovici členských štátov sú mladí ľudia oproti SR zvýhodnení aj pri výkone pasívneho volebného práva - v 14 krajinách môžu do EP kandidovať osoby už po dosiahnutí 18 rokov veku. Sú to tieto krajiny: Dánsko, Nemecko, Francúzsko, Maďarsko, Španielsko, Chorvátsko, Luxembursko, Malta, Holandsko, Rakúsko, Portugalsko, Slovinsko, Fínsko a Švédsko. V dvoch štátoch - Rakúsku a na Malte je hranica práva voliť znížená na 16 rokov.

Box 6

Všimnite si... Prekážky aktívneho a pasívneho volebného práva

Rozhodnutím Ústavného súdu SR z 22. marca 2017 (PL. ÚS 2/2016) sa jednoznačne odlišili prekážky výkonu aktívneho a pasívneho volebného práva. Zrušenie výkonu trestu odňatia slobody a spôsobilosti na právne úkony (týka sa to najmä rôznych skupín osôb so zdravotným postihnutím) ako prekážok práva voliť je odôvodnené princípom neodňateľnosti ľudských práv.

Rozhodnutia volených orgánov majú priamy vplyv na všetkých ľuďoch v štáte a niet teda legitímneho dôvodu, aby boli akékoľvek ich skupiny vylúčené z volebného aktu. Uplatnenie ich aktívneho volebného práva nie je ohrozením žiadneho verejného záujmu, verejného zdravia, bezpečnosti či práv iných osôb, čo sú jediné ústavné limity obmedzenia základných práv.

V prípade práva byť volený je situácia odlišná. Výkon verejnej moci kladie na zvolených kandidátov a kandidátky vysoké nároky, vyžaduje si veľkú zodpovednosť voči ľuďom, ktorých verejní činitelia zastupujú. Preto je legitímnym záujmom a očakávaním spoločnosti, aby boli do politických funkcií zvolené bezúhonné a nevydierateľné osoby, s vysokou mierou osobnostnej a mravnej integrity. Spoločnosť od nich právom očakáva, aby vykonávali svoje úlohy a povinnosti s plným nasadením. Niektoré obmedzenia pasívneho volebného práva teda z tohto pohľadu možno považovať za odôvodnené.

4.1.2. Rovnosť a priamosť volebného práva

Rovnosť volebného práva znamená, že hlas každého voliča a každej voličky má rovnakú váhu. Porušením rovnosti volieb by bolo napríklad, keby váha hlasu majetných alebo vzdelaných voličov bola vyššia, ako váha hlasu ostatných. (Napríklad by sa počítala dvojnásobne.) Takýto systém (*plural voting*) platil napríklad vo Veľkej Británii až do roku 1948. Vlastníci nehnuteľných majetkov, hospodárskych či obchodných firiem a členovia univerzít (študenti, akademici) mohli voliť dvakrát. Raz v mieste bydliska a raz vo volebnom okrsku, kam patrila univerzita, či kde mali majetok.

Porušením rovnosti volieb by bolo aj to, keby sa realizoval podnet niektorých poslancov NR SR spred niekoľkých rokov, aby rodičia mnohohetných rodín mali vo voľbách viac hlasov ako osoby bezdetné. Princíp rovnosti volieb vyplýva z viacerých základných zásad demokratického

právneho štátu - individuálneho charakteru ľudských práv, rovnosti pred zákonom a rovnosti šanci.

Priamosť volebného práva znamená, že hlas voliča či voličky sa transformuje do mandátu zvolenej osoby priamo, bez sprostredkovania. Nepriamo sa volebné právo uplatňuje pri prezidentských voľbách v USA, kde voliči a voličky v každom z 50 federálnych štátov volia zbor elektorov a až tí formálne zvolia prezidenta. Voľby zboru elektorov sa konajú väčšinovým systémom: ak v niektorom štáte USA vyhrá kandidát XY čo len o jediný hlas, získa plný počet elektorov za ten štát a druhý kandidát (prípadne druhí kandidáti) v tom štáte nezíska nič. Dôsledkom takéhoto systému môže byť situácia, že celkovo môže vyhrať aj kandidát, ktorý v celoštátnom súčte získal menej hlasov. V ostatnom období sa to v Spojených štátoch stalo už dvakrát.

Box 7

Všimnite si Prezidentské voľby v roku 2016 v USA

Pri prezidentských voľbách v roku 2016 získala kandidátka Demokratickej strany Hillary Clinton celkovo takmer o 3 milióny hlasov viac ako kandidát Republikánov Donald Trump. Napriek tomu bol za víťaza vyhlásený Trump, pretože získal hlasy až 307 elektorov, kým Hillary Clinton len 227. Ako je to možné?

Trump v niekoľkých veľkých štátoch - Florida, Georgia, Michigan, Ohio a Pensylvánia - zvíťazil len veľmi tesne. Celkovo v týchto štátoch získal cca 15 miliónov hlasov, kým Hillary Clinton približne 14 miliónov. Vďaka väčšinovému systému však Trump získal všetky elektorské hlasy týchto štátov. 15 miliónov hlasov pre Trumpa rezultovalo do hlasov 99 elektorov, kým Clintonovej 14 miliónov hlasov "nevydalo" ani na jeden elektorský hlas. Jediný väčší štát, kde Trump vyhral výraznejšie, bol Texas.

Vo zvyšných veľkých štátoch - Kalifornia, New York a New Jersey vyhrala naopak demokratická kandidátka veľmi výrazne. Celkovo tu získala 15 a pol milióna hlasov, kým Trump menej ako 9 miliónov. Napriek tomu tu získala len približne rovnaký počet hlasov elektorov - 98, ako Trump vo "svojich" veľkých štátoch. Hillary Clinton teda voľby v konečnom dôsledku prehrala – v dôsledku efektu väčšinovej voľby - v ôsmich veľkých štátoch, napriek tomu, že práve v nich získala podstatne viacej hlasov ako Trump. Výhry Trumpa v množstve menej ľudnatých štátov Stredného západu už len zvýraznili jeho celkové víťazstvo.

4.1.3. Tajnosť hlasovania

Tajnosť hlasovania spočíva v tom, že volič či volička upravujú volebný lístok osobne, väčšinou za plentou alebo v inom chránenom priestore. Lístok vkladajú do zalepenej obálky a tú hádžu do zapečatenej urny. Pri elektronickom hlasovaní (v štátoch, kde je to umožnené, napríklad v Estónsku) je tajnosť hlasovania zaručená osobitnými bezpečnostnými prvkami elektronického systému.

Význam tajného hlasovania spočíva v tom, aby sa hlasujúca osoba mohla rozhodovať naozaj slobodne, aby si volebné právo mohla uplatniť individuálne a aby z hlasovania pre ňu nevyplýval žiadny postih či ujma. Tajnosť volieb je preto jedným zo základných atribútov slobodného charakteru demokratických volieb. Je závažným porušením slobody a tajnosti

voľby, ak sú voliči či voličky pod nátlakom nútení dokladovať iným osobám, ako hlasovali. Napríklad keď im niekto hrozí postihom v zamestnaní, alebo si volebné hlasy rovno kupuje. (Takéto prípady sa na Slovensku stali už viackrát, najmä pri komunálnych a regionálnych voľbách.)

4.2. Férovosť volieb

Niekedy môže byť rovnosť volebného práva spochybnená zvláštnymi úpravami volebného systému a volebných pravidiel. To je však už skôr otázka férovosti volieb. Praktická aplikácia formálne rovnakých pravidiel môže v niektorých situáciách niektoré strany či kandidujúce osoby zvýhodňovať a iné zas znevýhodňovať.

4.2.1. Väčšinový volebný systém

Klasickým príkladom nepriameho porušenia princípu rovnosti volebného práva je tzv. gerrymandering. (Podľa guvernéra štátu Massachusetts v USA Elbridgea Gerryho v r. 1812.) Gerrymandering je manipulácia s úpravou hraníc volebných obvodov, ktorá vedie k zvýhodneniu niektorej politickej strany alebo kandidáta. Väčšinou ide o strany alebo kandidátov, ktorí sú pri moci, teda majú reálnu možnosť volebné pravidlá upravovať podľa svojich potrieb a predstáv.

4.2.1.1. Väčšinový systém v parlamentných voľbách

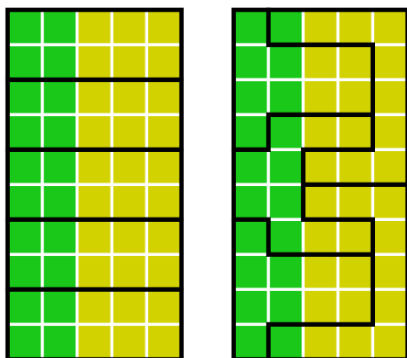
Na obrázku č. 3 si môžete všimnúť rôzne spôsoby manipulácie s volebnými obvodmi. Na území, ktoré má byť rozdelené do 5 volebných obvodov, je pomer voličov a voličiek žltej a zelenej strany približne 60:40. Očakávali by sme, že tento výsledok sa prejaví aj vo voľbách, teda že žltá strana získa 3 mandáty a zelená 2.

Po úprave volebných obvodov podľa druhého modelu na obrázku č. 3 je však výsledok opačný: zelená strana získava 3 mandáty a žltá strana len 2. Veľkosť všetkých piatich volebných obvodov je úplne rovnaká (10 jednotiek). Víťaz môže falošne argumentovať, že k porušeniu rovnosti nedošlo.

Takáto manipulácia s volebnými obvodmi je možná najmä pri *väčšinovom volebnom systéme*. Je to taký spôsob voľby, keď je volebné územie (obec, kraj, alebo štát) rozdelené na jednomandátové volebné obvody. Z každého volebného obvodu postupuje len jeden kandidát alebo jedna kandidátka.

Napríklad pri väčšinovom volebnom systéme by bola Slovenská republika rozdelená na 150 volebných obvodov a z každého by voliči a voličky zvolili jednu kandidujúcu osobu do 150-člennej Národnej rady SR. Presne takýto volebný systém platil na Slovensku pred rokom 1989, v období vlády komunistickej strany. (K spôsobu vykonania volieb pred rokom 1990 sa ešte vrátíme.)

Obrázok 3 Príklady na gerrymandering.

Zdroj: Wikipedia. Anglická verzia.

Väčšinový volebný systém môže mať značne nevyvážené dôsledky aj vtedy, keď nedochádza k gerrymanderingu. Ak sú voličské preferencie jednotlivých strán rovnomerne rozvrstvené v celej krajine, najsilnejšia strana môže získať všetky mandáty, ako ukazuje obrázok č. 3.

Väčšinový efekt sa ešte zväčšuje, ak sú voľby len jednokolové, čiže k víťazstvu v jednotlivých obvodoch stačí relatívna väčšina získaných hlasov, trebárs aj 30%. Takáto situácia nastala už dvakrát pri parlamentných voľbách v Maďarsku. Víťazná strana FIDESZ získala vo voľbách v rokoch 2014 a 2018 ústavnú väčšinu, čiže 67% mandátov v parlamente (aj) vďaka efektu jednokolových väčšinových volieb. V oboch prípadoch síce získala veľmi veľa hlasov, ale vždy to bolo menej ako polovica (44% resp. 48%).

4.2.1.2. Väčšinový systém pri komunálnych a regionálnych voľbách

Na Slovensku sa väčšinovým princípom riadia voľby do orgánov miestnych a regionálnych samospráv (obcí, miest a samosprávnych krajov). Voliči a voličky krúžkujú priamo jednotlivých kandidátov, ktorých mená sú uvedené na hlasovacom lístku v poradí podľa abecedy. Krúžkuje sa najviac toľko mien, koľko poslancov sa z daného volebného okrsku volí do miestneho alebo regionálneho zastupiteľstva. V prípade volieb starostu, primátora, či predsedu samosprávneho kraja sa krúžkuje meno jednej osoby.

Príslušnosť k politickej strane alebo skutočnosť, že kandidujúca osoba je nezávislá, je uvedená za menom. Sympatie k politickým stranám zohrávajú samozrejme aj v tomto prípade významnú úlohu. Prevládajúci trend v ostatných rokoch je však ten, že voliči uprednostňujú nezávislých kandidátov, alebo osoby, ktoré dobre poznajú, bez ohľadu na to, ku ktorej strane sa hlásia. Voľby sú jednokolové, teda vyhrávajú kandidáti, ktorí získali relatívne najviac z odovzdaných platných hlasov, aj keby to bolo len 20%.

Na obrázku je znázornený vzor hlasovacieho lístka pre voľby do miestneho zastupiteľstva. Volič krúžkuje zo zoznamu najviac 7 mien podľa svojej voľby, bez ohľadu na stranícku príslušnosť. Pri voľbách do miestnych zastupiteľstiev na Slovensku sa uplatňuje väčšinový

volebný systém *s viacmandátovými volebnými obvodmi*. Z daného volebného obvodu (okrsku) postupuje do zastupiteľstva 7 osôb, ktoré získali najviac odovzdaných platných hlasov.

Pri voľbách starostov a primátorov sa uplatňuje väčšinový systém *s jednomandátovými volebnými obvodmi*. Jednomandátový obvod je v danom prípade územie celého mesta alebo celej obce, z ktorého je zvolený jeden kandidát s najväčším počtom hlasov.

Obrázok 4 Vzor hlasovacieho lístka pri väčšinovom volebnom systéme (viacmandátový obvod)

Uvedený spôsob voľby do miestnych a regionálnych samosprávnych orgánov môže v niektorých prípadoch zvýrazňovať tzv. väčšinový efekt, o ktorom sme hovorili vyššie. Osobitne to platilo v prvých niekoľkých voľbách do samosprávnych orgánov po roku 1990 v tých obciach s národnostne zmiešaným obyvateľstvom, kde je výrazný podiel maďarskej menšiny (nad 30-40%). Voliči s maďarskou identitou spravidla volili na základe etnického princípu -

volili takmer všetci jednu stranu alebo koalíciu strán zastupujúcich maďarskú menšinu. Hlasy pre kandidátov týchto (málo strán) sa kumulovali, hlasy slovenských kandidátov sa trieštili. Výsledkom bolo, že v niektorých obciach a mestách vznikli etnicky (takmer) rovnorodé zastupiteľstvá.

Výskyt tohto fenoménu sa neskôr značne zredukoval. Slovenské strany začali vytvárať účelové koalície - aj naprieč politickým spektrom. Menil sa volebný zákon pre voľby do regionálnych samospráv, aby sa obmedzil kumulatívny efekt "etnického" hlasovania. Najmä po roku 2007, keď sa vtedajšia Strana maďarskej koalície rozdelila na Most-Híd a Stranu maďarskej komunity, dominancia poslancov maďarskej národnosti v zmiešaných obciach prakticky prestala. Naopak, časté sú opačné prípady. Napríklad v Hurbanove, kde je zastúpenie slovenského a maďarského obyvateľstva presne 50 na 50, vzniklo po komunálnych voľbách na jeseň 2018 čisto slovenské zastupiteľstvo. Nebol zvolený ani jeden poslanec maďarskej menšinovej strany, ani iný nezávislý poslanec s maďarskou národnosťou.

4.2.2. Systém pomerného zastúpenia

Druhý základný typ volebného systému je *systém pomerného zastúpenia*. Tu voliči a voličky nehlasujú za jednotlivých kandidátov v jednomandátových alebo viacmandátových obvodoch, ale hlasujú za politické strany. Mandáty v parlamente sa rozdeľujú medzi strany pomerne podľa toho, koľko percent získali vo voľbách. V našom hore uvedenom príklade by v ideálnom prípade žltá strana získala 60% mandátov a zelená strana 40%.

Pomerný volebný systém v celoštátnom meradle spravodlivejšie odzrkadľuje voličské preferencie. Je preto *uprednostnený pri voľbách do Európskeho parlamentu* vo všetkých členských štátoch Európskej únie. Platí to bez ohľadu na volebný systém, ktorý štáty používajú pri voľbách do svojich vlastných zákonodarných zborov.

Zástancovia väčšinového volebného systému argumentujú tým, že vďaka väčšinovému systému vznikajú stabilnejšie vlády so silnejším a jednoznačnejším mandátom. Nie sú totiž odkázané na neustále kompromisy v rámci širokých straníckych koalícií. Skúsenosť z nových demokracií východnej Európy po roku 1990 však ukazuje skôr na výhody pomerného systému.

Politická scéna je neustále vo vývoji, vznikajú nové strany, iné zanikajú. Pomerný systém teda lepšie odzrkadľuje meniacu sa diverzitu záujmov a potrieb spoločnosti. Koaličné vlády síce nútia politických aktérov ku kompromisom, ale demokracia je aj o dialógu, o hľadaní spoločných prienikov, o hľadaní konsenzu a porozumenia. Politická súťaž by sa nemala stať neúprosým bojom, v ktorom zaniká spoločný záujem, snaženie o verejné blaho, a kde sa spochybňujú individuálne ľudské práva.

Aj v pomernom volebnom systéme sa môže deformovať reálne rozvrstvenie voličských preferencií. Vo väčšine krajín, kde je v platnosti pomerný systém a kde o mandáty súťažú značné množstvo politických strán, sú zavedené tzv. *volebné prahy (kvóra)*. Na Slovensku sa napríklad politická strana kvalifikuje do Národnej rady SR alebo do Európskeho parlamentu len vtedy, ak získa aspoň 5% odovzdaných hlasov.

Hlasy strán, ktoré neprekročia prah 5%, sa prerozdelia medzi tie strany, ktoré sa do parlamentu kvalifikovali. Najviac z prerozdelených hlasov získa samozrejme tá strana, ktorá bola vo voľbách najúspešnejšia. Môže sa teda stať, že po prerozdelení hlasov získa najsilnejšia strana v parlamente väčšinu aj vtedy, ak jej volebný výsledok nedosiahol 50%. Takáto situácia nastala na Slovensku po voľbách v roku 2012. Víťazná strana Smer - Sociálna demokracia získala 44,4% hlasov, čo by za "ideálnych" okolností znamenalo 67 parlamentných mandátov. Po prerozdelení prepadnutých hlasov, ktorých bolo až 20%, však Smer - SD nakoniec získal až 83 parlamentných kresiel zo 150, teda vyše 55% mandátov.

Obrázok 5 Vzor hlasovacieho lístka pri pomernom systéme straníckych lístín. „Zatvorená“ listina.

ELEIÇÃO PARA O PARLAMENTO EUROPEU			
Partido Socialista	PS		☐
Nova Democracia	PND		☐
Partido da Terra	MPT		☐
Movimento Alternativa Socialista	MAS		☐
Partido pelos Animais e pela Natureza	PAN		☐
Partido Operário de Unidade Socialista	POUS		☐
Partido Trabalhista Português	PTP		☐
LIVRE	L		☐
Bloco de Esquerda	B.E.		☐
Partido Comunista dos Trabalhadores Portugueses	PCTP/MRPP		☐
Portugal pro Vida	PPV		☐
Partido Democrático do Atlântico	PDA		☐
Partido Nacional Renovador	PNR		☐
CDU - Coligação Democrática Unitária	PCP-PEV		☐
Aliança Portugal	PPD/PSD . CDS-PP		☐
Partido Popular Monárquico	PPM		☐

Volebný systém môže byť - a väčšinou aj je - kombinovaný, keď sa snúbia niektoré prvky väčšinového a pomerného princípu. Na Slovensku je určitý prvok väčšinového systému uplatnený aj pri voľbách do Národnej rady SR. Stranícke listiny s maximálne 150 menami kandidátov a kandidátok na volebných lístkoch sú "otvorené". Volič či volička majú možnosť pridelovať najviac piatim osobám preferenčné hlasy krúžkovaním čísla pred ich menom. Ak kandidát získa najmenej 3% krúžkov z hlasov odovzdaných pre tú-ktorú stranu, môže "preskočiť" kandidátov, ktorí sú pred ním. Samozrejme za predpokladu, že iní nezískajú ešte

viac krúžkov ako on. Ak nikto nezíska viac krúžkov ako kandidáti, ktorých strana uviedla na prvých miestach volebnej listiny, platí pôvodné poradie. Na obrázku 5 je znázornený vzor lístka so „zatvorenou“ stranickou listinou. Tu volič nemá možnosť krúžkovať jednotlivých kandidátov, vyberá si len stranu. Poradie kandidátov určuje výhradne strana sama.

4.2.3. Volebný prah (volebné kvórum)

Volebné kvórum bolo v mnohých krajinách zavedené z dvoch dôvodov. Jeden z nich sme spomenuli vyššie: aby nedochádzalo k prílišnej fragmentácii politickej scény. Druhým, hlavným dôvodom bolo zamedzenie vstupu do parlamentu extrémistických, protidemokratických a nesystémových strán. Skúsenosť ostatných rokov ukazuje, že tento dôvod prestáva byť produktívnym. V mnohých krajinách existuje pomerne veľká skupina cca 10-15% voličiek a voličov, ktoré sa prikláňajú k protidemokratickým, či extrémistickým názorovým prúdom. Aj vďaka novým informačným a komunikačným technikám sú ľahko mobilizovateľní.

Volebný prah 5% teda prestal pôsobiť ako brzda prieniku extrémistických strán do politického mainstreamu. Pôsobí skôr ako brzda rozvoja nových demokratických strán a môže sa stať jednou z prekážok upevnenia demokratického politického systému v nových demokraciách.

V niektorých krajinách je zavedenie volebného kvóra považované za neprípustné obmedzenie volebného práva a slobodnej politickej súťaže. V Holandsku napríklad existuje len tzv. prirodzený volebný prah. Je to počet hlasov nutných na dosiahnutie aspoň jedného celého mandátu, čo je pri 150-člennom zákonodarnom zbore 0,67% odovzdaných hlasov. K rovnakému záveru dospel Ústavný súd Spolkovej republiky Nemecko v roku 2014, keď svojím rozhodnutím zrušil dovtedy platný volebný prah 3%.

4.3. Volebná kampaň

Férovosť volieb značne ovplyvňuje aj volebná kampaň. Rovnosť šancí jednotlivých kandidujúcich strán nie je rovnaká. Vo výhode môžu byť strany, ktoré sú vo vláde, lebo môžu viesť aj skrytú kampaň - v podstate za štátne zdroje. Najviac očividné je to vtedy, ak je zároveň obmedzená aj sloboda médií. Napríklad keď verejnoprávny rozhlas a televízia si neplnia svoju funkciu a stávajú sa de facto hlásnou trúbou propagandy vládnucej strany a dokonca aj väčšina súkromných médií je skúpená oligarchami blízkyimi vládnej strane.

Novovzniknuté strany a strany, ktoré disponujú menšími zdrojmi na volebnú kampaň, majú ťažšiu úlohu. Môžu sa spoliehať na razantnejšie využívanie sociálnych médií a na trpezlivejšiu prácu v teréne. Môžu sa sústrediť na zakladanie stranických buniek priamo v obciach a na vidieku, na osobný kontakt s voličmi a voličkami a na získavanie mladých aktivistiek a aktivistov. Tí potom pôsobia ako multiplikátori politickej misie danej strany.

Významným faktorom vplyvajúcim na férovosť volieb je aj *financovanie kampane*. Podľa súčasne platného zákona môžu politické strany na Slovensku minúť na volebnú kampaň pri voľbách do Národnej rady SR a do Európskeho parlamentu najviac 3 milióny Euro, vrátane DPH. Započítavajú sa náklady minuté na priamu propagáciu v čase 180 dní pred konaním volieb. V prípade prezidentských volieb je to najviac 500 tisíc Euro na jedného kandidáta.

Politické strany resp. kandidáti si musia na účely financovania volebnej kampane zriadiť osobitný transparentný účet. Prostriedky naň môžu prijímať len prevodom z iného účtu. Zákon neobmedzuje, koľko prostriedkov môžu prijať od jedného subjektu. V prospech politickej strany môžu vyvíja aktívnu kampaň aj tretie osoby - nemôžu to však by štátne a verejnoprávne inštitúcie. Tieto subjekty môžu minúť v prospech jednej strany najviac 100 tisíc Euro.

Pojem "volebná kampaň" má okrem hore uvedeného vymedzenia vo vzťahu k financovaniu (180 dní) aj užšie vymedzenie. Zákon za reálne obdobie volebnej kampane považuje čas od vyhlásenia volieb do 48 hodín pred otvorením volebných miestností. Čas vyhlásenia volieb sa pri rôznych druhoch volieb líši. Pri voľbách do Národnej rady SR, Európskeho parlamentu a orgánov samosprávy obcí a krajov je to najmenej 110 dní pred dňom ich konania, pri voľbách prezidenta je to 55 dní pred dňom ich konania.

Aktívna volebná kampaň v zmysle vysielania cielenej politickej reklamy a volebných diskusií vo verejnoprávných a súkromných elektronických médiách je zákonom stanovená na obdobie 21 dní pred konaním volieb, pričom sa musí skončiť najneskôr 48 hodín pred otvorením hlasovacích miestností.

Naše volebné zákony teda zavádzajú inštitút *volebného moratória*. Je to obdobie pred voľbami, keď je akákoľvek aktívna volebná kampaň (teda nielen v rozhlase a TV) zakázaná.

Box 8

Volebné moratórium

Podľa zákona o volebnej kampani (zákon č. 181/2014 Zbierky zákonov) „volebná kampaň (...) končí 48 hodín pred dňom konania volieb.“ Na Slovensku sa voľby pravidelne konajú v sobotu. Zákaz volebnej kampane, čiže tzv. volebné moratórium sa teda začína vo štvrtok o 00.00. Podľa zákona sa za volebnú kampaň považuje „akákoľvek činnosť politickej strany, politického hnutia, koalície politických strán a politických hnutí, kandidátov a tretích strán podľa § 8, za ktorú sa obvykle platí úhrada, smerujúca k propagácii ich činností, cieľov a programu za účelom získania funkcie volenej podľa osobitného predpisu.“

Interpretácia tohto ustanovenia nie je úplne jednoznačná. Je zrejmé, že v rozhlasovom a televíznom vysielaní už vo štvrtok ráno žiadne relácie ani platené reklamy aktívne podporujúce jednotlivých kandidátov alebo jednotlivé politické strany zaznieť nemôžu. Jednoznačné je aj to, že v printových médiách, ktoré vychádzajú vo štvrtok ráno, žiadna platená inzercia alebo aktívna kampaň nemôže byť publikovaná. Je však nejasné, či môže vyjsť komentár, ktorý zvažuje šance jednotlivých kandidátov, alebo sa zamýšľa nad možnými výsledkami a dôsledkami volieb. Nejasné je tiež, ako sa volebné moratórium vzťahuje – ak vôbec - na facebook a iné sociálne médiá, ak tam napríklad niekto zavesí príspevok podporujúci niektorého kandidáta neskôr ako v stredu o polnoci. Dikcia zákona napovedá, že pokiaľ nejde o sponzorovaný alebo platený príspevok, zákaz sa naň nevzťahuje.

Podstatná je ale otázka, či zavedenie volebného moratória nie je porušením slobody prejavu a slobody politickej súťaže. Viaceré ústavné sudy vo svete konštatovali, že pri volebnom moratóriu k takémuto porušeniu dochádza. Najvyšší súd USA v kauze *Burson v. Freeman* už v roku 1992 rozhodol, že volebnú kampaň možno obmedziť len v deň volieb a len v bezprostrednom okolí hlasovacej miestnosti. Pred rokom 2014 vládol na Slovensku v tejto

oblastí pomerne veľký právny zmätok. Pri voľbách do NR SR volebné moratórium stanovené nebolo, resp. vzťahovalo sa jedine na zákaz zverejňovanie prieskumov verejnej mienky v deň volieb. Pri ostatných voľbách bolo moratórium stanovené lehotou 48 hodín pred dňom volieb.

Nový zákon o volebnej kampani z roku 2014 volebné moratórium pre všetky druhy volieb opätovne zaviedol. Ustanovenie o volebnom moratóriu dokonca sprísnil. Zverejňovanie prieskumov verejnej mienky je zakázané už 14 dní pred dňom volieb. Nie je úplne zrejmá motivácia tejto úpravy. Mohla ňou byť snaha zabezpečiť rovnosť šanci pre jednotlivých kandidátov či jednotlivé strany. Na druhej strane však sa tým s veľkou pravdepodobnosťou porušuje právo voličov a voličiek na informácie a to práve v období, keď sú informácie najdôležitejšie pre ich rozhodovanie. Protiústavnosť zákazu zverejňovania prieskumov verejnej mienky konštatoval maďarský ústavný súd v roku 2007 a slovenský ústavný súd v roku 2011.

Rada vlády pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť na svojom zasadnutí 20. júna 2019 vyjadrila svoje zásadné výhrady voči niektorým ustanoveniam volebných zákonov, ktoré sa dajú považovať za nedemokratické, porušujúce niektoré základné práva, ako aj rovnosť šanci a slobodnú politickú súťaž. Ide o nemožnosť hlasovať zo zahraničia v eurovoľbách a pri prezidentských voľbách, ako aj o neprimerane dlhé moratórium na volebnú kampaň a zverejňovanie výsledkov prieskumu verejnej mienky pred dňom volieb.⁴⁶

Národná rada SR na základe iniciatívy niektorých poslancov a poslankýň za vládne strany na jeseň 2019 moratórium na zverejňovanie prieskumov ešte sprísnila – zo 14 na 50 dní. Prezidentka SR Zuzana Čaputová zákon vrátila parlamentu na opätovné prerokovanie, parlament však zákon aj po druhý krát schválil v nezmenenej podobe. Prezidentka následne zákon napadla na Ústavnom súde SR, ktorý predbežným opatrením pozastavil účinnosť ustanovenia o 50-dňovom moratóriu. Vo voľbách do Národnej rady 2019 teda platí pôvodné, 14-dňové moratórium. Otázku, či aj 14-dňový zákaz nie je v rozpore s Ústavou SR, rozhodne ústavný súd v neskoršom termíne.

4.3. Voľby za socializmu

Ústava Československej socialistickej republiky z roku 1960 upravovala volebné právo nasledovne: "Volebné právo do všetkých zákonodarných zborov je všeobecné, rovné a priame s tajným hlasovaním. Voliť môže každý občan, ktorý dovŕšil 18 rokov. Zvolený môže byť každý občan, ktorý dovŕšil 21 rokov." Z formálneho hľadiska sa táto úprava nelíši od úpravy volebného práva upravené v dnešnej demokratickej ústave. V praxi však voľby prebiehali úplne ináč.

Voľbám chýbal základný atribút, ktorý robí voľby voľbami - možnosť reálneho výberu medzi rôznymi možnosťami. Na hlasovacom lístku bolo uvedené len jedno meno. Bolo to meno osoby, ktorá bola navrhnutá za kandidáta v rámci tzv. jednotnej kandidátnej listiny Národného

⁴⁶ Pozri: UZNESENIE RADY VLÁDY SR PRE ĽUDSKÉ PRÁVA, NÁRODNOSTNÉ MENŠINY A RODOVÚ ROVNOSŤ č. 223 z 20. júna 2019 k potrebe novelizácie zákona č. 180/2014 Z.z. o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej "volebný zákon") a zákona č. 181/2014 Z.z. o volebnej kampani a o zmene a doplnení zákona č. 85/2005 Z.z. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov (ďalej „zákon o volebnej kampani“) z dôvodu dodržiavania niektorých základných práv a slobôd zaručených Ústavou SR. Dostupné na: https://www.radavladyp.gov.sk/data/files/7553_uznesenia_rvlp_2062019.pdf

frontu. Neexistovala reálna politická súťaž. Politickému pluralizmu bola nadradená vedúca úloha komunistickej strany zakotvená v ústave štátu. Voľby neboli slobodné a demokratické.

V roku 1968 bol prijatý ústavný zákon o federalizácii Československej republiky. Voľby do zákonodarných orgánov sa potom konali súčasne do Národnej rady SR, do Snemovne ľudu a do Snemovne národov Federálneho zhromaždenia. Na hlasovacom lístku v jednom volebnom obvode boli uvedené mená troch osôb, z ktorých každá kandidovala do jedného z troch uvedených zákonodarných zborov.

Voľba bola tajná - volič sa mohol odobrať za plentu. Reálne si však mohol vybrať len medzi dvoma možnosťami: zakrúžkovaním kandidátov vopred vybraných komunistickou stranou, alebo odovzdaním neplatného hlasu. Teoreticky sa mohol volieb aj nezúčastniť. Neúčast' však bola považovaná za akt nesúhlasu so socialistickým zriadením. Táto skutočnosť sa zapisovala do osobného kádrového posudku. Volebná účasť za socializmu sa pohybovala vždy okolo 99,5%.

Kandidátna listina bola Národným frontom (komunistickou stranou) zostavená tak, aby približne odzrkadľovala sociálnu štruktúru spoločnosti. Bolo stanovené, koľko má byť v zákonodarných zboroch robotníkov, roľníkov, pracujúcej inteligencie, mužov, žien, členov armády, príslušníkov národnostných menšín. Snemovňa národov mala dve komory - českú a slovenskú, v každej bolo rovnako po 75 poslancov. V Snemovni ľudu bol počet zástupcov a zástupkyň z Českej republiky a Slovenskej republiky určený podľa reálneho počtu obyvateľov v krajine, teda v pomere 2:1.

V konečnom dôsledku však mali tieto kvóty malý význam. Poslanci a poslankyne v skutočnosti nezastupovali svojich voličov či sociálnu skupinu, z ktorej vzišli, ale záujmy komunistickej strany. Parlament zasadal len dvakrát do roka po dobu dvoch týždňov. Formálne, bez skutočnej rozpravy odsúhlasil návrhy pripravené predsedníctvom, ktoré boli predtým odkonzultované v grémiách komunistickej strany. Poslanci a poslankyne nevykonávali funkciu ako profesiu, do parlamentu si len "odskočili" popri zamestnaní.

Samospráva na miestnej a regionálnej úrovni neexistovala vôbec. Všetku moc na nižších úrovniach verejnej správy mali v rukách štátne orgány - mestské (miestne), okresné a krajské úrady, v socialistickej terminológii "národné výbory". Ich funkcionári neboli volení, ale menovaní zhora. Svoju funkciu samozrejme vykonávali v úzkej súčinnosti s miestnym, okresným či krajským výborom komunistickej strany.

4.4. Voľby do Európskeho parlamentu

Predtým, ako pristúpime k charakteristike volieb do Európskeho parlamentu, musíme ozrejmiť, akého typu je to inštitúcia. V prvom kroku porovnáme Európsky parlament s inými medzinárodnými organizáciami, ktorých súčasťou sú zhromaždenia delegátov, prijímajúcich uznesenia, rozhodnutia, zákony či medzinárodné normy.

4.4.1. Porovnanie jednotlivých medzinárodných organizácií

4.4.1.1. Valné zhromaždenie Organizácie Spojených národov

Valné zhromaždenie Organizácie Spojených národov (VZ OSN, po anglicky United Nations General Assembly - UNGA) je jedným z hlavných orgánov OSN. Zasadajú v ňom delegáti a delegátky 193 súčasných členských štátov tejto svetovej organizácie. Sídli v New Yorku. OSN je typická (čistá) *medzivládna organizácia*, v ktorej sa stretávajú a *rokuje predstavitelia vlád* (výkonnej moci) jednotlivých štátov. Prvé Valné zhromaždenie OSN sa zišlo v januári 1946 v Londýne (vtedy malo OSN ešte len 51 členských štátov).

Vo Valnom zhromaždení OSN zasadaajú väčšinou členovia a členky diplomatickej misie daného štátu pri OSN (veľvyslanec či veľvyslankyňa, alebo ďalší diplomati a diplomatky). Niekedy sú to iní zamestnanci ministerstva zahraničných vecí alebo iných ústredných orgánov štátnej správy. Pri prijímaní dôležitých rozhodnutí sú prítomní ministri zahraničných vecí. Niekedy sa zasadnutí zúčastňujú aj premiéri alebo prezidenti, tí najmä na úvodnom segmente výročného zasadnutia Valného zhromaždenia v septembri každého roku. Delegáti a delegátky sedia na miestach označených tabuľkou svojho štátu.

Valné zhromaždenie *prijíma rezolúcie*. Majú charakter *politických odporúčaní* vládam svojich členských štátov. Jediným orgánom OSN, ktorého rezolúcie majú priamy právne záväzný účinok, sú rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN.

K nadobudnutiu právnej účinnosti rezolúcií Valného zhromaždenia OSN sú potrebné následné potvrdzujúce právne akty členských štátov. Napríklad ak Valné zhromaždenie prijme ľudskoprávny dohovor, ten sa stane záväzným až po jeho *ratifikácii* v stanovenom počte členských štátov. V zastupiteľských demokraciách ratifikačný proces prebieha spravidla takto: návrh na ratifikáciu predkladá vláda parlamentu, po schválení parlamentom ratifikáciu zavŕši hlava štátu (prezident) svojím podpisom.

Obrázok 6. Hlavná rokovacia sála Valného zhromaždenia OSN v New Yorku. Zdroj: UN Photo/Manuel Elias

Vidíme teda, že Organizácia Spojených národov je "čistá" medzivládna organizácia. Nemá orgán, ktorý by pozostával zo zvolených zástupcov. Valné zhromaždenie síce zasada ako keby vo formáte "parlamentu" - delegáti a delegátky sedia v polkruhu, rokuje, debatujú a hlasujú, ale nie sú to poslanci a poslankyne, nezastupujú elektorát svojho štátu priamo, ale nepriamo. Zastupujú vlády svojich krajín. Na obrázku vidno sálu, kde zasada Valné zhromaždenie OSN .

4.4.1.2. Parlamentné zhromaždenie Rady Európy

Parlamentné zhromaždenie Rady Európy (PZ RE, po anglicky Parliamentary Assembly of the Council of Europe - PACE) je jedným z hlavných orgánov Rady Európy. Táto európska regionálna organizácia vznikla v roku 1949, teda ešte pred Európskym spoločenstvom pre uhlie a oceľ, predchodkyne Európskej únie. Radu Európy si ľudia často zamieňajú s Radou Európskej únie. Napriek tomu, že sídlo Rady Európy i jedného z hlavných orgánov Európskej únie – Európskeho parlamentu – je v Štrasburgu, sú to dve rozdielne inštitúcie.

Členovia a členky Parlamentného zhromaždenia Rady Európy, na rozdiel od Valného zhromaždenia OSN nie sú diplomati či vládni delegáti, sú to skutoční poslanci a poslankyne. Nie sú však priamo volení, ale vyslaní zákonodarným zhromaždením (parlamentom) svojho štátu. V prípade Slovenska sú to riadne zvolení poslanci a poslankyne Národnej rady SR. Štyri krát do roka sa zúčastňujú týždňových zasadnutí Parlamentného zhromaždenia Rady Európy ako delegáti a delegátky Slovenskej republiky.

Delegáciu SR reprezentujú vládne i opozičné strany zastúpené v Národnej rade SR. Pozostáva z piatich členov a piatich náhradníkov: traja členovia zastupujú vládne strany a dvaja členovia strany opozičné. U náhradníkov je pomer opačný. V Parlamentnom zhromaždení Rady Európy však nesedia podľa štátov, sú zaradení do politických poslaneckých skupín (klubov).

V Parlamentnom zhromaždení Rady Európy pracujú nasledovné politické kluby:

1. Skupina Európskej ľudovej strany (European People's Party - EPP)
2. Skupina socialistov, demokratov a zelených (the Socialists, Democrats and Greens Group)
3. Skupina Európskych konzervatívcov (European Conservatives Group - EC)
4. Aliancia liberálov a demokratov pre Európu (Alliance of Liberals and Democrats for Europe - ALDE)
5. Skupina Zjednotenej európskej ľavice (the Group of the Unified European Left - UEL)
6. Skupina Slobodných demokratov (the Free Democrats Group - FDG)

Jednotliví poslanci delegovaní národnými parlamentmi sa môžu pridať k niektorej skupine podľa svojho politického presvedčenia, či sa rozhodujú na základe konzultácie so svojou vlastnou (domácou) politickou stranou. Môžu však ostať aj mimo politických frakcií. Hlavným cieľom a misiou Rady Európy je podpora demokracie, politického pluralizmu, právneho štátu a ľudských práv. Preto aj politické skupiny sa musia zaviazat' k podpore týchto základných hodnôt.

Z desiatich zástupcov a zástupkýň Národnej rady SR vo volebnom období 2016-2020 sú v Parlamentnom zhromaždení RE dvaja členmi skupiny Európskej ľudovej strany, dvaja členmi skupiny Socialistov, demokratov a zelených, štyria členmi skupiny Európskych konzervatívcov, jeden člen Aliancie liberálov a demokratov pre Európu a jeden nie je zaradený ani do jednej zo skupín.

Parlamentné zhromaždenie Rady Európy nie je skutočný "zákonodarný" orgán. Prijíma svoje závery vo forme odporúčaní. Najvyšším rozhodovacím orgánom Rady Európy je Výbor ministrov, v ktorom zasadaajú ministri zahraničných vecí členských štátov alebo ich zástupcovia. Odporúčania Parlamentného zhromaždenia podliehajú schváleniu vo Výbore ministrov.

Obrázok 7. Hlavná rokovacia sála Rady Európy v Štrasburgu.

Vidíme teda, že Rada Európy je v konečnom dôsledku tiež primárne medzivládna organizácia. Má síce svoj "parlament", ten však nemá priame rozhodovacie právomoci. Na obrázku hore je záber z plenárneho zasadnutia Parlamentného zhromaždenia Rady Európy v Štrasburgu. (Zdroj: http://website-pace.net/en_GB/web/apce/plenary-session)

4.4.1.3. Európsky parlament

Na rozdiel od Valného zhromaždenia OSN a Parlamentného zhromaždenia Rady Európy je Európsky parlament skutočným parlamentom. Zasadajú v ňom poslanci a poslankyne, ktorí sú vo svojich členských štátoch priamo volení. Nie sú to ani vládni delegáti, ako v OSN, ani poslankyne a poslanci nepriamo delegovaní parlamentom svojej krajiny.

Tabuľka 3 Porovnanie VZ OSN, PZ RE a EP

Názov orgánu	Počet štátov	Sídlo	Kto sú členovia	Právna sila rozhodnutí
Valné zhromaždenie OSN	193	New York	vládni delegáti	politicky záväzný
Parlamentné zhromaždenie RE	47	Štrasburg	delegovaní poslanci	politicky odporúčací
Európsky parlament	28*	Brusel/ Štrasburg	poslanci priamo volení občanmi	právne záväzný, spolurozhodovanie s Radou EÚ

*Po vystúpení Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska sa počet zníži na 27.

Európsky parlament je aj skutočným rozhodovacím (zákonodarným) orgánom. O rozhodovaciu právomoc sa však delí s Radou Európskej únie. Všetky "zákony" - teda smernice a nariadenia, ktoré sa prijímajú v Európskej únii, musia byť schválené aj Európskym parlamentom, aj Radou Európskej únie.

4.4.2. Vývoj postavenia a právomocí Európskeho parlamentu

Pôvodne bola úloha Európskeho parlamentu len podružná. Pri vzniku Európskeho spoločenstva uhlia a ocele v roku 1951 bolo zriadené - podobne ako v Rade Európy - len spoločné

zhromaždenie (*Common Assembly*). V ňom sa schádzali poslankyne a poslanci delegovaní národnými parlamentmi v celkovom počte 79. Zhromaždenie malo len konzultatívne právomoci týkajúce sa najmä rozpočtu Spoločenstva. Hlavné rozhodovacie právomoci boli v rukách vlád členských štátov prostredníctvom Špeciálnej rady ministrov.

Po vzniku troch Európskych spoločenstiev (Európske spoločenstvo uhlia a ocele, Európske hospodárske spoločenstvo a Európske spoločenstvo pre atómovú energiu) založených v roku 1957 Rímskymi zmluvami zhromaždenie plnilo úlohy pre všetky tri spoločenstvá pod názvom *Európske parlamentné zhromaždenie* (European Parliamentary Assembly). Prvé stretnutie tohto orgánu sa konalo v Štrasburgu 19. marca 1958. Hlavným rozhodovacím (legislatívnym) orgánom bola naďalej Rada Európskych spoločenstiev, v ktorej sa zlúčili rady ministrov pôvodných troch spoločenstiev.

V roku 1962 sa Európske parlamentné zhromaždenie vlastným rozhodnutím premenovalo na *Európsky parlament* (European Parliament). Udialo sa to najmä z toho dôvodu, aby nedochádzalo k zámene s Parlamentným zhromaždením Rady Európy. To tiež zasadalo v Štrasburgu. V rokoch 1974-1976 sa prijali právne normy umožňujúce, aby sa Európsky parlament stal priamo voleným orgánom. Určil sa aj termín prvých volieb do nového orgánu. Uskutočnili sa v roku 1979.

Až v roku 1979 bol teda ustanovený prvý "skutočný" *Európsky parlament*, na základe priamych volieb vo vtedajších 9 štátoch Európskeho spoločenstva. Rozdelenie úloh a právomocí medzi tromi hlavnými orgánmi: Európskou komisiou, Radou Európskej únie (Radou ministrov EÚ) a Európskym parlamentom sa odvtedy viackrát menilo. Prvé reálne právomoci dostal Európsky parlament v roku 1986 prijatím Jednotného európskeho aktu (Single European Act), ktorý zakotvil tzv. *procedúru spolupráce*. Rada Európskych spoločenstiev bola na základe tohto aktu povinná konzultovať Európsky parlament v 12 právnych oblastiach. Navyše, dohody o pridružení a prístupí ďalších štátov k Európskym spoločenstvám podliehali súhlasu Európskeho parlamentu.

Súčasnú kompetenciu Európskeho parlamentu sú definované Maastrichtskou zmluvou z roku 1993, zakladajúcou Európsku úniu, Amsterdamskou zmluvou z roku 1997 a potom najmä Lisabonskou zmluvou z roku 2009. V roku 1992 končila 50-ročná platnosť pôvodnej zmluvy o založení Európskeho spoločenstva uhlia a ocele. Vzhľadom na tento fakt, aj vzhľadom na zásadné politické, spoločenské a hospodárske zmeny v Európe a vo svete⁴⁷ sa lídri štátov Európskych spoločenstiev rozhodli k zásadnej rekonštrukcii pôvodného inštitucionálneho systému.

Ukázalo sa ako nutné rozšíriť spoluprácu z oblastí týkajúcich sa budovania spoločného hospodárskeho a obchodného priestoru aj na oblasť zahraničnej politiky a na oblasť spravodlivosti a bezpečnosti (policajnej a súdnej spolupráce). Zároveň, v záujme väčšej demokratizácie fungovania spoločenstiev sa ďalej posilnila úloha Európskeho parlamentu.

⁴⁷ Skončila sa "studená vojna". Európe vznikli nové demokratické štáty, ktoré sa chceli včleniť do západoeurópskych politických a hospodárskych štruktúr. Zjednotilo sa Nemecko, 40 rokov rozdelené na západnú a východnú časť. Vzrast nových centier hospodárskej a politickej moci vo svete nútil európske štáty k ešte väčšej politickej spolupráci a efektívnejšej hospodárskej produkcii.

Procedúra spolupráce sa vo väčšine prípadov nahradila tzv. *spolurozhodovacím postupom (co-decision procedure)*. V súčasnosti existuje v rámci EÚ 85 právnych oblastí, v ktorých sa právne predpisy môžu prijať len ak ich zároveň odsúhlasí Rada Európskej únie aj Európsky parlament. Na základe Lisabonskej zmluvy (2009) sa tento spolurozhodovací postup stal hlavným a *riadnym legislatívnym postupom* (ordinary legislative procedure) pri všetkých dôležitých rozhodovaniach v Európskej únii. Európsky parlament má posilnené právomoci aj v oblasti zahraničnej politiky EÚ a v oblasti ľudských práv. Napokon, Európsky parlament volí predsedu Európskej komisie, na návrh Rady Európskej únie.

Najdôležitejším rozhodovacím orgánom ostáva Rada Európskej únie, čiže zbor ministrov vlád jednotlivých členských štátov. Rada je klasický medzivládny orgán. Ministri a ministerky v nej zastupujú predovšetkým záujmy svojich vlád, respektíve svojich štátov. Tento orgán niekedy zasadá aj vo formáte premiérov a/alebo prezidentov.

Pôvodne Rada rozhodovala konsenzom. Po rozšírení EÚ na 28 štátov sa však ukázalo, že sa rozhodovanie neúmerne predlžuje a komplikuje. Preto sa zmluvou z Nice a Lisabonskou zmluvou z roku 2009 zaviedlo rozhodovanie kvalifikovanou väčšinou. Na schválenie návrhu v Rade je potrebný súhlas zástupcov 55% členských štátov (v súčasnosti 16 z 28), ktoré zároveň musia reprezentovať najmenej 65% obyvateľstva EÚ. Toto pravidlo sa používa v Rade vždy, keď sa uplatňuje tzv. spolurozhodovací proces medzi Radou EÚ a Európskym parlamentom, čo tvorí asi 80% všetkých rozhodnutí v rámci EÚ. Pri rozhodovaní Európskeho parlamentu sa uplatňuje pravidlo absolútnej väčšiny.

Zároveň naďalej platí, že priamu legislatívnu iniciatívu má len Európska komisia. Ona navrhuje nové právne predpisy, samozrejme po dôkladnom zvážení dopadov a po sérii konzultácií s rôznymi záujmovými skupinami a združeniami. Európsky parlament však môže Komisii odporučiť, aby sa s nejakou konkrétnou témou zaoberala a pretavila ju do legislatívnej iniciatívy.

Okrem toho, že Európska komisia má právo navrhovať právne predpisy, je aj "strážcom" základných zmlúv, dohliada na ich dodržiavanie a v prípade ich porušovania navrhuje nápravu. Je to nadnárodný orgán, ktorý zastupuje všeobecný záujem Európskej únie ako celku. Členovia a členky jej 28-členného *kolégia komisárov*, ako aj jej všetci ostatní zamestnanci a zamestnankyne sú občanmi a občiankami členských štátov Únie. V Európskej komisii však nezastupujú záujmy svojich členských štátov, či dokonca politických strán svojich domovských štátov. Zastupujú záujmy celej Únie.

Tabuľka 4 Vývoj zloženia Európskeho parlamentu, jeho štatútu a postavenia

Rok	Názov orgánu	Počet štátov	Počet členov	legitimita
1952	Spoločné zhromaždenie (Common Assembly) Európskeho spoločenstva uhlia a ocele - ESUO	6	78	delegovaná, sedenie podľa štátov
1958	Európske parlamentné zhromaždenie (spoločné pre 3 Európske spoločenstvá - ESUO, Európske hospodárske spoločenstvo, EURATOM)	6	142	delegovaná, sedenie podľa politických skupín

1979	Európsky parlament (1. priame voľby, 1. rozšírenie Európskych spoločenstiev - ES o Spojené kráľovstvo, Dánsko a Írsko)	9	198	originálna, sedenie podľa politických skupín
1984	Európsky parlament (2. priame voľby, 2. rozšírenie ES o Grécko)	10	434	originálna, sedenie podľa PS
1989	Európsky parlament (3. priame voľby, 3. rozšírenie ES o Španielsko a Portugalsko)	12	518	originálna, sedenie podľa PS
1994	Európsky parlament (4. priame voľby, 1990 zjednotenie Nemecka, 1993 vznik Európskej únie)	12	567	originálna, sedenie podľa PS
1999	Európsky parlament (5. priame voľby, 4. rozšírenie EÚ o Švédsko, Fínsko, Rakúsko v roku 1995)	15	626	originálna, sedenie podľa PS
2004	Európsky parlament (6. priame voľby, 5. rozšírenie EÚ o Česko, Slovensko, Poľsko, Maďarsko, Slovinsko, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Maltu a Cyprus)	25	788 732*	originálna, sedenie podľa PS
2009	Európsky parlament (7. priame voľby, 6. rozšírenie EÚ o Rumunsko a Bulharsko v roku 2007)	27	736	originálna, sedenie podľa PS
2014	Európsky parlament (8. priame voľby, 7. rozšírenie EÚ o Chorvátsko v roku 2013)	28	751	originálna, sedenie podľa PS
2019	Európsky parlament (8. priame voľby, 1. zníženie počtu členov po brexite)**	27	705	originálna, sedenie podľa PS

*V krátkom časovom období od vstupu 10 nových krajín po riadne voľby do EP sa dočasne zvýšil počet poslancov a poslankyň, potom sa proporčne znížila alokácia pre staršie členské štáty, aby celkový stav neprevyšil 736. Zmluvou z Nice (2000) sa stanovil maximálny stav na 751, počítalo sa teda už s prijatím ďalších troch štátov. Podobné dočasné úpravy sa konali po každom rozšírení, tie tu však neuvádzame.

**Vysvetlenie k brexitu nižšie v texte.

Lisabonskou zmluvou sa však posilnila aj zásada subsidiarity (rozhodovanie v súlade so záujmami členských štátov). Európska komisia musí postúpiť návrh legislatívneho aktu aj národným parlamentom jednotlivých členských štátov, to v rovnakom čase ako Rade Európskej únie a Európskemu parlamentu. Národné parlamenty môžu do ôsmich týždňov vydať odôvodnené stanovisko týkajúce sa súladu návrhu legislatívneho aktu so zásadou subsidiarity.

Box 9

Všimnite si Dopad brexitu na kompozíciu Európskeho parlamentu

Dňa 26. 6. 2016 občania Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska v referende rozhodli o vystúpení svojej krajiny z EÚ. Nasledovali zložité rokovania na vnútroštátnej úrovni, ako aj medzi britskou vládou a rokovacím tímom Európskej únie. Výsledkom bola dohoda o vystúpení, s definovanými podmienkami a vzájomnými záväzkami, uzavretá 14. novembra 2018. Konečný termín vystúpenia bol určený na 29. mája 2019. Dohoda bola lídrami EÚ schválená 25. novembra 2018. Text dohody však ani po niekoľkonásobných pokusoch nebol schválený v britskom parlamente. Kríza viedla k pádu vlády premiérky Theresy Mayovej a k novým voľbám koncom roka 2019. V nich výrazne zvíťazila Konzervatívna strana pod vedením nového lídra Borisa Johnsona. Spojené kráľovstvo v roku 2020 Európsku úniu teda definitívne opustí.

Podľa rozhodnutia Európskeho parlamentu z 18. februára 2018, potvrdeného Radou EÚ 13. júna 2018 by sa po brexite celkový počet poslancov a poslankyň v Európskom parlamente zredukuje

na 705. Zo 73 britských mandátov platných vo volebnom cykle 2014-2019 sa 27 prerozdeli medzi ostatných 27 štátov. Zvyšných 46 mandátov ostane rezervovaných pre prípadné ďalšie rozšírenia EÚ. Počet mandátov pripadajúcich Slovenskej republike sa podľa tohto nového prerozdelenia zvýši z doterajších 13 mandátov na 14 mandátov.

4.4.3. Charakter Európskeho parlamentu

Európsky parlament sa z hľadiska svojho inštitucionálneho charakteru a právnej legitimity nachádza medzi Európskou komisiou a Radou Európskej únie. Ako sme uviedli, Komisia je nadnárodný (supranacionálny) orgán s originálnymi právomocami. Zastupuje záujmy únie ako celku. Jej členovia a zamestnanci nie sú podriadení štátnym orgánom krajiny, z ktorej pochádzajú.

Toto posledné konštatovanie síce platí aj pre zamestnancov a zamestnankyne sekretariátov (iných) medzinárodných organizácií, napríklad OSN či OBSE (Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe). Rozdiel je ten, že generálny sekretariát OSN na rozdiel od Európskej komisie nemá originálne právomoci a právo legislatívnej iniciatívy. Poskytuje len administratívny a odborný servis členským štátom.

Rada Európskej únie je oproti tomu typický medzinárodný (medzivládny) orgán, ktorý zastupuje záujmy členských štátov. Členské štáty sa samozrejme snažia o dosiahnutie dohody v kľúčových záležitostiach, opierajúc sa (aj) o činnosť a návrhy Komisie, ale vo väčšine prípadov kladú na prvé miesto vlastné štátne záujmy.

Európsky parlament nie je možné jednoznačne označiť ani za nadnárodný, ani za medzinárodný orgán. Vo svojich počiatkoch mal skôr charakter medzinárodného orgánu, navyše bez reálnych právomocí. Postupne nadobúda čoraz väčší charakter nadnárodného orgánu s reálnymi právomocami.

Za nadnárodné prvky fungovania Európskeho parlamentu možno považovať nasledujúce:

- poslankyne a poslanci EP sú priamo volení, majú originálnu legitimitu;
- v EP (na plenárnych zasadnutiach, na zasadnutiach výborov) sa združujú nie podľa štátnej príslušnosti, ale podľa príslušnosti k politicko-ideologickým stranickým zoskupeniam vytvoreným na európskej úrovni;
- poslanci sú slobodní a nezávislí, nie sú viazaní príkazmi a ich mandát nie je imperatívny. Pri svojej politickej činnosti v rámci EP sa riadia predovšetkým hodnotami svojich (európskych) politických skupín a nie príkazmi či odporúčaniami svojich štátnych orgánov;
- politické skupiny (frakcie) rs európske politické strany tvoriace základ týchto frakcií by v princípe mali sledovať celoeurópske záujmy a mali by sa snažiť spoločné stanoviská k celoeurópskym a globálnym problémom, nie vždy sa im to však darí;
- na Európsky parlament sa možno obrátiť (celoeurópskou) občianskou petíciou, žiadajúcou riešenie nejakého problému. V prípade, že pod petíciu sa podpíše najmenej milión občanov a občanok Európskej únie zastupujúcich minimálne sedem členských

štátov, po predbežnom posúdení súladu návrhu so základnými zmluvami EÚ sa parlament petíciou musí meritórne zaoberať.⁴⁸

Za *medzinárodné prvky* Európskeho parlamentu možno považovať fakt, že

- poslankyne a poslanci EP sú volení na kandidátkach politických strán pôsobiacich vo svojich domovských štátoch;
- poslankyne a poslanci sa síce v EP združujú v európskych stranických frakciách, pri voľbách do EP však neexistujú celoeurópske kandidátne listiny;
- pri voľbách do EP neprebíha koordinovaná európska kampaň, politické strany v jednotlivých štátoch uskutočňujú kampaň väčšinou na báze domácich tém, len veľmi zriedka vedú kampaň na základe prierezových európskych tém.

4.4.4. Význam volieb do Európskeho parlamentu

Ako vidno z vyššie uvedeného, právomoci Európskeho parlamentu sa za ostatné roky značne posilnili. Európsky parlament reálne spolurozhoduje vo veľkej väčšine záležitostí týkajúcich sa fungovania a budúcnosti Európskej únie. Európsky parlament spolurozhoduje v týchto oblastiach: vnútorný trh, zamestnanosť a sociálna politika, životné prostredie, ochrana spotrebiteľa, vzdelávania, verejné zdravie, doprava, podpora chudobnejších regiónov, obchodná politika, bezpečnosť a spravodlivosť, poľnohospodárstvo a rybárstvo, spolupráca s nečlenskými štátmi. Európsky parlament spolurozhoduje o celkovom rozpočte EÚ. Má právo schvaľovať a zamietť medzinárodné dohody medzi EÚ a tretími subjektmi. Zaoberá sa petíciami občanov EÚ. Petície podporené aspoň miliónom občanov najmenej zo siedmich štátov EÚ musia byť povinne prerokované.

Zvyšovaním právomocí a postavenia Európskeho parlamentu sa výrazným spôsobom zvyšuje aj význam volieb do Európskeho parlamentu. Európska únia a Európsky parlament ako jej dôležitý orgán naozaj priamo ovplyvňujú naše životy. Približne 25 až 30% legislatívy prijímanej na Slovensku má pôvod v právnych predpisoch Európskej únie. Účasť v eurovoľbách na Slovensku však vôbec nezodpovedá významu a dôležitosti Európskeho parlamentu.

Podľa povolebného prieskumu Eurobarometer 2014⁴⁹ v ostatných eurovoľbách bola voličská účasť na Slovensku len 13,05%, a bola najnižšou v celej Európskej únii. SR dosiahla negatívny rekord aj v skupine mladých osôb vo veku 18-24 rokov, teda v kategórii prvovoličov, kde bola volebná účasť len 6%. Osobitne znepokojujúcim údajom je účasť 3% v kategórii žiakov a žiačok resp. študentov a študentiek.

Ako dôvody neúčasti mladí ľudia a študenti uviedli najmä: nezáujem o politiku, nedostatok skúseností a informácií, prílišnú zaneprázdnenosť inými povinnosťami, celkovú nedôveru v politikov a presvedčenie o tom, že ich hlas aj tak nič podstatné nezmení. Realita je však iná: väčšinu volieb na Slovensku po roku 1990 rozhodlo v prospech toho alebo iného smerovania

⁴⁸ K problematike občianskych petícií pozri: <https://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/basic-facts?lg=sk>

⁴⁹ Zdroj:

http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2014/post/post_ee2014_sociodemographic_annex_en.pdf, navštívené 20.1.2018.

približne 5-7% voličských hlasov. To je asi toľko, koľko je uvedomelých, rozhladených a šikovných mladých ľudí, ktorí nešli voliť. Účasť vo voľbách má naozaj veľký význam.

4.4.5. Európske strany a politické frakcie v EP. Základný opis.

Smerovanie Európskej únie môžeme ovplyvniť dvoma spôsobmi. Voľbou poslancov a poslankyň do Európskeho parlamentu, ale aj voľbou do Národnej rady SR, ktorou sa vlastne vyslovujeme aj za to, akú podobu bude mať vláda SR. Ako sme totiž videli, Európska únia má v zásade dva „zákonodarné“ orgány. Rada Európskej únie, v ktorej sedia ministri aktuálnych vlád a Európsky parlament rozhodujú vo väčšine dôležitých vecí spoločne.

Na celoeurópskej úrovni pôsobi viacero politických zoskupení. Trinásť z nich Európska únia v súčasnosti uznáva ako celoeurópske strany, oprávnené byť zastúpené v Európskom parlamente. V Európskom parlamente sa vo volebnom cykle 2014-2019 poslankyne a poslanci patriaci k týmto stranám združovali do *ôsmich politických frakcií* (parlamentných klubov). Názvy týchto klubov sa nemusia vždy kryť s názvami európskych strán. Niektoré politické kluby v sebe zahŕňajú poslancov aj z rôznych, ideovo príbuzných strán a predstavujú vlastne koalície európskych strán.

Od roku 2009 platí pravidlo, že politický stranický klub/frakciu môže v Európskom parlamente založiť najmenej 25 poslankyň a poslancov, ktorí musia pochádzať z najmenej 7 členských štátov Únie. Motiváciou tohto kroku, rovnako ako zavedenie 5%-ného kvóra v národných voľbách, bolo zabrániť vzniku krajne pravicových zoskupení v EP. Na druhej strane, prísne podmienky môžu limitovať aj menšie demokratické kluby. V Európskom parlamente teda pôsobili nasledovné stranickopolitické formácie:

- **Európska ľudová strana - European Peoples' Party (EPP).** Táto frakcia je vlastne reprezentáciou celoeurópskej strany s rovnakým názvom. Do skupiny EPP patria napríklad: nemecká Kresťanskodemokratická únia (CDU) kancelárky Merkelovej, jej bavorská partnerská Kresťansko-sociálna strana (CSU), Rakúska ľudová strana (Österreichische Volkspartei - ÖVP) premiéra Sebastiana Kurza, Republikáni (Républicains) bývalého francúzskeho prezidenta Sarkozyho, Ľudová strana (Partido Popular) bývalého španielskeho premiéra Rajoya; maďarský FIDESZ premiéra Viktora Orbána, poľská Občianska platforma bývalého prezidenta a súčasného predsedu Rady EÚ Donalda Tuska. Členkou frakcie je aj Forza Italia! (Taliansko vpred!), strana bývalého premiéra Berlusconiho a predchádzajúceho predsedu Európskeho parlamentu Antonia Tajaniho. Predsedom frakcie EPP je politik SCU Manfred Weber z Nemecka. Klub EPP je už dlhšiu dobu najväčším politickým zoskupením v Európskom parlamente, v období 2014-2019 mal 217 členov a členiek, v súčasnosti ich má 182. Zo Slovenska sa k Európskej ľudovej strane dlhodobo hlásili Kresťansko-demokratické hnutie (KDH), Most-Híd a Strana maďarskej komunity - Magyar Közösség Pártja (SMK-MKP). Po voľbách 2019 sa členstvo vo frakcii EPP za Slovenskú republiku výrazne pomenilo. V súčasnosti ho tvoria *Ivan Štefanec* a *Miriam Lexmann*⁵⁰ (KDH),

⁵⁰ Miriam Lexmann prevezme mandát až po formálnom vystúpení Spojeného kráľovstva z EÚ a po odchode britských europoslancov z EP.

Vladimír Bilčík a Michal Wiezik (SPOLU – občianska demokracia) a Peter Pollák (OLANO – nezávislé osobnosti).

- **Progresívna aliancia socialistov a demokratov - Progressive Alliance od Socialists and Democrats (S&D).** Táto skupina je vlastne reprezentáciou Európskej socialistickej strany - Party of European Socialists (PES), doplnenej o niekoľko ďalších ľavicových poslancov. Patria sem napríklad poslanci a poslankyne zastupujúce sociálno-demokratické strany Nemecka, Rakúska, Španielska, Českej republiky, maďarskej a portugalskej socialistickej strany, talianskej Demokratickej strany bývalého premiéra Renziho, či britskí Labouristi. Klub S&D je druhým najväčším politickým zoskupením v EP, v predchádzajúcom volebnom období mal *187 členov a členiek, v súčasnosti (po voľbách 2019) ich má 154.* Predsedom Zo Slovenska je vo frakcii zastúpená strana Smer - Sociálna demokracia, mandáty držia nasledovní poslanci a poslankyne: *Monika Beňová, Miroslav Číž a Róbert Hajšel.*
- **Aliancia liberálov a demokratov pre Európu - Alliance of Liberals and Democrats for Europe (ALDE),** premenovaná po voľbách roku 2019 na **Renew Europe (Obnova Európy).** Je to koalícia Strany európskych liberálov, demokratov a reformistov (ELDR) s Európskou demokratickou stranou - European Democratic Party. ALDE v Európskom parlamente zastupujú napríklad poslanci a poslankyne britských Liberálnych demokratov (Liberal Democrats), nemeckej Strany slobodných demokratov (FDP), holandskej Ludovej strany pre slobodu a demokraciu (VVD) premiéra Rutteho, dánskej strany Venstre. V predchádzajúcom období nebol členom klubu ALDE zo Slovenska nikto. Predseda (liberálnej) strany Sloboda a solidarita Richard Sulík si po príchode do EP v roku 2014 presadol do frakcie ECR (pozri ďalej). Dlhoročným predsedom ALDE bol bývalý belgický premiér *Guy Verhofstad.* Skupina liberálov bola tradične treťou najpočetnejšou skupinou v EP. Vo volebnom období 2014-2019 však bola až štvrtá najpočetnejšia, so *68 členmi a členkami.* Po voľbách v roku 2019 sa k frakcii pridali poslanci a poslankyne strany francúzskeho prezidenta Emmanuela Macrona *La République En Marche! (Republika vpred!).* Frakcia sa premenovala na Renew Europe a posilnila členstvo na *108 osôb,* čím sa centristi a liberáli stali opäť treťou najsilnejšou skupinou v EP. Predsedom frakcie sa stal europoslanec z Rumunska *Dacian Cioloș.* Slovenskú republiku vo frakcii zastupujú europoslanci za Progresívne Slovensko *Michal Šimečka a Martin Hojsík.*
- **Skupina európskych konzervatívov a reformistov - European Conservatives and Reformists Group (ECR).** Vo volebnom cykle 2014-2019 to bola tretia najväčšia politická formácia v EP s počtom *75 členov a členiek.* Najvýraznejšou stranou frakcie ECR boli britskí Konzervatívci. Mali v EP 14 poslancov a poslankýň a určovali politiku frakcie. Početne najväčšou skupinou bol však kontingent poľskej strany PiS (Právo a solidarita) Jaroslawa Kaczyńského, pozostávajúci až z 18 členov a členiek. Je však otázne, či po odchode Spojeného kráľovstva z EÚ a s tým súvisiacim odchodom britských Konzervatívov z Európskeho parlamentu dokážu byť Poliaci lídrom skupiny. Zvyšok frakcie totiž tvorili delegáti ďalších 13 štátov s maximálne dvoma až tromi poslancami. Ďalšou výraznejšou stranou v ECR bola už len česká Občiansko-

demokratická strana (ODS), ktorej poslanec Jan Zahradil bol frakciou zvolený za jej "Spitzenkandidáta" za predsedu Európskej komisie. Po voľbách v roku 2019 došlo vo frakcii k pomerne veľkým zmenám, odišli napríklad poslanci za Stranu (pravých) Fínov, prišli naopak poslanci za španielsku stranu Vox. Členstvo frakcie sa zredukovalo na 62 poslancov a poslankyň a z tretej najsilnejšej frakcie sa stala až piatou. Po formálnom vystúpení Spojeného kráľovstva z EÚ a odchode britských konzervatívcov sa sila tejto frakcie ešte zníži. Súčasnú zastúpenie SR vo frakcii predstavujú Lucia Ďuriš-Nicholsonová a Eugen Jurzyca (SaS).

- **Zelení - Európska slobodná aliancia (Greens - European Free Alliance, Greens-EFA).** Je to klub tvorený na základe Európskej strany zelených a Európskej slobodnej aliancie. V cykle 2014-2019 obsadzovala táto frakcia v EP celkovo 51 kresiel a bola šiestym najsilnejším zoskupením, vo veľmi tesnom závесе za klubom Európskej zjednotenej ľavice (pozri ďalej). Určujúcu a najväčšiu skupinu vo frakcii tvoria poslanci a poslankyne nemeckých Zelených (Grüne), strany, ktorú spoluzakladal v 70. rokoch minulého storočia bývalý charizmatický minister zahraničných vecí Joschka Fischer. Z krajín Visegrádskej štvorky malo zastúpenie v tomto klube len Maďarsko, prostredníctvom jediného poslanca strany Politika môže byť iná (LMP). Frakcii spolupredsedia belgický politik *Philippe Lambert*, zastupujúci stranu Ecolo a nemecké "zelené" politička Franziska Maria ("*Ska*") *Keller*, ktorá bola aj "spitzenkandidátkou" frakcie pre funkciu predsedníčky Európskej komisie na ďalšie obdobie. Po voľbách v roku 2019 frakcia zelených výrazne posilnila, stala sa štvrtou najväčšou frakciou so 74 členmi a členkami. Slovenskú republiku v tejto frakcii nezastupuje nikto, dvaja europoslanci zameraní na problematiku životného prostredia – Michal Wiezik a Martin Hojsík sa zaradili do frakcií podľa preferencie ich domovských strán (viď vyššie).
- **Európska zjednotená ľavica a Severská zelená ľavica (European United Left - Nordic Green Left, EUL - NGL).** Zo súčasných frakcií je paradoxne najstaršia - v nezmenenej podobe funguje v EP od roku 1995. V období pred voľbami 2019 mala v EP 52 poslancov a poslankyň, zastupujúcich 14 členských štátov. Medzi najznámejšie strany sem inklinujúce patria grécka *Syriza*, írsky strana *Sinn Féin*, portugalská Komunistická strana, či švédsky Ľavicová strana (predtým komunistická). Z krajín V4 je zastúpená len Česká republika prostredníctvom poslancov *Komunistickej strany Čech a Moravy* (KSČM). Táto frakcia po voľbách v roku 2019 tiež zoslabla, v súčasnosti má 41 členov a členiek.
- **Identita a demokracia – Identity and Democracy (ID).** Nová frakcia v Európskom parlamente, ktorá vznikla po voľbách 2019 spojením frakcií Európa slobody a priamej demokracie a Európa národov a slobody (viď nižšie). V súčasnosti má 73 členov, čo je menej ako spoločné členstvo oboch frakcií v predošlom období. Zároveň však treba podotknúť, že počet nezaradených poslancov a poslankyň sa zvýšil z 22 na 57, pričom mnohí z nich predstavujú politické smery a ideológie blízke frakcii Identita a demokracia, často aj radikálnejšie a extrémistickejšie. Predsedom frakcie je taliansky politik za Ligu (predtým Liga severu) Marco Zinni.

- **Európa slobody a priamej demokracie - Europe of Freedom and Direct Democracy (EFDD).** Frakcia vznikla v tejto podobe po voľbách v roku 2014 spojením poslancov a poslankyň britskej strany Strany nezávislosti Spojeného kráľovstva (UKIP) Nigela Faragea a talianskeho Hnutia 5 hviezd (Movimento 5 Stelle). Frakcia mala v období 2014-2019 41 členov, z ktorých väčšina patrí k uvedeným dvom stranám. K nim sa pridali jednotliví poslanci za strany švédskych Demokratov, či nemeckej Alternatívy pre Nemecko (AfD). Predsedom frakcie je britský politik Nigel Farage, jeden z hlavných aktérov referendovej kampane za vystúpenie Spojeného kráľovstva z Európskej únie v roku 2016. Jeho pôvodná strana UKIP sa však rozštiepila a časť poslancov a poslankyň neskôr prestúpila do frakcie Európa národov a slobody. V období 2009-2014 v tejto frakcii pôsobil vtedajší poslanec za Slovenskú národnú stranu Jaroslav Paška.
- **Európa národov a slobody - Europe of Nations and Freedom (ENF).** Európa národov a slobody bola v predchádzajúcom období najmenšou frakciou Európskeho parlamentu, má 37 členov a členiek. Toto politické zoskupenie vzniklo po voľbách v roku 2014 na podnet Marine Le Pen, predsedníčky francúzskeho Národného frontu a Geerta Wildersa, politika holandskej Strany slobody (PVV). Poslanci a poslankyne tejto strany tvoria aj jadro skupiny. Pridali sa k nej tiež poslanci a poslankyne rakúskej Strany slobody (FPÖ), talianskej Ligy severu (Lega Nord) Mattea Salviniho, belgickej strany Vlaams Belang (Flámsky záujem) a odídenci zo strany Nigela Faragea z britskej strany UKIP. Do roku 2017 skupine spolupredsedali Marine Le Pen a Marcel Graaf z PVV. V roku 2017 Marine Le Pen kandidovala vo francúzskych prezidentských voľbách, kde prehrala s Emmanuelom Macronom až v druhom kole. To už bola jej strana premenovaná na Rassemblement National (Národné zhromaždenie).
- Okrem uvedených politických frakcií pôsobi v Európskom parlamente aj 57 nezaradených poslankyň a poslancov, ktorí netvoria osobitnú skupinu. Politické názory väčšiny z nich však viac-menej smerujú skôr k dvom naposledy popísaným frakciám. Medzi nezaradených patria aj dvaja poslanci za stranu Kotleba – Ľudová strana naše Slovensko Milan Uhrík a Miroslav Radačovský.

4.4.6. Charakteristika európskych strán.

Európske politické zoskupenia môžeme deliť podľa viacerých kritérií. Ako sme uviedli vyššie, v časti 4.1., politické strany sa zvyknú zaraďovať do tzv. stranicko-politického spektra. Najtradičnejšie delenie je *na ľavicu, pravicu a "stred"*.

Hlavnými kritériami sú tu najmä určité rozdiely v hospodárskej politike, daňovej politike, miera prerozdelenia verejných statkov, vzťahu k tzv. kultúrno-etickým otázkam (práva menšín, interrupcie, eutanázia), či miery ochoty pripustiť obmedzenie štátnej (národnej) suverenity v mene spoločných európskych/globálnych cieľov a pod.

Na základe tohto kritéria by sme mohli súasných osem politických frakcií v EP zoradiť na lineárnom politickom spektre tak, ako ukazuje tabuľka č. 5. V rámci tabuľky uvádzame aj

zjednodušenú charakteristiku danej politickej formácie, tak ako je to zvykom uvádzať v médiách alebo v prostredí politických analytikov.

Tabuľka 5 Lineárne politické spektrum

krajná ľavica → umiernená ľavica → stred ← umiernená pravica ← krajná pravica						
EUL-NGL	Greens	S&D	ALDE	EPP	ECR	ID
komunisti	zelení	sociálni demokrati	liberáli	kresťanskí demokrati	konzervatívni euroskeptici	nacionálni populisti

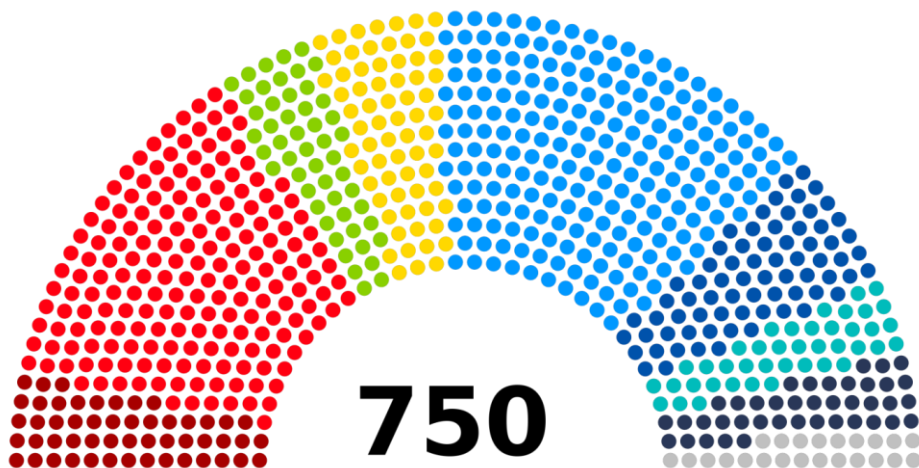
V Európskom parlamente sedia poslanci a poslankyne v polkruhu (hemisfére). Z pohľadu predsedajúceho sú usadení podľa ľavo-pravého spektra, pričom jednotlivé politické frakcie zaberajú vždy určitý výsek polkruhu. Zloženie súčasného Európskeho parlamentu znázorňuje nasledujúca tabuľka. Úplne vpravo sedia nezaradení poslanci a poslankyne.

Lineárne spektrum je do určitej miery zavádzajúce. Napríklad ak strany extrémnej ľavice a extrémnej pravice zoradíme na lineárnom spektre, môže sa nám zdať, že sú od seba nekonečne vzdialené. To je však klam. V dôsledkoch svojho konania sa stýkajú a tvoria spolu protipól "systémovým" demokratickým stranám.

V konečnom dôsledku je totiž jedno, či likvidujete demokraciu z pozícií nacionalistických a rasových alebo z pozícií triednych, alebo či ste antisemita z "ľavicových" alebo "pravicových" pozícií. Či paušálne odsudzujete Židov preto, že sú to vraj krutí kapitalisti stojaci za globalizáciou zbedačujúcou pracujúci ľud, alebo naopak, že sú to všetko zakuklení boľševici, ktorých cieľom je v spolupráci s ľavicovoliberalnými eurobyrokratmi zlikvidovať tradičné európske národy a kresťanskú kultúru.

Tabuľka 6 Zloženie Európskeho parlamentu po voľbách v roku 2019.

EUL-NGL (41)	S&D (154)	Greens (74)	Renew (ALDE) (108)	EPP (182)	ECR (62)	ID (73)	Nezarad. (57)

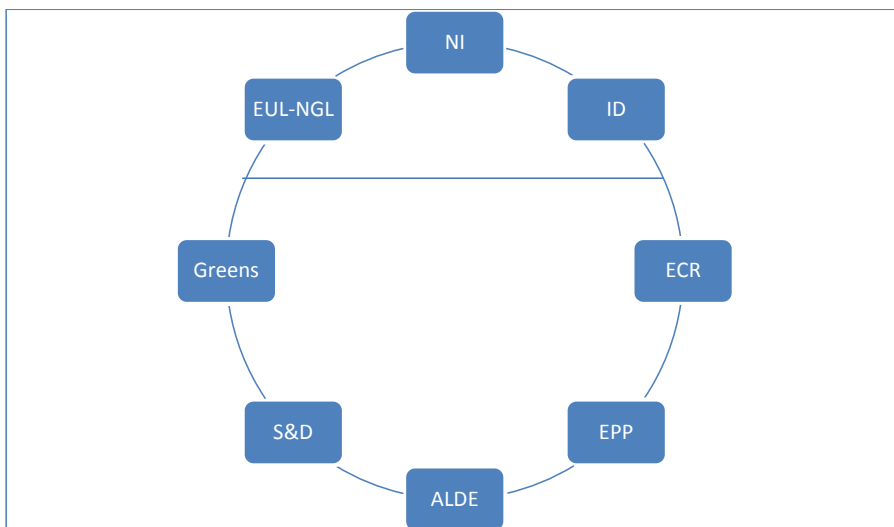
Z určitých dôvodov je preto názornejšie zoradiť strany do kruhu. V diagrame č. 1 sme politické frakcie v Európskom parlamente zoradili podľa kritéria systémovosti. Určujúcim kritériom je to, do akej miery sú stotožnené so základnými princípmi (liberálnej) demokracie. "Historické" strany - kresťanskodemokratické/konzervatívne, sociálno-demokratické/socialistické a liberálne - sa všetky pohybujú v doméne liberálnej demokracie. Sem sa zaraďujú aj strany "zelené", kladúce zvýšený dôraz na otázky životného prostredia a udržateľnosť ekonomického rastu a sociálnych zmien z pohľadu budúcich generácií. Konzervatívni euroskeptici sa v mnohých dôležitých otázkach rozchádzajú s liberálmi a sociálnymi demokratmi, ale stále sa pohybujú v rámci liberálno-demokratického spektra.

Zopakujme si tu stručne základné princípy liberálnej demokracie, ktoré uznávajú všetky „systémové“, demokratické strany:

- Pluralizmus, slobodná súťaž (politických) názorov a prúdov, nenásilná odvolateľnosť vlády.
- Zastupiteľské vládnutie so svojím systémom inštitúcií zabezpečujúcich delbu a kontrolu moci.
- Vláda práva (právny štát).
- Zodpovedné, racionálne a hodnotovo orientované nakladanie s mocou.
- Rozhodovanie na základe princípu väčšiny (princíp "vlády ľudu"), ale so zohľadnením potrieb menšín a s rešpektom k individuálnym ľudským právam a ľudskej dôstojnosti všetkých obyvateľov.
- Zachovanie rovnováhy medzi slobodou a rovnosťou ako miery spravodlivého usporiadania spoločenských vzťahov.

4.4.6.1. Kruhové politické spektrum. Systémové a nesystémové strany.

Diagram 1 Kruhové politické spektrum

V dolných dvoch tretinách diagramu nájdeme strany (frakcie) „systémové“, v hornej tretine zas strany (frakcie) „nesystémové“. Zároveň však diagram vymedzuje strany aj podľa kritéria "ľavicovosti" a "pravícovosti". Ak liberáli tvoria pomyselný stred, napravo od nich sú kresťanskí demokrati a konzervatívci a naľavo sociálni demokrati a zelení. Takéto delenie je logickejšie aj podľa ďalšieho dôležitého kritéria: vzťahu jednotlivca a komunity. Liberáli tradične tvrdia, že práva a záujmy jednotlivca sú najvyšším kritériom pri usporiadaní spoločenských vzťahov. Konzervatívci a kresťanskí demokrati prisudzujú vyššiu hodnotu komunite, kolektívu, či je to komunita národa alebo náboženského spoločenstva.

Sociálni demokrati stáli spočiatku (v 19. storočí) v ostrej opozícii voči tradičným liberálnym a konzervatívnym stranám, aj voči systému liberálnej demokracie. Považovali ju za demokraciu „buržoáznú“, preferujúcu len záujmy triedy bohatých vlastníkov. Sociálni demokrati boli historicky priekopníkmi niektorých základných princípov, ktoré dnes považujeme za samozrejmé – napríklad rozšírenia volebného práva a iných občianskych práv pre ženy, námezdných robotníkov či iné nemajetné vrstvy. Po druhej svetovej vojne sa sociálni demokrati plne začlenili do politického systému liberálnej demokracie. Sami výrazne prispeli k rozvoju a posilneniu jej základných princípov a hodnôt. V určitých obdobiach a situáciách však socialistické a sociálno-demokratické strany tiež prisudzujú vyššiu hodnotu kolektívu voči jednotlivcovi, v tomto prípade je však kolektív tvorený sociálnou triedou, vrstvou alebo skupinou.

Napísané neznamená, že by si liberáli neuvedomovali, že ľudia žijú v spoločnosti a jedine v spoločnosti môže aj jednotlivec plne realizovať svoje záujmy a potreby. Pre liberálov je komunita dobrovoľným združením indivíduí. Každé z nich má svoju osobitnú tvár, identitu a

vlastnú vôľu. Komunita (národ, štát, spoločenská trieda) nie je abstraktný princíp, ktorému by mala byť vôľa jednotlivca podriadená bez výhrad.

Z uvedeného však nevyplýva ani to, že by kresťanskí demokrati a konzervatívci a sociálni demokrati neuznávali jedinečnosť individuálnych ľudských práv. Určité rozdiely sú v chápaní zdroja a podstaty týchto práv a tým aj praktickej stránky ich napĺňania. Ide najmä o vzťah medzi jednotlivcom a štátom, jednotlivcom a národom, jednotlivcom a náboženským spoločenstvom, jednotlivcom a sociálnou triedou. Ide tiež o vzťah k niektorým citlivým tzv. kultúrno-etickým otázkam, ktoré sme spomenuli vyššie (chápanie rodovej rovnosti a ženskej emancipácie, postoj k interrupciám, eutanázii, otázka sexuálnej orientácie a rodovej identity).

Princípy a hodnoty liberálnej demokracie (politický pluralizmus, tolerancia, otvorenosť, reprezentatívny systém vládnutia, právny štát, deľba moci, rešpekt k individuálnym ľudským právam a záujmom a potrebám menších, sloboda, rovnosť a ľudská dôstojnosť, kultúrna rozmanitosť, humanizmus, solidarita) patria medzi základné hodnoty Európskej únie. Preto tzv. systémové strany (teda strany patriace do liberálno-demokratického spektra) môžeme označiť aj za strany „proeurópske“.

Miera „proeurópskosti“ jednotlivých strán samozrejme závisí predovšetkým od toho, ako definujú základný vzťah jednotlivca a komunity. Konzervatívne a kresťanskodemokratické strany môžu byť zdržanlivejšie v podpore nadnárodných (supranacionálnych) prvkov vo fungovaní Európskej únie a zasadzujú sa skôr za „úniu národných štátov“. V nich vidia väčšiu záruku udržať svoje tradičné hodnoty „pod kontrolou“.

Liberáli, zelení a v mnohých otázkach aj socialisti sú skôr „proeurópski“, čiže sa skôr prikláňajú k federalistickej koncepcii Európskej únie. Tá podľa nich poskytuje väčší a slobodnejší priestor pre jednotlivca. Poskytuje však aj efektívnejšie nástroje pre riešenie globálnych problémov a problémov presahujúcich hranice národných štátov – napríklad migrácie, hospodárskej efektívnosti v globálnom trhovom prostredí, ochrany životného prostredia vrátane riešenia následkov zmeny klímy, celoeurópskej bezpečnosti ap.

Absolútnym protipólom liberálov sú nacionalisti a komunisti, pretože pre nich je záujem "kolektívu" (národa alebo sociálnej triedy) totálne nadradený záujmom jednotlivca. Preto sú liberáli aj najčastejším terčom útokov nacionálnych populistov a extrémistov. V praxi je to samozrejme tak, že záujem kolektívu vo svete nacionalistov (nehovoriac o nacistoch a fašistoch) a komunistov v konečnom dôsledku reprezentuje vždy len tá "správna" a vyvolená skupina vodcov. Tí na jednej strane ostro útočia proti tzv. liberálnym elitám (stotožňujúc pluralistickú mocenskú elitu liberálnej demokracie s "liberálmi" ako jednou z jej podskupín), na druhej strane sami vytvárajú elitu, ktorá je však totalistická. Chce úplne ovládnuť spoločensko-politický priestor a zlikvidovať politický pluralizmus a ostatné základné princípy demokracie - právny štát, ochranu menších a rešpekt k ľudským právam a základným slobodám.

Niekedy sa politické frakcie v Európskom parlamente rozdeľujú aj na „koaličné“ a „opozičné“. Koaličné sú tie, ktoré poskytujú členov a členky kolégia Európskej komisie. Všetci komisári a komisárky 28-členného kolégia patria buď k Európskej ľudovej strane, Strane európskych socialistov, alebo k Aliancii liberálov a demokratov. V Európskom

parlamente dlhodobo funguje tzv. veľká koalícia. Na všetkých kľúčových otázkach najprv dochádza k dohode medzi dvoma najväčšími frakciami – ľudovcami a socialistami. Po voľbách v roku 2019 sa však Európsky parlament stal rôznorodnejším, dominancia dvoch veľkých frakcií zďaleka nie je taká výrazná ako predtým. Liberáli, zelení, ale aj nacionálni populistí zosilneli a ich názory bude potrebné zohľadniť vo väčšej miere ako doteraz. V praxi však v Európskom parlamente takáto koalíčno-opozičná politika nefunguje. V kľúčových otázkach sa politické frakcie skôr rozhodujú na základe tých kritérií, ktoré sme uviedli vyššie.

D KEÚČOVÉ VÝZVY SÚČASNOSTI

5 RODOVÁ KOMPETENCIA AKO NEVYHNUTNÁ SÚČASŤ KOMPETENCIÍ PRE DEMOKRATICKÚ KULTÚRU.

Autorka: Adriana Mesochoritsová

Úvod

V poslednom období sa v Slovenskej republike ale i v rámci mnohých krajín Európskej únie či na globálnejšej úrovni stretávame so systematickým a organizovaným šírením negatívnych postojov voči rodovej rovnosti a ľudským právam žien či právam LGBTI ľudí. Rodová rovnosť je nálepkováná ako “rodová ideológia”, na verejnosti sa šíria zavádzajúce a skreslené informácie.

Tento odpor má množstvo podôb, ja založených na rôznorodých stratégiách a na jeho šírení sa podieľa množstvo rozličných aktérov či aktérok, časť politickej reprezentácie nevynímajúc. Jeho dopadom je obmedzovanie ľudských práv, najmä práv žien, dievčat a LGBTI ľudí, nárast násilia páchaného na ženách a počtu vrážd žien, zhoršovanie situácie v oblasti rodovej rovnosti, zmenšovania priestoru pre občiansku spoločnosť, ohrozovanie demokracie a hodnôt, na ktorých je postavená, zvyšovanie napätia v spoločnostiach či nárast extrémizmu a extrémistických postojov.

Ako poznamenáva Zuzana Maďarová, „protidemokratické a protirodové diskurzy sú úzko prepojené, prispievajú k celkovej radikalizácii spoločnosti a zabraňujú nielen produktívnej a reflektívnej diskusii o spoločensky závažných témach, ale aj konkrétnym opatreniam, ktoré majú potenciál riešiť každodenné problémy žien a mužov.“ (Maďarová in Mesochoritsová, 2017:16)

Diskurz zameraný proti rodovej rovnosti sa čoraz viac radikalizuje, čo vyvoláva oprávnené obavy ľudskoprávných inštitúcií, rodových a ľudskoprávných odborníkov a odborničok či občianskej spoločnosti. V súvislosti s tým, poukázal Európsky parlament vo svojom *Uznesení z 13. februára 2019 o odmietavom postoji k právam žien a rodovej rovnosti zaznamenanom v EÚ* na dôležitosť prepojenia rodovej rovnosti a demokracie a na problémy vyplývajúce zo zhoršujúcej sa situácie v oblasti rodovej rovnosti: „(...) úroveň rodovej rovnosti je často ukazovateľom a prvým varovaním zhoršujúcej sa situácie v oblasti základných práv a hodnôt v danej spoločnosti vrátane dodržiavania zásad demokracie a zásad právneho štátu; (...) úsilie o obmedzenie alebo oslabenie práv žien je často znakom rozsiahlejšieho spoločenského konfliktu; (...) z účinkov politik rodovej rovnosti, ktoré majú pozitívny vplyv na celú spoločnosť, má prospech každý (...) ak v oblasti práv žien prestaneme dosahovať pokrok, začneme upadať“ (...).⁵¹

⁵¹ Podľa: *Uznesenie z 13. februára 2019 o odmietavom postoji k právam žien a rodovej rovnosti zaznamenanom v EÚ*, P8_TA-PROV(2019)0111; 2018/2684(RSP).

Porozumenie spätosti rodovej rovnosti s demokraciou a jej ohrozenia sa stalo „červenou nitou“ odborných diskusií zameraných na hľadanie stratégií ako čeliť tomuto odporu. Dôležitým aspektom proaktívnych opatrení sa preto ako kľúčová ukazuje podpora aktívnej občianskej spoločnosti, a najmä posilnenie mimovládnych organizácií a aktivistov a aktivistiek presadzujúcich ľudské práva a rodovú rovnosť do praxe.

Rovnako nevyhnutne potrebujeme realizovať čo najviac aktivít, zameraných na to, aby ľudia v našej krajine rozumeli plne významu demokracie, rodovej rovnosti, uplatňovania a ochrany ľudských práv. Rodová rovnosť, ľudské práva žien a práva LGBTI ľudí sa nesmú stať „vazalmi“ nedostatočne rozšíreného ľudskoprávneho povedomia našej spoločnosti. Aj preto vyzýva Európsky parlament Komisiu a členské štáty, „aby posilnili informovanosť verejnosti o význame a prínosoch zaručenia práv žien a rodovej rovnosti a odstránenia rodových stereotypov pre spoločnosť a aby naďalej podporovali rozvoj a šírenie výskumu a informácií založených na dôkazoch v oblasti práv žien.“⁵²

Kľúčové preto je, aby čo najviac ľudí, v našom kontexte mladých ľudí, malo dostatočnú rodovú kompetenciu, bez ktorej nie je možné byť skutočne demokratickou občiankou a občanom. Aj preto chápeme rodovú kompetenciu ako imanentnú súčasť kompetencií pre demokratickú kultúru, respektíve ako ich *sine qua non* podmienku (ako predpoklad nadobudnutia kompetencií demokratickej kultúry).

Práve preto sa na ďalších stranách zameriame na poskytnutie základného prehľadu o kľúčových témach týkajúcich sa rodovej rovnosti a ľudských práv žien. Cieľom je pomôcť pedagogičkám a pedagógom sprevádzať mladých ľudí procesom učenia tak, aby postupne nadobúdali, či prehlbovali si svoju rodovú kompetenciu. Pretože ľudia s rodovou a ľudskoprávnou kompetenciou nepodliehajú mýtom a skresleniam, na ktorých je založená globálne protirodová kampaň a naopak, aktívne podporujú ľudské práva a hodnoty, na ktorých stojí skutočne demokratická spoločnosť.

5.1. Základné východiská problematiky rodovej rovnosti

5.1.1. Rodová kompetencia a rodové vzdelávanie

Skôr ako rozoberieme niektoré z kľúčových tém ľudských práv žien a rodovej rovnosti, je dôležité vrátiť sa k spomínanému pojmu rodová kompetencia. Ide o kompetenciu, ktorú je potrebné si osvojiť, ak sa chceme naozaj efektívne zapojiť do demokratickej kultúry a žiť s ostatnými vo vzájomnom rešpekte.

Definíciou rodovej kompetencie poznáme viacero. V stručnosti však možno povedať, že ju chápeme najmä ako schopnosť rozpoznávať a uplatňovať rodovú a ľudskoprávnú perspektívu v každodennom živote, v práci, v škole, v našich interakciách a rozhodnutiach, ako aj schopnosť konať tak, aby sme prispievali k dosahovaniu rodovej rovnosti a k podpore a ochrane ľudských práv.

⁵² Tamže, ods.7.

Nadobúdať rodovú kompetenciu znamená učiť sa ako presadzovať rodovú rovnosť a ľudské práva v praxi (a to tak na individuálnej úrovni, ako aj spoločenskej), ako predchádzať diskriminácii na základe pohlavia a rodu a iným formám diskriminácie, či ako sa vyrovnávať s vplyvom rodových stereotypov.

Pre zvýšenie rodovej kompetencie a citlivosti je kľúčový proces rodového vzdelávania. Ide o strešný pojem rôznych vzdelávacích aktivít a prístupov smerujúcich k prehĺbovaniu citlivosti, vedomostí a zručností v oblasti rodovej rovnosti.⁵³ Keď sme v roku 2015 pripravovali prvé štandardy kvality rodového vzdelávania pokúsili sme sa s politologičkou a odborníčkou na ľudskoprávne vzdelávanie Dagmar Hornou priniesť prvú ucelenú definíciu rodového vzdelávania.⁵⁴ Vychádzali sme z nasledujúcich rámcových premís:

1. Rodové vzdelávanie chápeme v dvoch rovinách ako:

- a.) Vzdelávací prístup, čiže rodovo citlivý prístup vo vzdelávaní a výchove. Znamená to, že sa nezameriavame primárne len na obsah, ale aj na formu vzdelávania. Dôležité je, aby ktokoľvek, kto vedie vzdelávací proces, mal dostatočnú rodovú kompetenciu, reflektoval procesy rodovej socializácie, rozumel vytváraniu ženských a mužských rodových rolí, reprodukcii rodových stereotypov a ich škodlivosti, a zohľadňujúc tieto znalosti volil rodovo citlivý prístup k vzdelávaným.
- b.) Vzdelávanie zamerané na obsah, čiže explicitne zamerané na zvyšovanie vedomostí a zručností v oblasti rodovej rovnosti a ľudských práv, s dôrazom na tému ľudských práv žien a vedené rodovo citlivým spôsobom.

2. Rodové vzdelávanie je ľudskoprávne vzdelávanie a vice versa.

- a.) Znamená to, že je postavené na ľudskoprávnych štandardoch ustálených v systémoch ochrany a podpory ľudských práv (v našom kontexte globálny a regionálny európsky systém).
- b.) Samotnou podstatou, základným cieľom, ku ktorému by malo rodové vzdelávanie viesť, je zabezpečenie realizácie rodovej rovnosti v praxi a keďže rodová rovnosť v sebe obsahuje implicitne rešpekt a ochranu ľudských práv, je toto vzdelávanie nevyhnutne ľudskoprávne (snaží sa uviesť ľudské práva do praxe).
- c.) Vo vzdelávacej praxi to okrem iného znamená, že rodové vzdelávanie neprináša len informácie o ľudských právach a rodovej rovnosti, ale sa snaží predchádzať všetkým formám diskriminácie a dôsledne rešpektuje ľudské práva vzdelávaných. Z uvedeného vyplýva platnosť konštatovania, že vzdelávanie je nevyhnutnou podmienkou uplatnenia toho, k čomu sa vzdelávame (k uplatneniu ľudských práv a rodovej rovnosti všetkých ľudí).

⁵³ V praxi sa odbornej literatúre sa môžete najčastejšie stretnúť aj s pojmami ako rodovo citlivá výchova, rodovo citlivé vzdelávanie, rodovo citlivá pedagogika, feministická pedagogika, rodovo citlivý prístup vo vzdelávaní a výchove, či rodový tréning.

⁵⁴ HORNÁ, D. – MESOCHORITISOVÁ, A. : *Teoretické rámce a celospoločenský kontext rodového vzdelávania v SR* in MESOCHORITISOVÁ, A. – ZEZULOVÁ – JABLONICKÁ, J. (eds.) a kol. aut.: *Štandardy kvality rodového vzdelávania – východiská a výzvy*, Centrum vzdelávania MPSVR SR, Bratislava, 2014.

- d.) Rovnako platí, že akékoľvek ľudskoprávne vzdelávanie nemôže nebyť vzdelávaním rodovým (rešpektujúcim a sledujúcim rodovú rovnosť), čo znamená, že vzdelávanie o rodovej rovnosti a ľudských právach sú vo viacerých rovinách rovnorodé entity.

Vychádzajúc z vyššie uvedeného sme navrhli nasledujúcu definíciu rodového vzdelávania: „*Rodové vzdelávanie* pokrýva všetky vzdelávacie, školiace, informačné a osvetové aktivity uskutočňujúce sa v priebehu života, ktorých cieľom je posilniť všeobecný rešpekt voči rodovej rovnosti a ľudským právam, dodržiavanie a uplatňovanie rodovej rovnosti a ľudských práv, prispievajúc tak, okrem iného, k prevencii ich porušovania a zneužívania. Znalosti, schopnosti, zručnosti a rozvinuté individuálne postoje a reakcie nadobudnuté v procese rodového vzdelávania prispievajú k posilneniu rodovej kompetencie vzdelávaných, ktorá je predpokladom utvárania a prehĺbovania všeobecnej kultúry rodovej rovnosti a uplatňovania rodového hľadiska v celej spoločnosti a vo všetkých dimenziách života ľudí, t.j. života osobného, rodinného, pracovného, spoločenského (vrátane občianskeho a politického). Zmyslom rodového vzdelávania je teda prispieť k dosiahnutiu takej spoločenskej zmeny, ktorej charakteristickým znakom bude čo najplnšie uplatňovanie rodovej rovnosti a ľudských práv, eliminácia nerovností a všetkých foriem diskriminácie, pričom táto zmena bude kontinuálna“.

(Horná, Mesochoritsová, 2015: 9)

5.2. Základné pojmy: rod, pohlavie, rodová socializácia a rodová rovnosť

Mnoho ľudí sa nepozastaví nad zjednodušujúcimi tvrdeniami zosobnenými vo vete „muži sú z Marsu, ženy z Venuše“ a prijíma ich ako nespochybniteľný fakt. Táto naoko nevinná veta však v sebe nesie závažné poslanstvo: hovorí nám, že muži a ženy sa navzájom takmer nezlučiteľne odlišujú. A nielen to. Vďaka presvedčeniam, že muži „od prírody“ disponujú, resp. mali by disponovať určitým súborom vlastností, považovaných za vhodné a žiaduce pre muža (sila, moc, racionalita), a ženy „samozrejme“ inými (emocionalita, jemnosť, láskavosť), vytvárame veľké napätia medzi týmito skupinami a prispievame k upevňovaniu nepriechodných hraníc medzi nimi. Namiesto toho, aby sme skôr hľadali podobnosti, alebo aspoň pripustili, že medzi dvoma ženami môžu byť omnoho väčšie rozdiely ako medzi mužom a ženou.

Ďalším problémom je, že atribúty spájané s mužskosťou sú v našich spoločnostiach často oceňované viac ako tie, ktoré sa spájajú so ženskosťou (racionalita je viac ako emocionalita). Nieкого jednoducho považujeme za viac a nieкого za menej, ako to napovedá aj výrazy slabé a silné pohlavie. Práve takéto zdôrazňovanie a ukotvovanie rozdielností a hierarchií je zdrojom diskriminačných postojov a nerovností. A nielenže k nim prispieva, ale aj slúži na ich ospravedlňovanie.

Psychologička a sociálna vedkyňa Barbara Stiegler na margo populárnych publikácií o rozdielnosti mužov a žien upozorňuje, že sa v nich biologické rozdiely ponúkajú ako prirodzené vysvetlenie rodových rozdielov, pričom biológiu považujú za základ všetkých výpovedí o človeku. Stiegler pripomína, že v súčasnosti už máme množstvo poznatkov z histórie, porovnávacej antropológie a sociologických výskumov, ktoré spochybňujú populárny biologizmus. Tie poukazujú na empiricky viditeľnú rozmanitosť života a prezentácií žien

a mužov v rôznych kultúrach; v rôznych epochách jednej kultúry; v rôznych prostrediach v rámci jednej kultúry, čo ukazuje, že neexistujú jednotné definície života a prezentácií rodu, ktoré by pretrvávali celé historické epochy. Príkladom je prezentácia mužskosti napr. počas panovania Ľudovíta XIV., ktorého spôsob obliekania a vystupovania by dnes v niektorých kultúrach považovali ako „zženštilý“ a naopak prezentácia mužskosti v podobe „kovboja“ z divokého západu.

Antropologické výskumy priniesli množstvo poznatkov o odlišnom vnímaní a chápaní mužskosti a ženskosti a ich prejavov v rôznych kultúrach a spoločnostiach. Okrem toho Stiegler argumentuje: „Čistú prirodzenosť pohlaví vôbec nemožno nájsť, pretože sa hranica medzi „čistou“ prírodou a výsledkom spoločenských vplyvov nedá definovať. Vždy sú prítomné spoločenské vplyvy. Neexistuje laboratórna situácia, v ktorej by sa vyvíjala úplne „prirodzená“ ľudská bytosť.“ (Stiegler, 2009:46).

Vzhľadom na vyššie uvedené je preto dôležité uvažovať, ako sa vytvárajú rozdiely medzi mužmi a ženami? Ako sa udržiavajú? Aké má takéto delenie dopady na osudy, životy a pracovné dráhy žien a mužov? Aké má dopady na životy dievčat a chlapcov? A najmä, čo s tým môžeme urobiť a ako môžeme pomôcť odstraňovať takto nespravodlivé hierarchie?

K hľadaniu odpovedí na tieto otázky významne prispelo kritické feministické myslenie a hnutie, ktoré začalo rozlišovať kategórie rod (gender) a pohlavie (sex) a prinieslo zmenu pohľadu na dovtedy chápané rozdiely medzi mužmi a ženami ako výlučne biologicky dané a nemenné. Feministické mysliteľky a myslitelia poukázali na význam sociálnych a kultúrnych faktorov, ktoré vplyvajú na utváranie mužskosti a ženskosti a začali skúmať sociokultúrne mechanizmy produkcie i reprodukcie rodových identít, rolí, stereotypov a nerovností. V súvislosti s tým sa takmer už nesmrteľným stal výrok filozofky Simone de Beauvoir „*Ženami sa nerodíme, ženami sa stávame*“, ktorý zaznel v jej prelomovom diele *Druhé pohlavie*.⁵⁵ Čo teda máme na mysli, ak hovoríme o rode a o pohlaví?

5.2.1. Pohlavie a rod

POHLAVIE

Pojem *pohlavie (sex)* používame, ak hovoríme o základných fyziologických rozdieloch medzi mužmi a ženami, najmä o rozdieloch, ktoré sa týkajú pohlavných orgánov, reprodukčných dispozícií, ale aj fyziologických a morfológických rozdielov. Pohlavie rozlišujeme na genetickej (chromozomálnej), hormonálnej a anatomickej úrovni (anatómia sa netýka iba vonkajšie vzhľadu, ale aj vnútorného usporiadania tela). Ide o biologickú danosť človeka, čiže skutočnosť, či je z anatomickeho hľadiska ženou, alebo mužom.

ROD

⁵⁵ Ako podotýka feministická filozofka Etela Farkašová: „Uvedené dielo prispelo k rozpracovaniu teoreticko-metodologického aparátu feministickej filozofie, podnietilo rozlíšenie pojmov „pohlavie“ a „rod“ (...). Podstatný prínos diela spočíval v zreteľnej artikulácii faktu, že rodovo diferencovaná identita nie je určovaná, utváraná (iba) biológou či anatómiou, ale predovšetkým typom spoločnosti, spoločenských vzťahov, v ktorých sa daný jednotlivec narodil a vyvíja“ (Farkašová, 2011:145).

Ak hovoríme o „rode“, máme na mysli sociálnu konštrukciu, ku ktorej sa viažu pripisované alebo očakávané sociálne roly, správanie, ale aj predsudky, stereotypy, hodnotenia a sebahodnotenia, jednoducho, predstavy o tom, čo je a čo nie je pre ženu alebo muža správne a vhodné. Na úrovni jednotlivcov sa rod odovzdáva a reprodukuje procesom sociálneho učenia. (*Glosár rodovej terminológie*).

Rod sa vzťahuje na sociálne rozdiely medzi ženami a mužmi, ktoré sú naučené, sú meniteľné v priebehu času a majú veľmi rôzne prejavy tak v rámci jednotlivých kultúr, ako aj medzi kultúrami. Rod ako kultúrna norma podmieňuje psychosociálny vývoj jednotlivých mužov a žien a zároveň organizuje sociálne vzťahy medzi mužmi a ženami.

Ako však vysvetľuje feministická filozofka Zuzana Kiczková: „Rod sa nepriraduje len k osobám, ale existencia dvoch rodov predstavuje aj princíp, podľa ktorého sú štruktúrované mnohé sociálne mechanizmy a regulatívne mechanizmy. Na otázku, ako sa utvárajú rodové vzťahy a ako sa uskutočňuje ich hierarchizácia, nemožno odpovedať, ak budeme brať do úvahy len individuálne správanie. Rovnako sa musia analyzovať aj mechanizmy a spôsoby riadenia, ktoré určujú rodovo podmienený charakter inštitúcií. Trh práce, vzdelávacie systémy, ekonomika a iné systémy majú rodovo podmienené charakteristiky.“ (Kiczková: 2011:37)

Kategória rodu sa teda považuje za produktívny kritický nástroj skúmania spoločností. V súčasnosti sa popri rase, etnicite alebo triede radí medzi základné analytické nástroje sociálnych a humanitných vied. Ako taký sa stal kľúčovou analytickou kategóriou feministického a rodového výskumu: „Rodový výskum sa nezameriava len na subjekty, ale aj na normy, inštitúcie a spoločenské pravidla i mechanizmy, ktoré tieto subjekty vytvorili. V centre týchto analýz stojí pôsobenie spoločenských predstáv na spoločenské štruktúry. Pri tomto skúmaní je dôležitá otázka, **ako spoločenské systémy stále znova produkujú rodovú diferenciu, ako fungujú procesy uzavierania a vylučovania cez premennú rod a ako sa vytvára reálna nerovnosť a hierarchia medzi mužmi a ženami.**“ (Stiegler in Cviková, J. 2014: 8; zvýraznila autorka)⁵⁶

Najčastejším príkladom pre pochopenie a odlišenie pojmov rod a pohlavie sa používa príklad s narodením dieťaťa: Fakt, že iba žena môže porodiť dieťa je dané „pohlavím“ (biologickou výbavou na porodenie dieťaťa). Ale predstava, že každá žena má, alebo musí porodiť dieťa a postarať sa o neho, že je to jej prirodzená povinnosť, alebo že žena je najlepšou vychovávajúcou osobou je sociálnym očakávaním, záležitosťou rodu. Inak povedané: Aj keď iba ženy môžu rodiť deti (biologicky podmienené), biológia neurčuje, kto ich bude vychovávať.

Keďže rod nie je len charakteristikou jednotlivcov, ale aj systémov a inštitúcií, môžeme rozvíjať úvahu o materstve ďalej. Z biologickej možnosti porodiť dieťa, sa často odvinie aj biologizujúca predstava, že iba matka (keďže bola s dieťaťom biologicky spätá počas tehotenstva, pôrodu, pri dojčení) môže byť tou najlepšou vychovávajúcou osobou a na túto predstavu sa naviažu aj rôzne sociálne opatrenia (materská dovolenka), alebo sa na jej základe

⁵⁶ Cviková, J.(ed.) a kol. autoriek a autora: *Analýza významu a možnosti používania rodovo vyváženého jazyka, 2014, Národný projekt: Inštitút rodovej rovnosti;*

štrukturuje trh práce (ženy častejšie pracujú na skrátenej úväzky; feminizácia odvetví ako je školstvo, zdravotníctvo spájajúce sa s predstavami o starostlivosti a výchove a pod.).

A práve takéto zjednodušujúce predstavy často ústia do diskriminácie: ženy majú nižšie platové ohodnotenia, pretože sú to najmä ony, ktoré prerušujú pracovné kariéry kvôli starostlivosti o deti a nesú aj väčšie bremeno starostlivosti o domácnosti. To ovplyvňuje aj prístup zamestnávateľských organizácií – tie často pod vplyvom stereotypov znevýhodňujú ženy a zvýhodňujú mužov. Napríklad muži sú častejšie dosadzovaní do vrcholových riadiacich pozícií: stereotypná predstava muža vodcu im prináša výhody, ktoré ich ľahšie „dostanú na toto miesto“ – v súvislosti s tým sa v odbornej literatúre spomína pojem „sklenený výťah“, ktorý „vyvezie“ mužov na vyššie pozície.

Nejde však len o riadiace pozície, ale aj o postupy pri prijímaní do zamestnania, spôsob ako je rozdelená a organizovaná práca na pracovisku v závislosti od rodu. Ako poznamenáva Barbara Stiegler: „*Doing gender* organizácií možno rozpoznať: podľa toho, ako sú organizované pracovné miesta (pomocné práce a asistovanie sú konotované ako ženské, profesionalita a manažment ako mužské); podľa požiadaviek kladených na čas (celý úväzok s nadčasmi konotovaný ako mužský, čiastkový úväzok dopoludnia ako ženský); podľa požiadaviek kladených na mobilitu (služobné cesty a práca vonku sú konotované ako mužské, práca naviazaná na miesto pobytu ako ženská). Týmto praktikami sa vytvárajú a upevňujú rodové rozdiely“ (Stiegler⁵⁷, 2009: 56-57).

Zámerom odlišovania kategórií rod a pohlavie bolo poukázať na dôležitosť iných ako biologických faktorov, ktoré sa podieľajú na vývoji žien a mužov. Rod nám tak umožňuje vidieť, že tzv. „nemenné“ rozdiely medzi ženami a mužmi, sú naučené, odporované a tým aj meniteľné v čase i priestore (rôzne prejavy mužskosti a ženskosti v rôznych historických obdobiach, ako aj v rámci jednotlivých kultúr, či medzi kultúrami).

A práve vďaka rodovým analýzám a kategórii rod vieme, že ak je mužskosť a ženskosť meniteľná, je potom možné pracovať na zmenách vzťahov medzi rodmi v prospech rovnosti medzi nimi a s cieľom odstránenia diskriminácie.

5.2.2. Rodová socializácia

My všetky a všetci sa rodíme do určitej sociálnej reality a vo veľkej miere získavame svoju identitu prostredníctvom učenia sa rôznych rolí, okrem iných aj rodovej. Inak povedané, „naše rody“ si osvojujeme prostredníctvom procesu rodovej socializácie (naučíme sa byť ženou a mužom).

Podľa profesorky Etely Farkašovej „rodová socializácia predstavuje celoživotný interaktívny proces, ktorý sa začína hneď po narodení a ktorý prebieha na úrovni spoločenských inštitúcií a takisto na úrovni sociálnych praktík. Všetky dôležité znaky prostredia (domáceho, školského,

⁵⁷ Barbara Stiegler: Formulovanie cieľov a stratégií rodovej politiky, *Podnety na uplatňovanie rodového hľadiska* in Cviková, J. (ed.): Spravodlivosť v rodových vzťahoch, ASPEKT, Bratislava, 2009.

spoločenského) sú štruktúrované v súlade s rodovo-diferencovanými obrazmi a následne aj očakávaniami, ktoré charakterizujú danú kultúru (Farkašová, 2008: 33).

Je zrejmé, že žiadne dieťa sa nenarodí a nevie hneď, ako sa má správať „ako dievča“ a ako sa má správať „ako chlapec“. Naučíme ho to. Deti sú od narodenia vystavované rodovým vzorom a prostredie, v ktorom vyrastá, rozhodne nie je rodovo neutrálne.

Dieťa sa veľmi skoro naučí, že ľudia sa delia na ženy a mužov, ako sa obliekajú, správajú. Učia sa to prostredníctvom detského oblečenia dnes tak často a striktné rozdeleného na ružové a modré, z rozprávok, hračiek a hier, rozdeľovaním prác na „mužské“ a „ženské“, z interakcií svojho okolia. „Socializáciou sa tak v človeku odmala upevňuje presvedčenie, že jestvujúce rodovo-diferencované vzory správania, typy myslenia, videnia skutočnosti, spôsoby konania sú správne.“ (Farkašová, 2011).

Všetky socializačné mechanizmy, ako je naše sociálne okolie, rodina, rovesnícke skupiny, školstvo, médiá, rôzne verejné inštitúcie, cirkev, trh práce, to všetko nás formuje. Nerovnováha moci medzi mužmi a ženami je vpísaná do všetkých spoločenských štruktúr, ktoré ju denne praktizujú už len tým, že prisudzujú rozdielne, hierarchické hodnotenie mužskosti a ženskosti“ (Mesochoritsová in Kiczková, Szapuová, 2011:441).

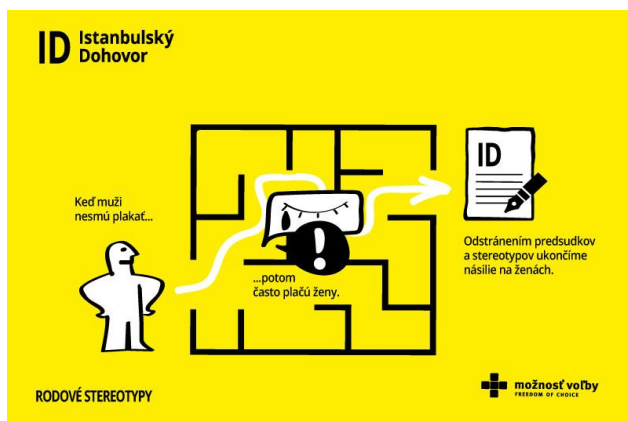
Výsledkom socializácie potom je, že pokladáme za „prirodzené“, že máme od žien a od mužov odlišné a často rodovo stereotypné očakávania, že im pripisujeme odlišné vlastnosti, či správanie. „Takáto situácia však vtisnáva ženy a mužov do korzetovo predurčených rolí, ktoré nemusia zodpovedať skutočným potrebám jednotlivcov a nerešpektujú individualitu žien a mužov ako jedinečných ľudských bytostí“ (Cviková, Juráňová, 2003:12). A ústia do nerovností a diskriminačných praktík.

Pre pochopenie vzniku rodových nerovností a spôsobov ako ich narúšať a odstraňovať je kľúčový pojem **rodové stereotypy**. Podľa Glosára rodovej terminológie sú rodové stereotypy zjednodušené, nerealistické obrazy „mužskosti“ a „ženskosti“, idealizované a očakávané vzory, ktoré nás sprevádzajú vo všetkých oblastiach života. Tým, že sa reprodujú, utvárajú zdanie prirodzenosti a samozrejmosti.

Vo svojich dôsledkoch poškodzujú dievčatá a chlapcov, ženy a mužov, pretože im bránia v rozvoji individuality (napr. pri výbere povolania, pri rozvíjaní svojich záľubí, ale aj vo vzťahoch s inými ľuďmi). Je teda zrejmé, že rodové stereotypy nie sú nevinné. Ako také sa spolupodieľajú na vznik a pretrvávanie nerovností vo všetkých oblastiach, berú nám dôstojnosť a práva, diskriminujú, limitujú naše zdroje a možnosti, obmedzujú ľudský potenciál a ekonomický rast a v neposlednom rade zaťažujú spoločnosti nemalými finančnými zdrojmi na odstraňovanie ich dôsledkov.

K najmarkantnejším dopadom patrí napríklad násilie páchané na ženách, na ktorého vzniku a pretrvávaní sa podieľajú predstavy o mužovi ako o hlave rodiny, o mužovi, ktorý má vždy byť silný a nesmie plakať a predstavy, ktoré vedú ženy k tomu, aby prijali svoje submisívne postavenie v rodine. Dôležité preto je naučiť sa rozoznávať a kriticky reflektovať rodové stereotypy a pokúšať sa ich narúšať.

Obrázok 8. Ukážka infografiky z kampane „Istanbulský dohovor pre ľudí“ o.z. Možnosť voľby. Poukazuje na skutočnosť, že násilie páchané na ženách je dôsledkom rodových nerovností a stereotypov.

5.2.3. Čo je rodová rovnosť?

Rodová rovnosť je jedným z hlavných hodnôt a cieľov krajín Európskej únie (ďalej len "EÚ"), ako aj regionálnych a medzinárodných ľudskoprávných spoločenstiev (Rada Európy, Organizácia spojených národov). Rodová rovnosť je kľúčová pre dosiahnutie skutočnej demokracie a solidarity medzi ľuďmi. Rodová rovnosť je perspektíva pre život bez diskriminácie, pre život bez spochybňovania, vylučovania.

Rodová rovnosť je zväčša charakterizovaná ako spravodlivé zaobchádzanie s ľudskými bytosťami, čo môže znamenať tak rovnaké zaobchádzanie, ako aj zaobchádzanie, ktoré je rozdielne, ale je ekvivalentné z hľadiska práv, výhod, povinností a možností. Vychádza z princípu, že všetky ľudské bytosti majú právo slobodne rozvíjať svoje schopnosti a vyberať si z možností bez obmedzení rodovými rolami. Rozdielne správanie, aspirácie a potreby ľudských bytostí sú uznávané, hodnotené, zohľadňované a podporované v rovnakej miere a nediskriminujúco.⁵⁸

Barbara Stiegler (2009) definovala 3 základné ciele rodovej politiky:

1. Cieľ: Nastoliť spravodlivosť v rodových vzťahoch: rovnaké rozdeľovanie zdrojov:

Konkrétnejšie to znamená, že muži majú v porovnaní so ženami a ženy v porovnaní s mužmi k dispozícii rovnaký diel ekonomických prostriedkov a ekonomických právomocí; rovnaký diel platenej a neplatenej práce; rovnaký diel voľného času; rovnaký diel uznania; rovnaký diel moci; rovnaký diel zdravia; rovnaký diel vedomostí; rovnaký diel priestoru. Ide teda o rodovo spravodlivú participáciu na zdrojoch ako peniaze, moc, čas a poznanie.

2. Cieľ: Pripustiť rodovú rozmanitosť (gender diversity): Pri druhom ciele ide o to, aby sa nastolila rovnocennosť rôznych foriem rodových realizácií života a aby bola možná

⁵⁸ Viac pozri Glosár rodovej terminológie <http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&vid=175>

existencia človeka ako muža, resp. ženy mimo biologických určení, mimo nútenej heterosexuality a mimo obmedzujúcich rodových noriem.

3. Cieľ: Odstraňovanie rodového zaťaženia (degendering): V prípade tohto cieľa už nejde priamo o jednotlivé osoby a skupiny, ale o inštitúcie, systémy a kultúry, ktoré je potrebné analyzovať z rodového hľadiska a navrhnúť opatrenia.

Uplatňovanie rodovej rovnosti je zložitý proces, ktorý má viacero navzájom sa dopĺňujúcich, ovplyvňujúcich a kombinujúcich aplikačných procesov a politik, medzi ktoré patrí: realizácia politiky rovnosti príležitostí, ktorá vytvára legislatívne základy pre odstraňovanie nerovnosti „ex ante“ (na počiatku) ako je antidiskriminačná legislatíva; aplikácia vyrovnávajúcich opatrení, ktoré budú vyrovnávať, resp. kompenzovať nepriaznivé dopady diskriminácie a eliminovať vylučovanie a uplatňovanie rodového hľadiska (známe ako Gender Mainstreaming) ako aktívna stratégia, ktorej cieľom je vyrovnávanie rodových pomerov vo všetkých sférach organizácie.

Inak povedané, aplikovať rodovú rovnosť znamená neustále rozvíjať diskusiu o tom, ako postupovať, aby sa zmenili štruktúry spoločnosti, ktoré prispievajú k udržiavaniu rodovej nerovnosti. Na individuálnej úrovni to najmä znamená prebrať zodpovednosť a postupne meniť zaužívané rodovo stereotypné postoje, ktoré sa podieľajú na tvorbe nerovností žien a mužov a diskriminácii žien a začať šíriť hodnoty rodovej rovnosti.

V kontexte zvyšovania kompetencií pre demokratickú kultúru je preto dôležité začať šíriť povedomie o ľudských právach žien a rodovej rovnosti a prierezovo ich zavádzať do výchovno-vzdelávacích procesov. Pretože osvojenie si nových poznatkov a ich šírenie sa môže stať základom pre konštruktívne zmeny v postojoch celej spoločnosti.

5.3. Školstvo ako rodovo zaťažená inštitúcia

Škola (a školstvo) má dnes kľúčový význam pre spoločnosť, ale aj pre jednotlivých ľudí, najmä mladých ľudí. Škola je miestom kde sa realizuje výchovno-vzdelávací proces, miestom osvojovania si vedomostí, postojov, hodnotových orientácií a je dôležitým faktorom vývoja mladých ľudí. Ako taká preto patrí k jedným z dôležitých mechanizmov rodovo diferencovanej socializácie má výrazný vplyv na utváranie rodovej identity nás všetkých.

Škola a školstvo (školský systém) sú značne rodovo zaťažené inštitúcie. Je všeobecne známe, že školstvo patrí k prefeminizovaným odvetviam, pričom najvyššie podiel žien je na základných školách a najnižší na vysokých. Zároveň na vyšších stupňoch vzdelávania pracuje viac žien na školách s humanitným zameraním a menej na technických školách. Rovnako platí, že školstvo patrí k odvetviam s nízkym platovým ohodnotením vyučujúcich. A napriek celkovo nízkym mzdám dochádza aj v tomto odvetví k rodovým rozdielom v odmeňovaní a priemerné mzdy žien v školstve zaostávajú za priemernými mzdami mužov.⁵⁹

⁵⁹ Viac pozri: CVIKOVÁ, J. – FILADELFIOVÁ, J.: *Rodový pohľad na školstvo – aspekty kľúčových rizík*, Bratislava, ASPEKT 2008, ISBN 978-80-85549-82-9; FILADELFIOVÁ, J. (autorka), CVIKOVÁ, J. –

Ukazuje sa, že feminizované odvetvia obvykle strácajú svoju spoločenskú prestíž a znižuje sa aj množstvo finančných prostriedkov, ktoré sú tejto oblasti pridelované, čo je tiež jedným z výrazných dopadov rodových nerovností (najmä ak vezmeme do úvahy, že v školstve pracuje vysoký podiel vysokoškolsky vzdelaných ľudí a vzdelávanie je všeobecne vnímané ako dôležitý aspekt nášho života). Na to sa viaže aj nezáujem mladých ľudí vstupovať do pracovných pozícií v školstve, najmä nezáujem mladých mužov. To všetko napovedá, že školstvo a školy sú rodovo zaťažené už z pohľadu ich systémového nastavenia, čo sa samozrejme pretavuje aj do posilňovania rodovo stereotypnej socializácie mladých ľudí (napr. nepriamo im tak odovzdávame odkaz, že ženské práca v oblasti vzdelávania je menej hodnotná ako iné druhy práce). Aj toto sú tézy, o ktorých je potrebné diskutovať s mladými ľuďmi.

Okrem toho je z rodového hľadiska dôležité skúmať aj to, ako obsah vzdelávania a spôsob vzdelávania môže prispievať k šíreniu rodovo stereotypných postojov a presvedčení a posilňovaniu rodových nerovností. „Rodový rozmer socializácie je prítomný jednak v súbore poznatkov z určitých študijných predmetov či určitých zručností (tzv. formálne kurikulum), ale aj v širšom pozadí hodnôt, predstáv, vzorov správania (vrátane komunikácie) či postojov, ktoré nie sú nikdy rodovo neutrálne, no prostredníctvom ktorých sa žiakom taktiež odovzdáva istá kultúrna správa o tom, čo sa od nich očakáva v závislosti od toho, či sú chlapcami alebo dievčatami (tzv. neformálne, resp. skryté kurikulum)“ . (Farkašová, 2011:156).

Viaceré autorky zaoberajúce sa rodovým vzdelávaním upozorňujú, že jedným z kľúčových zdrojov, ktoré „učia“ mladých ľudí o rodovo diferencovaných rolách, rodových stereotypoch a rodovej nerovnosti, sú školské učebnice a pomôcky. Etela Farkašová pripomína, že výskumné rodové analýzy potvrdzujú skutočnosť, že učebnice pre základné aj stredné školy podporujú reprodukciu rodových predpojatostí a stereotypov: „Začať by sme mohli so šlabikárom a jeho typickými obrázkami, ktoré znázorňujú rodovú deľbu práce v rodine: na týchto obrázkoch veľmi často otec číta noviny, resp. sleduje televíziu (vzdeláva sa, zbiera informácie), a matka varí, resp. venuje sa iným domácim prácam. V súvislosti s touto témou možno poukázať aj na iné aspekty rodovej nerovnosti a znevýhodnenia žien; môžeme uviesť napríklad to, že ženy sú nedostatočne a skreslene reprezentované ako spolutvorkyne kultúrnych dejín v štandardných učebniciach dejepisu, v encyklopédiách a slovníkoch (či už ide o historické encyklopédie, dejiny literatúry, umenia a podobne)“ . (Farkašová, 2011:156 - 157).

Vyššie spomínané oblasti sa od 60-tych a 70-tych rokov minulého storočia stali predmetom mnohých výskumov zameraných na skúmanie rodových nerovností v školstve, ktoré vyústili do návrhov a prijatia mnohých opatrení, či už legislatívneho alebo nelegislatívneho charakteru. Ich výsledky možno podľa Sharin P. Green zhrnúť do viacerých oblastí:⁶⁰

Prostredie triedy: Výskumy odhalili, že učitelia a učiteľky zaobchádzali s chlapcami a dievčatami odlišne. Hoci chlapci a dievčatá začínali školskú dochádzku na rovnakej úrovni, vo vyšších triedach dievčatá zaostávali za chlapcami v matematike a mali oveľa nižšie

JURÁŇOVÁ, J. (ed.): Učiteľské povolanie, *Aspekty rodovej rovnosti v škole*, ASPEKT 2008, ISBN 978-80-85549-79-9.

⁶⁰ Spracované podľa FILADELFOVÁ, J. (autorka), CVIKOVÁ, J – JURÁŇOVÁ, J. (ed.): Učiteľské povolanie, *Aspekty rodovej rovnosti v škole*, ASPEKT 2008, ISBN 978-80-85549-79-9.

sebavedomie. Medzi príčinami týchto rozdielov sa identifikovala menšia pozornosť, akú venovali vyučujúci dievčatám, ako aj vzdelávanie na základe učebníc, ktoré marginalizovali ženy.

Očakávania učiteľov a učiteliek: Veľký počet zahraničných štúdií poukázal na rôzne očakávania vyučujúcich voči chlapcom a dievčatám a na dopad týchto rôznych očakávaní na výsledky žiakov a žiačok. Výskumy napríklad potvrdili, že aj keď sú dosiahnuté výsledky chlapcov a dievčat rovnaké, vyučujúci sú presvedčení, že chlapci majú lepšie schopnosti logického uvažovania, a že matematika je ťažšia pre dievčatá. Ak dievčatá dosiahnu horší výsledok z písomky, než sa očakávalo, podľa učiteľov a učiteliek je to pravdepodobne pre ich nedostatočné schopnosti; ak dosiahnu horší výsledok chlapci, vysvetľuje sa to skôr nedostatkom ich úsilia.

Všeobecné sociálne rodové stereotypy: Ako jeden z významných faktorov, ktoré vedú k rôznemu zaobchádzaniu vyučujúcich s chlapcami a dievčatami, identifikovali viaceré štúdie kultúrnu stereotypizáciu rodovo špecifického správania. Ukázalo sa napríklad, že ak sa v triede hovorí rodovo necitlivým jazykom používajúcim mužský rod na označenie chlapcov aj dievčat, dostávajú tým dievčatá správu, že sú z hovoreného vylúčené. Viacero štúdií tiež opakovane potvrdzovali, že rodovým rolám prevažujúcim v spoločnosti sa deti učia aj v školských laviciach. Napríklad dievčatám sa kladú jednoduchšie otázky a poskytuje sa im menej konštruktívna spätná väzba a podpora, alebo že určitý typ správania sa u chlapcov akceptuje, a dokonca sú k nemu povzbudzovaní, zatiaľ čo u dievčat sa neocceňuje, alebo sa dokonca odsudzuje, čo u dievčat často vedie k rozhodnutiu zostať na hodinách ticho (dievčatá sú väčšmi socializované k zdvorilosti, k tomu, aby neskákali do reči).

Uvedené príklady zahraničných výskumov a ich zistení ukazujú, že v školstve a vo vzdelávacom procese sú prítomné rodové predsudky a rodová predpojatosť. Je to samozrejme do istej miery logické, keďže my všetky a všetci sme socializovaní v spoločnostiach, ktoré sú rodovo necitlivé a diskriminačné.

Navyše, ešte nie je samozrejmosťou, aby sa na pedagogických fakultách vyučovali rodové teórie a rodovo citlivá pedagogika. Dôležité však je, začať svoje vlastné predsudky reflektovať a vedome s nimi pracovať tak, aby sme neprispievali k šíreniu rodovo stereotypných postojov. I keď na Slovensku nemáme k dispozícii tak široký záber výskumov v tejto oblasti, sú k dispozícii prvé analýzy a výskumy, ktoré realizovalo ASPEKT a Inštitút pre výskumné otázky, ako aj občianske združenie EsFem, ktoré môžu významne napomôcť pri presadzovaní rodovej rovnosti na školách. V súvislosti s tým odporúčame najmä tieto publikácie a štúdie:

- CVIKOVÁ, J. – FILADELFIOVÁ, J.: *Rodový pohľad na školstvo – aspekty kľúčových rizík*, Bratislava, ASPEKT 2008, ISBN 978-80-85549-82-9; dostupné aj v PDF na stiahnutie TU: <http://www.aspekt.sk/content/knizna-edicia/rodovy-pohlad-na-skolstvo>
- FILADELFIOVÁ, J. (autorka), CVIKOVÁ, J – JURÁŇOVÁ, J. (ed.): *Učiteľské povolanie, Aspekty rodovej rovnosti v škole*, ASPEKT 2008, ISBN 978-80-85549-79-9. Dostupné aj v PDF na stiahnutie TU: <http://www.aspekt.sk/content/knizna-edicia/ucitelske-povolanie>

- KIŠOŇOVÁ, J.: *Rodové stereotypy v učebniciach* – Diplomová práca – Univerzita Komenského v Bratislave, Pedagogická fakulta –Katedra Občianskej a etickej výchovy. 2008. Dostupné na: <https://docplayer.net/31188368-Rodove-stereotypy-v-ucebniciach.html>
- MINAROVIČOVÁ, K.: *Čo sa v škole o nerovnosti naučíš... Rodové stereotypy v správaní a postojoch učiteliek a učiteľov*, Dostupné na: [http://www.ruzovymodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/citaren/ruzovy-a-modry-svet-\(cd-rom\)/katarina-minarovicova:-co-sa-v-skole-o-nerovnosti-naucis](http://www.ruzovymodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/citaren/ruzovy-a-modry-svet-(cd-rom)/katarina-minarovicova:-co-sa-v-skole-o-nerovnosti-naucis)
- MINAROVIČOVÁ, K . – BOSÁ, M. – ČEREŠNÍK, M.: *Svet práce podľa učebníc (rodová analýza vybraných kurikúl)*, Centrum vzdelávania PPSVR SR, 2014. Dostupné: https://www.academia.edu/28684901/Svet_pr%C3%A1ce_pod%C4%BEn%C4%8Debn%C3%ADc

5.3.1. Rodovo citlivé vzdelávanie a pedagogika

Napriek tomu, že na predchádzajúcich stranách sú školy a školský systém popísané ako rodovo zaťažené inštitúcie, je dôležité poznamenať, že školy zároveň môžu byť miestom odbúravania rodových stereotypov, eliminácie diskriminácie a podpory rodovej rovnosti. Škola má vysoký potenciál na zmenu sociálnych nerovností a hierarchických vzťahov. Psychologička a pedagogička Irena Smetáčková uvádza, že na to, aby sa škola stala rodovo senzitívnym/citlivým miestom musia vyučujúci začať používať rodovo korektný a citlivý spôsob vedenia vzdelávania a výchovy a mať k dispozícii moderné učebné pomôcky, ktoré zobrazujú mužov a ženy ako rovnocenné bytosti. (pozri Smetáčková, 2005:79)

Predpokladom uplatňovania takéhoto prístupu, nazývaného aj rodovo citlivá pedagogika je rodovo kompetentný pedagogický zbor, vrátane nepedagogických zamestnancov a zamestnankýň. Získavanie rodovej kompetencie je však veľmi dlhý proces, na začiatku ktorého stojí pripustiť si, že tak ako všetci ľudia, aj pedagógovia a pedagogičky sú ovplyvnené v rôznej miere rodovými stereotypmi a predsudkami, ktoré môžu či už vedome alebo nevedome realizovať vo svojej pedagogickej praxi.

PREČO?

Autorky ojedinelého projektu [ruzovymodrysvet.sk](http://www.ruzovymodrysvet.sk) na otázku „**Prečo rodovo citlivá pedagogika?**“ odpovedajú nasledovne⁶¹:

- Umožňuje dievčatám a chlapcom rozvíjať čo najpestrejšie záujmy, schopnosti a spôsoby správania tak, že túto pestrosť neohraničujú ružovo-modré stereotypy.
- Zdôrazňuje to, čo majú dievčatá a chlapci ako ľudské bytosti spoločné. Pretože ženy a muži nežijú na opačných póloch sveta.
- Vychádza z toho, že obraz žien a mužov sa v čase a priestore mení. Predstava o typickej žene a typickom mužovi bola pred 100 rokmi iná ako dnes a líši sa aj od krajiny ku krajine.
- Vie, že „ženskost“ a „mužskost“ nie sú vrodené vlastnosti. Získavajú sa vzdelávaním, výchovou a socializáciou.

⁶¹ Citované podľa <http://www.ruzovymodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/co-je-ruzovymodrysvet-sk#K1>

- Pýta sa na nespravodlivú deľbu práce medzi ženami a mužmi, ktorá sa začína už v šlabikároch: Kto sa stará o dieťa? Kto opravuje motorku? A čo to znamená pre budúcu voľbu povolania, odmeňovanie za vykonanú prácu, deľbu práce v domácnosti a pri starostlivosti o deti? Čo to znamená pre postavenie žien a mužov na verejnosti a v súkromí?

Expertka na rodovo citlivú pedagogiku a literárna vedkyňa Jana Cviková vo svojej prednáške⁶² poukazuje aj na to, že „rodovo citlivá pedagogika sa pýta aj na nespravodlivú deľbu práce medzi ženami a mužmi, ktorá sa začína už v šlabikároch. Upozorňuje na nerovnomerné rozdelenie práce vo verejnej a súkromnej sfére a učí, že neexistujú typicky „ženské“ a „mužské“ povolania“.

Okrem týchto základných charakteristík je dôležité poznamenať, že rodové výskumy a štúdie sa zameriavajú aj na odhaľovanie mocenských mechanizmov a hľadajú stratégie na ich redistribúciu či vyrovnávanie mocenských nerovností. Preto k rodovej kompetencii zaraďujeme aj schopnosť práce s mocou. V danom kontexte pedagogička a rodová odborníčka Monika Bosá hovorí, že „jednou z charakteristík feministickej pedagogiky je schopnosť a ochota vyučujúcich podeliť sa so študujúcimi o moc, ktorá je im inštitucionálne daná. Ide teda o rozloženie autority, moci a poznania medzi všetkých zúčastnených v pedagogickom procese“.

(Bosá in Kiczková – Szapuová, 2011: 164)

AKO vytvoríť rodovo citlivú školu?

Rodovo rovná škola je v najširšom zmysle škola, kde majú chlapci i dievčatá možnosť rovnako rozvíjať svoj potenciál, svoje osobné schopnosti a záujmy bez obmedzení rodovými stereotypmi a predstavami o tom, čo je a čo nie je pre „správne“ dievča a „správneho“ chlapca vhodné. Rovnako je to miesto, kde budú učiteľky a učitelia spravodlivo hodnotení a podporovaní, bez ohľadu na ich rodovú príslušnosť.

Ako je uvedené na predchádzajúcich stranách, otázka rodu nie je len záležitosťou jednotlivcov, ale aj inštitúcií. Pri uplatňovaní rodovo citlivého prístupu vo vzdelávaní a rodovej rovnosti v škole je potrebné si všimnúť viaceré rodové aspekty vyučovacieho procesu, a to okrem samotných metód vzdelávania aj interakcie (interakcia/komunikácia medzi vyučujúcimi a žiactvom; medzi vyučujúcimi navzájom, medzi žiactvom navzájom) a priestor, v ktorom sa tento proces odohráva. Všimneme si, ako je v škole usporiadaná deľba práce, rozdeľovanie zdrojov, či stupeň demokracie.

Napriek tomu, že množstvo pedagógov a pedagogičiek súhlasí s myšlienkou rodovo citlivej (rovnej) školy, je ťažké si predstaviť, ako ju premietnuť do chodu školy. Preto na základe podnetov od Ireny Smetáčkovej, Kataríny Minarovičovej a Moniky Bosej, ako aj na základe vlastných skúseností predstavím jej základné charakteristiky⁶³:

⁶² Ruzovymodrysvet.sk a deľba práce: Prednáška expertky na rodovo citlivú pedagogiku Jany Cvikovej, dostupné na: <http://www.ruzovymodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/javisko/festival/nova-eva-eva-nova-uvodna-prezentacia-jany-cvikovej>

⁶³ SMETÁČKOVÁ, I.: Genderově rovná škola, genderově citlivá výuka in PŘÍRUČKA PRO GENDEROVĚ CITLIVÉ VEDENÍ ŠKOL, Otevřená společnost, o.p.s., 2007 ;citované zo strán 46-48; Dostupné na:

- **Myšlienka rodovej rovnosti a ľudských práv je zakotvená v dokumentoch školy a vo všetkých materiáloch, ktorými sa škola prezentuje.** Škola má vypracovaný plán rodovej rovnosti a v najlepšom prípade aj rodový audit, ktorý škole pomôže nastaviť čo najefektívnejšie procesy na uplatňovanie rodového hľadiska.
- **Vedenie školy a vyučujúci vedia a hovoria o existencii rodových stereotypov a možnom porušovaní ľudských práv.** Vďaka tejto reflexii prestáva pedagogický zbor zľahčovať otázky rodovej rovnosti a stereotypov, a naopak – vedia veľmi dobre reflektovať ako ich ovplyvňujú v ich pedagogickej práci a začnú pracovať na znižovaní ich vplyvu.
- **Ženám a mužom, dievčatám a chlapcom je venovaná rovnaká miera priestoru, času a financií.** V tomto bode je dôležité preskúmať, či majú všetci spravodlivý prístup k využívaniu školských zariadení (napr. pomôcky, učebne, kabinety, ihriská, telocvičňa, jedáleň). Často sa stáva, že napríklad chlapci viac využívajú telocvične, alebo zaberajú viac priestoru na chodbách počas prestávok. Alebo že ženy učiteľky sa musia tiesniť viaceré v kabinetoch, kým muži učelia majú viac samostatného priestoru. Alebo sa stávajú že moderné technológie viac využívajú muži a chlapci ako dievčatá a ženy. A naopak, chlapcom dávame menej priestoru na aktivity vedúce k zručnostiam v oblasti starostlivosti. Rod v priestore sa môže prejavovať aj v zasadačom poriadku.
- **Vedenie školy podporuje rodovú rovnosť v pedagogickom zbore a zaobchádza spravodlivo s jednotlivými učiteľkami a učiteľmi. Škola je riadená demokraticky.** Ak je tento princíp dodržaný, logicky sa ľahšie rodová rovnosť implementuje aj do vzdelávania a pri práci s mladými ľuďmi (je ťažké hovoriť o rodovej rovnosti a „nežiť ju“, mladí ľudia by nám nedôverovali). Tento princíp v praxi znamená, že s učiteľkami a učiteľmi sa zaobchádza rovnako a spravodlivo z hľadiska ich práv a povinností, kariérneho postupu a finančného ohodnotenia. V praxi to znamená, že muži nie sú dosadzovaní do vyšších pozícií najmä preto, že sú muži – neprejavuje sa ani efekt skleneného stropu a ani efekt skleneného výťahu.⁶⁴ Nestáva sa situácia ako mojej kolegyni, ktorá sa sťažovala, že má nižšie odmeny za aktivitu, ktorú robila s kolegom, na čo jej riaditeľ odpovedal, že jej kolega je živiteľ rodiny, a preto ich má vyššie. Taktiež to znamená, že aktivity učiteliek a učiteľov sú rovnomerne rozdelené a nepredpokladá sa, že muži a ženy majú automaticky vykonávať rozdielne aktivity

<http://www.otevrenaspolecnost.cz/knihovna/otevrenka/prosazovani-genderove-rovnosti/genderove-citlive-vedeni-skol.pdf>. BOSÁ, M. – MINAROVÍČOVÁ, K.: Rodovo citlivá výchova in Kiczková, Szapuová (eds.): Rodové štúdiá: Súčasné diskusie, problémy a perspektívy, Univerzita Komenského, Bratislava, 2011 (s. 161-181).

⁶⁴ **Sklenený strop** označuje neviditeľné rodové bariéry v inštitúciách. Ide o súbor nepísaných pravidiel, ktoré ženám (ale aj príslušníkom etnických a iných sociálnych menšín) neumožňujú alebo priamo znemožňujú postúpiť na vyššie pozície. Strop znamená hranicu, po ktorú sa ženy vo svojom postupe dostanú, a sklenený obrazne vyjadruje skutočnosť, že žena už vďaka svojim profesionálnym kvalitám na vyššiu pozíciu dovidí a dokáže si predstaviť svoje pôsobenie v nej, ale kvôli rôznym (často skrytým/skleneným) predsudkom sa na ňu nedostanú.

Sklenený výťah označuje nepísané pravidla, ktoré spôsobia, že muži stúpajú v kariérnom rebríčku rýchlejšie ako rovnako kvalifikovaná žena (výťah ich „vytiahne“). Príčinou je, že muži nadobúdajú skryté výhody (človek ich sám nemusí vyhľadávať, nesnaží sa ich dosiahnuť). Patria k nim presvedčenia, že muži sú častejšie stereotypne považovaní za „prírodzenejších vodcov“, kým ženy sa spájajú s emocionálnym rozhodovaním či sa považujú za menej efektívne kvôli tomu, že im je stereotypne prisudzovaná hlavná povinnosť za starostlivosť o deti a rodinu.

(napr. že ženy budú pripravovať občerstvenie na porady a muži majú na starosti automaticky kabinet telocvične).

- **Triedna a školská samospráva má nastavené podmienky a pravidlá pre rodovo rovné zastúpenie.** A vedenie školy to plne podporuje a spolupracuje na vysvetľovaní dôležitosti týchto pravidiel. Spôsob ako vyrovnávať príležitosti a dosahovať rovnosť je zavádzanie rotácie či princípu kvót.
- **Podpora rodovej rovnosti je zahrnutá do spolupráce s rodičmi.**
- **V škole funguje mechanizmus na prevenciu, zisťovanie a riešenie prípadov sexuálneho a rodovo motivovaného obťažovania, rodovo podmieneného násillia a rodovo podmienenej šikany.**
- **Učebnice a učebné pomôcky sú vyberané a pripravované tak, aby neobsahovali rodové stereotypy;**⁶⁵
- **Učiteľky a učelia budujú systematicky svoju rodovú citlivosť a ľudskoprávne povedomie.** Vedenie školy podporuje vyučujúcich, aby otvorene hovorili o rodových nerovnostiach, ktoré vnímajú, a to tak vo vzťahu k sebe (reflexia vlastných stereotypov a predsudkov) ako aj voči kolegyňiam a kolegom, žiačkam a žiakom či rodičom. Smetáčková ako príklad konkrétnej pomoci uvádza pravidelné začleňovanie krátkej reflexie stavu rodovej rovnosti na škole do pracovných porád či zriadenie schránky pre tieto námety. Rozpoznanie nerovností je možné len keď má človek dostatočnú rodovú kompetenciu, bez ktorej iba ťažko dokážeme vnímať prejavy rodových stereotypov (javia sa nám prirodzené a samozrejme). Preto je kľúčové, aby škola podporovala svoj pedagogický zbor v rodovom vzdelávaní (účasť na rodových a ľudskoprávných tréningoch, kurzoch, nákup odbornej literatúry) a spolupracovala s rodovými odborníkmi a odborníčkami.

5.3.2. Metódy a zásady rodovo citlivého vzdelávania, rodovo citlivej pedagogiky

K hlavným zásadám rodovo citlivej pedagogiky patrí napríklad **zaradovanie pozitívnych ženských vzorov do obsahu vyučovania**. Nedostatok pozitívnych ženských vzorov, nedostatok informácií o ženách totiž negatívne ovplyvňuje sebavedomie dievčat a žien a ich sebahodnotenie. Môže to ovplyvňovať výber ich štúdia, môže to mať dopad na ich pracovnú kariéru a vlastne na celý ich život. Keď ste dievča, váš život bude asi vyzerat' inak ak máte k dispozícii vzory ako je prezidentka, premiérka, pilotka alebo vedkyňa či IT odborníčka, ako keď ste nikdy nepočuli o ženách v týchto povolaniach alebo všeobecne o ženách ako historických vzoroch.

„Stačí si zobrať do ruky štandardné učebnice dejepisu, aby sme ihneď zistili, že ľudská história sa v nich interpretuje najmä ako história vojen, víťazných ťažení či porážok, teda, že história je

⁶⁵ Pre zistenie rodovej korektnosti učebníc môžete použiť nasledujúcu publikáciu: POMŮCKA PŘI POSUZOVÁNÍ GENDEROVÉ KOREKTNOSTI UČEBNIC; Na stiahnutie: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/pomucka-pri-posuzovani-genderove-korektnosti-ucebnic>

čítaná mužskými očami. **Dôsledkom je potom to, že skúsenosť ženskej polovice ľudstva ostáva zamlčaná, vytesnená zo zorného poľa dejepisu**, učebnice sa hemžia postavami generálov, politikov, vládcov, prípadne vynálezcov, absentujú v nich však postavy žien, ktoré tiež utvárali dejiny – prinajmenšom tým, že niesli na pleciach ich ťarchu, že preberali zodpovednosť za rodinu, vychovávali deti, starali sa o starých a chorých členov rodiny. „Ženské čítanie“ dejín v učebniciach chýba. Ani iné učebnice nie sú zväčša spravodlivejšie, ako sme už spomenuli, minimálnu pozornosť venujú významným ženským postavám (v umení, vo vede, v náboženskej sfére), a tým posilňujú presvedčenie, že ženy boli pasívnym prvkom v dejinách“. (Farkašová2011:157, zvýraznila AM)

Nedostatok informácií a vedomostí o prínose žien, o ich životoch, o vzťahoch medzi mužmi a ženami, spoločenských podmienkach, ktoré formovali tieto vzťahy ovplyvňuje aj chlapcov a mužov. Môžu nadobúdať dojem (a diskusie potvrdzujú, že aj nadobúdajú), že ženy sú nepodstatné, že nič nedokázali – a odtiaľ je u len krok k tomu aby považovali ženy za menejcenné a pohrdali nimi. Vo výsledku to vedie k prehľbovaniu rodovej nerovnosti.

Nemôžeme sa už tváriť, že to tak nie je a že sa nič nedeje, ak sa mladí ľudia učia prevažne iba o významných mužoch. Môžeme to však zmeniť. Môžeme pomôcť študentom a študentkám k rozvíjaniu kritického myslenia aj v tejto oblasti. Môžeme im predostrieť pozitívne príklady (nielen) významných žien, snažiť sa odkrývať príčiny a dôsledky vylučovania žien, klásť otázky, hľadať odpovede (Mesochoritsová, 2016).

Pre dôslednú rodovo citlivú pedagogickú prácu nestačí len ďalej nešíriť a nefixovať rodové stereotypy, ale je nevyhnutné **pomáhať deťom a mladým ľuďom, aby rodové stereotypy reflektovali, ponúkať alternatívne vzory mužskosti a ženskosti, tematizovať spoločenské nerovnosti a odhaľovať mechanizmy ich vzniku a pretrvávania.**

Pri rodovo citlivej práci s chlapcami je dôležité pomôcť im ukázať, ako ich môže stereotypná mužská rola obmedzovať a ubližovať im. Potrebujeme pomôcť chlapcom, aby nepokladali emócie za slabosť, aby dokázali prejavovať svoju emocionalitu. Zvlášť je dôležité pracovať s nezmyselným predsudkom, že muži neplačú a musia byť vždy silní. Pracujeme s nimi aj na posilňovaní ich pozitívnych vlastností, učíme ich riešiť konflikty a problémy nenásilnou cestou a nie násilím. V odbornej literatúre sa často odporúča, aby s chlapcami pracoval muž, ktorý by pôsobil ako vzor muža, ktorý vie pomenovať svoje slabosti a strachy.

V kontexte rozvíjania demokratických kompetencií je tiež podstatné zameriavať pedagogickú prácu na odstraňovanie homofóbie (nenávisť voči neheterosexuálne orientovaným ľuďom). Rovnako je dôležité podporovať chlapcov k samostatnosti (v zmysle vedieť sa postarať o seba a neočakávať to od dievčat a žien) a k tomu, aby sa dokázali postarať o domácnosť a výchovu detí v budúcnosti. Samostatnou témou na prácu je prevencia násillia páchaného na ženách a obťažovanie dievčat a žien, prostredníctvom postupnej transformácie hegemoniálnej (dominantnej) maskulinity.

Pri rodovo citlivej práci s dievčatami je dôležité posilňovanie ich autonómie a kritického odstupu od rodovej role, do ktorej sú socializované (ako nekompetentné, submisívne a pod.). Pre posilnenie dievčat je zvlášť dôležité zviditeľňovať dejiny žien a ich význam. Ďalšou

citlivou a podstatnou témou je mýtus krásy, ktorý neprimerane dopadá najmä na mladé dievčatá a negatívne vplýva na ich vzťah k vlastnému telu.

Dievčatá sú od malička konfrontované s krásou ako základnou hodnotou žien (iba pekná princezná získa princa). Podľa autoriek portálu ruzovymodrysvet.sk „tento model ženám a dievčatám zároveň vraví, že sú tu najmä kvôli mužom a ich pohľadom. Neexistujú ako autonómne a autentické bytosti, nie sú tu samy pre seba. Sú predmetom, na ktorý sa muži pozerajú; ich hodnota sa odvíja hlavne od toho, nakoľko sú „dekoratívne“ – atraktívne pre mužov. Všetky návody na pestovanie telesnej krásy, starostlivosti o telo sú vlastne nepriamo návodom na pritiahnutie pozornosti mužov. Takáto socializácia pestuje v dievčatách a chlapcoch odlišný prístup k vlastnému telu“.⁶⁶

Okrem tejto dôležitej témy pomáhame dievčatám odhaľovať každodenný sexizmus v médiách, reklamách, filmoch a pracujeme s nimi na tom, ako sa môžu brániť sexuálnemu násiliu a sexizmu. V neposlednom rade sa snažíme podporovať priateľstvá medzi dievčatami, keďže jedným z dopadov rodovo stereotypnej socializácie je vytváranie nepriateľstiev medzi ženami.

Pri rodovom vzdelávaní je veľmi užitočné podporovať tzv. *participatívny prístup k vzdelávaniu*. To znamená, že namiesto jednosmerného odovzdávania poznatkov smerom od vzdelávajúcich k žiakom a žiačkam podporujeme vzájomnú výmenu skúsenosti a pohľadov. Dôležitým cieľom je zabezpečiť, aby sa všetci cítili akceptovaní, a to aj napriek rozdielnym názorom, a aby mali možnosť podieľať sa rovnocenne na diskusiách, či riešeníach zadaní.

Zásadný princíp, ktorým sa pri vzdelávaní riadime je **rešpekt**. Skúsenosti a jedinečné pohľady, ktoré mladí ľudia prinášajú sú hodné rešpektu, podporujeme ich v počúvaní druhých a rešpektovaní rozdielnosti názorov. Tento princíp má však svoje hranice – nepodporujeme prejavy, ktoré by boli naopak diskriminujúce, necitlivé, znevažujúce či inak dešpektujúce smerom k druhým. Vždy však vysvetlíme, prečo ich chápeme ako ubližujúce.

Jednou zo základných súčastí rodovo citlivej pedagogiky je **rodovo vyvážený jazyk**, ktorý zviditeľňuje prítomnosť žiačok a žiakov v triede, zdôrazňuje prítomnosť žien i mužov v rôznych oblastiach života. Pre mnohých ľudí môže byť spočiatku výzvou pokúsiť sa „naladiť“ na jeho používanie. Našou snahou je podporiť ľudí, napríklad aj tým, že im ponúkame príklady ako rodovo citlivé vyjadrovanie môže napomôcť zmierniť zneviditeľňovanie a diskrimináciu žien v spoločnosti. Odporúčame vysvetľovať na konkrétnych príkladoch, čo chápeme pod rodovo citlivým vyjadrovaním a naopak, aké výrazy prispievajú k podpore rodových nerovností.⁶⁷

⁶⁶ Podľa: Lebo Vy za to stojíte? Mýtus krásy a čo sa za ním skrýva, <http://www.ruzovymodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/ucebna/seminare-a-prednasky/lebo-vy-za-to-stojite>

⁶⁷ Viac k téme rodovo korektného jazyka pozri: Cviková, Jana (ed.) a kol. autoriek a autora: *Analýza významu a možnosti používania rodovo vyváženého jazyka*, NÁRODNÝ PROJEKT Inštitút rodovej rovnosti, 2015. Dostupné na: http://www.ruzovymodrysvet.sk/chillout5_items/1/6/0/1/1601_5755f0.pdf
Príručka: *Ako používať rodovo citlivý jazyk: Možnosti, otázky, Príklady*.
http://www.ruzovymodrysvet.sk/chillout5_items/1/5/9/9/1599_8a6542.pdf

Okrem už uvedených tém je kľúčovou súčasťou rodovo citlivej výchovy aj vzdelávanie o ľudských právach a zvlášť o vývoji ľudskoprávnej agendy v oblasti práv žien a rodovej rovnosti. A v rámci nej aj zviditeľňovanie historického prínosu žien vo vývoji agendy ľudských práv.

Pre zvýšenie rodovej kompetencie a citlivosti môžu pedagogické profesie využiť niektoré zo vzdelávacích ponúk mimovládnych organizácií, ako aj množstvo publikácií, článkov, kníh, metodických pomôcok či online vzdelávacích programov.

Rodovému vzdelávaniu dospelých, ale aj detí, študentov a študentiek sa v SR venujú najmä mimovládne organizácie. Poskytujú vzdelávanie pre rôzne cieľové skupiny, vrátane pedagogických profesií. Vzdelávacie programy „šijú na mieru“ podľa potrieb cieľovej skupiny a jej možností venovať sa vzdelávaniu, pričom zohľadňujú aktuálne poznatky a najnovší vývoj. Vzdelávanie vedú interaktívnym a participatívnym spôsobom, s dôrazom nielen na odovzdávanie vedomostí, ale najmä na rodové scitlivovanie účastníčok a účastníkov.

Na Slovensku realizujú vzdelávanie najmä tieto organizácie

- K najvýznamnejším organizáciám, ktoré pracujú s rodovou senzibilizáciou patrí feministická organizácia **ASPEKT**. V roku 1993 začala vydávať rovnomenný feministický kultúrny časopis (v súčasnosti pokračujúci ako webzín [ASPEKTin](#)) a od roku 1996 knižnú edíciu, v ktorej dodnes vyšlo viac ako 100 titulov. **Časopis, ako aj mnohé tituly z knižnej edície slúžia ako významný odborný zdroj pre potreby rodového vzdelávania.** K najdôležitejším zdrojom pre pedagogičky a pedagógov patrí publikácia z roku 2003 *Ružový a modrý svet. Rodové stereotypy a ich dôsledky.*, ktorá je určená všetkým, ktorí vzdelávajú v oblasti rodovej rovnosti. Verejne prístupná knižnica ASPEKTU je jediná svojho druhu v SR a jej webové stránky sú rozsiahlym a pravidelne aktualizovaným zdrojom informácií.
- K najkomplexnejším zdrojom pre rodovo citlivé vzdelávanie patrí **online portál Ružový a modrý svet**, ktorý je určený najmä pre pedagógov a pedagogičky, a ktorý poskytuje materiály na štúdium a aktivity pre prácu s mladými ľuďmi. Obsahuje množstvo praktických námetov na rodovo citlivú pedagogickú prácu (metodiky), ako aj množstvo študijných materiálov využiteľných na rôznych úrovniach rodového vzdelávania. Poskytuje učiteľkám a učiteľom možnosť nielen si zvýšiť svoju odbornosť, ale aj súčasne zavádzať rodovo kompetentnú pedagogiku v prax. <http://www.ruzovyamodrysvet.sk/>
- Pokiaľ ide o získavanie rodovej kompetencie prostredníctvom interaktívneho vzdelávania, najdlhšiu prax v tejto oblasti má občianske združenie **Možnosť voľby**⁶⁸, ktoré doposiaľ odlektorovalo viac ako 1800 hodín a hĺbkovo vzdelalo viac ako 700 ľudí. **Možnosť voľby** je ľudskoprávna mimovládna organizácia, ktorá od roku 2001 svojimi advokačnými a vzdelávacími aktivitami významne prispieva k presadzovaniu rodových východísk vo verejných politikách, vrátane politik v oblasti vzdelávania.

⁶⁸ Viac informácií na www.moznostvolby.sk alebo na FB Možnosť voľby a FB Istanbulský dohovor

V rámci vzdelávacích aktivít v oblasti ďalšieho rodového vzdelávania sa vypracovala na jeden z najaktívnejších vzdelávacích subjektov, je známa najmä svojim hĺbkovými interaktívnymi tréningami. V súčasnosti realizuje a ponúka viaceré vzdelávacie programy: *Hĺbkový rodový ľudskoprávny tréning zameraný na zvýšenie rodovej a ľudskoprávnej kompetencie*; *5 modulový tréning zameraný na problematiku násillia páchaného na ženách*; *Rodový tréning zameraný na Istanbulský dohovor*, *Rodový tréning zameraný na CEDAW dohovor*, advokačné tréningy a *Školu ľudských práv, s dôrazom na práva žien*. Organizácia realizuje hĺbkové vzdelávanie pre rôzne cieľové skupiny, vo veľkej miere zamerané práve na pedagogické profesie. Taktiež usporadúva workshopy, semináre, diskusie na školách. Publikuje rôzne odborné materiály, ktoré slúžia ako podporné zdroje aj pre oblasť vzdelávania.

- Okrem nich poskytujú rodové vzdelávanie aj občianske združenie EsFem. a organizácia Občan, demokracia a zodpovednosť (ODZ).

Pre samoštúdium zamerané na zvyšovanie vedomostí v oblasti rodovej rovnosti a rodovo citlivého vzdelávania odporúčam štúdium nasledovných publikácií a portálov:

- CVIKOVÁ, Jana – JURÁŇOVÁ, Jana (ed.): *Ružový a modrý svet Rodové stereotypy a ich dôsledky*. Bratislava: Občan, demokracia a zodpovednosť a Aspekt, 2003 a 2005; ISBN 80-85549-52-2; <http://www.aspekt.sk/content/knizna-edicia/ruzovy-modry-svet>
- KICZKOVÁ, Zuzana – SZAPUOVÁ, Marianna (ed): *Rodové štúdiá. Súčasné diskusie, problémy a perspektívy*. Univerzita Komenského, 2011. Dostupné v knižniciach.
- Malý učiteľov sprievodca alebo Malá učiteľkina sprievodkyňa, Metodická príručka, editorky: Euba Kotalová, Monika Bosá, Apolónia Sejková (Súčasťou tejto metodickéj príručky sú Pracovné listy pre chlapcov a pre dievčatá: Na jednej lodi. K dispozícii na stiahnutie TU: http://mymamy.sk/clanok/595/mala_ucitelov_sprievodca_alebo_mala_ucitelkina_sprievodkyna_metodicka_prirucka.html
- Príručka: *Ako používať rodovo citlivý jazyk: Možnosti, otázky, Príklady*. http://www.ruzovymodrysvet.sk/chillout5_items/1/5/9/9/1599_8a6542.pdf
- **Gender ve škole**: Príručka, ktorá je určená pre učiteľky a učiteľov predmetov občianska výchova a predmety týkajúce sa spoločenských vied na základných a stredných školách. Publikácia bola vydaná v rámci projektu „Zavádění konceptu gender do pedagogické praxe: Gender ve škole“, ktorý realizovala Otevřená společnost, o. p. s., pod vedením Mgr. Ireny Smetáčkové a Mgr. Kláry Vlkové.
- <http://www.otevrenaspolecnost.cz/knihovna/2954-gender-ve-skole-prirucka-pro-budouci-i-soucasne-ucitelky-a-ucitele-2006>
- Denník citlivky - Portál Anny Babánovej – učiteľky na prvom stupni ZŠ z ČR, ktorá považuje rodovo citlivý prístup za zásadný pilier jej pedagogickej práce. Na tejto stránke nájdete vynikajúce materiály k rodovo citlivej výchove a vzdelávaniu, množstvo metodík, študijných a vzdelávacích materiálov a tiež odkazy na ďalšie zdroje, kde môžete nájsť inšpirácie pre pedagogickú prácu. Na portáli nájdete aj metodiky a študijné texty, ktoré sú zamerané priamo na oblasť histórie žien, zviditeľňovania žien. <http://denikcitlivky.tumblr.com/>
- BABANOVÁ, Anna - MIŠKOLCI, Jozef (eds.): *Genderově citlivá výchova: Kde začít?* Príručka pro vyučující základních a středních škol, vydaná v rámci projektu „Rovné příležitosti

v pedagogické praxi“. Praha: Žába na prameni. ISBN 978-80-239-8798-0 Dostupné vo vybraných knižniciach, napríklad knižnica ASPEKT a EsFem.

- https://www.researchgate.net/publication/40359216_Genderove_citliva_vychova_kde_zacit_pri_rucka_pro_vyucujici_zakladnich_a_strednich_skol_vydana_v_ramci_projektu_Rovne_prilezitosti_v_pedagogicke_praxi
- Príručka pro Genderově citlivé vedení škol (2007), sestavila Irena Smetáčková,
- Otevřená společnost, o.p.s., 2007, <http://www.otevrenaspolecnost.cz/knihovna/1291-genderove-citlive-vedeni-skol-2007>
- JARKOVSKÁ, Lucie: Gender před tabulí: Etnografický výzkum genderové reprodukce v každodennosti školní třídy Praha – Brno: SLON a Masarykova univerzita, 2013. 195 s. ISBN 978-80-7419-119-0, ISBN 978-80-210-6098-2
- Príručka pro genderově citlivé výchovné poradenství (2007) <http://www.otevrenaspolecnost.cz/knihovna/1308-prirucka-pro-genderove-citlive-vychovne-poradenstvi-2007>

5.4. Ľudské práva žien a základné dokumenty OSN v tejto oblasti

Slovenská republika ako demokratický a právny štát sa prihlásila k výzve aktívne implementovať rodovú rovnosť a ľudské práva žien vo všetkých oblastiach života spoločnosti a vo viacerých medzinárodných i štátnych dokumentoch sa zaviazala vyvíjať aktivity na podporu tohto cieľa. Tento proces však musí sprevádzať tvorba systému celoživotného rodového vzdelávania založeného na čo najvyššej kvalite.

Pretrvávajúce rodové rozdiely na trhu práce, vysoké percento žien vystavených násiliu zo strany intímnych partnerov a sexuálnemu obťažovaniu na verejnosti či na pracoviskách, rodovo necitlivá výchova na všetkých stupňoch škôl, nedostatočné zastúpenie žien v politike, nedostatočný prístup k zdravotnej starostlivosti, neustála snaha o okliešťovanie reprodukčných práv žien, neúmerné zaťaženie neplatenou prácou, riziko feminizácie chudoby – to všetko je len nepatrným výpočtom z množstva problémov v oblasti ľudských práv žien a rodovej rovnosti v SR.

Jednoducho je nereálne budovať spoločnosť založenú na princípoch rodovej rovnosti a demokracie, pokiaľ všetci jej členovia a členky nebudú mať dostatočné znalosti o tejto téme a znútornené jej východiská. K takýmto kľúčovým znalostiam patrí aj dostatočná vedomosť o základných ľudskoprávných dokumentoch v tejto oblasti. Tie priamo reflektujú konkrétne porušovania ľudských práv žien a prinášajú „návod“ ako sa vysporiadať s diskrimináciou žien a rodovou nerovnosťou.

Ženy a dievčatá v našej krajine čelia viacerým bariéram, ktoré sú v rozpore so zásadou rovnosti šancí a rovnocennosti každej ľudskej bytosti. Pretrvávajúce bariéry sú dôsledkom diskriminačného štruktúrneho nastavenia spoločenských inštitúcií, udržiavajúcich patriarchálnu spoločnosť. Celkovo dosahuje Slovensko v Indexe rodovej rovnosti (kompozitný ukazovateľ merajúci rodovú rovnosť v 6 dimenziách) úroveň 52,5 % (EIGE, 2015, úplná rodová rovnosť je 100%). Navyše za ostatných desať rokov Slovensko v dosahovaní rodovej rovnosti stagnuje a umiestňuje sa na najnižších priečkach medzi krajinami EÚ.

Medzinárodné a regionálne ľudskoprávne spoločenstvá, ktorých sme sa dobrovoľne stali členom (RE, OSN, EÚ) dlhodobo upozorňuje na pretrvávajúcu diskrimináciu žien a rodovej nerovnosti na všetkých úrovniach spoločnosti a naliehavo vyzýva našu krajinu, aby urýchlene začala s aktívnejším presadzovaním rodovej rovnosti a ľudských práv žien do praxe.

V kontexte zamerania našej príručky je potrebné pripomenúť, že Slovenská republika sa prihlásila ku všetkým dôležitým medzinárodným dokumentom upravujúcim práva žien. Mnohé dohovory ratifikovala ešte za spoločného československého štátu a po osamostatnení v roku 1993 sa právom sukcesiou stala ich zmluvnou stranou.

V zásade ich môžeme rozčleniť nasledovne:

1. Na tie, ktoré priamo zaručujú rovnosť žien a mužov pri uplatňovaní práv, ktoré sú v uvedených dokumentoch zakotvené alebo ktoré priamo zakotvujú zákaz diskriminácie z dôvodu pohlavia a rodu: *Charta OSN, Všeobecná deklarácia ľudských práv, Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie, Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, Opčný protokol k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach, Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu, Dohovor o právach dieťaťa, Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím.*
2. Na tie, ktoré sa explicitne zameriavajú na v celom svojom rozsahu priamo na ochranu ľudských práv žien: *Dohovor o politických právach žien, Dohovor o štátnom občianstve vydatých, Dohovor o súhlase s manželstvom, najnižšom veku pre uzavretie manželstva a registráciu manželstva, Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien, Opčný protokol k Dohovoru OSN o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien.*

Okrem toho, naša krajina prevzala na seba politický záväzok presadzovať vo svojej vnútroštátnej politike aj závery medzinárodných a regionálnych konferencií OSN zameraných na ľudské práva žien, výsledkom ktorých bolo prijatie viacerých akčných platforiem a deklarácií. Medzi najvýznamnejšie dokumenty v tejto oblasti patria: *Deklarácia OSN o odstránení diskriminácie žien, Záverečné dokumenty a akčné plány z Prvej svetovej konferencie OSN o ženách v Mexico City (1975), Druhej svetovej konferencii v Kodani (1980) a Tretej v Nairobi (1985), Deklarácia OSN o odstránení násilia páchaného na ženách (1993), Viedenská deklarácia a Akčný program (1993), Závery Medzinárodnej konferencie OSN o populácii a rozvoji (ICPD) z roku 1994, Pekinská Deklarácia a Akčná platforma (1995), Záverečné dokumenty prijaté na osobitných zasadnutiach Valného zhromaždenia OSN Peking +5 (prijatý 9. júna 2000), Peking +10 (prijatý 11. marca 2005), Peking +15 (prijatý 2. marca 2010) a Peking +20 (prijatý 9. marca 2015), ktoré sa týkajú ďalších opatrení a iniciatív na vykonávanie Pekinskej deklarácie a akčnej platformy.*

Osobitnú kapitolu záväzkov tvoria tie, ktoré vyplývajú z nášho ich členstva v regionálnych ľudskoprávnych systémoch, a ktoré sú komplementárne k univerzálnemu právnemu rámcu v oblasti ľudských práv. SR je signatárom viac ako stovky dohovorov z dielne Rady Európy, ktorých uplatňovanie sa stalo v zmysle medzinárodného práva pre našu krajinu záväzným.

K najvýznamnejším patrí *Európsky dohovor o ľudských právach - EDLP*⁶⁹ (publikovaný pod č. 209/1992 Zb. a č. 102/1999 Z. z.). SR sa zaviazala uplatňovať tento dohovor v praxi a uznala tak právo na individuálnu sťažnosť pred *Európskym súdom pre ľudské práva*, ktorý vo svojich rozsudkoch vykladá ustanovenia dohovoru.

Rada Európy a jej orgány dlhodobo zastávajú jasné politické stanovisko týkajúce sa rodovej rovnosti a ochrany ľudských práv žien. Touto problematikou sa RE zaoberá dlhodobo a venuje jej zásadnú pozornosť. Najmä od druhej polovice 70-tych rokov minulého storočia sa na jej pôde intenzívne rozvíjali rôznorodé aktivity na dosiahnutie rodovej rovnosti. Boli založené inštitucionálne mechanizmy zamerané na podporu témy, uskutočnili sa viaceré ministerské konferencie, bolo prijatých množstvo rezolúcií a odporúčaní, zrealizovaných štúdií, prieskumov či kampaní s medzinárodným dosahom.

RE zaujíma jednoznačné stanovisko týkajúce sa tejto témy: rodovú rovnosť považuje za neoddeliteľnú súčasť ľudských práv a jedno zo základných kritérií demokracie. V *Deklarácii o rovnosti žien a mužov*, ktorú prijal Výbor ministrov na svojom 83. zasadnutí v roku 1988, Rada Európy potvrdila svoj záväzok k princípu rovnosti žien a mužov ako sine qua non podmienky demokracie a imperatív sociálnej spravodlivosti.⁷⁰ Tento text sa považuje za referenčný dokument Rady Európy pre tvorbu a realizáciu politík v oblasti rodovej rovnosti. (Mesochoritsová, 2016)

SR prevzala na seba množstvo záväzkov v oblasti rodovej rovnosti aj ako členská krajina EÚ, keďže táto oblasť je legitímnou súčasťou základných ustanovujúcich zmlúv Európskej únie (primárneho práva), sekundárnej legislatívy (smernice, nariadenia), ako aj pilierov mnohých stratégií a akčných plánov. Podpora rodovej rovnosti sa tak stala jedným zo základných strategických cieľov EÚ (pozri napr. *Lisabonskú zmluvu*).

Vzhľadom na vysoký počet ľudskoprávných dokumentov prijatých na podporu a ochranu ľudských práv žien na pôde OSN, RE a EÚ sa ďalej sústredíme na podrobnejší opis len tých kľúčových, či nejakým zásadným spôsobom prelomových.

5.4.1. Vývoj ľudských práv žien na pôde OSN (Od Charty k CEDAW-u a Pekinskej platforme)

To, že už dnes máme k dispozícii pomerne prepracovaný rámec ochrany ľudských práv žien, nebolo to tak vždy a nestalo sa tak náhodou. Na pôde ľudskoprávných inštitúcií museli aktivistky a obhajkyne ľudských práv žien zviest' tvrdý zápas za uznanie ich práv ako legitímneho rámca ľudskoprávnej agendy.

⁶⁹ Z hľadiska ochrany pred diskrimináciou má zásadný význam predovšetkým čl. 14, ktorý zakazuje akúkoľvek diskrimináciu pri užívaní práv a slobôd priznaných EDEP, okrem iného aj z dôvodu pohlavia.

⁷⁰ „Recalling that equality of women and men is a principle of human rights...“ (ods. 1), „Reaffirm their commitment to the principle of equality of women and men as a sine qua non of democracy and an imperative of social justice“ (ods. I), Declaration on Equality of Women and Men, Council of Europe, 1998.

Už pri príprave Charty OSN (1945) viaceré feministické aktivistky a delegátky⁷¹ presadzovali princíp rovnocenného postavenia žien a mužov a jeho explicitné zakotvenie v Charte OSN. Práve vďaka nim sa dnes už môžeme opierať o Preambulu Charty, ktorá deklaruje vieru Spojených národov aj v **rovnaké práva mužov a žien**. Ako uvádzam vo svojej štúdiu mapujúcej aktivity a prínos žien v tejto oblasti, „začlenenie princípu rovnosti do Charty ako priamo formulovaný cieľ spoločenstva znamenal veľký posun v podpore ľudských práv žien, keďže vďaka nemu sa už naďalej táto problematika inkorporovala do ďalších kľúčových ľudskoprávných dokumentov a tiež do Všeobecnej deklarácie ľudských práv.“ (Mesochoritsová, 2018:3).

Vďaka neúnavnej práci obhajkyň ľudských práv žien došlo v roku 1946 k prelomovému kroku v ochrane práv žien – k zriadeniu Komisie OSN pre postavenie žien ako osobitného orgánu OSN pre práva žien. Mandátom Komisie bola príprava odporúčaní a správ pre Hospodársku a sociálnu radu OSN a iniciovanie medzinárodnej legislatívy na ich podporu. Vytvorenie tohto orgánu malo pre riešenie diskriminácie žien zásadný význam. Na symbolickej úrovni to znamenalo priznať dôležitosť problematike diskriminácie žien a zvýznamniť ju, na praktickej môcť zhromažďovať údaje o situácii žien na celom svete a efektívnejšie navrhovať a „pretláčať“ potrebné zmeny.

Komisia, v spolupráci s feministickými aktivistkami a mimovládnyimi ženskými organizáciami urobila obrovský kus práce. Zhromaždila množstvo analýz a výskumov mapujúcich situáciu žien na celom svete, ktoré preukázali diskrimináciu žien vo všetkých oblastiach ľudských práv a existujúcu nerovnosť medzi mužmi a ženami. Ukázalo sa, že nerovnosť žien nie je zakotvená len v právnych predpisoch (diskriminácia de iure), ale že ju ženy denne zažívajú v reálnom živote (diskriminácia de facto). Tieto podklady sa stali základom tvorby politik na ochranu práv žien a zmenu situácie. Komisia zorganizovala nespočetné množstvo podujatí, konferencií, navrhla množstvo dodatkov k ľudskoprávnym zmluvám OSN a vďaka jej obrovskému úsiliu sa podarilo presadiť precedenčné prípady na poli ľudských práv: samostatné dohovory a deklarácie špecificky venované právam žien.

V prvých rokoch svojho pôsobenia sa Komisia zamerala na podporu politických práv žien, ktoré považovala za kľúčové pre akúkoľvek ďalšiu zmenu (výsledkom bolo prijatie *Dohovoru o politických právach žien* v roku 1953). Koncom 60-tych rokov poukázala najmä na diskrimináciu žien v oblasti manželstva a rodinného života (*Dohovor o štátnom občianstve vydatých žien* v roku 1957, *Dohovor o súhlase s manželstvom, najnižšom veku pre uzavretie manželstva a registráciu manželstva* v roku 1962 a *Odporúčaním o súhlase s manželstvom, najnižšom veku pre uzavretie manželstva a registráciu manželstva* v roku 1965).

⁷¹ K účastníckam, ktoré zohrali rozhodujúcu úlohu pri položení základov ochrany ľudských práv žien v systéme OSN patrí brazílska delegátka Dr. Bertha Lutz. Tá bola jednou z mála žien, ktoré sa konferencie zúčastnili, keďže ženy na nej tvorili iba 3% z celkového počtu delegátok a delegátov. Bertha Lutz, spolu s Minervou Bernadino z Dominikánskej republiky a uruguajskou senátorkou Isabel P. de Vidal, sa veľmi aktívne podieľali nielen na výslovnom uvedení princípu rovnosti do Charty, ale aj k začleneniu „pohlavia“ do zoznamu dôvodov, na základe ktorých sa zakazuje diskriminácia. Viac pozri: MESOCHORITISOVÁ, A: *Ženské práva sú ľudské práva: Významné milníky ľudských práv žien v systéme OSN* (Od všeobecných vyhlásení k Opčennému protokolu CEDAW Dohovoru), Možnosť voľby, 2018.

Následne túto agendu postupne rozširovala aj na ďalšie oblasti porušovania ľudských práv žien, a to na oblasti sociálnych a ekonomických práv, či kultúrnych práv, čo napokon vyústilo do prijatia kľúčového dokumentu – *Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* (1979), ktorý zjednotil ochranu ľudských práv žien vo všetkých oblastiach do jedného normatívneho rámca.

K zlatému veku rozvoja ochrany ľudských práv žien a rodovej rovnosti došlo najmä v období od 70-tych do 90-tych rokov minulého storočia, kedy boli zorganizované dôležité celosvetové konferencie týkajúce sa práv žien, prijaté kľúčové dokumenty a čo je dôležité, v celosvetovom meradle došlo k rozvoju feministického hnutia.

Aktivistky a aktivisti feministického hnutia ako aj predstavitelia a predstavielky feministického myslenia mali kľúčový vplyv na tematizovanie rôznych nerovností, ktorým boli a sú vystavené ženy. Jeho predstavielky a predstavitelia zásadným spôsobom otvorili celospoločenské diskusie o formách diskriminácie žien a začali ju vnášať do zodpovedných spoločenských inštitúcií, medzinárodné nevyvímajúc. Problémom je, že v našom kultúrnom kontexte nebol význam ich práce významnejšie reflektovaný, či docenený a feministické hnutie a dejiny ženského protestu ešte stále nemajú dostatočné miesto pri výučbe všeobecných dejín, či ľudských práv. Takéto vytlačenie kľúčovej časti dejín do úzadia a zneviditeľňovanie jeho prínosu sa podpisuje pod negatívne chápanie tohto celosvetového ľudskoprávneho hnutia u veľkej časti spoločnosti a mladých ľudí.

So zámerom upriamiť zvýšenú pozornosť medzinárodného spoločenstva na problematiku porušovania práv žien vyhlásilo Valné zhromaždenie OSN na návrh Komisie rok 1975 za Medzinárodný rok žien. Pri tejto príležitosti sa konala aj *Prvá svetová konferencia OSN o ženách v Mexico City*, na ktorej bola vyhlásená tzv. „*Dekáda žien OSN: Rovnosť, rozvoj a mier*“ na roky 1976 – 1985. Dekáda prispela k legitímnosti medzinárodného ženského hnutia a posunula chápanie problematiky práv žien ako otázky globálneho významu.

O päť rokov neskôr, pri príležitosti uplynutia polovice dekády žien sa v júli 1980 v Kodani konala **Druhá svetová konferencia OSN o ženách**. Tá sa zamerala na zmapovanie pokroku dosiahnutom od predchádzajúcej mexickej konferencie a bol na nej prijatý Akčný plán pre druhú polovicu dekády žien, ktorého cieľom bolo odstrániť štrukturálne nerovnosti, ktoré udržiavajú ženy v znevýhodnených pozíciách. S cieľom riešiť tento problém stanovila tri prioritné oblasti: rovný prístup k vzdelávaniu, pracovným príležitostiam a adekvátne služby zdravotnej starostlivosti.⁷² (Mesochoritisová, 2014 a 2018)

Vďaka konferenciám a samotnej Dekáde žien sa čoraz viac zvyšovalo úsilie Organizácie Spojených národov zabezpečiť zlepšenie postavenia žien. OSN túto problematiku stále viac včleňovala do iných rozvojových programov a zriadila aj nové inštitúcie ako Fond OSN pre ženy (UNIFEM) či Medzinárodný výskumný a vzdelávací inštitút OSN pre pokrok žien (INSTRAW).

⁷² Viac pozri: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/copenhagen.html>

Tretia svetová konferencia OSN o ženách v Nairobi (1985) bola zameraná na zhodnotenie pokroku dosiahnutého počas *Dekády OSN pre ženy* a vypracovanie ďalších stratégií na podporu práv žien. Zaujímavosťou je, že na paralelnom mimovládnom rokovaní takmer 15.000 zástupkyň a zástupcov⁷³ mimovládnych organizácií z celého sveta, s veľkým počtom žien z afrických krajín a najmä Kene. Prítomnosť mimovládnych organizácií v takomto počte tiež naznačovala, že medzinárodné spoločenstvo dáva do popredia dôležitý prínos mimovládnych organizácií pri napĺňaní ľudských práv žien. Po dvoch týždňoch intenzívnych rokovaní bol konsenzom všetkých vlád schválený dokument „*Výhladové stratégie pre zlepšenie postavenia žien*“ (od roku 1986 do roku 2000). Tento dokument sumarizoval konkrétne opatrenia a aktivity, ktoré majú štáty realizovať na podporu rodovej rovnosti do praxe na úrovni štátov a na podporu účasti žien na zabezpečovaní mieru. Stratégie teda priniesli konkrétny plán na podporu ľudských práv žien do konca tisícročia.⁷⁴

Vďaka týmto konferenciám sa podarilo obrátiť pozornosť svetovej verejnosti na mnohé formy diskriminácie žien a dievčat a vytvoriť predpoklady pre užšiu spoluprácu medzi feministickým hnutím, členskými štátmi a medzinárodným spoločenstvom pri implementácii stratégií na zlepšenie postavenia žien.

Zúčastnené vlády na nich tiež jasne deklarovali, že vynaložia všetko úsilie na zabránenie diskriminácii žien v rôznych oblastiach života a rovnosť žien a mužov ustanovili ako jeden z hlavných cieľov zúčastnených krajín (Mesochoritsová, 2014). Tieto tri svetové konferencie boli zároveň svedkami mimoriadneho aktivizmu zo strany žien a feministických organizácií z celého sveta a položili tiež základy pre svetové konferencie realizované v deväťdesiatych rokoch, vrátane Štvrtej svetovej konferencie o ženách, ktorá sa konala v roku 1995 v Pekingu.

5.4.2. Svetová konferencia o ľudských právach (1993)

K významným míľnikom ochrany ľudských práv žien patrí aj **Svetová konferencia o ľudských právach** (1993, Viedeň). „Za týmto úspechom stála obrovská mobilizácia aktivistiek za ľudské práva žien a feministických organizácií zjednotených heslom „ženské práva sú ľudské práva“, ktoré sa snažili zabezpečiť, aby ľudské práva žien boli plnohodnotnou agendou zaradenou do programu rokovaní. Boli úspešné. Aj s podporu orgánov OSN zameraných na otázky rovnosti žien bola na Viedenskej konferencii po prvý raz deklarovaná zásada „ženské práva sú ľudské práva“ a práva žien boli vyhlásené za oblasť so zvláštnou prioritou“ (Mesochoritsová, 2019: 28).

Prijatá Viedenská deklarácia a Akčný program opätovne pripomenuli princípy univerzálnosti, nedeliteľnosti a vzájomnej prepojenosti ľudských práv a rovnaké postavenie všetkých ľudských práv.

Viedenská deklarácia explicitne potvrdila, že „ľudské práva žien a dievčat sú nescudziteľnou, integrálnou a neoddeliteľnou súčasťou všeobecných ľudských práv“, a že „plná a rovná účasť žien na politickom, občianskom, hospodárskom, sociálnom a kultúrnom živote, na národnej,

⁷³ Niektoré údaje uvádzajú počet 12.000 a ďalšie 15.000. Preto autorka zvolila výraz takmer 15.000.

⁷⁴ Viac pozri: <http://www.un.org/womenwatch/confer/nfls/Nairobi1985report.txt>

regionálnej a medzinárodnej úrovni, a odstránenie všetkých foriem diskriminácie na základe pohlavia sú prioritné ciele medzinárodného spoločenstva“ (OSN, 1993, časť I, ods. 18).

Viedenská svetová konferencia priniesla významné zmeny v chápaní ľudských práv žien a rozšírila viaceré oblasti ochrany diskriminovaných žien. Podľa Grabowskej najzávažnejšia bola zmena jazyka, ktorým sa hovorí o rodovej rovnosti, pričom táto zmena spočívala v uplatnení názoru, že práva žien sú ľudskými právami: „Tento podstatný posun, ktorý vyplynul z nového chápania ľudských práv, sa prejavil dvojako. Verejné uznanie ženských práv za ľudské práva znamenalo, že určité všeobecné ľudské práva, ako napríklad právo na život v mieri, sú rodovo podmienené. Dôsledkom toho sa znásilnenie počas vojnových konfliktov začalo považovať za porušovanie ľudských práv. Druhým prejavom bolo rozšírenie ľudských práv o oblasti, ktoré boli obzvlášť dôležité pre ženy, ale dovtedy sa vnímali iba ako „súkromné“ alebo „ženské“, a nie ako univerzálne, napríklad reprodukčné práva alebo právo na život bez násilia“ (Grabovska, 2011 in Mesochoritsová 2014).

5.4.3. Štvrtá svetová konferencia žien (1995)⁷⁵

Štvrtá svetová konferencia žien OSN sa konala v Pekingu v roku 1995 za účasti zástupkyň a zástupcov vlád zo 189 krajín a desiatok tisíc mimovládnych organizácií. Jej výsledkom bolo konsenzuálne prijatie *Pekinskej deklarácie a Akčnej platformy* (ďalej len "PAP") všetkými zúčastnenými krajinami, ktorá sa doposiaľ považuje za najrozpracovanejšiu stratégiu a plán ochrany ľudských práv žien.

Okrem toho, že PAP potvrdila princíp viedenskej konferencie „ženské práva sú ľudské práva, resp. práva žien sú ľudské práva“, rozširuje tento princíp upozornením na viacnásobnú diskrimináciu žien: „Práva žien sú neoddeliteľnou, integrálnou a nedeliteľnou súčasťou univerzálnych ľudských práv, a preto musia byť presadzované, chránené a realizované vo všetkých štádiách životného cyklu – od detstva až po starobu – a musia reflektovať rôznorodosť žien, s vedomím, že mnohé ženy čelia ďalším bariéram pre svoju rasu, jazyk, etnickú príslušnosť, kultúru, náboženskú, sexuálnu orientáciu, sociálno-ekonomickú triedu alebo štatút domorodých obyvateľiek, migrantiek, vysídlených žien alebo utečenkýň“.

V deklarácii vlády potvrdzujú svoju snahu odstrániť všetky formy diskriminácie žien. Otázkou zlepšenia situácie žien a dievčat dávajú do súvisu s konsolidovanou demokraciou, udržateľným rozvojom a mierom na celom svete ako neoddeliteľne spätými a vzájomne sa podmieňujúcimi faktormi. Akčná platforma predstavuje už samotné podrobné rozpracovanie deklarovaných záväzkov. Je rozdelená do 6 kapitol a stanovuje 12 kritických oblastí záujmu, ktoré si vyžadujú okamžitú pozornosť a riešenie, ak sa má dosiahnuť zlepšenie života žien a posilnenie ich postavenia.

Oblasť B. Vzdelávanie je zameraná na riešenie **nerovností a nedostatkov v oblasti vzdelávania a nerovného prístupu k vzdelávaniu a príprave na povolanie**. PAP zdôrazňuje, že právo na vzdelávanie patrí medzi ľudské práva a je tiež kľúčovým nástrojom na dosiahnutie rovnosti, rozvoja a mieru. Investícia do formálneho a neformálneho vzdelávania dievčat a žien

⁷⁵ Podrobnejšie k Pekinskej deklarácii a Pekinskej akčnej platforme pozri Prílohu III tejto príručky.

sa osvedčila ako jeden z najlepších prostriedkov na dosiahnutie trvalo udržateľného rozvoja. Zároveň je rovnosť vo vzdelávaní považovaná za nevyhnutný faktor pre pôsobenie žien ako aktérok zmien.

PAP upozorňuje aj na problémy s rodovo nekorektnými a rodovo necitlivými prístupmi pedagógov a pedagogičiek na všetkých úrovniach, ktorých výsledkom je posilňovanie nerovnosti a diskriminačných praktík. Konštatuje, že „učebné osnovy a učebné materiály sú aj naďalej do veľkej miery rodovo predpojaté a iba zriedkavo sú citlivé k špecifickým potrebám žien a dievčat“ (PAP, ods. 74).

Medzi hlavné prekážky, ktoré bránia ženám a dievčatám v prístupe k vzdelaniu, považuje PAP faktory, ako sú pretrvávajúce diskriminačné postoje, založené na tradíciách a kultúrnych zvykoch; sexuálne obťažovanie a násilie; včasný sobáš; skoré tehotenstvá; nedostatočné vzdelávanie a nedostatok učebných materiálov; vzdelávanie a učebné materiály, ktoré sú rodovo necitlivé a rodovo predpojaté.

PAP v súvislosti s riešením týchto problémov stanovuje, že je nevyhnutné, aby vlády podporili uplatňovanie rodového hľadiska vo všetkých politikách a programoch, ktoré majú dopad na oblasť vzdelávania. (Podrobnejšie pozri Prílohu III.).

Záverečný dokument z Pekingu vznikol konsenzuálne, bol prijatý dobrovoľne a jednomyseľne, takže sa od zmluvných štátov očakáva, že ho budú implementovať ako prejav dobrej vôle. Účastnícke štáty súhlasili a zaviazali sa k plnej realizácii Platformy a k zabezpečeniu rodovej perspektívy vo svojich politikách a programoch. (Vyhlásenie k Pekinskej akčnej platforme).

Vlády sa tiež zaviazali, že budú na pravidelných stretnutiach, a to každých päť rokov, podávať správy o naplňaní strategických opatrení formulovaných PAP a vyhodnocovať ich, čo poukazuje na to, že povaha záväzkov uvedených v PAP sa považuje za vysoko autoritatívnu. Všetky dokumenty, ktoré boli neskôr prijaté zo strany medzinárodného spoločenstva (OSN, RE, EÚ) sa v zásade opierajú o pekinské kritériá a sú výrazne ovplyvnené ich dikciou.

Akčnú platformu môžeme právom pokladať za jednu z najdôležitejších stratégií a akčných programov zameraných v oblasti rodovej rovnosti a ľudských práv žien. Túto výnimočnosť možno vidieť najmä v komplexnosti, s akou pristupuje k otázkam porušovania práv žien, a ktorá sa prejavuje nielen v rozsahu platformy, ale aj v detailnom rozpracovaní problémových oblastí a opatrení. A čo je veľmi dôležité, ide o stále „živý“ dokument, keďže každých päť rokov dochádza k hodnoteniu pokroku v stanovených oblastiach a k následnému prijatiu záverečných dokumentov na osobitných zasadnutiach OSN Peking +5 (prijatý 9. júna 2000), Peking +10 (prijatý 11. marca 2005), Peking +15 (prijatý 2. marca 2010) a Peking +20 (prijatý 9. marca 2015), ktoré sa týkajú ďalších opatrení a iniciatív na vykonávanie Pekinskej deklarácie a akčnej platformy.

5.5. Dohovor OSN o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien – listina ľudských práv žien

Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (ďalej len "CEDAW"⁷⁶ alebo dohovor) je všeobecne považovaný za základnú listinu ľudských práv žien, tzv. „*Bill of rights for women*“. Po dlhoročnej práci *Komisie OSN pre postavenie žien*, mnohých odborníkov a odborníkov z mimovládnych organizácií a akademických inštitúcií bol dohovor prijatý VZ OSN v roku 1979.⁷⁷

Tento dohovor patrí medzi najefektívnejšie nástroje a mechanizmy zamerané na odstránenie diskriminácie žien a dosiahnutie rodovej rovnosti. Jeho výnimočnosť spočíva nielen v tom, že pokrýva všetky oblasti verejného a súkromného života, ale aj v tom, že chráni všetky práva žien (občianske, politické, kultúrne, sociálne). Zároveň chápe diskrimináciu v čo najširšom zmysle, čiže, jeho cieľom je odstránenie aj tých diskriminačných praktík, ktoré nemusia byť na prvý pohľad zrejme, resp. priame (koncept nepriamej diskriminácie). Zdôrazňuje, že ženy čelia rôznym formám diskriminácie práve preto, lebo sú ženy. A že sú to práve kultúrne zvyky, predsudky a rodové stereotypy, ktoré prispievajú k znevažovaniu žien, ich následnej diskriminácii a k prehlbovaniu rodovej nerovnosti.

Keďže rodovú rovnosť a odstránenie diskriminácie žien nie je možné dosahovať bez kritickej reflexie tradičných stereotypných konceptov je logické, že dohovor špecificky reaguje na tieto oblasti, za čo je tiež považovaný v porovnaní s ostatnými ľudskoprávnymi dohovormi za jedinečný: „[...] je to prvý a jediný ľudsko-právny dohovor, ktorý zmluvným štátom ukladá povinnosť zmeniť a zrušiť spoločenské postoje a kultúrne vzorce a praktiky, ktoré sú založené na koncepte podriadenosti alebo nadriadenosti jedného z pohlaví.“ (Schöpp – Schilling, 2007:6)

Dôraz na povinnosť meniť postoje a praktiky môžeme nájsť už v odseku 14 Preambuly dohovoru, kde zmluvné štáty dohovoru priamo deklarujú, že sú si „vedomé toho, že pre dosiahnutie plnej rovnoprávnosti medzi mužmi a ženami je potrebná zmena tradičnej úlohy mužov, ako aj úlohy žien v spoločnosti a v rodine“.

Z článkov 2, čl. 5 a čl. 10 priamo vyplýva právo ženy nebyť vystavená rodovým stereotypom, predsudkom, zvykom a iným ustáleným spôsobom konania, ktoré sú diskriminačné.

Článok 2 (f) zaväzuje zmluvné strany „prijímať všetky príslušné opatrenia, včítane legislatívnych, na zmenu alebo zrušenie existujúcich zákonov, predpisov, obyčajov alebo praktík, ktoré predstavujú diskrimináciu žien“. Keďže článok 2 sa považuje za jeden

⁷⁶ CEDAW je všeobecne používaná skratka dohovoru. Je utvorená zo začiatkových písmen anglickej verzie, t.j. **C**onvention on the **E**limination of All Forms of **D**iscrimination **a**gainst **W**omen.

⁷⁷ Pre bývalú Československú socialistickú republiku nadobudol CEDAW platnosť 18. marca 1982 v súlade so svojím článkom 27, ods.2. Pre Slovenskú republiku nadobudol platnosť sukcesiou dňa 27. 6. 1993, čo v praxi znamená, že SR sa právne zaviazala aplikovať štandardy tohto dohovoru na vnútroštátnej úrovni. Dohovor je uverejnený v Zbierke zákonov č. 62/1987 Zb. (VYHLÁŠKA ministra zahraničných vecí z 13. mája 1987 o Dohovore o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien).

z rámcových článkov, znamená to, že štáty sú povinné realizovať opatrenia (nielen legislatívne) priamo zamerané na odstraňovanie týchto praktík a zvyklostí.

Táto povinnosť je ďalej potvrdená a rozpracovaná v čl. 5, písm. a) dohovoru: „*Štáty, zmluvné strany, prijímú všetky príslušné opatrenia: a) na zmenu spoločenských a kultúrnych zvyklostí, pokiaľ ide o chovanie⁷⁸ mužov a žien, s cieľom dosiahnuť odstránenie predsudkov a zvykov a všetkých iných praktík založených na myšlienke podradenosti a nadradenosti niektorého z pohlaví alebo na stereotypných úlohách mužov a žien*“. To znamená, že štáty nemajú len odstraňovať diskrimináciu, ale aj príčiny diskriminácie žien a rodovej nerovnosti – všetky rodovo stereotypné predstavy, predsudky a názory o ženách a mužoch, o ich rozdielnych schopnostiach a možnostiach, ktoré odkazujú ženy do pozície „tých druhých“ a sú základom nerovnosti medzi mužmi a ženami. (Mesochoritsová, 2013:8)

V súvislosti s výkladom článkov 2 (f) a článkom 5 (a) je dôležité zdôrazniť, že svojou dikciou jasne odkazujú na rodový kontext diskriminácie žien, napriek tomu, že „rod“ nie je explicitne uvedený v texte dohovoru.⁷⁹

Výbor pre odstránenie diskriminácie žien (Výbor CEDAW) zaujal k tomu jasné stanovisko: **„Aj keď sa v Dohovore uvádza len diskriminácia z dôvodu pohlavia, z výkladu článku 1 v spojení s článkom 2 písm. f) a článkom 5 písm. a) vyplýva, že Dohovor sa týka rodovo podmienenej diskriminácie žien⁸⁰**. Výraz *pohlavie* označuje biologické rozdiely medzi mužmi a ženami. Pojmom *rod* sa označujú sociálne konštruované identity, vlastnosti a role žien a mužov a sociálne a kultúrne vnímanie týchto biologických rozdielov spoločnosťou, ktoré vedie k hierarchizácii postavenia žien a mužov a rozdeleniu moci a práv v prospech mužov na úkor žien. Takéto spoločenské postavenie žien a mužov je ovplyvnené politickými, hospodárskymi, kultúrnymi, náboženskými a ideologickými faktormi a ďalšími vonkajšími okolnosťami a rovnako ho možno prostredníctvom kultúry, spoločnosti a komunity zmeniť. Uplatňovanie Dohovoru na rodovo podmienenú diskrimináciu jednoznačne vyplýva z definície diskriminácie uvedenej v článku 1^c. (Všeobecné odporúčanie č. 28, 2010: ods. 5)

5.5.1. Aké práva chráni CEDAW a aké sú povinnosti zmluvných štátov

Dohovor pozostáva z Preambuly a 30 článkov. Články CEDAW-u možno rozdeliť do 3 hlavných skupín: prvá časť vysvetľuje povahu a rozsah záväzkov zmluvných štátov, druhú časť tvoria články, ktoré sa venujú jednotlivým špecifickým oblastiam diskriminácie a opatreniam, ktoré majú štáty zrealizovať práve v týchto oblastiach a posledná časť sa venuje procedurálnym a administratívnym záležitostiam.

Prehľad jednotlivých práv a slobôd:

Právo nebyť vystavená akejkoľvek forme diskriminácie žien, vrátane rodovo podmieneného násillia (čl.1)

⁷⁸ Správnejší by bol preklad: „správanie sa“ namiesto „chovanie“ a „podriadenosť“ namiesto „podradenosť“ – poznámka autorky.

⁷⁹ V čase tvorby dohovoru sa pojem rod používal a tematizoval v rámci akademického diskurzu.

⁸⁰ Zvýraznil autorský kolektív.

Právo nebyť vystavená predsudkom, zvykom a iným ustáleným spôsobom konania, ktoré sú diskriminačné a rodovým stereotypom (čl. 2(f), čl. 5)

Právo nebyť vystavená obchodovaniu a prostitúcii (čl.6)

Právo na rovnosť v politickom a verejnom živote (čl. 7-8)

Právo na rovnosť v otázkach štátnej príslušnosti (čl. 9)

Právo na rovnosť vo vzdelávaní (čl. 10)

Právo na rovnosť v zamestnaní (čl. 11)

Právo na rovnosť v oblasti zdravotnej starostlivosti (čl. 12)

Právo na rovnosť v ekonomickom živote, športe a kultúre (čl. 13)

Práva žien žijúcich na vidieku (čl. 14)

Právo na rovnosť pred zákonom (čl. 15)

Právo na rovnosť v manželstve a rodine (čl. 16)

Články 1 až 5a článok 24 dohovoru sú považované za tzv. rámcové články, pretože sú dôležité nielen samy o sebe, ale sú kľúčové aj pre články 6 až 16 – a to najmä z dôvodu, že sa musia zároveň uplatniť vždy pri implementácii ktoréhokoľvek z nich, keďže štáty sú povinné v plnej miere zabezpečiť dodržiavanie všetkých práv stanovených dohovorom.

Pri uplatňovaní CEDAW Dohovoru v praxi sa odporúča, aby sa kľúčový článok 2 (kľúčový v zmysle ustanovených povinností štátu) čítal v spojení s článkami 3,4,5 a v kontexte definície diskriminácie podľa článku 1 a tieto povinnosti sa potom aplikovali na ďalšie články, ktoré autorka uviedla vyššie.

Okrem toho, rozsah všeobecných záväzkov by sa mal vykladať aj v kontexte všeobecných odporúčaní, záverečných hodnotení/zistení k periodickým správam zmluvných štátov dohovoru, stanovísk a ďalších vyhlásení vydaných Výborom, vrátane stanovísk a odporúčaní, ktoré CEDAW Výbor vydal v reakcii na oznámenia a vyšetrovania na základe Opčného protokolu k dohovoru. Výbor prostredníctvom týchto mechanizmov jasne vymedzuje štandardy pre odstránenie všetkých foriem diskriminácie žien a s tým súvisiace povinnosti zmluvných štátov.

Aké sú teda povinnosti štátu v súvislosti s CEDAW-om?

V úvodnom odseku článku 2 sa uvádza: „Štáty, zmluvné strany, odsudzujú diskrimináciu žien vo všetkých jej formách, súhlasia s tým, že budú všetkými vhodnými prostriedkami a bez meškania uskutočňovať politiku odstránenia diskriminácie žien (...)“. Vychádzajúc z tohto ustanovenia, prvoradou povinnosťou zmluvných štátov je „odsúdiť diskrimináciu žien vo všetkých jej formách“.

CEDAW Výbor vo svojom všeobecnom odporúčaní (ďalej len „VO“) č. 28 podrobnejšie vysvetľuje túto povinnosť: „Štáty sú povinné deklarovať, pred všetkými zložkami štátnej moci, svojim obyvateľstvom a medzinárodným spoločenstvom, že absolútne odmietajú všetky formy diskriminácie žien“ (VO. č. 28, ods. 15).⁸¹

Slová „bez meškania“ znamenajú, že štát vykoná opatrenia a politiky okamžite. Podľa CEDAW Výboru je táto formulácia bezpodmienečná a nepovoľuje žiaden odklad.⁸² Vo všetkých článkoch dohovoru, pričom za ústredný sa považuje čl. 2, sú definované záväzky štátov, ktorými sú: rešpektovať (v zmysle dodržiavať), chrániť a naplňovať právo žien na nediskriminačné zaobchádzanie a rovnosť. Pre lepšie pochopenie ich rozoberieme podrobnejšie.

Záväzok rešpektovať

- Zmluvné štáty sú povinné nespôsobovať diskrimináciu žien svojim konaním alebo opomenutím: tento záväzok vyžaduje od zmluvných štátov, aby sa zdržali prijímania akýchkoľvek zákonov, politík, nariadení, programov, administratívnych postupov, krokov alebo praktík, ktoré priamo alebo nepriamo upierajú ženám rovnaké využívanie ich práv.
- To znamená, že štáty a ich orgány a inštitúcie nesmú konať spôsobom, ktorý porušuje ľudské práva žien alebo ktorého výsledkom by mohla byť diskriminácia žien. Na základe tohto záväzku má štát zrušiť všetky diskriminačné zákony a politiky.

Záväzok chrániť

- Táto povinnosť „vyžaduje od zmluvných štátov, aby chránili ženy pred diskrimináciou zo strany súkromných subjektov a aby prijali opatrenia priamo zamerané na odstránenie vžitých a všetkých ďalších praktík, ktoré vedú k predsudkom a zachovávaní myšlienky podradenosti alebo nadradenosti ktoréhokolvek z pohlaví a k stereotypizácii rol mužov a žien“ (VO č. 28, ods.9).
- Inak povedané, štáty sú povinné aktívne reagovať na diskrimináciu žien, bez ohľadu na to, či dané konanie alebo opomenutie konania bolo spôsobené štátnymi orgánmi alebo súkromnými subjektmi.

⁸¹ Ako ďalej vysvetľuje CEDAW Výbor: „Pojem „diskriminácia vo všetkých jej formách“ jednoznačne zaväzuje zmluvné štáty, aby pozorne odsúdili všetky formy diskriminácie vrátane tých, ktoré nie sú v Dohovore výslovne uvedené, resp. ktoré môžu vzniknúť“ (VO č. 28, ods. 15).

⁸² Viac pozri Všeobecné odporúčanie CEDAW Výboru č. 28, ods. 29).

- Ako upozorňuje v súvislosti s touto povinnosťou CEDAW Výbor, „k diskriminácii môže dôjsť aj z dôvodu neprijatia potrebných legislatívnych opatrení na zabezpečenie plnohodnotného výkonu práv žien alebo z dôvodu neprijatia vnútroštátnych politik na zabezpečenie rovnosti žien a mužov, ako aj z dôvodu zlyhania pri presadzovaní príslušných zákonov“.
- Štát by mal zabezpečiť ochranu žien pred diskrimináciou prostredníctvom súdov a ďalších verejných inštitúcií a v prípade potreby ju presadzovať sankciami a nápravnými opatreniami.

Závazok plniť

- Povinnosť plniť vyžaduje od zmluvných štátov, aby prijali množstvo rozmanitých opatrení na zabezpečenie plnej realizácie práv žien (vlády by mali zriadiť napr. vládnu inštitúciu s dostatočnými zdrojmi a právomocami, ktorá by sa zaoberala ľudskými právami žien; uplatňovať rodové hľadisko vo všetkých rozhodovacích procesoch vlád).
- Ľudské práva žien sa musia plniť presadzovaním de facto, resp. skutočnej rovnosti prostredníctvom všetkých primeraných prostriedkov, v prípade potreby aj prostredníctvom dočasných vyrovnávacích opatrení v zmysle článku 4 ods. 1 Dohovoru a Všeobecného odporúčania č. 25.
- Podľa čl. 4, ods. 1: „ak štáty, zmluvné strany, prijímú dočasné osobitné opatrenia zamerané na faktické urýchlenie zrovnoprávnenia žien a mužov, nebude sa to považovať za diskrimináciu“. Takéto opatrenia vyrovnávajú znevýhodnenie žien v dôsledku ich diskriminácie v minulosti a majú urýchliť dosiahnutie skutočne (de facto) rovnosti medzi ženami a mužmi. Dočasné opatrenia majú trvať dovtedy, kým sa nedosiahne reálna rovnosť. CEDAW Výbor ich zavedenie považuje za nevyhnutnú stratégiu zmluvných štátov. Patria medzi ne rôzne stratégie napr. ciele programy určené na podporu žien, systém kvót, preferenčné zaobchádzanie.

5.5.2. CEDAW Výbor

Na účinnú implementáciu dohovoru a na monitorovanie pokroku pri jeho plnení dohliada tzv. Výbor OSN pre odstránenie diskriminácie žien (CEDAW Výbor).

CEDAW Výbor má 23 členiek a členov volených na 4 roky z radov expertiek a expertov v oblasti ľudských práv žien, pričom sa prihliadne na spravodlivé geografické rozdelenie.

CEDAW Výbor vykonáva dohľad nad plnením záväzkov zmluvných štátov najmä tým, že posudzuje **periodické správy zmluvných štátov** o „legislatívnych, súdnych, administratívnych alebo iných opatreniach, ktoré prijali za účelom uvedenia ustanovení Dohovoru do života, a o pokroku, ktorý sa v tomto smere dosiahol“ (čl. 18). Periodické správy musia štáty predložiť Výboru do jedného roka po nadobudnutí platnosti pre príslušný štát a potom aspoň každé štyri roky a ďalej kedykoľvek o to Výbor požiada. (čl. 18).

CEDAW Výbor po preskúmaní správy a jej vyhodnotení zasiela štátu doplňujúce otázky a všetky informácie podrobne prerokuje počas tzv. Konštruktívneho dialógu s delegáciou

zmluvného štátu. Výbor môže získavať aj doplňujúce informácie od mimovládnych organizácií, ktoré môžu vypracovať tzv. Tieňovú/alternatívnu správu⁸³ a poskytnúť tak Výboru mnohé dôležité informácie.

Po konštruktívnom dialógu s vládou, ktorá správu predkladala, CEDAW Výbor vypracuje a zverejní svoje tzv. Záverečné zistenia. V Záverečných zisteniach zhodnotí situáciu, upozorní na prípadné zlyhania štátu v ochrane ľudských práv žien a pretrvávajúce závažné nedostatky v účinnom uplatňovaní práv žien, odporučí konkrétnu nápravu (opatrenia) a vyzve príslušnú vládu, aby zabezpečila riadne plnenie záväzkov vyplývajúcich z Dohovoru. Vlády by mali uskutočniť nápravu a začať realizovať konkrétna opatrenia a pri predkladaní ďalšej periodickej správy o nich informovať CEDAW Výboru.

CEDAW Výbor tiež vydáva tzv. **Všeobecné odporúčania**, ktoré sa považujú tzv. „soft law“, čiže nie právne záväzné, i keď CEDAW Výbor spoločne s inými ľudsko-právnymi výbormi od zmluvných štátov očakávajú, že ich prijmu a budú ich implementovať ako prejav dobrej vôle. V období medzi rokmi 1986 a 2019 prijal Výbor 37 všeobecných odporúčaní, pričom niektoré sa venujú špecifickým článkom (využívaniu dočasných osobitných opatrení), iné sa zameriavajú na špecifické problémy, ako je napríklad násilie páchané na ženách. Všeobecné odporúčania upozorňujú aj na formy diskriminácie žien, ktoré sa v texte dohovoru priamo nespomínajú a chápu sa ako rozšírenie dohovoru. CEDAW Výbor okrem toho koná a rozhoduje v súvislosti s procedúrami Opčného protokolu k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (ďalej len „OP CEDAW“).

5.5.3. Opčný protokol k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien

Dôležitým nástrojom ochrany ľudských práv sú tzv. opčné protokoly k jednotlivým dohovorom, ktoré stanovujú postupy umožňujúce priame využitie dohovoru individuálnymi občiankami a občanmi. Inštitútom garancie ženských ľudských práv sa v roku 1999 stal Opčný protokol k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien, ktorý na svojom 54. zasadaní 6. októbra 1999 schválilo Valné zhromaždenie OSN (do platnosti vstúpil 22. decembra 2000).

Opčný protokol, ktorý vypracovala Komisia OSN pre postavenie žien a CEDAW Výbor je osobitnou dohodou podľa medzinárodného práva a môžu ho podpísať iba štáty, ktoré sú zmluvnou stranou CEDAW-u. Neustanovuje nejaké nové substantívne práva, ale poskytuje postupy, prostredníctvom ktorých môžu ženy požadovať efektívne napĺňanie svojich práv. Slovenská republika ratifikovala túto zmluvu 26.10.2000 a do platnosti vstúpila 22.12. 2000.⁸⁴ To znamená, že od jeho vstupu do platnosti môžu všetky ženy žijúce v SR podať oznámenie o porušení niektorých z práv ustanovených v CEDAW Dohovore. OP CEDAW-u stanovuje 2 možné postupy:

⁸³ V SR túto možnosť úspešne využila koalícia MVO pod vedením o .z. Možnosť voľby. Koalícia MVO nielen vypracovala Tieňovú správu, ale sa aj priamo zúčastnila rokovania s CEDAW Výborom a tiež sa zúčastnila vedenia Konštruktívneho dialógu. Viac pozri na www.moznostvolby.sk

⁸⁴ Uverejnené v Zbierke zákonov č. 140/2001 strana 3554.

- **Podávanie oznámení** – tento mechanizmus umožňuje ženám, alebo skupine žien podať oznámenie (tzv. Communication) na CEDAW Výbor ak sa cítia obeťami porušovania práv ustanovených v CEDAW- e. Zmluvné štáty článkom 1 uznali kompetencie Výboru na odstránenie diskriminácie žien prijímať a posudzovať tieto oznámenia.
- **Vyšetrovanie** – ide o mechanizmus, prostredníctvom ktorého môže CEDAW Výbor iniciovať a viesť vyšetrovanie „závažných a systematických“ porušení ľudských práv žien, ktoré sa vyskytli na území podliehajúcim jurisdikcii príslušného zmluvného štátu.

Faktom je, že medzinárodné mechanizmy podávania sťažností, ako je Opčný protokol k CEDAW Dohovoru, sú významným prostriedkami vymáhateľnosti ľudských práv žien a efektívnym spôsobom ako „brať na zodpovednosť“ vlády za zlyhávanie v dodržiavaní ich záväzkov v oblasti ľudských práv žien.

Vďaka Opčnému protokolu majú ženy, ktorých práva boli porušené a táto skutočnosť nebola uspokojivo riešená na vnútroštátnej úrovni, možnosť požadovať nápravu a spravodlivosť na medzinárodnej úrovni. „Vďaka prístupu k mechanizmom Opčného protokolu sa ženy stávajú aktívnejšími účastníkmi implementácie práv. Môžeme aj povedať, že ide o zmenu paradigmy – zo žien v pozícii „prosiacich“ sa stávajú ženy aktívne si nárokuje svoje práva a vyžadujúce spoluzodpovednosť vlád za ich diskrimináciu“. (Mesochoritsová, 2013). Na strane druhej, využívanie procedúr Opčného protokolu umožňujú CEDAW Výboru formulovať konkrétnejšie odporúčania, týkajúce sa záväzkov zmluvných štátov a tiež lepšie vysvetľovať význam jednotlivých článkov dohovoru.

Užitočné rady k CEDAW dohovoru

Pre mnohých je „správne čítanie“ dohovoru dosť zložité, keďže bol napísaný už pomerne dávno a pre mnohých môže byť jazyk medzinárodných právnych dokumentov pomerne nejasný. Práve preto odporúčame všetkým, ktorí chcú dohovor bližšie spoznať a využívať jeho ustanovenia na obhajobu práv žien, aby postupovali podľa nasledujúcich rád:

- Pri poznávaní CEDAW- u si čítajte aj tzv. Všeobecné odporúčania CEDAW Výboru, v ktorých nájdete vysvetlenia k jednotlivým článkom, alebo oblastiam, prípadne k formám diskriminácie, ktoré sa v dohovore nespomínajú explicitne;
- Originálne verzie Všeobecných odporúčaní nájdete na web stránke: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Recommendations.aspx>
- Slovenský preklad vybraných odporúčaní (č. 5, 6, 13, 15, 17, 19, 23 a 24) môžete nájsť na web stránke Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí http://www.mzv.sk/sk/zahranicna_politika/ludske_prava-implemencne_spravy_k_ludskopravnym_dohovorom
- Preklad Všeobecného odporúčania č. 28 zabezpečila organizácia Občan, demokracia a zodpovednosť (www.odz.sk) a Všeobecného odporúčania č. 37 Možnosť voľby
- Pre hlbšie pochopenie výkladu jednotlivých práv sú veľmi nápomocné aj záverečné zistenia CEDAW Výboru (tzv. Concluding observations) k periodickým správam jednotlivých krajín, ktoré nájdete na: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=3&DocTypeID=5

- Preklad Závěrečných zistení k SR z roku 2008 môžete nájsť na našej web stránke: <http://moznostvolby.wordpress.com/2008/09/29/zaverecne-zistenia-vyboru-osn-pre-odstranenie-diskriminacie-zien-k-slovensku/>
- Ďalším odporúčaním pri práci s CEDAW dohovorom je, aby ste čítali odborné články, ktoré vám môžu poskytnúť množstvo podstatných informácií a vysvetlení. Keďže v SR je minimum odborných materiálov, Možnosť voľby pripravila v predchádzajúcich rokoch tzv. Banku informácií o CEDAW - e, kde môžete nájsť rôzne štúdie, právne analýzy. Nájdete ich na <http://moznostvolby.wordpress.com/banka-informacii-o-cedaw-e/>.
- Taktiež odporúčame sledovať všetky informácie na web stránke CEDAW Výboru: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/CEDAWIndex.aspx>

5.6. Dohovor Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácejmu násiliu a boji proti nemu.

Pre ženy zažívajúce násilie, odbornú a ľudskoprávnu verejnosť sa stalo veľkým víťazstvom, že v roku 2011 prijala Rada Európy dohovor špecificky zameraný na oblasť násilia páchaného na ženách - *Dohovor Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácejmu násiliu a o boji proti nemu* (ďalej len "Istanbulský dohovor").

Potreba prijať na európskej úrovni nový dohovor, špeciálne zameraný na oblasť násilia páchaného na ženách a domáceho násilia, vyplynula z viacerých faktorov. Na jednej strane, výskumy odhalili jeho vysokú frekvenciu a závažnosť, na strane druhej sa ukázalo, že vnútroštátne systémy ochrany žien a iných obetí domáceho násilia sú veľmi rôznorodé a nie vždy im dokážu adekvátne a rýchlo poskytnúť pomoc. Mnohé krajiny tiež zlyhávali pri presadzovaní preventívnych opatrení a koordinácii potrebných politík.

Krajiny Rady Európy poukazovali na to, že násilie páchané na ženách je natoľko rozšírený jav, s tak závažnými dôsledkami, že si vyžaduje osobitnú pozornosť a reakciu ľudskoprávneho spoločenstva. RE síce prijala v tejto oblasti množstvo odporúčaní, akčných plánov, ale tie neboli právne záväzné⁸⁵. Po zmonitorovaní ich plnenia sa ukázalo, že nedošlo k očakávanému pokroku a milióny žien v Európe naďalej čelí porušovaniu ich základných slobôd a práv v dôsledku zažívajúceho násilia. Medzi krajinami rástlo presvedčenie, že je nevyhnutné navrhnúť a zrealizovať účinnejšie politiky na ukončenie násilia a že nový dohovor, ktorý by na to poskytol potrebný impulz. Významným argumentom bolo, že dohovor by prispel k zjednoteniu prístupov európskych krajín pri tvorbe legislatívnych noriem a politík a lepšej koordinácii a spolupráci.

Ministri a ministerky jednotlivých členských krajín RE preto zriadili skupinu expertiek a expertov a poverili ju vypracovaním návrhu dohovoru⁸⁶. Tá bola zložená z predstaviteľov a predstaviteľiek členských štátov Rady Európy, vrátane zástupcu SR. Skupina pracovala intenzívne od roku 2009 do roku 2011, nadviazala na doterajšie prijaté dokumenty v tejto

⁸⁵ Právne záväzné dohovory zamerané špeciálne na násilie páchané na ženách mali vypracované len Organizácia amerických štátov a Africká únia.

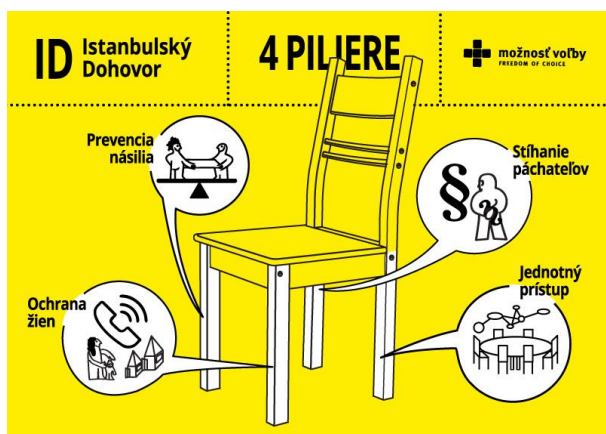
⁸⁶ Pracovná skupina CAHVIO: Ad hoc výbor pre prevenciu a boj proti násiliu páchanému na ženách a domáceho násilia.

oblasti a zjednotila ich. Pri tvorbe dohovoru zohľadňovala najmä poznatky žien, ktoré zažili násilie a poznatky ženského hnutia, ktoré viac ako 30 rokov pracovalo v tejto oblasti a má najväčšie znalosti o téme. Skupina tiež vychádzala z overených praxí, výskumov a poznatkov z akademickej pôdy.

V apríli 2011 bol Dohovor prijatý Výborom ministrov Rady Európy a dňa 11. mája 2011 pri príležitosti 121. zasadnutia Výboru ministrov v Istanbule bol otvorený na podpis.

Istanbulský dohovor, ktorý podpísala Slovenská republika ako jedna z prvých krajín, predstavuje komplexný súbor právnych mechanizmov na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách. Je postavený na štyroch pilieroch, tzv. **4 P**: **P**revention (Prevenencia), **P**rotection (Ochrana), **P**rosecution (Stíhanie), **P**olices (jednotný Prístup).

Obrázok 9. Štyri piliere Istanbulského dohovoru.

V Preambule dohovoru je vyjadrený základný cieľ dohovoru, ktorým je vytvorenie Európy bez násilia na ženách a domáceho násilia. Zároveň v nej jasne rezonuje potreba vytvorenia pevnej väzby medzi dosiahnutím rodovej rovnosti a odstránenia násilia páchaného na ženách. 4lenské štáty jasne vyhlásili, že „realizácia de iure a de facto rovnoprávnosti medzi ženami a mužmi je kľúčovým prvkom predchádzania násiliu na ženách“ a že uznávajú „štrukturálnu povahu násilia na ženách ako rodovo podmieneného násilia“ (Preambula Dohovoru).

Dohovor stanovil vo svojom článku 1 päť základných cieľov, ktorými sú:

- ochraňovať ženy pred všetkými formami násilia a predchádzať násiliu na ženách a domácejmu násiliu, trestne stíhať násilie na ženách a domáce násilie a odstrániť ho;
- prispieť k odstráneniu všetkých foriem diskriminácie žien a podporovať skutočnú rovnoprávnosť medzi ženami a mužmi vrátane emancipácie žien;
- navrhnuť komplexný rámec, politiku a opatrenia na ochranu všetkých obetí násilia na ženách a domáceho násilia a pomoc všetkým obetiam násilia na ženách a domáceho násilia;

d.) podporovať medzinárodnú spoluprácu s cieľom odstrániť násilie na ženách a domáce násilie;

e.) poskytnúť podporu a pomoc organizáciám a orgánom činným v trestnom konaní, aby mohli efektívne spolupracovať na vytvorení integrovaného prístupu na odstránenie násillia na ženách a domáceho násillia.

To znamená, že dohovor nielenže upravuje povinnosti štátu v oblasti ochrany žien vystavených násilliu a ich a podpory, ale aj v oblasti prevencie, integrovanej politiky, potrestania páchatel'ov či zberu údajov. Pozostáva z 81 článkov, ktoré predstavujú podrobné rozpracovanie základných cieľov do konkrétnych opatrení a politik.

Ide napríklad o tieto opatrenia: vytvoriť bezplatnú celonárodnú non stop linku pomoci pre ženy vystavené násilliu, zabezpečiť dostatok bezpečných ženských domov s adekvátnymi službami, definovať násilie ako trestný čin a zaviesť túto úpravu do vnútroštátnej legislatívy, udeliť právomoci polícii vykázať zneužívateľov z obydllia a množstvo ďalších.

V oblasti prevencie sa členské štáty ako zaväzujú začleniť rodovú perspektívu do implementácie dohovoru a realizovať mnohé opatrenia ako napríklad: začleniť učebné materiály o otázkach rovnosti a nestereotypných rodových rolách do učebných osnov na všetkých stupňoch vzdelávania, realizovať kampane, podnecovať médiá k presadzovaniu primárnej prevencie a zvyšovania dôstojnosti žien, realizovať tréningy pre pomáhajúce profesie, zaviesť programy pre zneužívateľov a podobne. Krajiny sa taktiež zaväzujú, že zriadia jeden alebo viac koordinačných orgánov, ktoré budú zodpovedné za koordináciu, implementáciu, dohľad a vyhodnocovanie politik a opatrení prijatých za účelom predchádzania a eliminácie všetkých foriem.

Je zrejmé, že Istanbulský dohovor svojím komplexným súbor opatrení môže priniesť zásadný prelom v ochrane žien pred násillím a diskrimináciou. Jeho pozitívny efekt, však bude závisieť aj od zodpovednosti jednotlivých vlád presadzovať jednotlivé opatrenia do praxe a prispieť tak k účinnému zastaveniu násillie páchaného na ženách a domáceho násillia.

Použitá literatúra:

- Grabovska, Magdalena. *Pekinská akčná platforma v kontexte globalizácie*. In ASPEKTin - feministický webzín. ISSN 1225-8982. Dostupné: http://www.aspekt.sk/aspekt_in.php?content=clanok&rubrika=25&IDclanok=662.
- Guráň, P., Magurová, Z., Mesochoritsová, A. (ed.): *Istanbulský dohovor: Ako ďalej alebo príklady dobrých praxí*, Možnosť voľby, Bratislava, 2017.
- BOSÁ, M. – MINAROVÍČOVÁ, K.: *Rodovo citlivá výchova* in Kiczková, Szapuová (eds.): *Rodové štúdiá: Súčasné diskusie, problémy a perspektívy*, Univerzita Komenského, Bratislava, 2011 (s. 161-181).
- CVIKOVÁ, J. – FILADELFIOVÁ, J.: *Rodový pohľad na školstvo – aspekty kľúčových rizík*, Bratislava, ASPEKT 2008, ISBN 978-80-85549-82-9;

- CVIKOVÁ, J. (ed.) a kol. autoriek a autora: *Analýza významu a možnosti používania rodovo vyváženého jazyka*, NÁRODNÝ PROJEKT Inštitút rodovej rovnosti, 2015. Dostupné na: http://www.ruzovyamodrysvet.sk/chillout5_items/1/6/0/1/1601_5755f0.pdf
- FILADELFIOVÁ, J. (autorka), CVIKOVÁ, J – JURÁŇOVÁ, J. (ed.): Učiteľské povolanie, *Aspekty rodovej rovnosti v škole*, ASPEKT 2008, ISBN 978-80-85549-79-9.
- HORNÁ, D. – MESOCHORITISOVÁ, A. : *Teoretické rámce a celospoločenský kontext rodového vzdelávania v SR* in MESOCHORITISOVÁ, A. – ZEZULOVÁ – JABLONICKÁ, J. (eds.) a kol. aut.: *Štandardy kvality rodového vzdelávania – východiská a výzvy*, Centrum vzdelávania MPSVR SR, Bratislava, 2014.
- KICZKOVÁ, Z.– SZAPUOVÁ, M. (ed): *Rodové štúdiá. Súčasné diskusie, problémy a perspektívy*. Univerzita Komenského, 2011.
- MESOCHORITISOVÁ, Adriana : *Význam Pekinskej Akčnej platformy pri formovaní agendy ľudských práv žien* in *Metodiky v oblasti rodového vzdelávania*. Bratislava : CV MPSVR SR, 2014.
- MESOCHORITISOVÁ, A.: *Ženské práva sú ľudské práva: Významné míľniky ľudských práv žien v systéme OSN* (Od všeobecných vyhlásení k Opčnému protokolu CEDAW Dohovoru), Možnosť voľby, 2018.
- MESOCHORITISOVÁ, A. a spolupracujúce autorky: *Koncepcia propagačných aktivít a sociálnej kampane na podporu Istanbulského dohovoru 2017*, interný materiál Možnosť voľby, 2017.
- MESOCHORITISOVÁ, A. (ed.) a kol. autoriek: *Istanbulský dohovor vo svetle verejných politik SR*, Možnosť voľby, Bratislava, 2014 a 2016 (reedícia).
- MESOCHORITISOVÁ, A.: *Opčný protokol k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien: Metodický postup na využívanie procedúr stanovených protokolom*, Možnosť voľby, 2013
- SMETÁČKOVÁ, I.: Gender a školství In SMETÁČKOVÁ, I – VLKOVÁ, K.: *Gender ve škole, Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*, Otevřená společnost, o.p.s. 2005.
- STIEGLER B.: Formulovanie cieľov a stratégií rodovej politiky, *Podnety na uplatňovanie rodového hľadiska* in viová, J. (ed.): *Spravodlivosť v rodových vzťahoch*, ASPEKT, Bratislava, 2009.
- Zezulová – Jablonická, J. (ed.) – Adriana Mesochoritsová (ed.): *Štandardy kvality rodového vzdelávania – východiská a výzvy*, Centrum vzdelávania MPSVR SR 2014, Bratislava.
- SCHÖPP – SCHILLING, Hanna Beate: SCHÖPP-SHILLING: The Nature and Mandate of the Committee. In: H. B. Schöpp-Schilling (ed.), C. Flinterman (ass. ed.): *The circle of empowerment: twenty-five years of the UN Committee on the*

Elimination of Discrimination against Women. New York: The Feminist Press, 2007, str. 248-261; preklad: Povaha a rozsah dohovoru, Možnosť voľby, 2011.

- SMETÁČKOVÁ, I.: Genderově rovná škola, genderově citlivá výuka in PŘÍRUČKA PRO GENDEROVĚ CITLIVÉ VEDENÍ ŠKOL, Otevřená společnost, o.p.s., 2007; citované zo strán 46-48; Dostupné na: <http://www.otevrenaspolecnost.cz/knihovna/otevrenka/prosazovani-genderove-rovnosti/genderove-citlive-vedeni-skol.pdf>
- *Súčasný negatívny postoj k právam žien a rodovej rovnosti v EÚ*: Uznesenie Európskeho parlamentu z 13. februára 2019 o odmietavom postoji k právam žien a rodovej rovnosti zaznamenanom v EÚ (P8_TA-PROV(2019)0111; 2018/2684(RSP);
- Všeobecné odporúčanie č. 28 CEDAW Výboru o základných povinnostiach zmluvných štátov podľa článku 2 Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien.
- Vyhláška MZV ČSSR č.62/1987 Zb. o prijatí Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien.

6. MIGRÁCIA AKO VÝZVA PRE DEMOKRACIU. Autor: Kálmán Petőcz

Úvod

Jednou z najväčších výziev súčasného sveta s možnými dopadmi aj na kvalitu demokracie v Európe a na Slovensku je masová migrácia. Európa zažila v roku 2015 veľký nápor osôb, ktoré prichádzali na náš kontinent cez Balkán alebo cez Stredozemné more z konfliktných zón Blízkeho a Stredného Východu či zo severnej Afriky. Rok 2015 sa v médiách často označuje ako rok „migračnej krízy“ v Európe.

Z pohľadu globálnych čísel, v dlhodobej historickej retrospektíve a pri zohľadnení ekonomickej sily jednotlivých regiónov sveta nemožno udalosti roku 2015 v Európe zďaleka označiť za vážnu krízu. Mnohí Európania však vtedajšie migračné pohyby – aj vďaka niektorým politikom a médiám – za krízu považovali a stále považujú. Migrácia sa stala jednou z kľúčových tém politického zápasu.

Masová migrácia môže vplyvať na kvalitu demokracie dvoma spôsobmi. Môže slúžiť ako zámienka pre určité populistické, nacionalistické a extrémistické organizácie a politické zoskupenia pre presadzovanie vlastnej politickej agendy. Pod heslom ochrany štátu, národa, kresťanstva, zabezpečenia poriadku bojujú proti migrácii ako zlu, s ktorým vraj prichádza terorizmus, a ktoré vraj prispieva k rozkladu „tradičných hodnôt“ a „berie našim ľuďom prácu“. Napokon sa väčšinou ukáže, že tieto politické zoskupenia samy deštruujú niektoré základné atribúty demokracie a právneho štátu. Vyvolávaním strachu z migrácie zastierajú svoje vlastné zlyhanie a upevňujú autoritárske spôsoby vládnutia.

Na druhej strane, masová migrácia, ktorá prekročí udržateľné medze, môže spôsobiť narušenie rovnováhy v spoločnosti a pri zhode nepriaznivých okolností môže spoločnosť destabilizovať. Najmä ak štát a verejnosť nie sú na prijímanie migrantov dostatočne pripravené. V neposlednom rade, ak migranti prichádzajú z mimoeurópskych kultúrnych okruhov, musia sa stotožniť s demokratickým právnym systémom a poriadkom európskych krajín. (Táto požiadavka ale platí pre všetkých obyvateľov štátu, aj „domácich“.) Všetky tieto okolnosti je potrebné racionálne zvážiť a pri implementácii verejných politik citlivo aplikovať.

Akákoľvek migračná politika musí na jednej strane rešpektovať ľudskoprávne a humanitárne imperatívy, musí byť dostatočne empatická a solidárna, ale zároveň musí zvažovať aj aspekt národnej a verejnej bezpečnosti, ochrany demokracie a právneho štátu a vnútornej stability krajiny. Ak sa však považujeme za skutočných zástancov liberálnej demokracie, musíme si uvedomiť, že sloboda pohybu je aj jedným z jej najväčších výdobytkov. Jej obmedzovanie či dokonca upieranie vo vzťahu k iným ľuďom by sme teda mali podrobiť tým najprísnejším kritériám. Taktiež solidarita s ľuďmi v núdzi je jednou z fundamentálnych morálnych hodnôt nielen liberálneho, ale aj kresťanského humanizmu. Má aj praktickú stránku tkvejúcu v tom, že aj my sa môžeme dostať do situácie, keď budeme potrebovať pomoc od iných.

Kľúčovou sa potom stáva otázka, kde ležia tie medze, ktorých prekročením by už došlo k nezvratnému rozkladu európskych hodnôt a demokratického zriadenia? Ktoré sú to vlastne hodnoty a kedy by sme mali v záujme ich ochrany pristúpiť k zásadnému obmedzeniu či

dokonca popretiu humanitarnej solidarity? Predtým, ako sa budeme detailnejšie venovať výzvam, ktoré pred európske krajiny stavia (masová) migrácia, musíme si vysvetliť, čo vlastne migrácia je.

6.1. Definícia základných pojmov. Migrácia, migrujúci ľudia, osoby na úteku.

V prvom priblížení je migrácia akýkoľvek pohyb (premiestňovanie) ľudí – alebo vo všeobecnosti akýchkoľvek živých tvorov⁸⁷ – zo zvyčajného miesta ich pobytu (domova) na iné miesto. Migrácia je fenomén, ktorý prirodzeným spôsobom sprevádza celé dejiny ľudstva.

V medzinárodnom práve neexistuje všeobecne platná definícia pojmov „migrácia“ a „migrant“. Podľa pracovnej definície Medzinárodnej organizácie pre migráciu (*International Organisation for Migration* – „IOM“) „migrant“ či „migrantka“ je inkluzívny, strešný pojem, ktorý zahŕňa všetky osoby v pohybe, vrátane utečencov.⁸⁸ Termín migrant/migrantka označuje osobu, ktorá sa premiestni z miesta svojho zvyčajného pobytu na iné miesto, buď v rámci svojho vlastného štátu, alebo odchádza do zahraničia. Zmena pobytu môže byť dočasná alebo trvalá.

Migrácia môže mať rôzne formy a jej motívom môžu byť najrôznejšie príčiny. V konečnom dôsledku má migrácia v akejkoľvek svojej podobe zvyčajne zásadný dopad na politický či sociálny status migrujúceho človeka či jeho rodiny, na ich osobný život a životný štýl. Migrácia môže byť z hľadiska formy:

- dobrovoľná alebo nútená,
- živelná alebo násilná,
- vnútroštátna alebo medzinárodná,
- dočasná alebo trvalá,
- „regulárna“ alebo „neregulárna“,
- „legálna“ alebo „nelegálna“ (rozdiel medzi „neregulárnou“ a „nelegálnou“ migráciou si vysvetlíme osobitne),
- individuálne motivovaná alebo mocensko-politicky podporovaná.

Medzi impulzy, príčiny migrácie môžeme zaradiť:

- útek pred vojnou, násilím alebo prenasledovaním,
- opustenie domova v dôsledku humanitarnej či prírodnej katastrofy alebo krízovej situácie,
- snaha o lepší a plnší život a hľadanie pracovných príležitostí (ekonomická a pracovná migrácia),
- štúdium,
- sobáš s občanom či občiankou inej krajiny, zjednocovanie rodiny,
- seniorská migrácia v dôchodku,
- návrat do krajiny pôvodu po dlhodobom pobyte v zahraničí,
- túžba po dobrodružstve – napr. zámorské cesty do neznáma,
- obchodné záujmy (migrácia spojená s obchodnou výmenou),

⁸⁷ Bežne hovoríme napríklad o migrácii vtáctva. Rôzne druhy sťahovavých vtákov migrujú za potravou a teplom zo severu na juh a späť.

⁸⁸ Glossary of Migration. International Organisation for Migration. Geneva, 2019. S. 130-131.

- mocenské, politické dôvody – napr. organizované osídľovanie riedko obývaných oblastí alebo dobytých, podmanených a podrobených území (kolonizácia); vojenské výpravy, dobyvačné vojny atď.

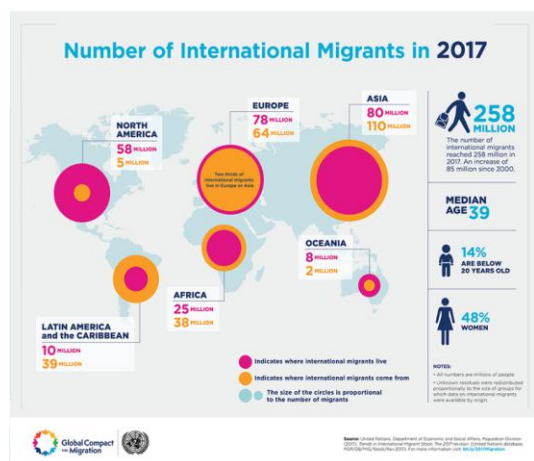
Niektoré z uvedených kategórií sú aj formálne a právne zadefinované, niektoré však nie. OSN napríklad pre štatistické účely považuje za „medzinárodného migranta“ (*international migrant*) osobu, ktorá (dlhodobo) žije v inej krajine, než v ktorej sa narodila. Ak sa v štatistikách OSN stretávame s informáciou o počtoch migrantov, treba si pod tým predstaviť práve tento údaj. V prípade niektorých krajín takéto údaje nie sú detailne k dispozícii, vtedy sa do migračných štatistík započítavajú „cudzinci“, teda osoby, ktoré majú občianstvo iného štátu.

Za „dlhodobého migranta“ (*long-term migrant*) považuje OSN osobu, ktorá sa zdržiava mimo miesta svojho zvyčajného pobytu *najmenej jeden rok*. Definícia OSN nezahŕňa do pojmu migrácie také populačné pohyby, ktoré súvisia s „rekreáciou, dovolenkovaním, návštevou priateľov a príbuzných, krátkodobými služobnými cestami, liečebnými pobytmi alebo náboženskými púťami“.⁸⁹

6.1.1. Migranti a migrantky

Ku dňu 1. júla 2019 dosiahol celkový počet medzinárodných migrantov, teda ľudí, ktorí dlhodobo (vyše roka) žijú mimo krajiny svojho pôvodu, 271,6 miliónov osôb. Je to značný nárast oproti roku 2000, keď počet migrantov bol 170 miliónov.⁹⁰ Vo vzťahu ku globálnej populácii Zeme však nárast nie je až taký dramatický. V roku 2000 bol podiel migrantov na celkovej populácii 2,8%. V roku 2019 tento podiel vzrástol na 3,5%.

Obrázok 10. Počet medzinárodných migrantov podľa regiónov sveta v roku 2017

Obrázok č. 10 poskytuje základnú orientáciu o počte medzinárodných migrantov a migrantiek podľa jednotlivých geografických regiónov sveta. Čísla zohľadňujú na jednej strane

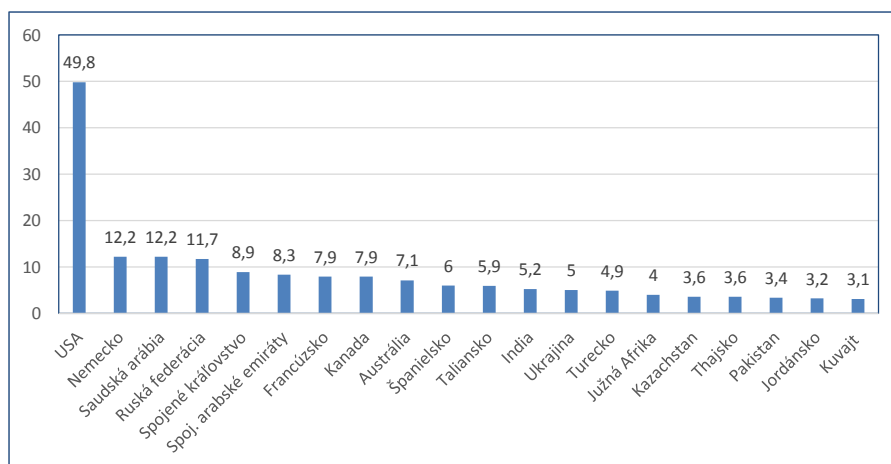
⁸⁹ United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA), Recommendations on Statistics of International Migration, Revision 1 (1998).

⁹⁰ United Nations Department of Economic and Social Affairs (DESA). International Migration 2019.

„imigráciu“, na druhej strane „emigráciu“. Napríklad štatistické údaje uvedené pri Európe⁹¹ je potrebné čítať takto: V európskych krajinách žilo v roku 2017 dlhodobo 78 miliónov „imigrantov“, teda ľudí, ktorí sa narodili v inej krajine alebo boli štátnymi príslušníkmi iných krajín, prípadne boli bez štátnej príslušnosti. Počet Európanov žijúcich v iných európskych alebo mimoeurópskych krajinách („emigrantov“) dosiahol v roku 2017 približne 64 miliónov. Migračné saldo v Európe je teda pozitívne – imigrácia prevyšuje emigráciu o približne 14 miliónov ľudí. Čo sa týka Európskej únie, k 1. januáru 2018 tvorili z jej približne 512 miliónov obyvateľov štátni príslušníci krajín z oblastí mimo EÚ len 4,4%, t.j. asi 22,3 miliónov osôb. Počet osôb migrujúcich z jedného štátu EÚ do iného v rámci pracovnej, študijnej a rodinnej migrácie predstavoval 17,6 miliónov.

Väčšina migrantov z uvedeného obrázku sú tzv. ekonomickí migranti. V medzinárodnom práve sa používa terminológia „migrujúci pracovník“, či „migrujúca pracovníčka“.⁹² Sem sú zaradení aj rodinní príslušníci pracovníkov zamestnaných v krajine mimo svojho obvyklého pobytu. Migrujúci pracovníci môžu byť „dokumentovaní“ čiže „regulárni“. Sú to tí, ktorí pracujú na základe oficiálneho pracovného povolenia alebo iného súhlasu udeleného kompetentným orgánom prijímajúceho štátu. (Hovorovo tí, čo „majú v poriadku papiere“.) Migrujúci pracovníci, ktorí takýto oficiálny súhlas nemajú, respektíve nemajú v poriadku všetky potrebné povolenia, sú „nezadokumentovaní“ čiže „neregulárni“ migranti. Neznamená to však, že ich môžeme všetkých označiť za „ilegálnych“ migrantov. Rozdiel medzi nelegálnou a neregulárnou migráciou si ukážeme nižšie.

Graf 1. Krajiny s najvyšším počtom imigrantov, v miliónoch osôb, 2017. Zdroj: Migration Policy Institute; UN DESA. 2018.

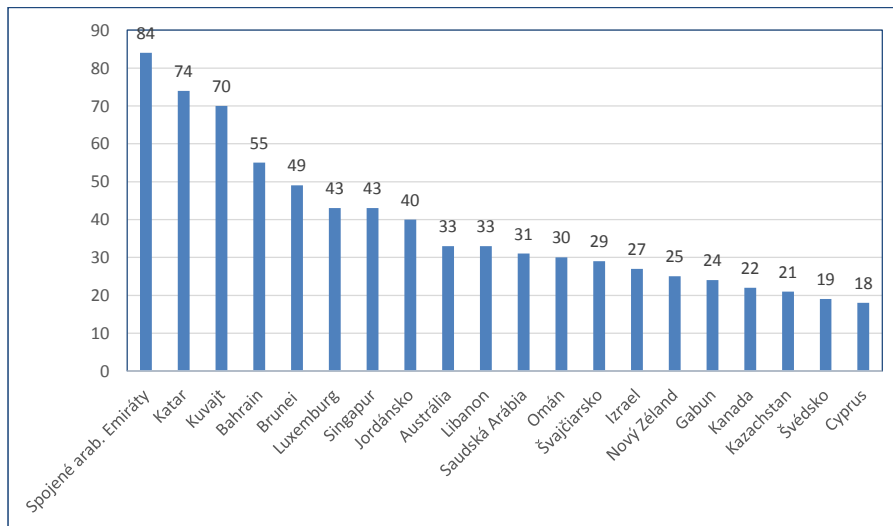
Inkluzívna definícia migrácie zahŕňa aj „osoby na úteku“ (*refugees*) a „nútene vysídlené osoby“ (*forcibly displaced persons*). V tomto kontexte by sme utečencov mohli označiť za migrantov,

⁹¹ OSN pre účely štatistického vykazovania do Európy zahŕňa (celú) Ruskú federáciu, ale nezahŕňa štáty južného Kaukazu (Arménsko, Azerbajdžan a Gruzínsko).

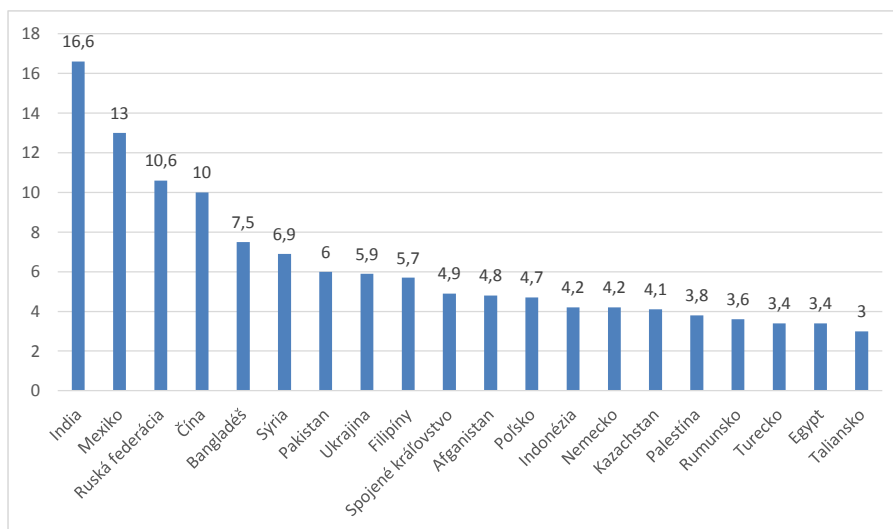
⁹² Medzinárodný dohovor o ochrane práv migrujúcich pracovníkov a ich rodinných príslušníkov (1990). Slovenská republika, ako aj ostatné štáty EÚ k tomuto dohovoru nepristúpili, najmä z dôvodu nedostatočného vymedzenia sa voči „neregulárnej“, čiže „nezadokumentovanej“ migrácii.

ktorí sa dajú na cestu dobrovoľne, pod tlakom vonkajších okolností. Pohyb utečencov je teda dobrovoľná, okolnosťami vynútená migrácia.

Graf 2. Krajiny s najvyšším podielom imigrantov/cudzincov, v % celkovej populácie, 2015. Zdroj údajov: UN DESA. Pozn.: V zozname nie sú zohľadnené mestské štáty (napr. Andorra, Monako), zámorské územia, územia s osobitným štatútom (napr. Macao, Hongkong) a malé ostrovné štáty.

Graf 3. Krajiny podľa počtu emigrantov (obyvateľov žijúcich v zahraničí), v miliónoch osôb, 2017. Zdroj údajov: International Migration Report, UN DESA, 2017.

Grafy č. 1 až 3 zobrazujú kumulované migračné údaje, z ktorých nie je zrejmé, čo je hybnou silou migrácie v jednotlivých prípadoch. Pri emigrácii z Indie, Mexika, Bangladéšu, Filipín, ale

aj Poľska a iných krajín európskych krajín prevažuje pracovná migrácia vo svojich rôznych podobách, vrátane študijnej migrácie či migrácie za účelom zjednocovania rodiny. (Graf č. 3.) V prípade Sýrie, Afganistanu a Palestíny ide primárne o osoby na úteku pred násilím a prenasledovaním. Ďalšie krajiny, z ktorých pochádza najviac utečencov, sú napríklad Južný Sudán, Somálsko, Eritrea, Jemen.

Ak sa na vec pozrieme z pohľadu imigrácie (Graf č. 1), tak možno povedať, že vo vyspelých krajinách Európy a Severnej Ameriky sú zdrojom imigrácie rovnako ekonomickí migranti aj utečenci, s prevahou ekonomických migrantov. V krajinách Arabského zálivu – Saudská Arábia, Spojené arabské emiráty, Kuvajt, ale aj Katar, Dubaj dominuje jednoznačne pracovná migrácia, najmä z krajín južnej Ázie (India, Pakistan, Bangladéš) a východnej Afriky. Naopak, v Jordánsku, Libanone a Turecku takmer výlučne prevažujú utečenci (Palestínčania a Sýrčania).

Palestínski utečenci tvoria osobitnú kategóriu utečencov, ktorá historicky vznikla v roku 1948 pri neúspešnom pokuse OSN ustanoviť na území bývalého britského mandátneho územia Palestína vytvoreného po rozpade Osmanskej ríše dva nové suverénne štáty: Izrael a Palestínu. V máji 1948 izraelskí politici na základe rezolúcie OSN vyhlásili štát Izrael, ten však okolité arabské štáty neuznali a zaútočili naň. V následnej krátkej vojne sa Izrael ubránil, avšak zároveň zabral väčšie územie, ako mu bolo prisúdené rezolúciou OSN. Veľká časť arabských obyvateľov územia, na ktorom bol vyhlásený štát Izrael, utiekla za hranice buď z vlastnej vôle, alebo v dôsledku či pod hrozbou násilia. Keďže palestínsky štát nevznikol, títo obyvatelia a ich potomkovia žili, žijú v okolitých štátoch – Libanone, Jordánsku, Egypte, čiastočne v Sýrii ale aj iných arabských krajinách. Humanitárnou pomocou pre palestínskych utečencov sa zaoberá osobitná agentúra OSN – UNRWA (*United Nations Relief and Work Agency for Palestine*).

6.1.2. Osoby na úteku (utečenci a iné osoby oprávnené na medzinárodnú ochranu)

Úrad Vysokého komisára OSN pre utečencov (*UN High Commissioner for Refugees – „UNHCR“*) uprednostňuje reziduálnu definíciu migrácie. Tá definuje utečencov ako osobitnú kategóriu odlišnú od množiny migrantov. Svetový samit o utečencoch a migrantoch, zvolaný v septembri 2016 na margo Valného zhromaždenia OSN, prijal tzv. Newyorskú deklaráciu o utečencoch a migrantoch.⁹³ V tejto deklarácii sa zúčastnené štáty zaviazali vypracovať osobitné globálne stratégie pre riešenie problematiky masových pohybov utečencov ako aj bezpečnej a regulovanej migrácie. Tieto stratégie mali nadväzovať na Agendu 2030, novú globálnu stratégiu udržateľného rozvoja, prijatú rok predtým.

Na základe odporúčania z Newyorskej deklarácie potom OSN v roku 2018 prijala osobitný Globálny rámec o bezpečnej, riadenej a legálnej migrácii (*Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration*) a osobitný Globálny rámec o utečencoch (*Global Compact for Refugees*). Sú to právne nezáväzný strategické dokumenty, ktorými by sa štáty sveta mali rámcovo riadiť pri snahe o globálny manažment migračných tokov.

⁹³ New York Declaration for Refugees and Migrants. Resolution adopted by the General Assembly on 19 September 2016. United Nations, New York. A/RES/71/1.

Slovenská republika, spolu s niektorými ďalšími európskymi krajinami, sa ku Globálnemu rámcu o migrácii nepripojila. Hlavným argumentom bol ten, že text nedostatočne rozlišuje medzi „legálnou“ a „nelegálnou“ migráciou a mohol by slúžiť ako zámienka pre obmedzovanie suverenity štátov pri posudzovaní práva na azyl či udelení povolenia na pobyt cudzincom.⁹⁴ K tomuto argumentu sa neskôr vrátíme.

Pojem „utečenec“, na rozdiel od pojmu „migrant“, je v medzinárodnom práve jednoznačne definovaný. Podľa *Dohovoru o právnom postavení utečencov z roku 1951* (tzv. *Ženevský dohovor*) a v zmysle jeho *Protokolu z roku 1967* je „utečenec“ osoba, ktorá „sa nachádza mimo svojho štátu a má oprávnené obavy pred prenasledovaním z rasových, náboženských a národnostných dôvodov alebo z dôvodu príslušnosti k určitej sociálnej skupine alebo zastávania určitých politických názorov, nemôže prijať alebo v dôsledku uvedených obáv odmieta ochranu svojho štátu; alebo osobe bez štátneho občianstva, ktorá sa nachádza mimo štátu svojho doterajšieho pobytu v dôsledku týchto udalostí a ktorá sa tam vzhľadom na uvedené obavy nemôže alebo nechce vrátiť.“⁹⁵ Dohovor prisudzuje utečencom všetky základné ľudské práva, okrem niektorých občianskych a politických práv, ktoré sa viažu priamo na občianstvo daného štátu, ako napríklad volebné právo a pod.

Utečenci môžu požiadať v inom štáte o *azyl* (účinnú ochranu). Právo na azyl je zakotvené v čl. 14 Všeobecnej deklarácie ľudských práv (ďalej len „VDEP“): „Každý má právo vyhľadať a požívať v iných krajinách azyl pred prenasledovaním.“ VDEP síce nezakotvuje pozitívnu povinnosť štátu azyl poskytnúť, ale takýto záver z kontextu teórie a praxe ľudských práv vyplýva. Ľudské právo na strane jednotlivca konštituuje povinnosť na strane vyššej autority, čiže štátu. V danom prípade ide o štát, v ktorom sa jednotlivec o azyl uchádza, keďže jeho vlastný štát mu ochranu poskytnúť nemôže, respektíve ho sám prenasleduje.

Ženevský dohovor o utečencoch (1951) zakotvuje princíp *non-refoulement*. Znamená to, že štát, na ktorého území sa ocitol utečenec, nemôže tohto utečenca vrátiť, či vyhostiť do krajiny, kde by mohol byť vystavený prenasledovaniu. Aj keď teda medzinárodné právo neobsahuje povinnosť za každých okolností poskytnúť osobe na úteku trvalý azyl, obsahuje povinnosť poskytnúť mu aspoň dočasnú (doplnkovú) ochranu a zakazuje štátu vystaviť takúto osobu situácii, v ktorej by mohla čeliť násiliu a prenasledovaniu.

Po vytvorení Schengenského priestoru voľného pohybu v roku 1995 a najmä po včlenení schengenských právnych predpisov do práva Európskej únie v roku 2004 vznikla zvýšená potreba harmonizovať azylovú a migračnú politiku jej jednotlivých štátov. Ak totiž na územie Európskej únie resp. Schengenského priestoru vstúpia – cez ktorýkoľvek členský štát – osoby z tretích krajín, môžu sa pohybovať tiež po celom území Únie.

Súčasná azylová politika Slovenskej republiky sa teda z hľadiska medzinárodného práva opiera nielen o dohovory prijaté na úrovni OSN a Rady Európy, ale aj o smernice Európskej únie, ktoré uvedené všeobecné normy špecifikujú na podmienky EÚ. Azylovú politiku Európskej

⁹⁴ V tejto veci sa právny a politický názor Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí a Národnej rady SR značne líšil. Proti podpisu dokumentu bola Národná rada SR. Nakoniec sa k jej stanovisku pridala aj vláda.

⁹⁵ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky. 319/1996 Z. z. Dohovor o právnom postavení utečencov. Čl. 1., ods. A.2.

únie rámcejú štyri základné smernice. Kľúčová je najmä Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/95/EÚ z 13. decembra 2011 o normách pre oprávnenie štátnych príslušníkov tretej krajiny alebo osôb bez štátneho občianstva mať postavenie medzinárodnej ochrany, o jednotnom postavení utečencov alebo osôb oprávnených na doplnkovú ochranu a o obsahu poskytovanej ochrany.

Uvedená smernica definuje *medzinárodnú ochranu ako priznanie postavenia utečenca alebo priznanie doplnkovej ochrany*. Štatút utečenca je daný jeho definíciou v Dohovore OSN o právnom postavení utečencov z roku 1951 (pozri vyššie). „Osoba oprávnená na doplnkovú ochranu“ je definovaná ako štátny príslušník či štátna príslušníčka tretej krajiny alebo osoba bez štátneho občianstva, u ktorej boli preukázané podstatné dôvody domnievať sa, že v prípade, keď by bola vrátená do svojej krajiny pôvodu alebo v prípade osoby bez štátneho občianstva do krajiny svojho doterajšieho pobytu, čelila reálnemu riziku utrpenia vážneho bezprávia. „Vážne bezprávie“ je definované ako uloženie trestu smrti alebo popravy, mučenie alebo neľudské alebo ponižujúce zaobchádzanie alebo potrestanie žiadateľa v krajine pôvodu, alebo vážne a individuálne ohrozenie života občana alebo osoby z dôvodu všeobecného násillia v situáciách medzinárodného alebo vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu.

Ak je utečencovi azyl udelený, dostane v danom štáte povolenie na trvalý pobyt, s perspektívou získania občianstva. V prípade Slovenskej republiky môže cudzinec získať jej po ôsmich rokoch nepretržitého trvalého pobytu na území SR, po splnení ďalších podmienok stanovených v zákone.⁹⁶ Azylová procedúra je individuálna, často je zdĺhavá a komplikovaná.

Do posudzovania žiadosti o azyl sú zapojené migračné úrady, policajné zložky, tlmočníci a prekladatelia, lekári, sociálni pracovníci, ale aj tajné služby. Podľa našej azylovej legislatívy by príslušný štátny orgán (Ministerstvo vnútra, respektíve Migračný úrad) mal v konaní o azyle rozhodnúť do 6 mesiacov. Táto lehota môže byť predĺžená, najviac však o 9 mesiacov. Ak úrad žiadosť na prvom stupni odmietne, v demokratických krajinách sa žiadateľ môže odvolať na súd.⁹⁷

Po definitívnom zamietnutí žiadosti o azyl môže byť žiadateľovi poskytnutá dočasná ochrana na určitú ohraničenú dobu v podobe prechodného pobytu. Na Slovensku je to jeden rok, ktorý sa v odôvodnených prípadoch môže predĺžiť o ďalší rok. Žiadateľ získa udelením doplnkovej ochrany tzv. cudzinecký pas. V prípade neudelenia dočasnej ochrany je dotknutá osoba povinná do stanoveného času dobrovoľne opustiť krajinu. Ak to neurobí, je úradmi štátu deportovaná. Aj deportácia sa však musí riadiť určitými pravidlami. Deje sa na základe bilaterálnych zmlúv o readmisii, teda o navrátení osôb s neoprávneným pobytom do krajiny ich pôvodu, alebo do inej bezpečnej krajiny, odkiaľ dané osoby prišli.

⁹⁶ V prípade azylových a utečencov a ich rodinných príslušníkov môže byť úprava čiastočne odlišná v závislosti od konkrétnych okolností. Podrobnosti uvádza zákon č. 43/2003 o štátnom občianstve Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov a zákon č. 480/2002 o azyle v znení neskorších predpisov.

⁹⁷ Na Slovensku sa právnou pomocou pre migrantov a utečencov zaoberá napríklad mimovládna organizácia Liga za ľudské práva. Detailný popis azylovej procedúry v SR si môžete pozrieť na ich stránke: www.hrl.sk.

Ak je azyl udelený, nasleduje proces integrácie prijatého cudzinca do spoločnosti prijímajúcej krajiny. Integrácia zahŕňa zabezpečenia primeraného bývania, začlenenie do pracovného procesu, zaškolenie detí, osvojenie si jazyka/jazykov danej krajiny, stotožnenie sa s jeho právnym poriadkom ap.

Len zlomok ľudí na úteku požiada v inom štáte o azyl. Väčšina ľudí na úteku či nútene vysídlených osôb zotrúva vo svojej krajine pôvodu, ukrýva sa na inom, relatívne bezpečnejšom mieste. Tieto osoby označujeme ako vnútorne vysídlené osoby (*internally displaced persons*).

Ďalšiu, veľkú časť ľudí na úteku tvoria tzv. *prima facie* utečenci, v slovenskej terminológii niekedy označovaní ako „odídenci“. To sú osoby, ktoré prekračujú hranicu najbližšieho susedného štátu vo veľkých skupinách v dôsledku akútnej hrozby, ktorej čelia. Väčšina týchto ľudí o poskytnutie azylu ani nemá záujem, čakajú, kedy sa môžu vrátiť do vlasti. Je im teda poskytnutá skupinová ochrana, väčšinou vo veľkých utečeneckých táboroch, spoločne spravovaných prijímajúcim štátom a misiou Úradu Vysokého komisára OSN pre utečencov.

Samozrejme, aj osoby, ktorým bola udelená (dočasná) skupinová ochrana, môžu požiadať o azyl. V Turecku pobývalo koncom roku 2017 približne 3,8 milióna *de facto* utečencov, z nich 310 tisíc požiadalo o udelenie azylu v Turecku. Ostatní čakali na možnosť návratu domov, alebo plánovali pokračovať v ceste do Európy alebo do Ameriky.

Dohovor o ľudských právach a základných slobodách Rady Európy právo na udelenie azylu explicitne nezakotvuje. Neudelenie azylu teda priamo nemožno namietať na Európskom súde pre ľudské práva v Štrasburgu. Avšak aj utečenci a žiadatelia o azyl majú právo sa obrátiť na štrasburský súd, ak sú im odopierané iné práva v dohovore zakotvené, napríklad ak sú vystavení mučeniu, či krutému a neľudskému zaobchádzaniu, ak je im bezdôvodne obmedzovaná sloboda pohybu, ak im nie je umožnené právo na obhajobu, ak im je odmietaná strava, alebo ak im nie je poskytnutý primeraný dočasný prístrešok.

Právo na azyl, tak ako všetky ostatné ľudské práva, sú práva individuálne, prináležiace konkrétnemu jednotlivcovi, konkrétnej ľudskej bytosti. Na jednej strane je to záväzok pre štát, aby každú žiadosť zodpovedne prešetril a o žiadosti spravodlivo a objektívne rozhodol. Na druhej strane zodpovedne vykonaná individuálna azylová procedúra dáva osobe, ktorá ochranu skutočne potrebuje, reálnu záruku, že sa patričnej ochrany aj domôže.

Pokiaľ štát uzná, že žiadateľ o azyl skutočne napĺňa kritériá štatútu utečenca podľa Ženevského dohovoru, tak by mu ochranu – vrátane všetkých práv, ktoré Ženevský dohovor a iné ľudskoprávne normy garantujú – mal udeliť. Azylant, ktorému je udelený štatút utečenca, má právo na pobyt v danej krajine, na zapojenie sa do trhu práce, na prístup ku vzdelávaniu, na základné sociálne a zdravotné zabezpečenie. Po určitom počte rokov môže požiadať aj o občianstvo daného štátu.

Pokiaľ migrujúca osoba nezodpovedá kritériám stanoveným v Ženevskom dohovore (teda nie je osobou utekajúcou pred prenasledovaním a nevzťahuje sa na ňu zásada *non-refoulement*)

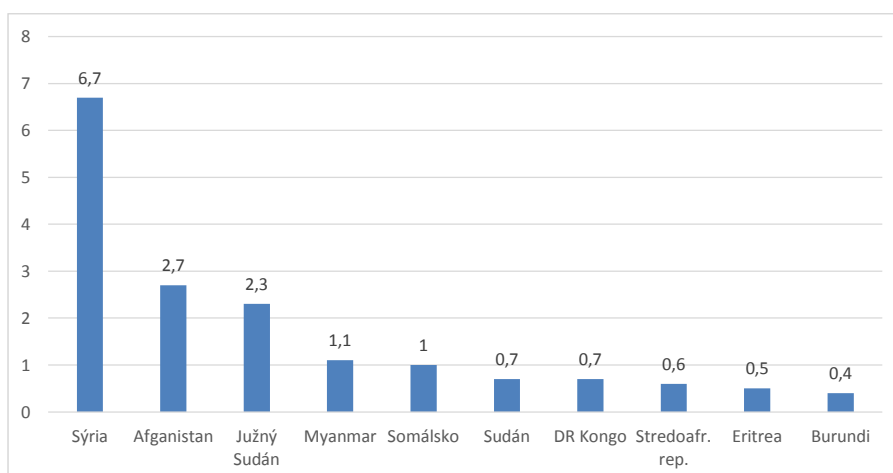
a nespĺňa žiadne iné podmienky legálnej migrácie, tak ju štát môže vyhostiť a vrátiť na územie štátu, odkiaľ prišla, alebo na územie jej domovského štátu.

Tabuľka 7. Počet osôb na úteku vo svete, 2018. Krajiny s najväčším počtom utečencov. Zdroj: UNHCR.

Kategórie osôb na úteku	Svet	Top krajiny	Slovensko
Celkový počet osôb na úteku (uvedené top domovské krajiny)	74,8 mil.	Kolumbia – 9 mil. Sýria – 6,6 mil. DR Kongo – 5,06 mil.	2489 osôb (= cca 0,002 mil.)
Vnútorne vysídlené osoby	41,4 mil.	Kolumbia – 7,8 mil. Sýria – 6,18 mil. DR Kongo – 4,5 mil.	0
Utečenci (uvedené top prijímajúce krajiny)	20,36 mil.	Turecko – 3,68 mil. Pakistan – 1,4 mil. Uganda – 1,16 mil. Sudán – 1,08 mil. Nemecko – 1,06 mil.	949 (= cca 0,001 mil.)
Azylanti	3,5 mil.	USA – 0,72 mil. Nemecko – 0,37 mil. Turecko – 0,31 mil.	17
Bez štátnej príslušnosti	2,82 mil.	Pobrežie slonoviny – 0,69 mil. Mjanmarsko – 0,5 mil. Thajsko – 0,48 mil.	1523
Navrátilci	2,9 mil.	Irak – 0,95 mil.	0
Iné osoby v núdzi	3,78 mil.	Kolumbia – 1,17 mil.	0

Ak sa na čísla pozrieme z pohľadu domovskej krajiny utečencov a odhliadneme od vnútorne vysídlených osôb, ponúkajú sa nám nasledujúce údaje.

Graf 4. Krajiny, z ktorých pochádza najväčší počet utečencov, koniec roka 2018. Zdroj: UNHCR.

Z uvedených 10 krajín pochádza na konci druhej dekády 21. storočia až 82% všetkých osôb registrovaných UNHCR ako utečenci alebo nachádzajúci sa v situácii podobnej situácii utečenca (*refugee-like situation*). Najviac utečencov pochádza zo Sýrie. Sýrski utečenci sa nachádzajú najmä v susedných štátoch: v Libanone (944 tisíc), v Jordánsku (676 tisíc), Iraku (253 tisíc) a Egypte (123 tisíc). Mimo susedných štátov sa sýrski utečenci nachádzajú aj v Nemecku (532 tisíc), vo Švédsku (109 tisíc), v Rakúsku (49 tisíc), Holandsku (32 tisíc), Grécku (24 tisíc), ale aj v Sudáne (94 tisíc). Afganskí utečenci sa nachádzajú tiež predovšetkým v susedných štátoch – Pakistane (1,4 milióna) a Iráne (951 tisíc). V Európe najviac afganských utečencov prichýlilo Nemecko – 126 tisíc.

6.1.3. Nelegálna a „neregulárna“ migrácia

V súvislosti s tzv. migračnou krízou v roku 2015 sa vo verejnom a politickom diskurze na Slovensku a v krajinách Visegrádskej štvorky zvýšila frekvencia používania pojmu „nelegálni migranti“, „nelegálna migrácia“. Niektorí politici označujú všetky osoby, ktoré nie je možné právne kvalifikovať za utečencov v zmysle Ženevského dohovoru z roku 1951, alebo ktoré sa pohybujú po svete bez oficiálnych dokumentov (bez pracovného povolenia, povolenia na pobyt, víza, dokladu o prijatí na školu v zahraničí ap.) za nelegálnych migrantov. Takáto kategorizácia však nie je úplne presná a korektná.

Nelegálna migrácia *strictu sensu* je len taká migrácia, ktorá je definovaná v dvoch dodatkových protokoloch *Dohovoru OSN proti nadnárodnému organizovanému zločinu* z roku 2000, ktorý Slovenská republika ratifikovala v roku 2003. Prvým z týchto protokolov je *Protokol o prevencii, potláčaní a trestaní obchodovania s ľuďmi, osobitne so ženami a deťmi*. K nemu SR pristúpila v roku 2001. Obchodovanie s ľuďmi je v zmienom protokole jasne definované.⁹⁸ „Obchodovanie s ľuďmi je verbovanie, preprava, odovzdanie, prechovávanie alebo prevzatie ľudí pod hrozbou alebo použitím násilia alebo iných foriem donucovania, únosu, podvodu, ľsti, zneužitia právomoci alebo zraniteľného postavenia, alebo prijatia, alebo poskytnutia platieb alebo prospechu na dosiahnutie súhlasu osoby majúcej kontrolu nad inou osobou s cieľom vykorisťovania. Vykorisťovanie zahŕňa minimálne vykorisťovanie prostitúcie iných alebo iné formy sexuálneho vykorisťovania, nútenú prácu alebo služby, otroctvo alebo praktiky podobné otroctvu, nevoľníctvo alebo odoberanie orgánov.“

Zároveň platí, že súhlas obeť obchodovania s cieľom jej vykorisťovania je irelevantný, ak bol použitý ktorýkoľvek zo spôsobov nátlaku a donútenia. Verbovanie, preprava, odovzdanie, prechovávanie alebo prijímanie detí s cieľom ich vykorisťovania je považované za „obchodovanie s ľuďmi“ dokonca aj v prípade, keď nie sú použité donucovacie spôsoby uvedené vyššie.

Podľa článku 6 protokolu štáty musia poskytnúť obetiam obchodovania s ľuďmi možnosť fyzického, psychického a sociálneho zotavenia vo forme primeraného ubytovania, poradenstva a informácií, predovšetkým o ich zákonných právach v jazyku, ktorému obeť obchodovania s ľuďmi rozumie, lekárskej, psychickej a materiálnej pomoci a možnosti zamestnania, vzdelania

⁹⁸ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 34/2005 Z.z. Protokol o prevencii, potláčaní a trestaní obchodovania s ľuďmi, osobitne so ženami a deťmi, dopĺňujúci Dohovor Organizácie Spojených národov proti nadnárodnému organizovanému zločinu. Článok 3.

a odborného výcviku. V opodstatnených prípadoch štáty umožnia obetiam obchodovania s ľuďmi zotrvať na svojom území dočasne alebo trvalo.⁹⁹

Vidíme teda, že medzinárodné právo definuje obchodovanie s ľuďmi ako nelegálnu migráciu. Táto migrácia je však nelegálna len vo vzťahu k jej iniciátorom – organizovaným zločineckým skupinám. Obete obchodovania s ľuďmi – napriek tomu, že nie sú *regulárni* migranti – neoznačujeme za *nelegálnych* migrantov. Tieto osoby migrujú proti svojej vôli, nedobrovoľne, z donútenia a v dôsledku použitia násilia. Sú to v podstate novodobí otroci.

Ďalším protokolom Dohovoru proti organizovanému zločinu, ktorý definuje nelegálnu migráciu, je *Protokol proti pašovaniu migrantov po súši, po mori a letecky*. Slovenská republika tento protokol ratifikovala v roku 2004. Podľa tejto medzinárodnej zmluvy je „pašovanie migrantov sprostredkovanie nelegálneho vstupu osoby do štátu, zmluvnej strany, ktorého táto osoba nie je štátnym príslušníkom alebo v ňom nemá trvalý pobyt, s cieľom získať priamo alebo nepriamo finančnú alebo inú materiálnu výhodu“ a „nelegálny vstup je prekročenie hraníc bez splnenia nevyhnutných požiadaviek na legálny vstup do prijímajúceho štátu“, teda s falošným cestovným dokladom alebo bez cestovného dokladu.¹⁰⁰

Pašovanie migrantov je teda forma medzinárodného organizovaného zločinu a je to svojím charakterom nelegálna migrácia. Protokol však ani v tomto prípade neoznačuje samotné pašované osoby za také, ktoré sa dopustili trestného činu. V článku 5 deklaruje, že „migranti nepodliehajú trestnému stíhaniu“ pre skutočnosti, že boli predmetom trestných činov zo strany organizátorov pašovania.

Protokol sa podrobne venuje aj opatreniam proti pašovaniu migrantov po mori. Tu je však potrebné citlivo rozlišovať medzi skutočným pašovaním a záchranou topiacich sa na mori. Ak sa nejaká loď pod akoukoľvek vlajkou, s cieľom získať priamo alebo nepriamo finančnú alebo inú materiálnu výhodu, snaží ilegálne dopraviť skupinu osôb do inej krajiny bez vedomia a súhlasu danej krajiny, koná trestný čin pašovania ľudí.

Ak však zachraňuje topiacich sa ľudí v mori – bez ohľadu na to, či sú to migranti, dovolenkári alebo športovci – koná si svoju povinnosť podľa medzinárodného práva. Článok 98 *Dohovoru o morskom práve* stanovuje medzi iným, že „každý štát je povinný požadovať od kapitána lode plávajúcej pod jeho vlajkou, pokiaľ tak môže urobiť bez vážneho ohrozenia lode, jej posádky alebo cestujúcich, aby poskytol pomoc ktorejkoľvek osobe nájdenej na mori, ktorá je v nebezpečenstve života“.

Od nelegálnej migrácie definovanej v uvedených dvoch právnych normách OSN musíme odlíšiť tzv. neregulárnu alebo nezadokumentovanú migráciu. Aj utečenec je v istej fáze úteku neregulárny migrant. Regulárnym migrantom sa v skutočnosti stáva až keď požiada v inej krajine o azyl. Podľa azylového zákona platného v SR je to na najbližšom policajnom útvare po prekročení hranice. V čase od prekročenia hranice po prvý kontakt s policajným orgánom sa

⁹⁹ Obdobný dohovor – Dohovor o boji proti obchodovaniu s ľuďmi bol prijatý aj Radou Európy roku 2005. Slovenská republika dohovor ratifikovala v roku 2008. Pozri Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 487/2008 Z.z.

¹⁰⁰ OZNÁMENIE Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 33/2005 Z.z. Článok 3.

osoba na úteku z formálneho hľadiska samozrejme zdržiava v krajine pobytu „nelegálne“, takýto dočasný nelegálny pobyt však podľa medzinárodného práva nesmie podliehať trestnému postihu.

Podľa čl. 31 Ženevského Dohovoru o právnom postavení utečencov sa totiž zmluvné štáty zaväzujú, že „nebudú trestne stíhať pre nezákonný vstup alebo pre prítomnosť utečencov, ktorí prichádzajú priamo z územia, kde ich život alebo ich sloboda boli ohrozené podľa článku 1, vstúpia na ich územie alebo sa na ňom nachádzajú bez povolenia, za predpokladu, že sa sami bezodkladne prihlásia a preukážu dostatočný dôvod na svoj nezákonný vstup alebo prítomnosť.“ Prax niektorých štátov v našom susedstve, ktoré bránia utečencom požiadať o azyl, alebo ich dokonca trestajú za „ilegálne prekročenie hranice“, nie je v súlade s literou a duchom medzinárodného práva.

6.2. Migračná kríza v roku 2015 a jej riešenia

Ak je žiadateľov o azyl veľké množstvo a ich žiadosti je potrebné spracovať v krátkom čase, nastáva problém. Azylová procedúra totiž nie je jednoduchá. Podľa nášho azylového zákona¹⁰¹ musí žiadosť o azyl žiadateľ preložiť na niektorom policajnom útvere. Potom žiadosť posudzujú zamestnanci a zamestnankyne migračného úradu. K posúdeniu žiadosti je potrebná spolupráca s tlmočníkmi, psychológmi, právnikmi, expertmi na medzinárodné vzťahy, často aj s tajnou službou. Počas azylovej procedúry je potrebné zabezpečiť žiadateľom dočasné ubytovanie, stravovanie, zdravotnú starostlivosť, starostlivosť o deti. Celý tento proces môže trvať aj v prípade jednej osoby niekoľko týždňov, ba až mesiacov.

Na Slovensku sa ročne podáva len niekoľko desiatok až stoviek žiadostí o azyl. Napríklad za rok 2015 evidoval Migračný úrad Ministerstva vnútra SR 330 žiadostí o azyl a štatút utečenca bol udelený len štyrom osobám.¹⁰² V celej EÚ bolo v roku 2015 ale podaných vyše 1,3 milióna žiadostí o azyl.¹⁰³ Predstavme si, že ľudí prichádzajúcich na hranice nášho štátu je toľko, že úrady nestíhajú ani len prijímať žiadosti o azyl, len s vypätím najväčších síl aspoň každú osobu registrovať a evidovať. Navyše, platí právny predpis Európskej únie (tzv. Dublinské nariadenie), podľa ktorého žiadosť o azyl musí prijať a spracovať ten štát Európskej únie, na územie ktorej migrujúca osoba prvýkrát vstúpila.

Presne toto sa stalo na jar a v lete roku 2015, keď sa v priebehu niekoľkých týždňov a mesiacov v Grécku nahromadilo niekoľko stotisíc osôb, prichádzajúcich cez Turecko zo Sýrie, Iraku, či Afganistanu a iných oblastí zmietaných vojnou, konfliktami a násilím. Grécke úrady nápor nemohli zvládnuť, a preto väčšinu z prichádzajúcich ľudí po prvej registrácii pustili ďalej na sever. Prúdy migrujúcich osôb prešli cez Macedónsko a Srbsko do Maďarska. Maďarská vláda odmietala týchto ľudí púšťať do azylovej procedúry, tvrdiac, že pokiaľ sú naozaj utečenci, tak sa podľa dublinských pravidiel mala azylová procedúra vykonať v Grécku a na územie iných štátov EÚ sa tieto osoby vôbec nemali dostať. A pokiaľ utečenci nie sú, tak sú nelegálni

¹⁰¹ Zákon 480/2002 Z.z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹⁰² Ministerstvo vnútra SR. Azyl a migrácia. Štatistiky. Pozri: <https://www.minv.sk/?statistiky-20>. Navštívené 29. 6. 2019.

¹⁰³ Zdroj: EUROSTAT.

migranti, ktorí ohrozujú bezpečnosť krajiny a sú potenciálni zneužívatelia jej sociálneho systému.

Situáciu – aspoň dočasne – vyriešila nemecká vláda na podnet kancelárky Angely Merkel, ktorá umožnila prechod všetkých migrantov – utečencov uviaznutých v krajinách medzi Gréckom a Rakúskom, do Nemecka. Maďarsko napokon postavilo na svojich južných hraniciach plot a žiadnych utečencov ani iných „neregulárnych“ migrantov na svoje územie nevpúšťa.

6.2.1. Otázka tzv. povinných migračných kvót

Rada Európskej únie 22. septembra 2015 v reakcii na migračnú krízu na Balkáne a v Stredozemnom mori schválila Nariadenie č. 2015/1601 o zavedení dočasných opatrení v oblasti medzinárodnej ochrany v prospech Talianska a Grécka.¹⁰⁴ V zmysle tohto právneho predpisu sa malo s okamžitou platnosťou prerozdeliť medzi ostatné členské štáty EÚ spolu 66 tisíc osôb, ktoré prišli na území Talianska a Grécka v júli a auguste 2015. Po septembri 2016 sa malo prerozdeliť ďalších 120 tisíc osôb na dobrovoľnej báze. Rozhodnutie prijala rada kvalifikovanou väčšinou. Štáty Visegrádskej štvorky (V4 – Česko, Maďarsko, Poľsko a Slovensko) s takýmto riešením nesúhlasili. Česko, Slovensko a Maďarsko, spolu s Rumunskom nakoniec hlasovali proti uzneseniu.

Nariadenie Rady EÚ č. 2015/1601 bolo vládami, mnohými politikmi i médiami štátov V4 smerom k verejnosti interpretované ako rozhodnutie o „povinných migračných kvótach“ vnútených štátom proti ich vôli. Takáto interpretácia je však v mnohých ohľadoch zavádzajúca. Uvedené nariadenie je v súlade so Zmluvou o fungovaní EÚ, podľa ktorej „ak sa jeden alebo viac členských štátov ocitne v núdzovej situácii v dôsledku náhleho prílevu štátnych príslušníkov tretích krajín, môže Rada na návrh Komisie prijať dočasné opatrenia v prospech dotknutého, resp. dotknutých členských štátov.“¹⁰⁵ Bolo jednoznačné, že Grécko a Taliansko sa ocitlo v núdzovej situácii. V danom prípade išlo predovšetkým o prejavenie solidarity s inými členskými štátmi EÚ, s ktorými vytvárame jedno spoločenstvo, až v druhom rade išlo o prejavenie solidarity s utečencami.

V rozhodnutí Rady EÚ sa nehovorí o „migračných kvótach“. Prerozdeľovať sa nemali akíkoľvek „migranti“, ale osoby, ktoré boli po prvotnej registrácii kvalifikované ako „žiadatelia o medzinárodnú ochranu“, definovanú v Ženevskom dohovore a príslušných smerniciach EÚ.¹⁰⁶ Prerozdeľovať sa mali teda len žiadatelia o azyl a doplnkovú ochranu, prichádzajúci z krajín, ktoré sú Európskou úniou považované za rizikové. Samotné rozhodnutie o udelení azylu, čiže štatútu utečenca alebo rozhodnutie o udelení doplnkovej ochrany ostáva naďalej v kompetencii jednotlivých členských štátov.

¹⁰⁴ ROZHODNUTIE RADY (EÚ) 2015/1601 z 22. septembra 2015 o zavedení dočasných opatrení v oblasti medzinárodnej ochrany v prospech Talianska a Grécka. Úradný vestník Európskej únie L 248/80. 24.9.2015.

¹⁰⁵ Článok 78, ods. 3. Zmluvy o fungovaní Európskej únie.

¹⁰⁶ SMERNICA EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY 2011/95/EÚ z 13. decembra 2011 o normách pre oprávnenie štátnych príslušníkov tretej krajiny alebo osôb bez štátneho občianstva mať postavenie medzinárodnej ochrany, o jednotnom postavení utečencov alebo osôb oprávnených na doplnkovú ochranu a o obsahu poskytovanej ochrany.

Nariadenie o tzv. povinných kvótach Slovenská republika vzápätí napadla na Súdnom dvore EÚ. K žalobe sa pridalo aj Maďarsko. Súd však túto žalobu v decembri 2017 zamietol ako neopodstatnenú. Slovenská republika napriek nesúhlasu s kvótami napokon 16 osôb – slobodné matky s deťmi – prijala v rámci „dobrovoľného záväzku“, rovnako, dočasne prichýlila na obdobie vykonania azylovej procedúry 429 osôb žiadajúcich o azyl v Rakúsku na základe bilaterálnej dohody s Rakúskou republikou.

Česko, Maďarsko a Poľsko však odmietli na základe uvedeného nariadenia prijať akýchkoľvek utečencov. Európska komisia preto tieto tri vyšehradské krajiny v roku 2017 zažalovala pre neplnenie si záväzkov vyplývajúcich z platného práva EÚ. Generálna advokátka súdneho dvora EÚ Eleanor Sharpston vo svojom právnom názore zverejnenom 31. októbra 2019, podporila argumentáciu Komisie. Podotkla, že prijatie utečencov by týmto štátom nebránilo „plniť si svoje povinnosti s ohľadom na udržiavanie verejného poriadku a zabezpečovanie vnútornej bezpečnosti, teda v oblastiach patriacich do ich výlučnej právomoci“, pretože štáty majú po celý čas možnosť odmietnuť konkrétneho žiadateľa, ak v rámci procedúry usúdia, že môže byť hrozbou pre ich vnútornú bezpečnosť. Konečné rozhodnutie udeliť alebo neudeliť azyl alebo iný typ medzinárodnej ochrany totiž ostáva v ich výlučnej právomoci. Podľa generálnej advokátky „oprávnený záujem členských štátov na zachovávaní sociálnej a kultúrnej súdržnosti možno účinne zabezpečiť inými menej obmedzujúcimi prostriedkami, než je jednostranné a úplné odmietnutie plniť si svoje povinnosti podľa práva Únie“.

Readmisná dohoda s Tureckom a posilnenie Frontexu

Dočasné riešenie utečeneckej krízy priniesla dohoda medzi Európskou radou a Tureckom o zabránení tokov neregulárnej migrácie cez Turecko do Európy, podpísaná v marci 2016. V zmysle tejto dohody sa všetci neregulárni migranti, rovnako ako neúspešní žiadatelia o azyl a medzinárodnú ochranu, prichádzajúci do Grécka cez Turecko, mali vrátiť do Turecka. Turecko malo tiež výrazne posilniť ochranu svojich hraníc a pobrežia a zabrániť prechodu neregulárnych migrantov do Európy.

Európska únia sa na výmenu zaviazala, že postupne uvoľní voči tureckým občanom vízový režim, obnoví s Tureckom rokovania o jeho pristúpení k EÚ, poskytne Turecku finančnú pomoc vo výške 6 miliárd eur v dvoch etapách a za každého navrátilca do Turecka prijme jedného sýrskeho žiadateľa o azyl. Aj vďaka tejto dohode sa počet migrantov prichádzajúcich cez Turecko výrazne znížil – z maxima 150 tisíc osôb v júli 2015 na priemerne 3000 mesačne v rokoch 2018 a 2019.

Turecko v lete 2019 platnosť dohody pozastavilo. Formálnym dôvodom boli sankcie uvalené EÚ na Turecko preto, že porušilo suverenitu pobrežných vôd Cypru, keď tam začalo ťažiť zemný plyn z mora. (Turecko tvrdí, že Severocyperská turecká republika je legitímny subjekt a ťažba v jej vodách na základe dohody s ňou je legálna.)

Hlavným dôvodom však bolo to, že Európska únia nezaviedla s Tureckom bezvízový režim a neobnovila prístupové rokovania. Medzitým, pomerne krátko po uzavretí dohody s EÚ, v júli 2016, sa totiž v Turecku udial pokus o prevrat vedený jednou z frakcií tureckej armády, ktorá sa označila ako Turecká mierová rada. Prezident Erdogan za pôvodcu prevratu označil

disidenta a svojho dlhoročného oponenta Fetullaha Gülena, žijúceho v USA. Pokus o prevrat bol potlačený. Nasledovali rozsiahle čistky, v dôsledku ktorých bolo uväznených približne 50 tisíc ľudí a 160 tisíc ľudí bolo prepustených zo zamestnania alebo postavených mimo službu.

Po suspendovaní dohody s Tureckom sa prechodne opäť zvýšili počty osôb prichádzajúcich do Európy z konfliktných zón juhovýchodnou cestou. Počet utečencov sa môže zvýšiť aj v dôsledku pokračujúcej napätej situácii na Blízkom Východe. Spojené štáty americké na jeseň 2019 stiahli svoje vojská zo Sýrie, následne Turecko obsadilo severovýchodnú časť Sýrie obývanú Kurdmi so zdôvodnením potreby chrániť Turecko pred hrozbou kurdskeho terorizmu. Zároveň v roku 2019 opätovne vzplanul konflikt v severozápadnej provincii Idlib a Turecko začiatkom roka 2020 začalo dokonca nabádať utečencov, aby sa pokúšali dostať do Európy. Na hraniciach Turecka s Bulharskom a Gréckom sa začali odohrávať znepokojujúce scény, keď sa stovky utekajúcich ľudí ocitali v hraničnom pásme, odkiaľ ich ozbrojené zložky nechceli vpustiť ani do jedného štátu.¹⁰⁷

Európska únia posilnila svoju agentúru na ochranu vonkajších hraníc – Frontex. Pôvodná Európska agentúra pre riadenie operačnej spolupráce na vonkajších hraniciach členských štátov, založená v roku 2004, bola v roku 2016 nahradená Európskou agentúrou pre pohraničnú a pobrežnú stráž. Akronym Frontex ostal zachovaný. Úloha Frontexu sa rozšírila z kontroly migrácie na riadenie (manažment) ochrany hraníc a agentúra prevzala aj väčšiu zodpovednosť za boj proti cezhraničnej trestnej činnosti. Plán je posilniť stavy agentúry v dohľadnej dobe zo súčasných cca 1500 osôb na približne 10 tisíc.

Ukázalo sa, že existujúce medzinárodné dohovory regulujúce postavenie a posudzovanie utečencov sú správne a potrebné normy prijaté v reakcii na zlé časy, ale relatívne dobre fungujú len v dobrých časoch. Nie sú úplne vyhovujúce na riešenie veľkých migračných a utečeneckých tokov v krátkom časovom období. Na riešenie takýchto veľkých migračných kríz je nevyhnutné nachádzať medzinárodné riešenia, posilniť medzinárodnú spoluprácu.

Niektoré štáty EÚ sa bránia vybudovaniu jednotnej azylovej a migračnej politiky a posilneniu nadnárodných mechanizmov a inštitúcií manažmentu migrácie, napríklad Frontexu. Považujú tieto kroky za zásah do svojej suverenity. Avšak pri očakávaní ďalších masových migračných pohybov – napríklad aj v súvislosti s klimatickou krízou – sa potreba jednotnej azylovej a migračnej politiky Európskej únie ukazuje ako ešte nástojčivejšia ako kedykoľvek predtým.

¹⁰⁷ Veľkým rizikom pre utečenecké tábory na celom Blízkom Východe je v roku 2020 pandémia koronavírusu.

6.3. Migrácia v dejinnom priereze

Migrácia sprevádza dejiny ľudstva od nepamäti. Pôvodné sídla dnešného človeka *homo sapiens* (človek rozumný) sa nachádzali vo východnej Afrike. Objavenie sa tohto druhu na tomto území je na základe archeologických nálezov zdokumentované približne okolo roku 200 tisíc pred n.l. Z východnej Afriky sa *homo sapiens* pomalou a postupnou migráciou začal pred cca 60-70 tisícimi rokmi rozširovať a usídľovať na ostatných kontinentoch. Rozširovanie druhu *homo sapiens* do oblastí dnešnej Európy začalo okolo roku 40 000 pred n.l., kde postupne nahradil neandertálskeho človeka (*homo neanderthalensis*).

Rozširovanie druhu *homo sapiens* po celej zemeguli, trvajúce niekoľko desiatok tisíc rokov, znázorňuje mapka na obrázku 11. Ani tieto pohyby však nemožno označiť za „prapôvodnú“ ľudskú migráciu. *Homo sapiens* je len jedným z druhov rodu človek (*homo*). Aj prvé druhy rodu človek sa pôvodne vyvinuli v Afrike približne pred dvoma miliónmi rokov a odtiaľ sa postupne rozširovali na ostatné kontinenty, teda do Eurázie a Austrálie. Amerika je výnimka – tam sa človek dostal až v podobe druhu *homo sapiens* okolo roku 15 tisíc pred n.l. Európu teda pred príchodom *homo sapiens* obýval *homo neanderthalensis*, v Ázii žil *homo erectus* a jeho rôzne poddruhy.¹⁰⁸ Dnes žije na svete len jeden druh rodu človek, a to *homo sapiens*. Ľudia všetkých farieb pleti a všetkých etník patria do tohto druhu.

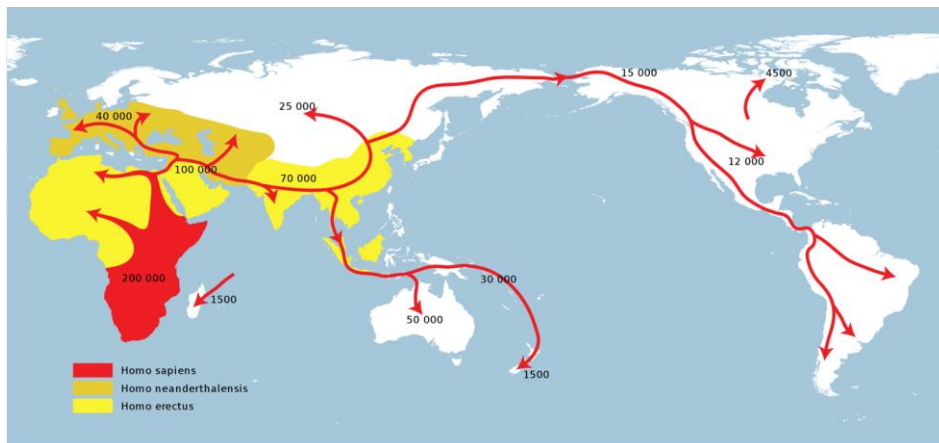
V období antiky (staroveku) a stredoveku možno medzi najväčšie migračné pohyby v priestore európskeho kontinentu a v jeho blízkosti zaradiť:

- zakladanie gréckych kolónií na pobreží Stredozemného a Čierneho mora – 8. až 6. storočie pred našim letopočtom,
- zakladanie rímskych kolónií a postupné ovládnutie celého priestoru Stredozemného mora, vrátane Palestíny a neskôr aj strednej a západnej Európy Rímskou ríšou,
- exodus židovského obyvateľstva z Palestíny po opakovaných porážkach v bojoch s rímskou mocou do celého priestoru Stredozemného mora a Stredného východu, vytvorenie židovskej diaspóry – začínajúc 1. storočím nášho letopočtu,
- rozširovanie keltských kmeňov z podalpskej oblasti do celej západnej a strednej Európy – 6. až 3. storočie pred n.l.,
- tzv. „sťahovanie národov“ – presun rôznych germánskych, slovanských, avarských, turkických, hunských a neskôr ugrofínskych kmeňov z pôvodných sídelných oblastí v severnej a východnej Európe do strednej, južnej a západnej Európy – 4. až 9. storočie;
- rozmach Arabskej ríše a postupné osídlenie a ovládnutie celého východného a južného pobrežia Stredozemného mora, vrátane Iberského (Pyrenejského) polostrova, Arabmi – 7. až 8. storočie,
- cesty Vikingov („Varjagov“) do východnej Európy a smerom na Západ a do Ameriky,
- „križiacke výpravy“ európskych kresťanských mocností do „Svätej zeme“,
- presuny mongolských kmeňov („Tatárov“) do východnej Európy a ich nájazdy do priestoru strednej a južnej Európy, migrácia etník, ktoré pred nimi utekali smerom na západ (napríklad Kumáni, ktorí sa usadili v Uhorsku) – 13. storočie,

¹⁰⁸ V ostatných desaťročiach boli objavené ďalšie druhy, napríklad *homo denisova* (podľa jaskyne Denisova v Altajskom pohorí) alebo *homo florensis* (podľa ostrova v Indonézii).

- rozmach Osmanskej (Tureckej) ríše a jej prienik na Balkán, do strednej Európy a do celého priestoru Čierneho mora, migrácia etník žijúcich na Balkáne smerom na sever a severozápad – 14. a 15. storočie.

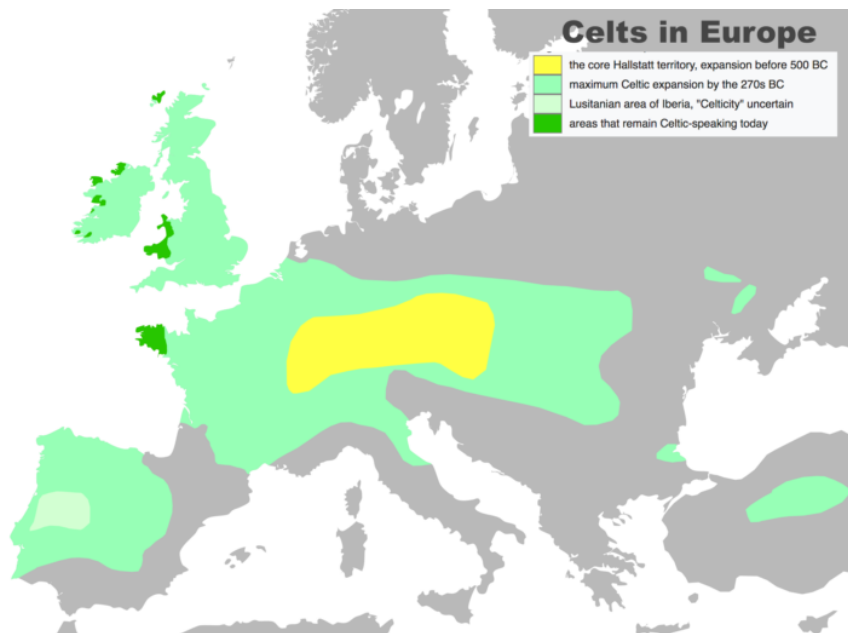
Obrázok 11. Pôvodná migrácia druhu *Homo sapiens* z oblastí východnej Afriky na ostatné kontinenty, cca 200 000 – 12 000 pred n.l. Zdroj: Zdroj: Wikimedia Commons, autor NordNordWest.

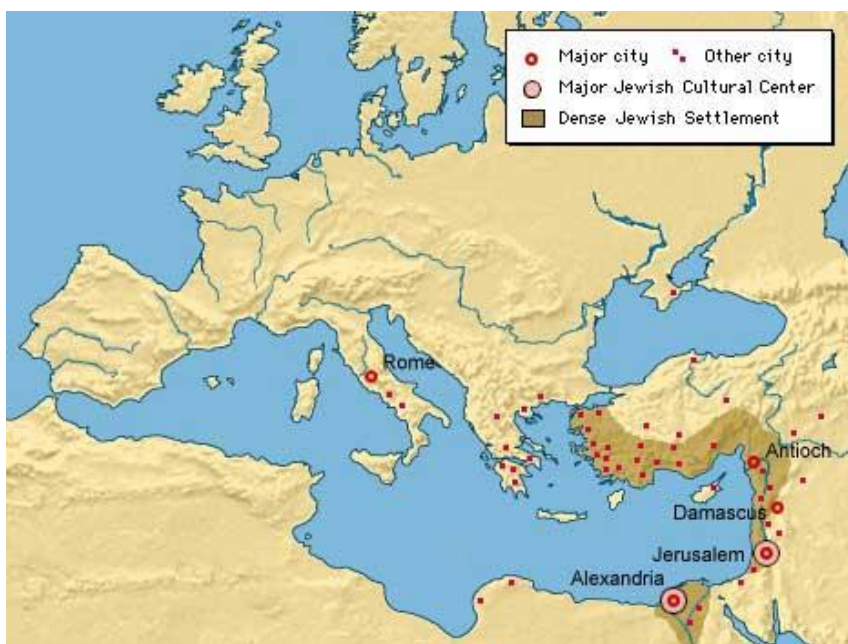
Obrázok 12. Migrácia starých Grékov z pôvodných sídelných území na Peloponézskom polostrove pozdĺž pobrežia Stredozemného a Čierneho mora (cca 750 – 500 pred n.l.). Zdroj: Wikimedia Commons. Autor: Regaliorium, na základe mapy Times History Atlas of the World.

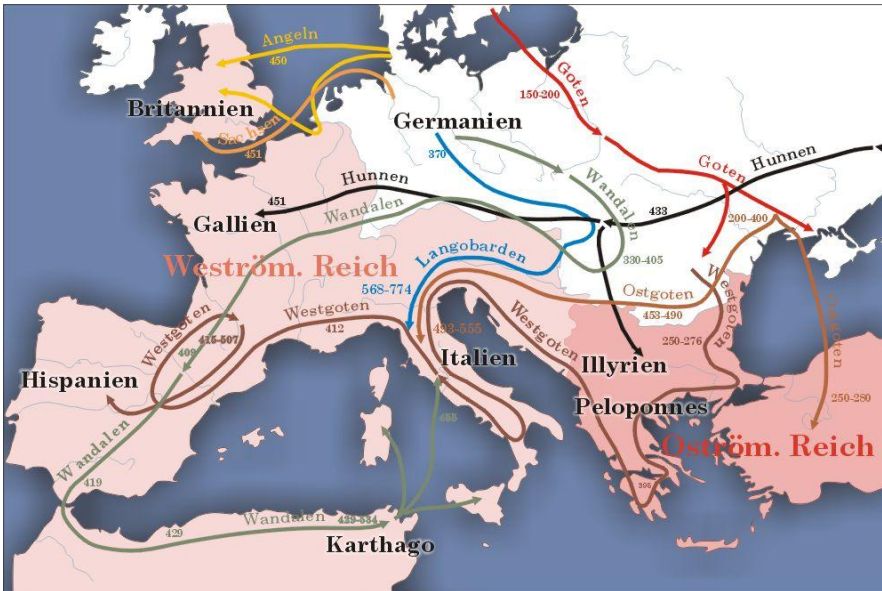
Obrázok 13. Migrácia Keltov z ich pôvodných sídelných území na severnej strane Álp do ostatných častí Európy, 6.-3. stor. pred n.l. Zdroj: <http://www.ruf.rice.edu/>

Obrázok 14. Židovská emigrácia z pôvodných území v Palestíne po porážke Rimanmi v 1. stor. n.l. Zdroj: Jewish Virtual Library. Zverejnil www.pinterest.com.

Obrázok 15. "Sťahovanie národov", 1. etapa, 3.-5. storočie n.l. Migrácia Hunov, Gótov a rôznych germánskych kmeňov, ich interakcie s Rímskou ríšou. Zdroj: Sansculotte, German Wikipedia.

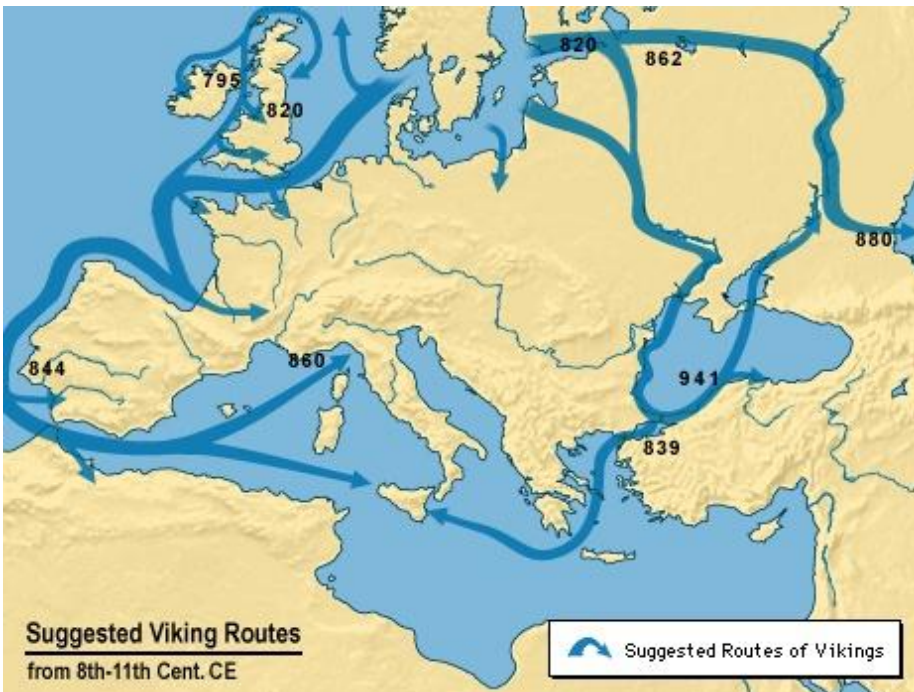
Obrázok 16. Migrácia slovanských kmeňov zo sídelných území medzi Dneprom, Dnestrom a Vislou na západ, na juh a na východ, 5.-9. stor. Zdroj: Fphilibert, Wikimedia commons, fr.wiki.

Obrázok 17. Expanzia Arabskej ríše, 7. - 8. stor. Zdroj: <https://webcourses.ucf.edu/courses/1274391/pages/the-islamic-invasion>.

Obrázok 18. Mapa pravdepodobných vikinských (normanských) výprav z južnej Škandinávie po celej Európe, 8. – 11. stor. Autorka: Suzanne Kemmer. Zdroj: A Corner of Tenth-Century – WordPress.com.

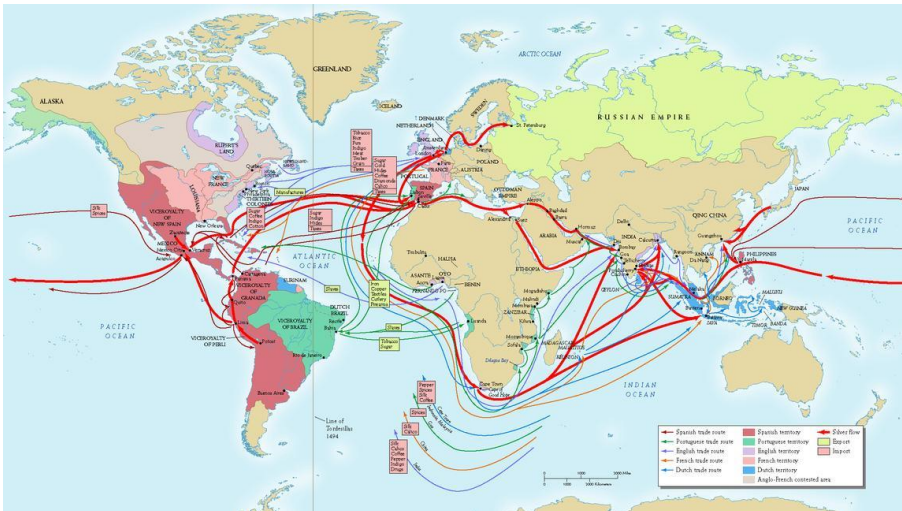

Medzi najväčšie migračné pohyby v Európe alebo iniciované, či riadené Európanmi v novoveku (teda od druhej polovice 15. storočia) možno zaradiť:

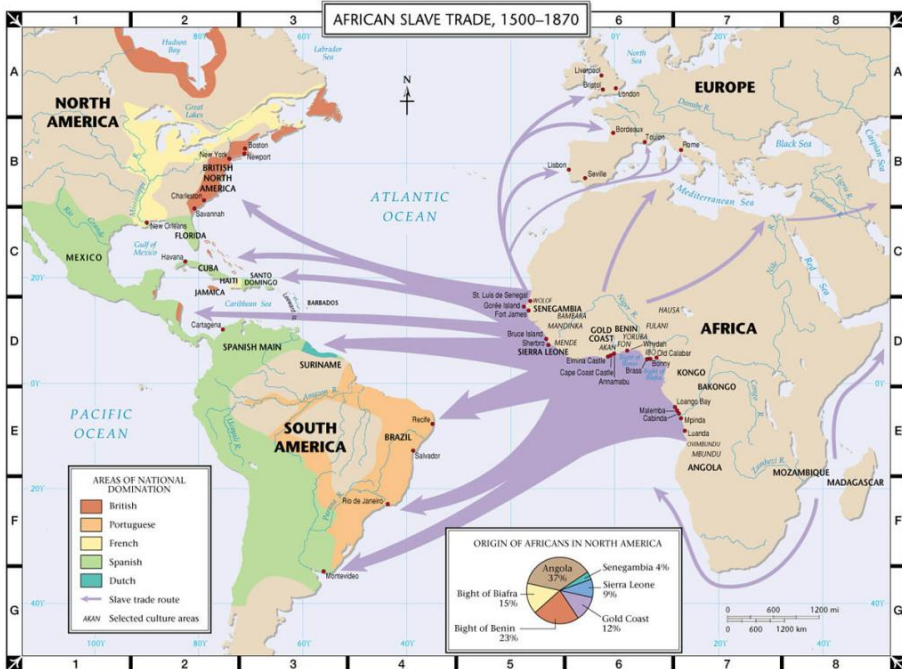
- zámorské cesty portugalských, španielskych a holandských, neskôr anglických a francúzskych moreplavcov – 15. až 17. storočie;
- osídľovanie a kolonizáciu zámorských území Španielskom, Portugalskom a Nizozemskom, neskôr aj Anglickom a Francúzskom – 16. až 19. storočie;
- masové opúšťanie Iberského polostrova Židmi, ktorí tam prišli v procese arabskej kolonizácie spolu s Arabmi z južného pobrežia Stredozemného mora; Židia smerujú buď naspäť do Afriky alebo na Blízky Východ, alebo na sever do tolerantnejších protestantských veľkých miest (Londýn, Amsterdam, Hamburg), neskôr aj na územie Poľska a Uhorska (druhý exodus Židov) – 15. – 18. storočie;
- migráciu rôznych etník južno-severným a neskôr severno-južným a západno-východným smerom ako sprievodný jav obsadenia centrálnej časti Uhorska Osmanskou ríšou začiatkom 16. storočia a následne po jej porážke koncom 17. storočia (vrátane osídľovania „Dolnej zeme“ Slováckmi);
- prevážanie ľudí na nútenú prácu z Afriky do španielskych a portugalských kolónií v strednej a južnej Amerike, neskôr aj do anglických a francúzskych kolónií v severnej Amerike (otrokárstvo) – 16. – 19. storočie;
- prevážanie obyvateľov Indie do iných britských kolónií (v južnej a východnej Afrike, v Karibiku, na Fidži ap.) v rámci tzv. zmluvnej služby (*indentured service, indentured labour*) ako čiastočnej náhrady za otrokov po zrušení otrokárstva a ako relatívne lacnej pracovnej sily – druhá polovica 19. storočia;
- masovú migráciu za prácou z Európy do Ameriky koncom 19. a začiatkom 20. storočia;
- presun obyvateľstva po rozpade Rakúsko-Uhorska;
- exodus Židov z Európy po nástupe Hitlera k moci v Nemecku – 30. roky 20. storočia;
- deportácie židovského obyvateľstva do nacistických pracovných, koncentračných a vyhladzovacích táborov; presun ľudí zo štátov okupovaných nacistickým Nemeckom, resp. zo spojeneckých štátov do Nemecka ako pracovnej sily na zabezpečenie chodu nemeckého hospodárstva – 40. roky 20. storočia;
- nútené presídľovanie veľkých skupín obyvateľov v Sovietskom zväze počas vlády diktátora Stalina za účelom zmeny etnických pomerov, alebo za účelom osídľovania ďalekých území a budovania dopravnej a priemyselnej infraštruktúry v nich (Tatárov, Židov, baltských národov, Ukrajincov, Poliakov, prípadne kulakov a iných „protisocialistických živlov“, vrátane obyvateľov Podkarpatskej Rusi, východného Slovenska a severovýchodného Maďarska pri postupe Červenej armády v rokoch 1944-45) – 30. až 50. roky 20. storočia;
- presuny obyvateľstva po skončení 2. svetovej vojny – odchod a odsun Nemcov zo strednej a juhovýchodnej Európy, deportácie a výmena obyvateľov medzi Československom a Maďarskom, návrat ľudí z pracovných táborov v Nemecku a Sovietskom zväze, presun Poliakov z územia priznaného Sovietskemu zväzu na územia odstúpené Nemeckom atď., návrat vojnových zajatcov, emigrácia ľudí nestotožnených s nástupom komunistických režimov vo východoeurópskych štátoch;

- emigrácia ľudí spoza železnej opony na Západ – masová: Nemci pred postavením Berlínskeho múru, Maďari po porážke revolúcie 1956, Česi a Slováci po okupácii v auguste 1968, priebežná počas celých 40 rokov rozdelenia Európy;
- príchod obyvateľov z bývalých zámorských dŕžav po rozpade britského, francúzskeho a holandského koloniálneho impéria – 50.-70. roky 20. storočia;
- pracovná migrácia do bohatých štátov Európskeho hospodárskeho spoločenstva z južnej Európy a Turecka – 60.-80. roky 20. storočia;
- pracovná migrácia do bohatých západoeurópskych štátov po pristúpení bývalých socialistických štátov k Európskej únii – začiatok 21. storočia podnes.

Obrázok 19. Obchodné cesty spájajúce zámorské kolónie Španielska, Portugalska, Anglicka, Francúzska a Nizozemska s domovskými krajinami, spojené s migráciou na nové územia, 16.-17. stor. Zdroj: pinterest.com

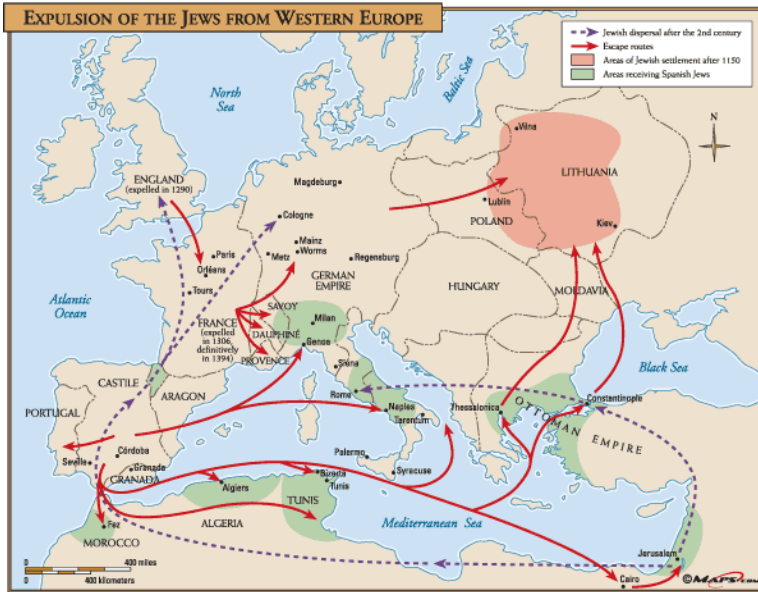

Obrázok 20. Obchodovanie s otrokmi, 16. - 19. stor. Čiernych obyvateľov subsaharskej Afriky využívali ako otrokov nielen európske koloniálne mocnosti v Amerike, ale aj Arabi. Zdroj: pinterest.com

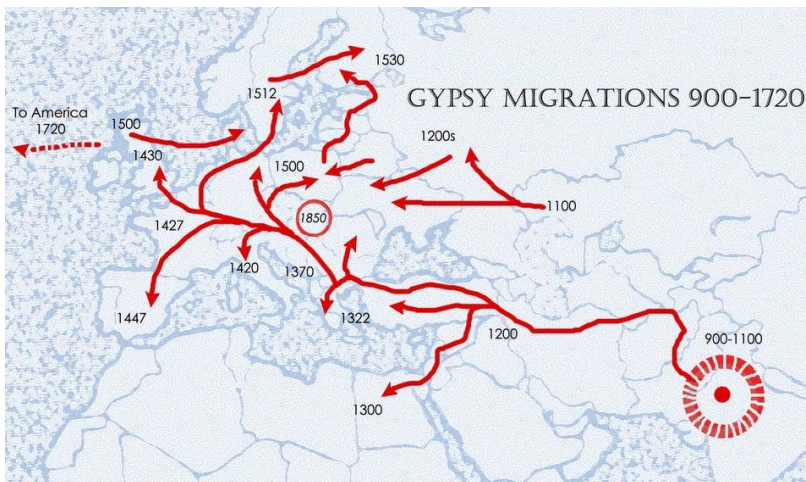
Copyright © 2003 by Pearson Education, Inc.

Obrázok 21. Migrácia židov po ich vypudení zo západnej Európy (13.-14. stor.) a zo Španielska (15.-17. stor.). Zdroj: <https://www.pinterest.at/pin/711709547338775189/>. Autor: Gytis SAB.

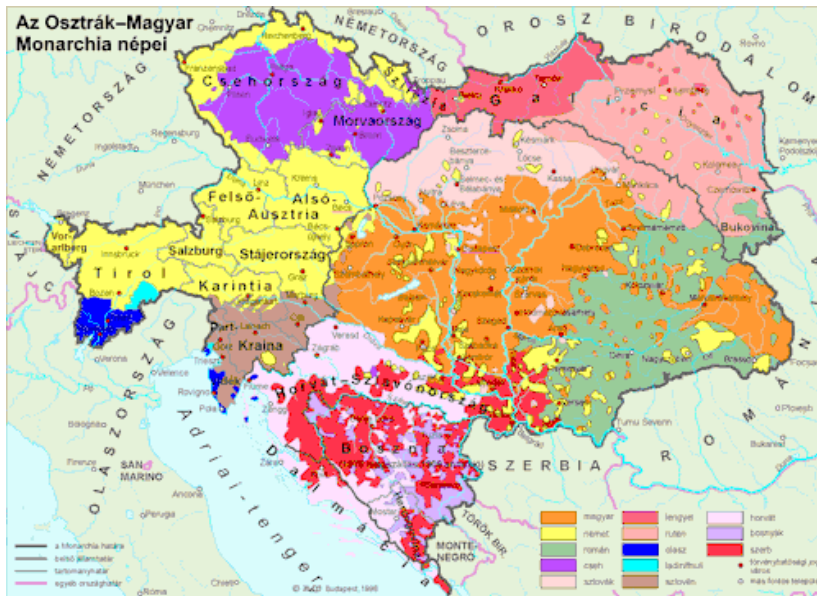

Legenda: Po porážke Rimanmi v 2. storočí sa Židia postupne rozptýlili po celom území Rímskej ríše. (Prerušovaná čiara). Mnohí prišli na územie Pyrenejského polostrova pri jeho obsadení Arabmi v 8. stor. (Vid' obr. 6.) V 13.-14. storočí boli zo západnej Európy vyhánaní, usadili sa väčšinou na území Poľsko-litovskej ríše (červená plocha). Po vyhnaní Arabov zo Španielska boli neskôr odtiaľ vyhánaní Židia. Tentoraz nachádzali azyl v protestantských a nábožensky tolerantných oblastiach Európy, okrem oblastí označených zelenou najmä v Nizozemsku, Anglicku a vo veľkých mestách severnej časti Nemeckej ríše.

Obrázok 22. Migrácia Rómov z Indie do Európy, 10.-17. stor. Zdroj: https://www.reddit.com/r/europe/comments/99aiky/map_of_the_roma_migr%0%B0tion_into_europe/

Obrázok 23. Etnické pomery v Rakúsko-uhorskej monarchii na konci 19. a na začiatku 20. storočia. Zdroj: Ethnic Composition of the Austro-Hungarian Empire, 1910, mapsontheweb.zoom-maps.com, uvádza sk.pinterest.com

Legenda: Etnické zloženie Rakúsko-Uhorskej Monarchie koncom 19. a začiatkom 20. storočia, najmä jej východnej časti je do značnej miery výsledkom série migračných pohybov. Okolo roku 1000 sa pomery v Karpatskej kotline po ukončení veľkého „sťahovania národov“ ustanovením Uhorského kráľovstva a jeho pokresťančením dočasne ustálili. Dominantným v tomto období boli slovanské a maďarské etnikum, doplnené skupinami rôznych turkických etnik, potomkov Avarov, Onogurov a iných, na východe čiastočne románskym jazykom hovoriacich Vlachov.

Prvé veľké migračné pohyby po tomto ustálení nastali v dôsledku vpádu Mongolov do Európy a do Uhorska v rokoch 1239-42. Vlachovia prekročili Karpaty a putovali smerom na Západ pozdĺž Karpát až na Moravu (na ich prítomnosť poukazujú napr. názvy Spišské Vlachy alebo Valašské Meziříčí. Vlachovia nie sú na mape záznamení.) Pred príchodom Mongolov a utekajúc pred nimi prišli do Uhorska aj Kumáni a Jazygovia (maď. Kúnok, Jászok). Usadili sa v centrálnej časti krajiny. Mongoli zanechali za sebou spustošené územia. Kráľ Belo IV. preto pozval do Uhorska Nemcov zo severných častí Nemeckej ríše, najmä zo Saska. Usadili sa hlavne v severných častiach Uhorska a v Sedmohradsku, kde prispeli k rozvoju baníctva a rozmachu tamajších miest. (Pozri žlté ostrovy na území súčasného Slovenska a v Transylvánii – východná časť Uhorska. Počas reformácie títo Nemci prevzali od svojich severonemeckých predkov protestantské náboženstvo a udržali si ho až do 20. storočia.)

Druhá veľká migračná vlna v Uhorsku sa spustila pred príchodom Turkov a počas nej. Osmanská ríša pri svojom postupe na sever v priebehu 14. a 15. storočia „tlačila“ pred sebou rôzne etniká. Boli nimi napríklad aj Cigáni/Rómovia, ktorí sa objavili v Uhorsku koncom 14. a začiatkom 15. storočia. Prišli z Balkánu, kam doputovali počas niekoľkých storočí zo severnej Indie. (Na mape nie sú zobrazení). Pred Turkami utekali aj etniká žijúce na Balkáne. Niektorí sa dostali až ku Viedni a k Prešporku (Bratislava). V obciach Chorvátsky Grob, Devínska Nová Ves, Jarovce stále žijú potomkovia Chorvátov, ktorí sa tam prisťahovali v 16. storočí. Najvýraznejším „dedičstvom“ osmanskej expanzie sa stala mozaikovitá etnická a náboženská skladba západného Balkánu, ktorú dobre vidno aj na mape. Po porážke Turkov a ich odchode z Uhorska koncom 17. storočia bolo treba opätovne osídliť a ekonomicky pozdvihnúť rozsiahle oblasti južného a centrálného Uhorska. Panovníci Mária Terézia a Jozef II. to riešili organizovanou kolonizáciou. Pozývali nemeckých (katolíckych) kolonistov zo západných častí Habsburskej ríše, ako aj z Bavorska a Švábska. Títo sa usadili najmä okolo Budína, vo Vojvodine, v Banáte (okolo Temešváru) a v okolí Pécsu. (Vid' žlté ostrovy v týchto oblastiach.) Na juh sa sťahovali aj Slováci z Horného Uhorska. Usádzali sa v okolí Békešskej Čaby, vo Vojvodine, v okolí Nyíregyházy a v okolí Budapešti. (Vid' svetloružové plochy na uvedených miestach.)

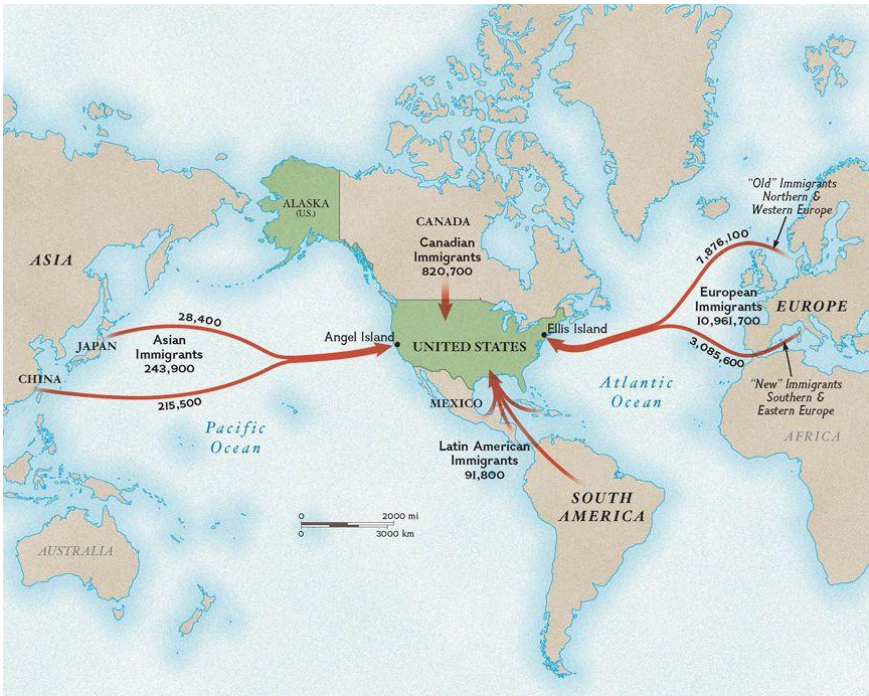
Tretia veľká migrácia v Uhorsku je spojená s obdobím po rakúsko-uhorskom vyrovaní koncom 19. storočia. Tisíce Slovákov išlo pracovať do Budapešti najmä na stavebné a iné remeselné práce, prípadne do služobníctva. Mnohí z nich tam aj ostali. Na poľnohospodárske práce chodilo tiež veľa Slovákov, tieto však mali väčšinou sezónny charakter. Zároveň však tisíce Slovákov, Rusínov, Maďarov a Židov zo severovýchodných oblastí Uhorska a z Haliče odchádzali za prácou do Ameriky.

Ďalšou veľkou etnicko-náboženskou skupinou v Uhorsku boli Židia. Tí prichádzali na územie Uhorska, z Rakúska v niekoľkých vlnách od 13.-14. storočia (pozri aj obr. 10), najprv z juhu, neskôr aj zo západu a východu. Židia žili najmä v mestách, respektíve v ich židovských štvrtiach, neskôr sa spravidla etnicky asimilovali s väčšinovým obyvateľstvom a zachovali si svoju náboženskú identitu. V 19. storočí prichádzali aj chudobnejší židia z Ruska a Haliče. Koncom 19. stor. žilo v Uhorsku asi 600 tisíc Židov.

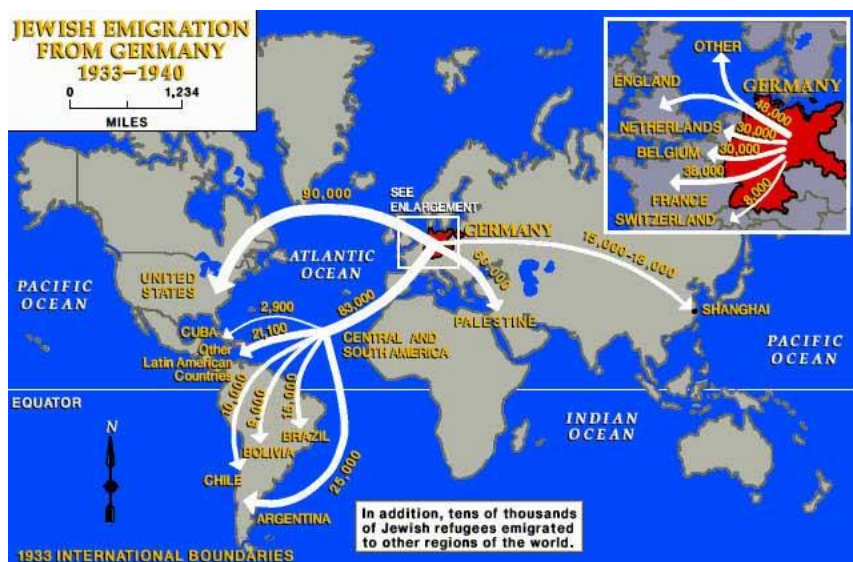
Obrázok 24. Migrácia Indov do sveta v 19. storočí – zmluvná práca v rámci Britského impéria. Zdroj: <http://s-wadsworth.cengage.com/>

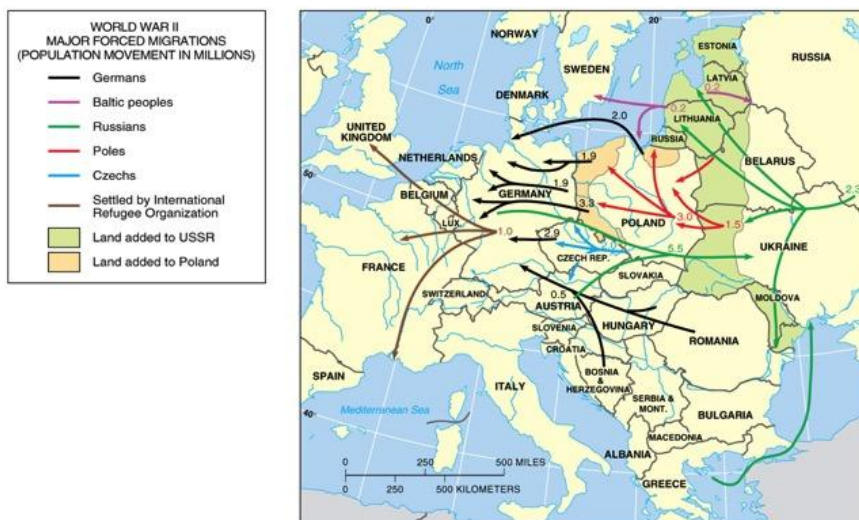
Obrázok 25. Veľká imigrácia do USA na konci 19. storočia (1870-1900). Zdroj: nationalgeographic.org.

Obrázok 26. Emigrácia Židov z Nemecka po nástupe Hitlera k moci. (1939-1940). Zdroj: Jewish Virtual Library.

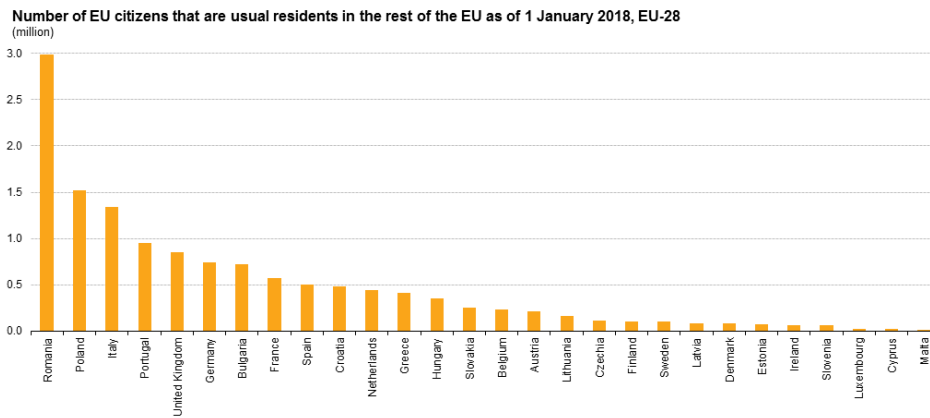
Obrázok 27. Vynútené, mocensky organizované a násilné migračné pohyby v Európe po 2. svetovej vojne, presahujúce 200 tisíc osôb. Údaje v milónoch osôb. Zdroj: AP Human Geography. Flow Line Maps.

Legenda: Na základe Postupimskej dohody víťazných mocností boli z oblastí sféry sovietskeho vplyvu odsunutí Nemci. Nemci odchádzali aj predtým sami, alebo boli násilne vyhánaní. Na miesta odsunutých Nemcov boli premiestňovaní Poliáci, v Československu okrem Čechov aj Slováci, Maďari a Rómovia. Ľudia zo strednej a východnej Európy, ktorí boli počas vojny v Nemecku na nútených prácach, sa vracali domov. Postupne sa vracali na východ jednotky Červenej armády, resp. neskôr aj nemeckí zajatci z Ruska domov. Na územia zabraté Sovietskym zväzom (zelená plocha) boli usídľovaní Rusi. Baltské národy z týchto území boli odsúvaní ďalej na východ alebo na Sibír. Židia vracajúci sa z koncentračných táborov, ľudia bez štátnej príslušnosti a ľudia utekajúci z východnej Európy pred komunizmom boli rozmiestňovaní Medzinárodnou organizáciou pre utečencov v západnej Európe alebo v Amerike. Z miest obsadených Červenou armádou boli desiatky tisíc Maďarov, Slovákov,

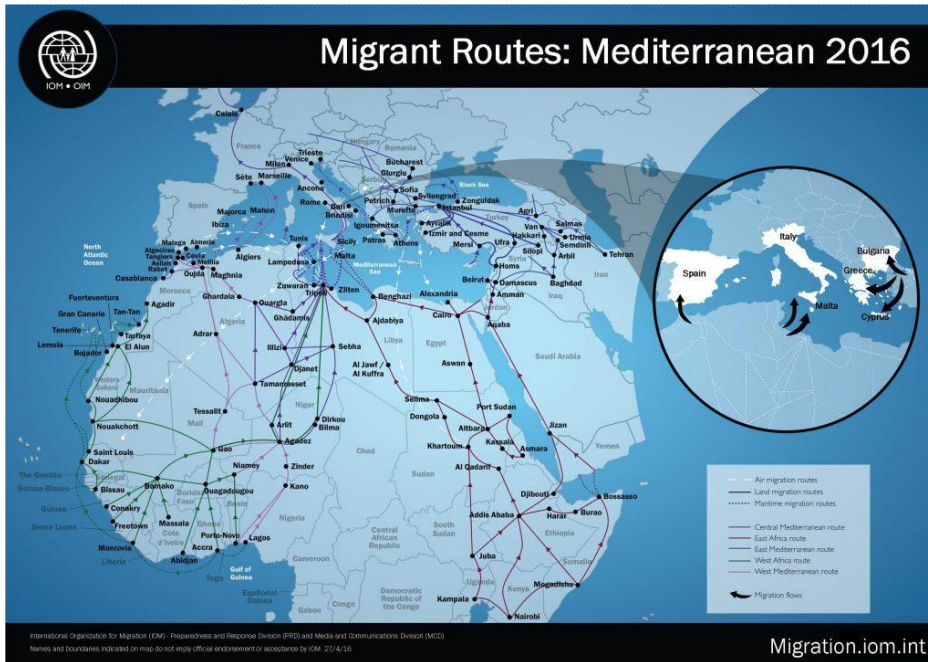
Nemcov a iných odvečených do gulagov. Medzi Maďarskom a Československom došlo k výmene obyvateľstva: do Maďarska bolo odsunutých 90 tisíc Maďarov zo Slovenska a cca 73 tisíc Slovákov sa presídlilo z Maďarska na Slovensko.

Graf 5. Migrácia v rámci Európskej únie. Počet občanov jednotlivých štátov EÚ s trvalým pobytom v inom štáte EÚ, k 1. januáru 2018, v miliónoch osôb. Zdroj: EUROSTAT.

Note: Detailed data by individual EU citizenship have been provided by neither Cyprus nor Malta nor the United Kingdom.
Only detailed data by individual EU citizenship for the most numerous ones have been provided by Spain.
Source: Eurostat (online data code: migr_pop1ctz)

Obrázok 28. Migračné trasy v okolí Stredozemného mora. Hlavné migračné toky smerom do Európy z juhu a juhovýchodu. Stav v roku 2016. Zdroj: Medzinárodná organizácia pre migráciu.

ZÁVER. Autor: Kálmán Petőcz

Aj počas pomerne krátkeho trvania projektu Ambasádori a ambasádorky európskej demokratickej kultúry sa na Slovensku, v Európe i vo svete udialo niekoľko zásadných vecí, ktoré nás vždy a znovu nútia hlbšie sa zamyslieť nad výzvami, ktoré ohrozujú demokraciu, právny štát a ľudské práva a prehodnocovať ich. A zároveň nás nútia hlbšie sa zamýšľať nad podmienkami udržateľného života na Zemi vo všeobecnosti.

Vražda novinára a princípy právneho štátu

Vražda mladého novinára Jána Kuciaka a jeho snúbenice Martiny Kušnírovej vo februári 2018 otriasla celým Slovenskom. Zároveň nám však pripomenula niekoľko zásadných princípov, na ktorých demokracia stojí. Pripomenula nám, ako úzko vzájomne súvisia inštitucionálny a právny rámec demokracie, princípy právneho štátu a základné ľudské práva a slobody. Sú to vlastne tri stránky tej istej entity **mince**.

Znovu sme si museli uvedomiť dôležitosť slobody prejavu a práva na prijímanie a šírenie informácií. Ale aj dôležitosť schopností a zručností pre triedenie, kritickú analýzu a tvorivú interpretáciu informácií. Naplno sa ukázal význam odvahy ako dôležitého atribútu demokratickej kultúry. Medzi desiatkami definícií demokracie nájdeme aj túto myšlienku od maďarského mysliteľa a politika Istvána Bibóa: „Byť demokratom znamená predovšetkým nebať sa“.¹⁰⁹ Ján Kuciak sa nebaľ poukázať na organizovanú korupciu prepletenu s mocenskými štruktúrami a preukázal vysokú schopnosť využiť možnosti dané právnymi predpismi upravujúcimi slobodu prejavu a prístup k informáciám, napríklad zákonom o slobode informácií či tlačovým zákonom.

Jána Kuciaka jeho odvaha a snaha odhaliť pravdu napokon stáli život. Stáli ho život aj preto, že štátne orgány, ktoré ho mohli ochrániť, nefungovali správne a neplnili si zodpovedne svoje úlohy dané ústavou a zákonmi. Opätovne sme sa presvedčili, aká dôležitá je kontrola moci, a to aj prostredníctvom vzájomnej kontroly a rovnováhy jej jednotlivých zložiek. Opätovne sme sa presvedčili, akým dôležitým a nevyhnutným princípom je v demokracii nezávislosť mocenských orgánov, najmä orgánov činných v trestnom konaní (polície, prokuratúry) a súdov.

Museli sme si opätovne uvedomiť, že nezávislosť nespočíva v stavaní sa nad demokratické zákony a princípy, že nezávislosť nie je nekontrolovateľnosť, netransparentnosť alebo inštitucionálna svojvôľa. Práve naopak, je to predovšetkým oslobodenie sa od rôznych partikulárnych stranícko-politických vplyvov a netransparentne pôsobiacich záujmových skupín a dôsledné trvanie na dodržiavaní zákonov, ktoré platia rovnako pre všetkých. A rovnako pre všetkých musí platiť, že pravda a spravodlivosť nie sú tovarom.

Ak sa v demokracii nájde kritické množstvo občanov a občianok, ktoré sa jednoznačne postaví za vec spravodlivosti, tak šanca na nenásilnú nápravu vzrastá zásadným spôsobom. Avšak len vtedy, ak v štáte stále fungujú aspoň základné inštitucionálne a zákonné rámce právneho štátu a neprekročí sa nezvratným spôsobom krehká hranica medzi demokraciou a autokraciou.

Komentár [DH1]: takto to logicky nemôžeme povedať; každá minca má dve stránky: averz a reverz. Navrhujem preto úpravu.

¹⁰⁹ BIBÓ, István: Bieda východoeurópskych malých štátov. Kalligram, 1996. ISBN 8071491489.

Klimatická zmena ako výzva

Ďalšou výzvou, s ktorou sa musíme postupne výraznejšie konfrontovať, je nesporný fakt globálneho otepľovania a jeho dopad nielen na kvalitu nášho života v budúcnosti, ale aj na kvalitu demokracie. Medzinárodný panel o klimatickej zmene (*Intergovernmental Panel on Climate Change - IPCC*), špeciálny expertný orgán OSN ustanovený v roku 1988, už vo svojej prvej správe z roku 1990 potvrdil, že globálne otepľovanie je skutočnosťou a za jeho zrýchľovanie v ostatných desaťročiach môže jednoznačne ľudská činnosť. Následky pre našu súčasnú civilizáciu a náš súčasný spôsob života však môžu byť veľmi nepriaznivé – topenie ľadovcov, v dôsledku ktorých sa zvýši hladina mora s následkami pre život na ostrovoch či v prímorských oblastiach, zásadné otepľovanie a vysychanie veľkých oblastí v subtropickom a tropickom pásme, ktoré môže byť spúšťačom veľkých, ťažko zvládnuteľných migračných vln, všeobecné zhoršovanie kvality ovzdušia.

Zásadný dopad môže mať klimatická zmena aj na náš „európsky spôsob“ života, na ktorý sme spravidla hrdí, najmä ak ho porovnávame s inými, mimoeurópskymi kultúrami a civilizáciami. Aj Európa prešla v ostatných desaťročiach ťažšími obdobiami, v dôsledku studenej vojny bola štyri desaťročia rozdelená na dva ideologicko-politické tábory, v jej východnej časti vládli režimy potláčajúce slobodu. Napriek tomu patrí obdobie od konca 50. rokov dvadsiateho storočia dodnes k najlepším v celej jej histórii. Také dlhé obdobie bez väčších katastrof, bez vojny a zásadných medzinárodných či vnútroštátnych konfliktov (s výnimkou vojny v bývalej Juhoslávii začiatkom 90. rokov minulého storočia a konfliktu medzi Ruskom a Ukrajinou po roku 2010) Európa v ostatných storočiach nezažila. Toto všetko sa môže skončiť.

Klimatická zmena je fenomén, ktorý potvrdzuje drvivá väčšina komunity vedcov a vedkýň na celom svete. Stále sa však nájde viacero politicky činných osôb, ktoré tento jav spochybňujú. Alebo, aj keď ho priamo nespochybňujú, nerobia dostatočne efektívne opatrenia, aby globálne otepľovanie spomalili. Od vzniku Medzivládneho panelu o zmene klímy štáty sveta už (na papieri) prijali niekoľko zásadných opatrení. Už v roku 1992 bol prijatý Rámcový dohovor OSN o zmene klímy (*United Nations Framework Convention on the Climate Change - UNFCCC*), ktorý stanovil rámec opatrení pre stabilizáciu koncentrácie skleníkových plynov v atmosfére na úrovni, ktorá by zabránila nezvratným nebezpečným dopadom na ľudskú civilizáciu.

Následne, v roku 1997 bol k uvedenému dohovoru vyrokovaný tzv. Kjótsky protokol.¹¹⁰ Ním sa 40 najrozvinutejších priemyselných štátov sveta zaviazalo, že ich agregované antropogénne emisie skleníkových plynov¹¹¹, vyjadrené ako ekvivalent oxidu uhličitého, neprekročia množstvá stanovené v Kjóto. Cieľ bol určený tak, že počas záväzného obdobia 2008 až 2012 príslušné štáty znížia svoje celkové emisie týchto plynov najmenej o 5 percent pod úroveň emisií v roku 1990. Na splnenie tohto cieľa sa prijali aj osobitné nástroje, napríklad tzv. „obchodovanie s emisiami“. Štáty, medzi inými aj nové demokracie v strednej a východnej

¹¹⁰ Protokol bol záväzne prijatý až v roku 2005.

¹¹¹ Ide o týchto 6 plynov: oxid uhličitý, metán, oxid dusíkatý, halogénové uhľovodíky (HFCs), perfluorované uhľovodíky (PFCs) a hexafluorid síry (SF6).

Európe, ktoré nenapĺňali pre ne stanovené a povolené kvóty emisií, mohli svoju „prebytočnú voľnú kapacitu“ predať vyspelejším štátom, ktoré svoju kvótu dočasne prekračovali.¹¹²

Platnosť Kjótskeho protokolu bola v roku 2012 predĺžená na ďalších 5 rokov a postupne sa k protokolu pridávali ďalšie krajiny. Napriek tomu sa ukazovalo, že cieľ zásadným spôsobom zvrátiť otepľovanie klímy sa do roku 2050 nepodarí dosiahnuť. Podľa IPCC by sme totiž mali za každú cenu zabrániť tomu, aby svetová teplota stúpala o viac ako 1,5 °C, ináč budú klimatické zmeny nezvratiteľné. Na jeseň roku 2015 sa jedna z ďalších pravidelných konferencií zmluvných strán dohovoru UNFCCC zišla v Paríži v podobe Svetového klimatického samitu, na ktorom bola prijatá Globálna klimatická dohoda.

Globálna klimatická dohoda stanovuje povinnosť znižovať emisie všetkým štátom sveta, aj rozvojovým, i keď stále im poskytuje určité prechodné obdobie. Hlavným cieľom globálnej klimatickej dohody je dosiahnuť do roku 2050 uhlíkovú neutralitu, teda stav, keď emisie oxidu uhličitého (a ostatných skleníkových plynov) neprekročia schopnosť prírody a iných (aj umelých) zachytných systémov tieto plyny absorbovať. Veľkú ranu celému procesu však hneď na začiatku uštedrili Spojené štáty americké, ktorých prezident, Donald Trump, v júni 2017 stiahol podpis spod Globálnej klimatickej dohody.

Omnoho zodpovednejšie sa k dohode postavila Európska únia, ktorá prostredníctvom Európskeho ekologického dohovoru (*Green Deal*) prijala záväzok, že do roku 2050 dosiahne ako celok uhlíkovú neutralitu. Slovenská republika sa k Európskemu ekologickému dohovoru pripojila ako prvá z krajín V4 prijatím Nízkouhlíkovej stratégie rozvoja Slovenskej republiky do roku 2030 s výhľadom do roku 2050.

Napriek uvedenému plnenie cieľov nie je ani na európskej úrovni bezproblémové. Napríklad, vo Francúzsku sa v roku 2018 rozvinulo protestné hnutie „žltých viest“. Hnutie bolo širokým zoskupením rôznych radikálnych skupín od krajnej ľavice až po krajinú pravicu. Jednou z jej kľúčových požiadaviek bolo zrušenie tzv. zelenej dane, dodatočnej dane na pohonné hmoty, ktorou chcel francúzsky prezident Macron obmedziť používanie fosílnych palív, prispievajúcich k otepľovaniu. Aj uvedené príklady ukazujú, že vysporiadanie sa s takou veľkou a globálnou výzvou, ako je klimatická zmena, predpokladá vysokú mieru uvedomelosti a zodpovednosti na oboch stranách mocenskej rovnováhy, o ktorej sme hovorili v podkapitole 3.3., teda u politickej elity, ale aj u občianskej spoločnosti, voličiek a voličov. V opačnom prípade môže snaha o riešenie krízy (alebo aj jej neriešenie) vyústiť do destabilizácie spoločenskej rovnováhy a podkopaniu princípov demokracie.

Jednou z odpovedí na vajatanie politických elít, ale aj pomerne nízkej úrovne spoločenského vedomia v otázke klimatickej zmeny, je iniciatíva švédskej žiačky Greta Thunberg. V auguste 2015, po začatí školského roku, začala vtedy 15-ročná Greta miesto chodenia do školy každý piatok stanovať pred švédskym parlamentom, aby upozorňovala na neriešený problém klimatickej zmeny. Nečinnosť politikov a političiek podľa nej oberá generáciu mladých ľudí

¹¹² V niektorých krajinách, napríklad aj na Slovensku toto „obchodovanie“ viedlo aj k nekalým praktikám a spornému obohacovaniu sa niektorých záujmových skupín, pričom štát prišiel o nemalé čiastky. Pozri napr.: Emisie: Obludný škandal. Trend.sk., 26.05.2009. Dostupné na: <https://www.etrend.sk/ekonomika/emisie-obludny-skandal.html>

o budúcnosť a stavia ju pred neriešiteľnú situáciu. Iniciatívu Greta Thunberg spočiatku považovala významná časť politickej a mediálnej sféry za výstrelok, polemizovalo sa o tom, či by 15-ročné dievča nemalo radšej chodiť do školy a nie každý piatok manifestovať. Postupne sa však Greta stala rešpektovanou. Je pravidelnou účastníčkou konferencií a oficiálnych zasadnutí OSN či Európskeho parlamentu. Kampaň Greta postupne našla pomerne veľkú odozvu u mladých ľudí, vznikla napríklad iniciatíva *Fridays for the Future*, do ktorej sa zapojilo aj mnoho mladých ľudí na Slovensku.

Môže byť iniciatíva Greta úspešná? Jej snaha, aby sa svetoví lídri zaviazali k mnohým rýchlejšim a masívnejším opatreniam na spomalenie globálneho otepľovania, naráža na niekoľko vážnych prekážok: jednou sú záujmy veľkých korporácií, ktorých zisky sú zatiaľ príliš úzko naviazané na ekonomiku založenú na fosílnych palivách a na mantrách „trvalého rastu“. Druhou prekážkou je sociálna a mentálna zotrvačnosť „bežných“ ľudí, ktorí nie sú zatiaľ pripravení vzdať sa mnohých (zdanlivých) výhod konzumného spôsobu života. Radikálne reštriktívne opatrenia prijaté v krátkom čase by s veľkou pravdepodobnosťou viedli k nepokojom a narušeniu jemného ekonomicko-sociálneho tkaniva spoločnosti, podobne, ako sme to videli v roku 2018 vo Francúzsku.

Pomôžu však iniciatívy Európskej únie svetu? Ekonomický význam EÚ v absolútnych číslach stále upadá, aj najväčšie centrá znečisťovania ovzdušia sa v súčasnosti už nachádzajú mimo Európy. Čo môže v tejto situácii robiť EÚ? Ostáva jej len jedno – byť „mäkkou silou“ (*soft power*) – ísť príkladom, byť neustále o krok vpred, vyvíjať neutíchajúcu diplomatickú ofenzívu, presvedčať ostatných a poskytnúť ekonomické, ale aj neekonomické stimuly rozvojovým krajinám, ktoré obmedzenia považujú, zo svojho pohľadu, za diskriminačné. Uvedené kroky však môže EÚ robiť efektívne len vtedy, ak bude jednotná, vnútorne súdržná. Ak vypracuje spoločné stratégie a bude ich aj plniť, ak udrží a bude ďalej rozvíjať dobré a vzájomne výhodné vzťahy s USA a ostatnými demokratickými krajinami. V tejto snahe musíme EÚ pomôcť aj my všetci – európski občania, európske občianky – environmentálnou uvedomelosťou vo svojom súkromí i na verejnosti, ale najmä podporou iniciatív Európskej únie voči zvyšku sveta.

Iné nepredvídateľné nebezpečenstvá, napríklad pandémie

Začiatkom roka 2020 pokoj Európanov a Európaniek neočakávane vyrušilo nebezpečenstvo, s ktorým sa nestretli už sto rokov, od veľkej pandémie tzv. španielskej chrípky v roku 1918 – 1920. Španielska chrípka pripravila o život milióny ľudí na celom svete. Nový vírus spôsobujúci ochorenie chrípkového typu, ale s ťažším priebehom, vyvoláva obavy na celom svete. Vyspelé krajiny, v ktorých priemerná dĺžka života v ostatných desaťročiach trvale rástla a medicínska starostlivosť prešla obrovským vývojom, si prechodne s novým fenoménom akoby nedokázali poradiť. Vírus sa šíri, ľudia umierajú, účinný liek je zatiaľ v nedohľadne.

Demokratické štáty sú konfrontované s problémom, ako zosúladiť dva kľúčové prvky svojej funkcie: zaručiť bezpečnosť a zdravie obyvateľstva na jednej strane a garantovať ich základné ľudské práva na strane druhej. Väčšina európskych štátov vyhlásila čiastočný alebo celoplošný núdzový stav. Jeho prvkami sú, napríklad, aj obmedzenie slobody pohybu (nútená karanténa nakazených, ale aj ostatných v záujme ochrániť ich pred nákazou, zatváranie hraníc),

obmedzenie práva na súkromie (možnosť sledovania osôb v karanténe prostredníctvom údajov od mobilných operátorov), obmedzenie až zákaz určitých foriem zhromažďovania, napríklad kultúrnych, športových, náboženských podujatí, obmedzenie slobody podnikania (zatváranie obchodných prevádzok) a pod.

Ide nepochybne o krízovú situáciu, v ktorej sa niektoré právne predpisy uplatňujú iným spôsobom. Napriek tomu je nevyhnutné dodržiavať zásady demokratického právneho štátu. Aj nové opatrenia musia byť prijaté legálnym spôsobom – po politickej a odbornej diskusii a po schválení parlamentom. Musí byť jasné, dokedy núdzový stav trvá a musí byť demokratickým spôsobom odvolateľný. Štáty Európskej únie si zvolili rôzne cesty: väčšina z nich núdzové opatrenia vyhlásila, ale s obmedzeným trvaním. Národná rada SR schválila dočasné núdzové opatrenia do konca roku 2020. Maďarský parlament však odsúhlasil núdzový stav bez časového ohraničenia a všetky mocenské kompetencie odovzdal vláde. V Maďarsku sa teda, *de facto* až do mája 2020, zrušila parlamentná demokracia ako taká. Obavy vyvoláva otázka, či je možný návrat späť, a ak áno, ako, keď k zrušeniu núdzového stavu je potrebná ústavná väčšina a ňou disponuje vládna strana Fidesz.

Pri všetkých opatreniach obmedzujúcich základné práva a slobody je potrebné veľmi zodpovedne a citlivo zvážiť, či sú v súlade s princípmi právneho štátu. Po prvé, obmedzenie musí byť zákonné, prijaté riadnym legislatívnym postupom, vrátane pripomienkového konania. Pokiaľ sa zvolí skrátené konanie, musí byť nespochybniteľne podopreté vážnymi dôvodmi a mimoriadnymi okolnosťami, najmä ohrozením ľudských práv a základných slobôd alebo bezpečnosti, alebo ak hrozia štátu značné hospodárske škody, či v prípade vyhlásenia núdzového stavu. Obmedzenie základných práv musí byť nevyhnutné, čiže musí byť nespochybniteľné, že ohrozeniu ľudských práv alebo bezpečnosti sa nedá predísť žiadnym iným spôsobom. Opatrenia musia byť primerané účelu (zásada proporcionality), kvôli ktorým boli prijaté. Ludovo povedané, v konečnom súčte by nemali spôsobiť viac škody ako úžitku. Napokon, obmedzujúce opatrenia musia byť reverzibilné (vratné) a časovo jednoznačne ohraničené.

Základné hodnoty

Na záver si teda zhrňme, ktoré základné hodnoty považujeme my, Európania a Európanky za najdôležitejšiu a neoddeliteľnú súčasť našej kultúry? Predovšetkým si musíme uvedomiť, že kultúra, ako ucelený a vzájomne previazaný súbor politických, právnych, sociálnych, etických a estetických noriem, vzťahov a vzorcov správania, nie je niečo primordiálne, od prvopočiatku dané. Aj kultúra sa dlhodobo vyvíja, niektoré jej prvky a atribúty sa rozvíjajú, menia, nahrádzajú inými, niektoré zostávajú zachované. Nositeľmi kultúry sú ľudia, ktorí kultúrne hodnoty vytvárajú vo forme hmotných ale aj duchovných statkov. Hybnými silami kultúrneho rozvoja sú na jednej strane pamäť, schopnosť reprodukcie a schopnosť prispôsobovania sa vonkajším podmienkam, na druhej strane schopnosť tvorivej reprodukcie, schopnosť kooperácie, schopnosť racionálneho zvažovania a učenia sa a schopnosť zovšeobecňovať skúsenosti. Kultúry nie sú izolované od vplyvov iných kultúr, pokiaľ nehovoríme o skutočne ojedinelých etnikách obývajúcich odľahlé územia či ostrovy mimo globálnej civilizácie, ktorých je už naozaj veľmi málo. Kultúry ani vnútorne nie sú homogénne.

Najväčšou hodnotou globálnej kultúry je *diverzita*, rozmanitosť. V Európe to platí dvojnásobne. Rôzne politické režimy v Európe počas dvadsiateho storočia vykonali nemalo pokusov túto diverzitu zlikvidovať. Našťastie sa to nepodarilo, i keď Európa utrpela obrovské straty. Žiadne ďalšie straty však nie sú žiaduce.

Kultúrna diverzita je prirodzený stav ľudstva, tak ako je prirodzeným stavom flóry a fauny *biologická diverzita*. Biologická a kultúrna diverzita spolu úzko súvisia, preto je potrebné ich obe chrániť. Jedným z negatívnych dôsledkov zmeny klímy, v kombinácii s inými ľudskými faktormi poškodzujúcimi životné prostredie, je aj rapidne zníženie biologickej diverzity. To môže mať zásadný spätný dopad aj na kvalitu ľudského života.

Kultúrna diverzita (kultúrna pluralita či multikulturalita) je teda prirodzeným stavom ľudskej spoločnosti. Človek je tvor spoločenský a zároveň tvor politický. Najprirodzenejšie a najlepšie sa vyvíjajú aj spoločenské a politické vzťahy vtedy, ak v nich vládne rozmanitosť, pluralita. V demokracii hovoríme, ako sme vysvetlili v kapitole 3, o demokratickom pluralizme, teda o pluralite usporiadanej podľa princípov právneho štátu a s rešpektom k spoločne uznávaným základným právam a slobodám prináležiacim všetkým ľuďom. Aj demokratická občianska spoločnosť je pluralitná – je to sieť rôznych občianskych združení, spolkov, organizácií, iniciatív, ktoré interagujú vzájomne medzi sebou ako aj so štátom, jeho orgánmi a inštitúciami.

Demokratický *pluralizmus* je kľúčová hodnota, ktorá na jednej strane zaručuje, aby sa mnohé legitímne záujmy a potreby mohli prejavovať a uplatniť, na druhej strane zaručuje súťaživé prostredie, vytvárajúce podmienky pre tvorivé inovácie a zároveň pre vzájomnú kontrolu subjektov podieľajúcich sa na moci. Neoddeliteľným interným atribútom pluralizmu je *tolerancia* a *solidarita*. Bez uvedomenia si hodnôt tolerancie a solidarity politická súťaž ľahko sklzáne do nezmieriteľného politického boja, v ktorom sa stráca najhlbší zmysel akejkoľvek politickej a spoločenskej aktivity, ktorým je *humanizmus*, rešpekt k ľudskej dôstojnosti a jej napĺňanie. Humanizmus je pozitívnym jadrom rovnako osvietenského liberalizmu, ako aj pôvodného kresťanského učenia. Umelé stavenie týchto dvoch učení do antagonistickej pozície v rámci politického systému modernej európskej demokracie je preto veľmi kontraproduktívne.

Človek – človek rozumný (*homo sapiens*), ostáva napriek svojmu nesmiernemu vývoju v priebehu tisícročí stále aj jedným zo živočíšnych druhov. Koná často pudovo či iracionálne. Demokratická politika je možná len vtedy, ak iracionalizmus nepreváži nad racionálnym zvažovaním a zodpovedným konaním. *Racionalizmus* je neoddeliteľnou hodnotou európskej demokratickej kultúry. Bez racionalizmu – rozumného, kritického zvažovania a z neho odvodeného zodpovedného konania sa *homo sapiens* môže znovu stať zvieratom. V tom momente sa končí nielen demokratická politická kultúra, ale aj ľudská civilizácia ako taká. V záujme toho, aby sa tak nestalo, môžeme a musíme konať my všetci a všetky tu a **teraz**.

Komentár [DH2]:

1. Nie som si istá, či je toto náležitý záver. Skôr to vnímam ako osobitnú kapitolu KP, ktorá má miesto niekde v texte. Záver by mal komunikovať s predslovom, zhrnúť cieľ a obsah príručky, čo sa nepodarilo, čo nie a prečo, prípadne predstaviť čitateľskej verejnosti naše poslanie, vyhliadky a pod.

Potrebné je (všade) zvážiť formálnu úpravu (zjednotiť) napr. to, čo sa uvádza/vedie kurzívou a pod.

PRÍLOHY

Príloha č. I. K časti Kompetencie pred demokratickú kultúru.

Autorka: Dagmar Horná

I./1. Aktivity na podporu realizácie rámca kompetencií pre demokratickú kultúru v Slovenskej republike v rokoch 2016 – 2017

I./1.1. Medzinárodný projekt Národného ústavu celoživotného vzdelávania a partnerov (s podporou EÚ a Rady Európy)

Rada Európy ustanovila sieť koordinátoriek a koordinátorov pre demokratickoobčianske a ľudskoprávne vzdelávanie. Slovenská republika v nej mala svoje zastúpenie v osobe riaditeľky Národného ústavu celoživotného vzdelávania (ďalej „NÚCŽV“), Zuzany Štrbíkovej. V odbornej spolupráci s Dagmar Hornou a Kálmánom Petőczom sa v rokoch 2016 – 2017 pripravil a realizoval medzinárodný projekt ***Nástroje na realizáciu rámca kompetencií pre demokratickú kultúru***, v rámci spoločného programu, financovaného EÚ a implementovaného Radou Európy: *Podpora vzdelávania k demokratickému občianstvu a ľudským právam. Programový cyklus: Zavádzanie rámca kompetencií pre demokratickú kultúru Rady Európy do praxe* (projekt koordinovalo Gruzínsko, účastníčkou krajinou bolo okrem SR aj Chorvátsko a ako pridružená krajina sa zúčastnila Andorra). Partnermi za SR boli viaceré mimovládne a akademické inštitúcie.¹¹³

Projekt pružne reagoval na prvú z 3-zväzkovej série publikácií Rady Európy, ktorá priniesla model kompetencií pre demokratickú kultúru a bol svojho druhu pioniersky v SR. Pripravené kľúčové časti publikácie boli preložené do slovenského jazyka a sprostredkované učiteľskej a žiackej stredoškolskej obci prostredníctvom série vzdelávacích podujatí ako aj video súťaže.

Pre zorganizovanie a uskutočnenie vzdelávacích podujatí, ktoré prebehli v apríli – máji 2017, sa využila učiteľská sieť Olympiády ľudských práv (projekt prebiehajúci od 2. polovice 90-tych rokov 20. storočia), multiplikátori a multiplikátorky ľudských práv, ktorí pôsobia v 8 krajoch SR. Zapojené však boli aj menej skúsené, resp. neskúsené školy.

Krajské vzdelávacie podujatia sa uskutočnili v Bratislave, vo Vrábl'och, v Hlohovci, Košiciach, Banskej Bystrici, ďalšie v Nitre, Kysuckom Novom meste, Novom meste nad Váhom, Spišskej Novej Vsi. Práca s učiteľkami a učiteľmi bola zameraná na ich oboznámenie sa s rámcom kompetencií pre demokratickú kultúru ako aj na ich podporu. V záujme ďalšieho a adresnejšieho prehĺbenia podpory sa realizoval aj dotazníkový prieskum, ktorý bol zameraný na zistenie poznatkov a postojov učiteľskej obce v sledovanej oblasti. Na každom mieste sa mohlo aktivity zúčastniť 15 učiteliek/učiteľov a 15 žiakov/žiačok. Žiacky záujem bol však prekročený; na niektorých miestach mali o témy záujem celé triedy a kde to bolo možné, situovali diskusiu do väčších priestorov školy.

¹¹³ Celoštátna komisia Olympiády ľudských práv; Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku; UNESCO katedra pre ľudskoprávne vzdelávanie na Univerzite Komenského v Bratislave; Nezávislá platforma pre európsku dimenziu na školách & TEUS, Učiteľia a učiteľky pre Európsku úniu Slovensko; Academia Istropolitana Nova a Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR.

Žiacka časť, zapojená do projektu (vzdelávacie podujatia prebiehali paralelne i plenárne pre učiteľské i žiacke tímy), živo reagovala na možnosť natočiť krátke video o demokracii na škole. Projektový tím pripravil metodickú inštrukciu, priestor na podučenie sa mladých ľudí v téme demokratickej kultúry i možnosť konzultovať naživo i on-line s filmovým profesionálom. Výsledkom bola séria videí, ktoré boli vyhodnotené riadiacou a expertnou časťou projektu. Najhodnotnejšie videá boli ocenené na konferencii NÚCŽV 21.9.2017 a odoslané Rade Európy. V záujme inšpirácie ale aj ďalšieho zdokonalenia podkladu ponúkame školám medzi prílohami v časti Metodické materiály rámec metodickej inštrukcie pre nakrútenie videa, ako obľúbeného nástroja žiackej participácie, učenia sa a prezentácie.

I./1.2. Pilotný ročník Slovenskej a českej regionálnej akadémie

(s podporou Rady Európy a Európskeho centra Wergeland)

ŠPÚ v rokoch 2016 a 2017 v spolupráci s Radou Európy a Európskym centrom Wergeland (EWC) pripravil a realizoval pilotný ročník Slovenskej a českej regionálnej akadémie ***Inkluzívne a demokratické školské prostredie pre všetkých. Rôznorodosť – Uznatie – Rovnosť (Akadémia)***, ktorý bol určený pre základné školy a gymnáziá s osemročným vzdelávacím programom. Cieľom aktivity bolo posilniť profesijné kompetencie učiteliek, učiteľov a vedenia škôl oblasti výchovy a vzdelávania k ľudským právam a demokratickému občianstvu a zároveň podporiť partnerstvo škôl.

V roku 2016 sa uskutočnila prípravná fáza Akadémie, tréningový program: 2. – 6. 11. 2016 a časť implementačnej fázy. Program Akadémie bol pripravený v súlade s modulom akadémií organizovanými EWC, pričom bola zameraná na podporu zabezpečenia a vytvorenia demokratického a inkluzívneho školského prostredia vrátane metodických a didaktických postupov, ako i výchovu a vzdelávanie k ľudským právam a demokratickému občianstvu vrátane poznatkov a kompetencií v predmetnej oblasti. Školské tímy, t. j. 8 základných škôl zo Slovenskej republiky a 2 základné školy z Českej republiky, taktiež na základe analýzy školského prostredia pripravili akčný plán v súlade s potrebami školy.

V roku 2017 ŠPÚ v rámci pokračujúcej spolupráce s EWC realizoval prípravnú a realizačnú fázu ***Jesennej akadémie: Demokratické školské prostredie pre všetkých*** (ďalej i Jesenná akadémia). V prvom polroku 2017 prebehla prípravná fáza Jesennej akadémie, intenzívny tréningový program bol realizovaný v dňoch 18. – 21. októbra 2017. Vzdelávací program bol zameraný na podporu demokratickej školskej klímy v Slovenskej republike a posilnenie profesijných kompetencií pedagogických a riadiacich kapacít škôl a ostatných aktérov, podpora partnerstva a spolupráce škôl v oblasti výchovy a vzdelávania k ľudským právam a demokratickému občianstvu. Zároveň bola účastníckam a účastníkom poskytnutá príležitosť získať praktické nástroje a stratégie pri vytváraní demokratického prostredia pre všetkých žiakov a žiačky s využitím celoškolského prístupu. Súčasťou vzdelávania bola aj analýza potrieb a situácie školy, čo umožnilo školským tímom pripraviť akčný plán zodpovedajúci výzvam, ktoré škola práve potrebuje vyriešiť. Implementačná a evalvačná fáza akčných plánov zapojených základných a stredných škôl prebiehala od novembra 2017 do konca školského

roka 2017/2018. Jesenná akadémia bola organizovaná s podporou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Rady Európy.¹¹⁴

ŠPÚ tiež pripravil *prehľad vybraných zdrojov Rady Európy vydaných v rokoch 2007 – 2018 k témam demokratického občianstva a ľudských práv* pre využitie vo výchovno-vzdelávacom procese.¹¹⁵

I.1.3. Publikácie UNESCO a Rady Európy určené učiteľkám a učiteľom

Počas roku 2016 – 2017 reagovala Sekcia pre vzdelávanie Slovenskej komisie pre UNESCO na novo vydané materiály medzinárodných inštitúcií. V gescii Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie operatívne zabezpečila s finančnou podporou MŠVVaŠ SR preklad materiálov do slovenčiny. K dispozícii učiteľskej obci na Slovensku sú tak od roka 2016 dve hutné, rozsahom primerané, užitočné praktické a inovatívne publikácie, ktoré majú mnohé spoločné. Pozorné čitateľky a pozorní čitatelia v nich však zároveň nájdu aj rôzne prístupy, ktoré môžu porovnávať, testovať a zdokonaľovať.

Príručka pre učiteľky a učiteľov o predchádzaní násilnému extrémizmu

Prvou publikáciou je *Príručka pre učiteľky a učiteľov o predchádzaní násilnému extrémizmu*¹¹⁶ (pripravilo a vydalo ju UNESCO v roku 2016, s finančnou podporou vlády Spojených štátov amerických)¹¹⁷. Dokument bol vypracovaný na podnet členských štátov a Výkonnej rady UNESCO v záujme posilnenia vzdelávacieho sektora pri riešení otázok násilného extrémizmu, a to aj prostredníctvom programov vzdelávania ku globálnemu občianstvu na základe ľudských práv (GCED)¹¹⁸. Príručka tiež predstavuje prvý príspevok UNESCO k realizácii Akčného plánu generálneho tajomníka OSN pre prevenciu násilného extrémizmu vo vzdelávacom sektore. Príručka bola pripravená prostredníctvom konzultácií s odbornou aj pedagogickou komunitou z rôznych regiónov a testovaná vo vybraných krajinách tak, aby bola užitočná v rôznych geografických aj sociálno-kultúrnych kontextoch. Príručka je materiálom, ktorý môže slúžiť ako prototyp dotváraný podľa špecifických potrieb používateľiek a používateľov.

Príručka vychádza z predpokladu, že mladí ľudia potrebujú tvárou v tvár hrozbám násilného extrémizmu a radikalizácie získať kompetencie na budovanie odolnosti voči týmto javom.

¹¹⁴ Podľa výročných správ ŠPÚ za roky 2016 a 2017: http://www.statpedu.sk/files/sk/o-organizacii/organizacia-spu/vyrocnna-sprava/vyrocnna_sprava_2016.pdf; http://www.statpedu.sk/files/sk/o-organizacii/organizacia-spu/vyrocnna-sprava/vyrocnna_sprava_2017_26_02_18-2_final_po_korekture_plus_lp.pdf

¹¹⁵ Dostupné na: http://www.statpedu.sk/files/sk/vzdelavanie/vzdelavacie-aktivity/jesenna-akademia-2017-democraticke-skolske-prostredie-vsetkych/prehľad-vybraných-zdrojov-rady-euro-py-k-edc_hre.pdf

¹¹⁶ *Príručka pre učiteľky a učiteľov o predchádzaní násilnému extrémizmu* Bratislava: Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie, 2016, vydanie : prvé, počet strán: 34, online dokument

Dostupné aj na: <https://www.minedu.sk/prirucka-pre-ucitelov-a-ucitelky-o-predchadzani-nasilnemu-extremizmu/>
Originál *A Teacher's guide on the prevention of violent extremism* ako aj rôzne jazykové preklady sú dostupné na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000244676>

¹¹⁷ Známy je fakt, že USA pod vedením prezidenta D. Trumpa v októbri 2017 oznámili odhodlanie opustiť UNESCO, čo sa naplnilo k 31.12.2018 (USA tak učinili spolu s Izraelom, žiadajúc „zásadnú reformu“ organizácie a na protest proti udeleniu plného členstva Palestíne)

¹¹⁸ Global citizenship education/Vzdelávanie ku globálnemu občianstvu bližšie pozri na: <https://en.unesco.org/themes/gced>

Sprostredkovať ich môžu dobre pripravené učiteľské osobnosti, a to tak na vyššom stupni základného ako aj na oboch stupňoch stredoškolského vzdelávania, vo formálnej aj neformálnej príprave.

Cieľom príručky je poskytnúť praktické rady, kedy a ako diskutovať s učiacimi sa o násilnom extrémizme a radikalizácii ako aj pomôcť učiteľkám a učiteľom vytvoriť v triede takú klímu, ktorá je inkluzívna a vedie k rešpektujúcemu dialógu, otvorenej diskusii a kritickému mysleniu.

Príručka sa venuje násilnému extrémizmu a radikalizácii ako pojmom i ako procesom a faktorom, ktoré ich spúšťajú. Uvádza príklady násilného extrémizmu a prvotné príznaky radikalizácie. Argumentuje, ktoré zručnosti má vzdelanie učiacim sa sprostredkovať, aby odolávali násilným prejavom a riešeniam a dávali prednosť konštruktívnemu zapojeniu sa do pokojnej kolektívnej akcie.

V príručke nájdete prakticky využiteľné návody ako viesť diskusiu o miestnych podmienkach extrémizmu, o úlohe komunity, rodiny a médií. Oboznámite sa s príkladmi vzdelávacích cieľov a rozvíjania kognitívnej, sociálno-emocionálnej a behaviorálnej zložky osobnosti, ktoré by mali viesť u učiacich sa k posilneniu konkrétnych atribútov (charakteristík, kvalít), ktoré má u nich diskusia posilniť.

Príručka vás krok za krokom prevedie prípravou na diskusiu o sporných témach a dá vám návod, ako diskusiu viesť a zavŕšiť – kedy ju viesť: plánovito; neplánovane, ale nevyhnutne; na čo ju zamerať: na hodnoty alebo akademické zručnosti; aké spúšťače konverzácie možno použiť; aké sú pravidlá diskusie; ako klásť otázky; príklady otázok; ako počúvať a neposudzovať; ako vypočuť všetky názory; ako zavŕšiť konkrétnu diskusiu a aké ďalšie formy nadstavbových činností využiť.

Príručka prináša a stručne vysvetľuje témy, pomocou ktorých sa môžete dotknúť násilného extrémizmu, a to: občianstvo; dejepis; náboženstvo a viera; jazyky; sloboda prejavu a internet; rodová rovnosť a rodovo podmienené násilie; umenie. Kladie dôraz na to, aby sa po diskusii o sporných otázkach triedny kolektív zomkol okolo spoločného súboru hodnôt solidarity, rešpektovania rozmanitosti, ľudských práv, učiť sa žiť spolu, zapojenie mladých ľudí. Všetky tieto hodnoty sú stručne podané obsahovo aj metodicky.

V závere publikácie je pasáž venovaná súvisiacim otázkam, ktoré (si) často kladú samotné učiteľky a samotní učelia. Pripojené sú užitočné odpovede.

Výučba kontroverzných tém: Profesionálny rozvojový balíček pre efektívnu výučbu sporných otázok

Ďalšia publikácia *Výučba kontroverzných tém: Profesionálny rozvojový balíček pre efektívnu výučbu sporných otázok*¹¹⁹ bola finančne podporená Európskou úniou a odborne pripravená

¹¹⁹ *Výučba kontroverzných tém: Profesionálny rozvojový balíček pre efektívnu výučbu sporných otázok*. Bratislava: Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie, 2017, slovenská verzia, vydanie: prvé, počet strán: 69, online dokument.

Radou Európy (2015, 2016). Je konkrétnym príkladom spojeného úsilia Rady Európy a Európskej komisie pri realizácii pilotných projektov „Ľudské práva a demokracia v akcii“. Inšpiráciu čerpá z Charty Rady Európy o vzdelávaní k demokratickému občianstvu a ľudským právam (pozri vyššie, časť 1.1) a z Programu Rady Európy ET2020.¹²⁰ Vznikla na podnet politickej a odbornej obce z mnohých európskych krajín a za spolupráce pestrého rámca partnerov, redaktorského a autorského tímu. Problematiku sporných/kontroverzných alebo citlivých tém súčasnosti nazerá optikou demokratickoobčianskeho a ľudskoprávneho vzdelávania. Vysvetľuje potrebu profesionálneho rozvojového programu, cieľom ktorého je naučiť sa viesť konštruktívny rozhovor s ľuďmi, ktorých hodnoty sú odlišné od našich a rešpektovať ich. Ide o princíp demokratického procesu a podstatný prvok ochrany a posilnenia demokracie a rozvoja kultúry ľudských práv.

Školy neraz považujú sporné otázky (napríklad, súvisiace s extrémizmom, rodovým násilím, zneužívaním detí alebo sexuálnou orientáciou) za príliš náročné na to, aby boli bežnou súčasťou kurikúl. Mladí ľudia však potrebujú vyjadriť svoje obavy, získať informácie a podporu zo strany dobre pripravených učiteľských autorít. Znepokojenie európskej verejnosti z eskalácie násilia a sociálnych nepokojov na jednej strane (Londýn, 2011; Nórsko 2011; Paríž, 2015) a úsilie o nové prístupy pri demokratickoobčianskom a ľudskoprávnem vzdelávaní viedli k poznaniu, že riešenie sporných otázok sa stalo nevyhnutnou súčasťou vzdelávania.

Publikácia kladie dôraz na aktívne učenie, riešenie otázok reálneho života, keď sa demokratické občianstvo, ľudské práva a porozumenie nielen „vedia“, ale aj „robia“ a každodenne žijú.

Publikácia prináša definičné rámca sporných otázok a vysvetľuje, prečo a akou sú výzvou v pedagogickom procese. Poskytuje komplexný manuál (stratégie, praktiky, vedeckú literatúru), ktorý pomáha učiteľkám a učiteľom pochopiť význam zapojenia mladých ľudí do sféry sporných otázok, rozvíjať dôveru a kompetencie. Poskytuje návod na vytvorenie bezpečného priestoru v triede, použitie výučbových stratégií a techník, ktoré podporujú otvorený a zdvorilý dialóg.

Predpokladá sa, že materiál, hoci určený predovšetkým triednym učiteľkám a učiteľom, nájde uplatnenie na všetkých vzdelávacích predmetoch, vo všetkých vzdelávacích zariadeniach a tiež u vedení škôl a zariadení.

Vzdelávací materiál podporuje otvorený a kooperatívny prístup k výučbe a učeniu s osobitným dôrazom na sebareflexiu a premyslené, informované konanie. K odbornej spôsobilosti prístupuje k osobnej (napríklad sebarflexia), teoretickej (napríklad pochopenie úloh dialógu v demokracii) a praktickej (napríklad výučbové a vzdelávacie stratégie).

Vzdelávací balíček má dve časti: Rámcový dokument (skúma hlavné výzvy výučby sporných otázok, navrhuje spôsoby ich zvládnutia, identifikuje kompetencie na ich riešenie, prináša

Originál *Teaching controversial issues – developing effective training for teachers and school leaders* ako aj rôzne jazykové preklady vrátane slovenského sú dostupné na: <https://pjp-eu.coe.int/en/web/charter-edc-hre-pilot-projects/teaching-controversial-issues-developing-effective-training-for-teachers-and-school-leaders>

¹²⁰ Bližšie pozri: https://ec.europa.eu/education/policies/european-policy-cooperation/et2020-framework_en

odporúčania pre vývoj vzdelávacích aktivít založených na kompetenciách) a Program vzdelávacích činností (návrh približne 2-dňovej praktickej prípravy). Vo svojom celku predstavuje vynikajúci študijný a praktický materiál, ktorý škole poskytne krok za krokom návod na včlenenie a zvládanie problematiky sporných otázok (ako živej skutočnosti) do výučby i života školy.

Obe hore uvedené publikácie z dielne UNESCO a Rady Európy boli a naďalej sú odporúčané širšej učiteľskej a žiackej obci stredných škôl v SR na vzdelávacích a súťažných podujatiach Olympiády ľudských práv ako aj prostredníctvom partnerských projektov od r. 2016 po súčasnosť.

I./2. KĹÚČOVÉ KOMPETENCIE PRE CELOŽIVOTNÉ VZDELÁVANIE. EURÓPSKY REFERENČNÝ RÁMEC

PRÍLOHA k ODPORÚČANIU RADY z 22. mája 2018 o kľúčových kompetenciách pre celoživotné vzdelávanie (Text s významom pre EHP) (2018/C 189/01)

Súvislosti a ciele

Každý má právo na kvalitné a inkluzívne vzdelávanie, odbornú prípravu a celoživotné vzdelávanie, aby si udržal a získal zručnosti, ktoré mu umožnia plne sa zapojiť do života spoločnosti a úspešne zvládať zmeny postavenia na trhu práce.

Každý má právo na včasnú a cielenú pomoc na zlepšenie vyhliadok zamestnania alebo samostatnej zárobkovej činnosti. Patrí sem aj právo na pomoc pri hľadaní pracovného miesta, pri odbornej príprave a rekvalifikácii.

Tieto zásady sú definované v európskom „pilieri sociálnych práv“.

V rýchlo sa meniacom a úzko prepojenom svete každý bude musieť disponovať širokou škálou zručností a kompetencií a nepretržite ich počas celého života rozvíjať. Účelom kľúčových kompetencií vymedzených v tomto referenčnom rámci je položiť základ pre vybudovanie spravodlivejších a demokratickejších spoločností. Reagujú na potrebu inkluzívneho a udržateľného rastu, sociálnej súdržnosti a ďalšieho rozvoja demokratickej kultúry.

Hlavným cieľom referenčného rámca je:

- a) identifikovať a vymedziť kľúčové kompetencie potrebné z hľadiska zamestnateľnosti, osobného naplnenia a zdravia, aktívneho a zodpovedného občianstva a sociálneho začlenenia;
- b) poskytnúť európsky referenčný nástroj pre tvorcov politik, poskytovateľov vzdelávania a odbornej prípravy, pedagogických pracovníkov, odborníkov na poradenstvo, zamestnávateľov, verejné služby zamestnanosti i samotných učiacich sa;
- c) podporovať úsilie o posilňovanie rozvoja kompetencií v kontexte celoživotného vzdelávania na európskej, vnútroštátnej, regionálnej a miestnej úrovni.

Kľúčové kompetencie

Na účely tohto odporúčania sa kompetencie vymedzujú ako kombinácia vedomostí, zručností a postojov, pričom:

- d) vedomosti sa skladajú z faktov a číselných údajov, konceptov, myšlienok a teórií, ktoré sú už etablované a prispievajú k porozumeniu určitej oblasti alebo témy;
- e) zručnosti sa vymedzujú ako schopnosť a spôsobilosť vykonávať procesy a využívať existujúce vedomosti na dosahovanie výsledkov;
- f) postoje opisujú charakter a názory, o ktoré sa opiera konanie či reakcie na myšlienky, osoby alebo situácie.

Kľúčové kompetencie sú tie, ktoré potrebujú všetci ľudia na svoje osobné naplnenie a rozvoj, zamestnateľnosť, sociálne začlenenie, udržateľný životný štýl, úspešný život v spoločnosti, ktorá žije v mieri, pre riadenie života so zodpovedným prístupom ku zdraviu a aktívne občianstvo. Boli vypracované v kontexte celoživotného vzdelávania, od raného detstva počas celého života dospelého človeka, a majú sa nadobúdať pri formálnom a neformálnom vzdelávaní, ako aj informálnom učení sa v každom prostredí vrátane rodiny, školy, pracoviska a susedských a iných komunit.

Všetky kľúčové kompetencie sa považujú za rovnako dôležité. Každá z nich prispieva k úspešnému životu v spoločnosti. Kompetencie možno využívať v mnohých rôznych súvislostiach a rozličných kombináciách. Prekrývajú sa a nadväzujú na seba; aspekty, ktoré sú podstatné v jednej oblasti, zvyčajne podporujú kompetencie aj v ďalšej oblasti. V rámci kľúčových kompetencií sú zakotvené zručnosti, ako sú kritické myslenie, riešenie problémov, tímová práca, komunikačné a vyjednávacíe zručnosti, analytické zručnosti, tvorivosť a medzikultúrne zručnosti.

Referenčný rámec stanovuje osem kľúčových kompetencií:

- o gramotnosť,
- o viacjazyčnosť;
- o matematická kompetencia a kompetencia vo vede, v technológii a inžinierstve,
- o digitálna kompetencia,
- o osobná a sociálna kompetencia a schopnosť učiť sa;
- o občianska kompetencia;
- o podnikateľská kompetencia,
- o kompetencia v oblasti kultúrneho povedomia a prejavu.

1. Gramotnosť

Gramotnosť je schopnosť identifikovať, pochopiť, vyjadrovať, tvoriť a interpretovať koncepty, pocity, fakty a názory ústnou aj písomnou formou pomocou vizuálnych, zvukových a digitálnych materiálov v rozličných odboroch a kontextoch. Zahŕňa schopnosť efektívne komunikovať a nadväzovať kontakty s ostatnými, a to primerane a tvorivo.

Rozvoj gramotnosti tvorí základ pre ďalšie vzdelávanie a ďalšiu jazykovú interakciu. V závislosti od kontextu sa gramotnosť môže rozvíjať v materinskom jazyku, jazyku výučby a/alebo úradnom jazyku danej krajiny alebo regiónu.

Základné vedomosti, zručnosti a postoje súvisiace s touto kompetenciou

Táto kompetencia znamená znalosť čítania a písania a dostatočné chápanie písomných informácií, a teda vyžaduje, aby mal človek vedomosti o slovnej zásobe, používanej gramatike a jazykových funkciách. Zahŕňa uvedomovanie si hlavných typov verbálnej interakcie, škály literárnych a neliterárnych textov, ako aj hlavných charakteristík rôznych jazykových štýlov a registrov.

Jednotlivci by mali mať zručnosti v ústnej, ako aj v písomnej komunikácii v rozličných situáciách a v sledovaní a prispôsobovaní vlastnej komunikácie požiadavkám danej situácie. Táto kompetencia takisto zahŕňa schopnosť rozlišovať a používať rôzne typy zdrojov, vyhľadávať, zhromažďovať a spracúvať informácie, používať pomôcky a formulovať a vyjadrovať ústne a písomné argumenty presvedčivým spôsobom primeraným danému kontextu. Zahŕňa kritické myslenie a schopnosť posudzovať informácie a pracovať s nimi.

Pozitívny postoj ku gramotnosti obsahuje dispozíciu pre kritický a konštruktívny dialóg, zmysel pre estetické kvality a záujem o interakciu s ostatnými ľuďmi. To znamená uvedomiť si vplyv jazyka na ostatných a potrebu chápať a používať ho pozitívne a sociálne zodpovedne.

2. Viacjazyčnosť¹²¹ (1)

Táto kompetencia vymedzuje schopnosť používať rozličné jazyky na primeranú a účinnú komunikáciu. V širšom chápaní má tie isté zručnostné rozmery ako gramotnosť: je založená na schopnosti chápať, vyjadrovať a interpretovať pojmy, myšlienky, pocity, fakty a názory ústnou a písomnou formou (počúvanie, hovorenie, čítanie a písanie) v primeranej škále spoločenských a kultúrnych súvislostí podľa želaní a potrieb jednotlivca. V jazykových kompetenciách sa spája historický rozmer a medzikultúrne kompetencie. Spočívajú v schopnosti sprostredkovať informácie medzi rôznymi jazykmi a médiami, ako sa uvádza v spoločnom európskom referenčnom rámci. Pokiaľ je to vhodné, môže zahŕňať zachovanie a ďalší rozvoj kompetencií v materinskom jazyku, ako aj osvojenie si úradného jazyka (jazykov) danej krajiny.¹²²

Základné vedomosti, zručnosti a postoje súvisiace s touto kompetenciou

Táto kompetencia si vyžaduje vedomosti o slovnej zásobe a funkčnej gramatike v rôznych jazykoch a uvedomenie si hlavných typov verbálnej interakcie a jazykových registrov. Dôležité sú vedomosti o spoločenských konvenciách a kultúrnom aspekte a variabilite jazykov.

¹²¹ Zatiaľ čo Rada Európy pri označovaní schopnosti ľudí zvládnuť viaceré jazyky (viacjazyčnosť) používa pojem „plurilingualism“, v úradných dokumentoch Európskej únie sa na opis jazykových schopností jednotlivých ľudí a aj na opis rôznych spoločenských situácií používa pojem „multilingualism“. Čiastočne je to kvôli tomu, že v iných jazykoch ako je angličtina a francúzština, je ťažké rozlíšiť medzi pojmi plurilingual a multilingual.

¹²² Zahrnuté je aj osvojenie si klasických jazykov, ako je starogréčtina a latinčina. Z klasických jazykov vychádzajú mnohé moderné jazyky, a preto môžu tieto jazyky uľahčiť štúdium jazykov vo všeobecnosti.

Základné zručnosti pre túto kompetenciu pozostávajú zo schopnosti porozumieť hovorenému slovu, iniciovať, udržiavať a ukončiť konverzáciu a čítať, chápať a tvoriť texty, a to na rôznych úrovniach pokročilosti v závislosti od jazyka. Jednotlivci by mali dokázať používať nástroje vhodne a učiť sa jazyky formálne, neformálne a informálne počas celého života.

Pozitívny postoj zahŕňa uvedomovanie si kultúrnej rozmanitosti, záujem a zvedavosť zameranú na rôzne jazyky a medzikultúrnu komunikáciu. Zahŕňa aj rešpektovanie jazykového profilu každého jednotlivca vrátane rešpektovania materinského jazyka osôb patriacich k menšinám a/alebo s prísťahovaleckým pôvodom aj ocenenia úradného jazyka (jazykov) danej krajiny ako spoločného rámca pre interakcie.

3. Matematická kompetencia a kompetencia vo vede, v technológii a inžinierstve

A. Matematická kompetencia je schopnosť rozvíjať a používať matematické myslenie a porozumenie na riešenie rôznych problémov v každodenných situáciách. Vychádzajúc z dobrej matematickej gramotnosti sa dôraz kladie na postup a aktivitu, ako aj na vedomosti. Matematická kompetencia zahŕňa na rôznych stupňoch schopnosť a ochotu používať matematické modely myslenia a prezentácie (vzorce, modely, diagramy, grafy, tabuľky).

B. Kompetencia vo vede sa vzťahuje na schopnosť a ochotu vysvetliť prírodné javy pomocou základných vedomostí a metodiky vrátane pozorovania a experimentovania s cieľom klásť otázky a odvodiť závery podložené dôkazmi. Kompetencie v technológii a inžinierstve sa chápu ako uplatňovanie daných vedomostí a metodiky ako odpovedí na vnímané ľudské túžby a potreby. Kompetencia vo vede, v technológii a inžinierstve zahŕňa porozumenie zmenám spôsobeným ľudskou činnosťou a zodpovednosti občana ako jednotlivca.

Základné vedomosti, zručnosti a postoje súvisiace s touto kompetenciou

A. Potrebné vedomosti z matematiky zahŕňajú dobré vedomosti o počtoch, mierach a štruktúrach, základné operácie a základné matematické prezentácie, chápanie matematických termínov a konceptov a povedomie o otázkach, na ktoré matematika ponúka odpoveď.

Jednotlivec by mal mať zručnosti na uplatňovanie základných matematických princípov a postupov v každodennom kontexte doma a v práci (napr. finančné zručnosti) a na chápanie a hodnotenie sledu argumentov. Jednotlivec by mal dokázať myslieť matematicky, chápať matematické dôkazy, komunikovať v matematickom jazyku a používať vhodné pomôcky vrátane štatistických údajov a grafov a chápať matematické aspekty digitalizácie.

Pozitívny postoj v matematike je založený na rešpektovaní pravdy a na ochote hľadať príčiny a posudzovať ich platnosť.

B. Pokiaľ ide o vedu, technológiu a inžinierstvo, základné vedomosti zahŕňajú základné princípy prirodzeného sveta, základné vedecké koncepty, teórie, princípy a metódy, technológiu a technologické produkty a postupy, ako aj chápanie dosahu vedy, technológie, inžinierstva a celkovo ľudskej činnosti na prirodzený svet. Tieto kompetencie by mali následne umožniť jednotlivcom lepšie pochopiť prínos, obmedzenia a riziká vedeckých teórií, aplikácií a

technológie v spoločnostiach vo všeobecnosti (v súvislosti s rozhodovaním, hodnotami, morálnymi otázkami, kultúrou atď.).

Zručnosti zahŕňajú chápanie vedy ako procesu bádania rôznymi metódami vrátane pozorovania a riadených experimentov, schopnosť používať logické a racionálne myslenie na overovanie hypotéz a pripravenosť vzdať sa vlastného presvedčenia, ak odporuje novým experimentálnym zisteniam. Zahŕňajú schopnosť používať a zaobchádzať s technickými nástrojmi a prístrojmi, ako aj vedeckými údajmi, na dosiahnutie cieľa alebo prijatie rozhodnutia alebo vyvodenie záveru na základe dôkazov. Jednotlivci by mali tiež dokázať rozlišovať základné charakteristiky vedeckého bádania a vedieť formulovať závery a dôvody, ktoré k nim viedli.

Kompetencia zahŕňa postoj kritického uvedomovania si a zvedavosti, záujem o etické otázky a podporu bezpečnosti a environmentálnej udržateľnosti, najmä pokiaľ ide o vedecko-technický pokrok v súvislosti s jednotlivcom, rodinou, komunitou a celosvetovými otázkami.

4. Digitálna kompetencia

Digitálna kompetencia zahŕňa sebaisté, kritické a zodpovedné využívanie digitálnych technológií na vzdelávanie, prácu a účasť na dianí v spoločnosti, ako aj interakciu s digitálnymi technológiami. Zahŕňajú informačnú a dátovú gramotnosť, komunikáciu a spoluprácu, mediálnu gramotnosť, tvorbu digitálneho obsahu (vrátane programovania), bezpečnosť (vrátane digitálnej pohody a kompetencií v oblasti kybernetickej bezpečnosti), otázky súvisiace s duševným vlastníctvom, riešenie problémov a kritické myslenie.

Základné vedomosti, zručnosti a postoje súvisiace s touto kompetenciou

Jednotlivci by mali chápať, ako digitálne technológie môžu prispievať ku komunikácii, tvorivosti a inovácii, a mali by vedieť, aké príležitosti, obmedzenia, vplyvy a riziká predstavujú. Mali by chápať všeobecné zásady, mechanizmy a logiku vyvíjajúcich sa digitálnych technológií a poznať základné funkcie a spôsoby použitia rôznych zariadení, softvérov a sietí. Jednotlivci by mali mať kritický prístup k platnosti, spoľahlivosti a vplyvu informácií a údajov dostupných vďaka digitálnym prostriedkom a poznať právne a etické zásady súvisiace s prácou s digitálnymi technológiami.

Jednotlivci by mali byť schopní používať digitálne technológie na podporu svojho aktívneho občianstva a sociálneho začlenenia, spoluprácu s ostatnými a kreativnosť pri dosahovaní osobných, sociálnych alebo obchodných cieľov. Zručnosti zahŕňajú schopnosť pristupovať k digitálnemu obsahu, používať ho, filtrovať, hodnotiť, tvoriť, programovať a zdieľať digitálny obsah. Jednotlivci by mali vedieť riadiť a chrániť informácie, obsah, údaje a digitálne identity, ako aj rozoznávať softvéry, zariadenia, umelú inteligenciu alebo roboty a efektívne s nimi pracovať.

Práca s digitálnymi technológiami a digitálnym obsahom si vyžaduje hlbavý a kritický, ale zároveň zvedavý, otvorený a perspektívny postoj k ich vývoju. Vyžaduje si aj etický, bezpečný a zodpovedný prístup k využívaniu týchto nástrojov.

5. Osobná a sociálna kompetencia a schopnosť učiť sa

Osobná a sociálna kompetencia a schopnosť učiť sa je schopnosť uvažovať o vlastnej osobnosti, efektívne riadiť čas a informácie, konštruktívne spolupracovať s ostatnými, zachovať si odolnosť a riadiť vlastné vzdelávanie a kariéru. Zahŕňa schopnosť zvládnuť neistotu a zložité situácie, schopnosť učiť sa, podporovať vlastnú fyzickú a emocionálnu pohodu, zachovať si fyzické aj duševné zdravie a dokázať dbať o svoje zdravie a viesť život zameraný na budúcnosť, byť empatický a zvládať konflikty v inkluzívnom a podporujúcom prostredí.

Základné vedomosti, zručnosti a postoje súvisiace s touto kompetenciou

Pre úspešné medziľudské vzťahy a účasť na spoločenskom dianí je podstatné chápať normy správania a pravidlá komunikácie, ktoré všeobecne platia v rozličných spoločnostiach a prostrediach. Osobná a sociálna kompetencia a schopnosť učiť sa si vyžadujú aj znalosť zložiek zdravého ducha, tela a životného štýlu. Zahŕňa znalosť svojich preferovaných stratégií učenia sa, vlastných potrieb rozvoja kompetencií a rôznych spôsobov, ako to dosiahnuť a hľadať príležitosti na vzdelávanie, odbornú prípravu a kariérny rast, ako aj dostupné usmernenia či pomoc.

Zručnosti zahŕňajú schopnosť identifikovať vlastné kapacity, sústrediť sa, čeliť komplexnosti, kriticky uvažovať a prijímať rozhodnutia. Zahŕňa to schopnosť učiť sa a pracovať v skupine aj individuálne, organizovať si vlastné učenie sa a nepoľavovať v ňom, hodnotiť ho a komunikovať o ňom, vyhľadať prípadnú pomoc a účinne riadiť vlastnú kariéru a sociálne vzťahy. Jednotlivci by mali byť odolní a schopní čeliť pocitom neistoty a stresu. Mali by mať možnosť konštruktívne komunikovať v rozličných prostrediach, spolupracovať v tímoch a diskutovať. Zahŕňa to preukazovanie tolerancie, vyjadrovanie a chápanie rôznych uhlov pohľadu, ako aj schopnosť získavať si dôveru a cítiť empatiu.

Táto kompetencia je založená na pozitívnom postoji k vlastnej osobnej, sociálnej a fyzickej pohode a učeniu sa počas celého života. Opiera sa o kombinovaný postoj spolupráce, asertivity a integrity. Zahŕňa rešpektovanie rozmanitosti ostatných a ich potrieb a pripravenosť prekonávať predsudky a robiť kompromisy. Jednotlivci by mali dokázať identifikovať a stanovovať ciele, sami sa motivovať a rozvíjať si odolnosť a sebadôveru, aby mohli pokračovať v učení sa a dosahovať v tejto oblasti úspechy počas celého života. Konštruktívny postoj k riešeniu problémov podporuje proces učenia sa a schopnosť jednotlivca vysporiadať sa s prekážkami a so zmenami. To zahŕňa vôľu uplatniť predchádzajúce vzdelanie a životné skúsenosti a hľadať príležitosti na vzdelávanie a uplatňovanie vzdelania v rozličných životných súvislostiach.

6. Občianska kompetencia

Občianska kompetencia je schopnosť konať ako zodpovedný občan a v plnej miere sa zúčastňovať na občianskom a sociálnom živote, a to opierajúc sa o znalosť sociálnych, hospodárskych, právnych a politických konceptov a štruktúr, ako aj o chápanie celosvetového vývoja a udržateľnosti.

Základné vedomosti, zručnosti a postoje súvisiace s touto kompetenciou

Občianska kompetencia je založená na znalostiach základných konceptov a javov vzťahujúcich sa na jednotlivcov, skupiny, pracovné organizácie, spoločnosť, hospodárstvo a kultúru. Zahŕňa aj chápanie spoločných európskych hodnôt, ako sa uvádza v článku 2 Zmluvy o Európskej únii a v Charte základných práv Európskej únie. Patria sem vedomosti o súčasnom dianí, ako aj chápanie hlavných trendov v národných, európskych a svetových dejinách s kritickým odstupom. Okrem toho je súčasťou tejto kompetencie informovanosť o cieľoch, hodnotách a politikách sociálnych a politických hnutí, ako aj o udržateľných systémoch, najmä z hľadiska zmeny klímy a demografických zmien na celosvetovej úrovni a ich základných príčin. Zásadný význam má aj znalosť európskej integrácie a informovanosť o rozmanitosti a kultúrnych identitách v Európe a vo svete. To zahŕňa porozumenie viackultúrnym a sociálno-ekonomickým rozmerom európskych spoločností a spôsobu, akým národná kultúrna identita prispieva k európskej identite.

Zručnosti súvisiace s občianskou kompetenciou sa týkajú schopnosti účinne komunikovať s ostatnými v spoločnom alebo vo verejnom záujme vrátane udržateľného rozvoja spoločnosti. Patria sem zručnosti umožňujúce kritické myslenie a integrované riešenie problémov, ako aj zručnosť vedieť argumentovať a konštruktívna účasť na komunitných činnostiach, ako aj v rozhodovaní na všetkých úrovniach od tej miestnej a celoštátnej až po tú európsku a medzinárodnú. Zahŕňa tiež schopnosť pristupovať k tradičným i novým druhom médií, kriticky na ne nazerať a pracovať s nimi a chápať úlohu a funkcie médií v demokratickej spoločnosti.

Rešpektovanie ľudských práv ako základ demokracie predstavuje základ zodpovedného a konštruktívneho prístupu. Konštruktívna účasť zahŕňa ochotu zúčastňovať sa na demokratickom rozhodovaní na všetkých úrovniach, ako aj na občianskych aktivitách. Jej súčasťou je podpora sociálnej a kultúrnej rozmanitosti, rodovej rovnosti a sociálnej súdržnosti, udržateľných životných štýlov, podpora kultúry mieru a nenásilia, pripravenosť rešpektovať súkromie iných a prevziať zodpovednosť za životné prostredie. Na to, aby ľudia dokázali prekonávať predsudky a robiť prípadné kompromisy a aby sa zabezpečila sociálna spravodlivosť a spravodlivé zaobchádzanie, je nevyhnutný záujem o politické a sociálno-ekonomické dianie, humanitné vedy a medzikultúrnu komunikáciu.

7. Podnikateľská kompetencia

Podnikateľská kompetencia sa vzťahuje na schopnosť využívať príležitosti a myšlienky a meniť ich na hodnoty pre ostatných. Je založená na tvorivosti, kritickom myslení a riešení problémov, iniciatívnosti, vytrvalosti, ako aj schopnosti spolupracovať s cieľom plánovať a riadiť projekty s kultúrnou, sociálnou alebo finančnou hodnotou.

Základné vedomosti, zručnosti a postoje súvisiace s touto kompetenciou

Podnikateľská kompetencia si vyžaduje znalosť toho, že existujú rôzne kontexty a príležitosti na premenu myšlienok na konkrétne kroky v rámci osobnej, sociálnej a profesionálnej činnosti, a chápanie, ako sa tieto príležitosti rodia. Jednotlivci by mali poznať a chápať prístupy k plánovaniu a riadeniu projektov, ktoré zahŕňajú postupy i zdroje. Mali by mať znalosti z

ekonomie a chápať sociálne a hospodárske príležitosti a výzvy, ktorým čelí zamestnávateľ, organizácia či spoločnosť. Mali by si takisto uvedomovať etické zásady a výzvy udržateľného rozvoja a vlastné silné a slabé stránky.

Podnikateľské zručnosti sú založené na tvorivosti, ktorá zahŕňa predstavivosť, strategické myslenie a riešenie problémov, a kritickom a konštruktívnom uvažovaní v rámci vyvíjajúcich sa kreatívnych procesov a inovácií. Patrí medzi ne schopnosť pracovať individuálne i v tímoch, mobilizovať zdroje (ľudí a vecí) a udržiavať činnosť. To zahŕňa schopnosť prijímať finančné rozhodnutia týkajúce sa nákladov a hodnoty. Kľúčová je aj schopnosť účinne komunikovať a diskutovať s ostatnými a zvládať neistotu, nejednoznačnosť a riziko pri prijímaní fundovaných rozhodnutí.

Podnikateľský postoj charakterizuje zmysel pre iniciatívu a akčnosť, proaktivitu, perspektívne myslenie, odvahu a vytrvalosť pri dosahovaní cieľov. Jeho súčasťou je snaha motivovať iných a vážiť si ich nápady, empatia a záujem o ľudí a o svet, a uvedomovanie si zodpovednosti, opierajúc sa o etické postupy počas celého procesu.

8. Kompetencia v oblasti kultúrneho povedomia a prejavu

Kompetencia v oblasti kultúrneho povedomia a prejavu zahŕňa chápanie a rešpektovanie toho, ako sa myšlienky a význam kreatívne vyjadrujú a šíria v rôznych kultúrach a prostredníctvom rôznych druhov umenia a iných kultúrnych foriem. Zahŕňa aktívne chápanie, rozvoj a vyjadrovanie vlastných názorov a schopnosť identifikovať svoje miesto alebo úlohu v spoločnosti rôznymi spôsobmi a v rôznych kontextoch.

Základné vedomosti, zručnosti a postoje súvisiace s touto kompetenciou

Táto kompetencia si vyžaduje znalosť miestnej, národnej, regionálnej, európskej a globálnej kultúry a prejavov vrátane jazyka, dedičstva a tradícií či kultúrnych produktov a porozumenie tomu, ako sa tieto prejavy môžu navzájom ovplyvňovať a ako môžu ovplyvňovať názory jednotlivca. Patrí sem chápanie rôznych spôsobov komunikácie o myšlienkach medzi tvorcom, účastníkom a publikom vo forme písomných, tlačených a digitálnych textov, tanca, divadla, filmu, hier, umenia a dizajnu, hudby, rituálov a architektúry, ako aj v hybridných formách. Vyžaduje si to pochopenie vlastnej rozvíjajúcej sa identity a kultúrneho dedičstva vo svete charakterizovanom kultúrnou rozmanitosťou, ako aj toho, ako umenie a iné kultúrne formy môžu byť nástrojom, pomocou ktorého sa dá nazerať na svet a formovať ho.

Zručnosti zahŕňajú schopnosť empaticky vyjadrovať a interpretovať prenesené a abstraktné myšlienky, skúsenosti a emócie a robiť tak v rôznych druhoch umenia a iných kultúrnych formách. Zručnosti zahŕňajú aj schopnosť identifikovať a využívať príležitosti na tvorbu osobnej, sociálnej alebo obchodnej hodnoty prostredníctvom umenia a iných kultúrnych foriem a zapájať sa do kreatívnych procesov, a to individuálne i kolektívne.

Je dôležité mať otvorený postoj a rešpekt k rôznorodosti kultúrneho prejavu, ako aj etický a zodpovedný prístup k intelektuálnemu a kultúrnemu vlastníctvu. Pozitívny postoj zahŕňa aj záujem o svet, otvorenosť voči úvahám o nových možnostiach a ochotu podieľať sa na kultúrnych zážitkoch.

Podpora rozvoja kľúčových kompetencií

Kľúčové kompetencie sú dynamickou kombináciou vedomostí, zručností a postojov, ktoré si učiaci sa musí rozvíjať počas celého života, a to od raného veku. Kvalitné a inkluzívne vzdelávanie, odborná príprava a celoživotné vzdelávanie všetkým poskytujú možnosti rozvíjať si kľúčové kompetencie, a tak sa prístupy zamerané na kompetencie môžu uplatňovať vo všetkých oblastiach vzdelávania, odbornej prípravy a učenia sa počas celého života.

V záujme podpory vzdelávania, odbornej prípravy a učenia sa v kontexte celoživotného vzdelávania boli identifikované tri výzvy: používanie rôznych vzdelávacích prístupov a kontextov, podpora učiteľov a iných pedagogických pracovníkov a posudzovanie a uznávanie rozvoja kompetencií. Na riešenie týchto otázok sa identifikovalo niekoľko príkladov osvedčených postupov.

A) Rôzne vzdelávacie prístupy a prostredia

a) Učenie sa možno obohatiť vďaka multidisciplinárnemu vzdelávaniu, partnerstvám medzi rôznymi stupňami vzdelávania, aktérmi odbornej prípravy a vzdelávania vrátane tých na trhu práce, ako aj vďaka celoškolským prístupom so zameraním na kolaboratívnu výučbu a vzdelávanie a aktívnu účasť a rozhodovanie učiacich sa. Aj multidisciplinárne vzdelávanie umožňuje intenzívnejšie prepojenie medzi rôznymi predmetmi v učebnom pláne, ako aj vytvorenie pevnej väzby medzi tým, čo sa vyučuje, a spoločenskými zmenami a významom. Kľúčom k účinnému rozvoju kompetencií je medzisektorová spolupráca medzi inštitúciami vzdelávania a odbornej prípravy a externými aktérmi z podnikateľskej, umeleckej, športovej a mládežníckej komunity, inštitúciami vysokoškolského vzdelávania alebo výskumných inštitúcií.

b) Získavanie základných zručností, ako aj širší rozvoj kompetencií možno systematicky podporovať tak, že akademické vzdelávanie sa obohatí o sociálne a emocionálne učenie sa, umenie, zdraviu prospešné pohybové aktivity podporujúce starostlivosť o svoje zdravie a na budúcnosť zamerané a fyzicky aktívne štýly života. Posilňovanie osobných, sociálnych a vzdelávacích kompetencií od raného veku môže poskytnúť oporu pri rozvoji základných zručností.

c) Motiváciu a angažovanosť môžu zvýšiť vzdelávacie metódy, ako napríklad učenie sa zamerané na bádanie alebo projekty, zmiešané učenie sa či učenie sa umením a hrou. Rozvoj širokej škály kompetencií môže podporiť aj experimentálne učenie sa, učenie sa prácou a vedecké metódy v oblasti vedy, technológie, inžinierstva a matematiky (STEM).

d) Učiaci sa, pedagogickí pracovníci a poskytovatelia vzdelávania alebo odbornej prípravy by sa mali nabádať na používanie digitálnych technológií, aby sa zlepšila kvalita vzdelávania a podporoval rozvoj digitálnych zručností. Príkladom je účasť na iniciatívach Únie, akou je Európsky týždeň programovania. Digitálnu kapacitu vzdelávania, odbornej prípravy a poskytovateľov vzdelávania by mohlo zlepšiť používanie nástrojov sebahodnotenia, ako napríklad nástroj SELFIE.

e) Pre mladých ľudí, ale aj pre dospelých a učiteľov by mohli byť osobitne užitočné konkrétne možnosti na získanie podnikateľských skúseností, stáže v podnikoch alebo

hostovanie podnikateľov v inštitúciách vzdelávania a odbornej prípravy vrátane praktických podnikateľských skúseností, ako sú tvorivé výzvy, start-upy, komunitné iniciatívy vedené študentmi, podnikové simulácie alebo podnikateľské projektové vzdelávanie. Mladí ľudia mali mať počas svojho školského vzdelávania možnosť získať aspoň jednu skúsenosť z podnikateľského prostredia. Partnerstvá v rámci škôl, komunit a firiem alebo podnikov a platformy na miestnej úrovni, a to najmä vo vidieckych oblastiach, môžu byť kľúčovými subjektmi z hľadiska podnikateľského vzdelávania. Zásadný význam pre dosiahnutie trvalého pokroku a vedúceho postavenia by mohla mať primeraná odborná príprava a podpora pre učiteľov a riaditeľov škôl.

f) Viacjazyčnosť možno rozvíjať vďaka úzkej spolupráci so subjektmi vzdelávania, odbornej prípravy a výučby v zahraničí, mobilite pedagogických pracovníkov a učiacich sa či využívaní eTwinningu, EPALÉ a/alebo podobných internetových portálov.

g) Všetkým učiacim sa vrátane tých, ktorí sú znevýhodnení alebo majú osobitné potreby, by sa mohla poskytovať primeraná podpora v inkluzívnych prostrediach, aby mohli naplniť svoj vzdelávací potenciál. Táto podpora by mohla zahŕňať jazykovú, pedagogickú alebo sociálno-emocionálnu podporu, výpomoc zo strany spolužiakov, mimoškolské činnosti, profesijné poradenstvo alebo materiálnu podporu.

h) Spolupráca medzi subjektmi vzdelávania, odbornej prípravy a výučby na všetkých úrovniach môže byť kľúčom k zlepšeniu plynulosti rozvoja kompetencií učiacich sa počas celého života a k vypracovaniu inováčných vzdelávacích prístupov.

i) Spolupráca medzi partnermi v oblasti vzdelávania a odbornej prípravy a aj mimo vzdelávania v miestnych spoločnostiach a zamestnávateľmi v kombinácii s formálnym a neformálnym vzdelávaním a informálnym učením sa môže podporiť rozvoj kompetencií a uľahčiť prechod od vzdelávania k práci, ako aj od práce k vzdelávaniu.

B) Podpora pedagogických pracovníkov

a) Začlenenie prístupov zameraných na kompetencie do vzdelávania, odbornej prípravy a učenia sa v rámci počiatočného vzdelávania a kontinuálneho profesijného rozvoja môže pomôcť pedagogickým pracovníkom pri zavádzaní zmien vo vyučovaní a učení sa v ich prostredí a môže im pomôcť kompetentne využívať takéto prístupy.

b) Pedagogickí pracovníci by mohli získať podporu pri vypracúvaní prístupov zameraných na kompetencie vo svojich konkrétnych situáciách vďaka výmenám pracovníkov a partnerskému učeniu a partnerskému poradenstvu umožňujúcu flexibilitu a autonómnosť pri organizovaní vzdelávania, a to prostredníctvom kontaktov, spolupráce a v rámci odborných komunit.

c) Pedagogickým pracovníkom by sa mohla poskytovať pomoc pri vytváraní inovatívnych postupov, účasti na výskume a náležitom využívaní nových technológií vrátane digitálnych technológií pri uplatňovaní prístupov zameraných na kompetencie vo vyučovaní a učení sa.

d) Pedagogickým pracovníkom by sa mohli poskytnúť usmernenia, prístup do centier odborných znalostí, vhodné nástroje a materiály – to všetko totiž môže zvýšiť kvalitu metodiky a praxe vyučovania a učenia sa.

C) Posudzovanie a uznávanie rozvoja kompetencií

a) Opis kľúčových kompetencií by sa mohol premietnuť do rámcov výsledkov vzdelávania, ktoré možno doplniť vhodnými nástrojmi na diagnostické formatívne a sumáčné posudzovanie a validáciu na príslušných úrovniach.¹²³

b) Najmä digitálne technológie by mohli prispieť k sledovaniu rôznych dimenzií pokroku učiacich sa vrátane podnikateľského vzdelávania.

c) Mohli by sa vypracovať rôzne prístupy k hodnoteniu kľúčových kompetencií v prostrediach neformálneho vzdelávania a informálneho učenia sa vrátane súvisiacich činností zamestnávateľov, odborníkov na poradenstvo a sociálnych partnerov. Tie by mali byť dostupné pre všetkých, a najmä pre nízkokvalifikovaných pracovníkov, aby sa im poskytla podpora pri napredovaní v ďalšom vzdelávaní.

d) V súlade s odporúčaním Rady o potvrdzovaní neformálneho vzdelávania a informálneho učenia sa by sa mohlo rozšíriť a posilniť potvrdzovanie výsledkov vzdelávania získaných prostredníctvom neformálneho vzdelávania a informálneho učenia sa vrátane rôznych procesov vzájomného uznávania. Proces vzájomného uznávania môže podporiť aj využívanie nástrojov, ako sú Europass a Youthpass, ktoré slúžia na dokumentáciu a sebahodnotenie.

¹²³ Podkladovým materiálom na posudzovanie kompetencií je napr. spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky, rámec digitálnych kompetencií, rámec podnikateľských kompetencií či opisy kompetencií PISA.

PRÍLOHA č. II. K časti Demokracia. Autor: Kálmán Petőcz

II./1. Výňatky z programových dokumentov európskych strán.

1. Európska ľudová strana – European Peoples' Party.

Výňatky z Manifestu Európskej ľudovej strany v roku 2012:

„Naša politická rodina je hnacou silou Európskej integrácie. Európski kresťanskí demokrati boli založení v roku 1976 ako prvá európska strana – Európska ľudová strana (European People's Party). Stali sme sa stranou stredu a pravého stredu. Na konci konfliktu medzi Východom a Západom sme sa stali rozhodujúcim politickým aktérom pri opätovnom zjednotení Európy. (Pozn. red.: Vtedajší kresťanskodemokratický kancelár Spolkovej republiky Nemecko Helmut Kohl bol na čele tohto procesu.) (...)

„Ľudskú bytosť sme postavili do centra našich snažení. My, ľudské bytosti, máme vrodenu prirodzenú dôstojnosť, ktorá nás robí jedinečnými. To platí rovnako pre tých, čo veria v Boha ako zdroja pravdy, spravodlivosti, dobra a krásy, ako aj pre tých, ktorí túto vieru nezdediajú ale uznávajú rovnaké univerzálne hodnoty pochádzajúce z iných zdrojov. Uznávame dedičstvo antického Grécka a Ríma, židovské a kresťanské hodnoty, rovnako ako Osvietenstvo ako korene našej civilizácie. Sloboda, ktorá je ústredným ľudským právom, je možná len keď je prepojená s osobnou zodpovednosťou.

To všetko je možné len v spoločnosti v ktorej vládne sociálna súdržnosť a solidarita, čo zahŕňa aj rešpekt k tradíciám a pre rôzne združenia a také polia pôsobnosti, v ktorých sa ľudia chopia iniciatívy a pracujú a žijú spoločne.

Výňatky z Rezolúcie Európskej ľudovej strany „Chráňme hodnoty Európskej únie a bráňme demokraciu“, prijatej 7.11.2018 na kongrese v Helsinkách

“Po druhej svetovej vojne boli kresťanskí demokrati v popredí zápasu o ustanovenie liberálnej demokracie v bezpečnej Európe – založenej na našich židovsko-kresťanských demokratických ideách a hodnotách, právnom štáte, systéme viacerých strán a silnej občianskej spoločnosti s nezávislými médiami, slobodou vyznania, prejavu a združovania.“

“Jediný politický systém, v ktorom sa tieto hodnoty môžu rozvíjať, je pluralitná demokracia zodpovedných občanov. Najlepší ekonomický koncept na udržanie uvedených hodnôt je sociálna trhová ekonomika založená na environmentálnej udržateľnosti, v ktorej sú súťaživosť a sloboda podnikania v rovnováhe so sociálnou spravodlivosťou. Tým správnym rámcom pre ich realizáciu je silná Európska únia, ktorá poskytuje najlepšie odpovede pre výzvy našej doby.“

„Podčiarkujeme, že Európska únia je založená na hodnotách úcty k ľudskej dôstojnosti, slobode, demokracii, rovnosti, vlády práva a rešpektu k ľudským právam, vrátane práv osôb patriacich k národnostným menšinám. Tieto hodnoty sú podstatnými prvkami spoločnosti, v ktorej vládne pluralizmus, nediskriminácia, tolerancia, spravodlivosť, solidarita a rovnosť

mužov a žien. Plné uznanie týchto princípov tvorí základný predpoklad budovania dôvery občanov v Európsku úniu.“

2. Strana európskych socialistov – Party of European Socialists.

Táto strana tvorí v Európskom parlamente frakciu s názvom Progresívna aliancia socialistov a demokratov – Progressive Alliance of Socialists and Democrats (S&D).

Výňatky z manifestu Strany európskych socialistov z roku 2015 „*Zjednotení pre pracovné miesta*“ (*United for Jobs*), podtitul *Cestovná mapa k voľbám v roku 2019*

„Súc založení v roku 1992, pokročili sme v našom úsilí stať sa veľkou európskou politickou stranou. Spoločne s našimi členskými stranami sa spájame s občanmi, aby sme naplňali európsku agendu sledujúc princípy slobody, rovnosti, solidarity, sociálnej spravodlivosti a demokracie, podporujúc úctu k ľudským právam a základným slobodám a rešpekt ku vláde práva.“

Podľa Strany európskych socialistov „hlavnými starosťami občanov a občianok Európy ostávajú hospodárska situácia a nezamestnanosť.“ Preto aj politické priority Strany európskych socialistov pre eurovoľby 2019 sú tomu prispôsobené:

- Plná zamestnanosť cez progresívnu ekonomiku v záujme udržateľného rastu, poctivej práce a investícií.
- Silne sociálna, zdravá a environmentálne zodpovedná Európa s vysokými sociálnymi a fiškálnymi štandardmi, v záujme ukončenia sociálneho a fiškálneho dumpingu.

Rodová rovnosť, spoločnosť založená na rovnosti a férová voči seniorom, boj proti diskriminácii.

- Demokratické spoločnosti, v demokratickej a transparentnej Európe, boj proti korupcii.
- Realistická a progresívna migračná politika
- Prebudovanie našich modelov výroby energie a priemyselnej produkcie spôsobom ochraňujúcim životné prostredie, našu planétu a celé ľudstvo.

Citát: „Demokracia je buď liberálna, alebo to už nie je demokracia“. (Sociálno-demokratický prezident Nemecka Walter Steinmeier vo Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1.10.2018.)

3. Aliancia liberálov a demokratov pre Európu – Alliance of Liberals and Democrats for Europe (ALDE)

Výňatky z volebného manifestu ALDE s názvom *Sloboda, príležitosť, prosperita: liberálna vízia pre budúcnosť Európy*.

Podľa volebného manifestu ALDE prijatého v novembri 2018 v Madride, v nadchádzajúcich eurovoľbách pôjde o to, „či sa nám spoločne podarí zmodernizovať Európsku úniu tak, aby

umožňovala rozmach individuálnej slobody, prosperity a stability, alebo sa vrátíme späť do dôb nacionalizmu a narastajúceho autoritarizmu?“

„Liberálna vízia je postavená na predstave slobodnej, demokratickej, podnikavej, udržateľnej a zjednotenej Európy otvorenej svetu. Európy pevne ukotvenej v štyroch základných slobodách – voľného pohybu osôb, tovarov, služieb a kapitálu. Európy, kde ľudské práva, princípy právneho štátu a demokracie sa vzťahujú rovnako na všetkých. My, liberáli veríme vo vás, jednotlivcov. Dôverujeme vášmu talentu, podnikateľskému potenciálu, morálnemu cíteniu, a vášmu právu robiť vlastné životné rozhodnutia.“

„Svet sa mení a Európska únia musí v tomto meniacom sa prostredí ostať lídrom.“ (...) „My liberáli chceme silnú Európu, ochotnú a schopnú konať, Európu, ktorá je v popredí globálnych procesov. Tieto voľby sú o duši Európy a našich záväzkoch voči budúcim generáciám Európanov.“ (...) „Naše ekonomiky sa musia stať konkurencie schopnejšími, naše demokratické inštitúcie pružnejšími, manažment migrácie koherentnejší, naša schopnosť konať na globálnej scéne presvedčivejšia, naša kolektívna odpoveď na výzvy spojené so zmenou klímy a cezhraničným organizovaným zločinom efektívnejšia. Nadovšetko, naše deti si zasluhujú lepšie šance pre budúcnosť.“

„Zjednotená Európa môže úspešne ťažiť zo zmien, ktoré prináša globalizácia a môže ľahšie prekonávať výzvy s ňou spojené. (Avšak) protekcionizmus ohrozuje hodnoty, o ktoré stojíme. Podrýva vládu práva, narušuje ekonomickú aktivitu, ochudobňuje ľudí a vytesňuje chudobnejšie národy z najbohatších trhov. Je našou povinnosťou ako liberálov - spoločne s našimi spojencami z ostatných politických skupín - ochraňovať výhody slobodného a férového obchodu.“ (...) „V záujme toho, aby všetci Európania mohli užívať výhody globalizácie, členské štáty Únie musia dobudovať udržateľné sociálne systémy a inkluzívne spoločnosti, podporujúce technologický pokrok a odstraňujúce prekážky voľného prístupu na pracovný trh. Chceme podporiť rozvoj infraštruktúry, investovať do vzdelávania a vytvoriť právny rámec pre európske digitálne prostredie, ktoré zlepší život všetkým obyvateľom Európy.“

„Liberáli ostro odmietajú všetky formy rasizmu, umelého rozdeľovania spoločnosti a nenávisť proti akýmkoľvek ľudským bytostiam.“ (...) „Podčiarkujeme naše záväzky vyplývajúce zo Ženevského dohovoru o utečencoch a ich právo žiadať o azyl. (...)

„Európska únia by mala uzatvoriť migračné dohody s bezpečnými krajinami na Blízkom východe a v Afrike. Tieto dohody by pozostávali z troch elementov. Po prvé, EÚ by sa zaviazala finančne podporiť bezpečné krajiny v týchto regiónoch, aby prijali utečencov. Po druhé, EÚ by mala sprostredkovať presídlenie utečencov bezpečným, humánnym a legálnym spôsobom. Po tretie, zaručiť návrat do týchto bezpečných krajín čo najskôr tých migrantov z EÚ, ktorým bolo na základe spravodlivého procesu odmietnutý azyl alebo právo na pobyt. (...) Pre tých, čo sa kvalifikujú na právo na azyl v EÚ, musí byť vytvorený humánný a efektívny Spoločný európsky azylový systém. Európska hraničná a pobrežná stráž by mala zabezpečiť stálu a dôslednú ochranu vonkajších hraníc v súlade s právom EÚ. (...) Chceme koordinovať rozvojové politiky medzi EÚ a jej členskými krajinami v záujme stabilizácie

krajín pôvodu migrantov a utečencov, chceme v nich napomôcť dobrému vládnutiu, vytvoreniu otvorených spoločností a podporiť príležitosti pre dobrý život.“

„Chceme odbúrať zbytočnú byrokráciu a obnoviť spoločenskú zmluvu pre férové šance pre každého aktívne participovať na silnej, dynamickej a inovatívnej ekonomike.“

4. Európska strana zelených – European Green Party

Výňatky z volebného manifestu Európskej strany zelených, prijatého v novembri 2018 v Berlíne, s názvom „Time to renew the promise of Europe“ (Čas obnoviť sľub pre Európu).

„Hlas pre Zelených je hlas pre zmenu. Nie je to hlas pre opustenie myšlienky Európy, ale pre naplnenie pôvodných sľubov: nie Únie sebeckých záujmov, ale zdieľanej zodpovednosti. Nie v záujme finančných ziskov malej skupiny, ale hospodárskeho a sociálneho progresu pre všetkých. Únie, ktorá vedie svet ochranou ľudí i celej planéty.

„Sme naozajstným európskym hnutím zjednotení víziou, misiou a zápalom. Spoločne bojujeme pre ľudskú dôstojnosť, rovnosť, mier a stabilitu. Zasadzujem sa za tieto ciele v parlamentoch, ale aj v uliciach.

Dnes však mocné sily chcú zvrátiť chod dejín. Na jednej strane, nové skupiny používajú agresívnu taktiku a vyvolávaním nenávisť a úskokmi chcú uchopiť moc. Na strane druhej, politici *status quo* nie sú schopní uskutočniť potrebné zmeny v situácii, ktorá volá po ambiciózných činoch. (...) Autoritarianizmus, rasizmus, neoliberalizmus, terorizmus a vojny v našom susedstve narušili pocit bezpečnosti mnohých Európanov. Finančná kríza a reštriktívne politiky ponechali milióny ľudí v chudobe, pričom veľké korporácie sa vyhýbajú plateniu daní. Ľudia utekajúci pred vojnou a prenasledovaním boli vydaní napospas vládam neochotným pomôcť, pričom Európa ako celok je bohatšia ako kedykoľvek predtým. Zmeny klímy môžu rýchlo ohroziť samotné základy našej civilizácie. Budúcnosť Európy je v nebezpečenstve.“

„Potrebujeme budovať demokratickú a inkluzívnu Európu, ktorá je sociálne spravodlivá a environmentálne udržateľná. Potrebujeme ekonomiku ktorá slúži dnešným ale aj budúcim generáciám. Potrebujeme Európu, ktorá si uvedomuje svoju globálnu zodpovednosť a nenecháva nikoho vzadu. V dnešnom globalizovanom svete žiadna krajina nie je dostatočne veľká, aby sa vysporiadala s problémami sama. Môžeme dostať veci späť pod kontrolu len vtedy, keď budeme spolupracovať a predvídať budúcnosť – nie stavaním múrov alebo vracaním sa do minulosti. Európska únia nie je zďaleka dokonalá, ale môže sa stať významnou silou pre presadenie dobra. Spolupracujúc, Európa môže redukovať chudobu a vytvoriť nové pracovné miesta, popasovať sa s klimatickou krízou a obnoviť prírodu, bojovať proti diskriminácii a brániť slobodu.

„Žiadame, aby EÚ urobila všetko pre to, aby sa globálna teplota nezvýšila o viac ako 1,5 stupňa oproti predindustriálnym hodnotám. Voláme po Európskom zákone o klíme, stanovujúcom záväzné limity redukujúcim emisie o najmenej 55% do roku 2030, budujúc ekonomiku s nulovými karbónovými emisiami.

Ani jedno Euro daňových poplatníkov by nemalo byť použité na financovanie fosílnych palív. Zdroje by mali byť presmerované do udržateľných riešení, ako napríklad energetická efektívnosť, cezhraničné vlaky alebo environmentálne udržateľné poľnohospodárstvo.

Budúcnosť je Zelená.“

5. Alliance of Conservative Reformists in Europe (ACRE) – Aliancia konzervatívnych reformistov v Európe.

Výňatky z volebného manifestu strany – Reykjavík Declaration.

„Aliancia konzervatívnych reformistov v Európe združuje strany zasadzujúce sa za individuálnu slobodu, národnú suverenitu, parlamentnú demokraciu, vládu práva, súkromné vlastníctvo, nízke dane, „čisté“ peniaze, voľný obchod, otvorenú súťaž a decentralizáciu moci.“

„ACRE verí v Európu nezávislých štátov (národov), spolupracujúcich v záujme spoločného prospechu, pričom si zachovávajú svoju identitu a integritu. ACRE uznáva jedinečnú demokratickú legitimitu národného štátu.“

„ACRE je za výkon moci na najnižšej prakticky novej úrovni – jednotlivcom, kde je to možné, alebo miestnymi alebo národnými orgánmi, uprednostňujúc výkon moci pred nadnárodnými orgánmi a inštitúciami.“

„ACRE uznáva, že otvorené spoločnosti spočívajú na dôstojnosti a autonómii jednotlivca, ktorý musí byť čo najviac oslobodený od štátneho nátlaku. Sloboda jednotlivca zahŕňa slobodu náboženstva a vyznania, slobodu slova a prejavu, slobodu pohybu a združovania, slobodu vstupovať do zmluvných vzťahov a zamestnania, slobodu od svojvoľného a trestajúceho zdaňovania.“

„ACRE uznáva rovnosť občanov pred zákonom, bez ohľadu na etnicitu, pohlavie alebo sociálny pôvod. Odmieťa všetky formy extrémizmu, autoritarizmu a rasizmu. ACRE si váži dôležitú rolu občianskych združení, rodín a iných subjektov, ktoré vyplňajú priestor medzi jednotlivcom a mocou.“

6. Party of the European Left – Strana európskej ľavice.

Strana európskej ľavice je dominantným zoskupením koalície politickej frakcie EUL – NGL v Európskom parlamente.

Uvádžame tu niektoré výňatky z jej Manifestu.

„Čelíme kríze národných štátov, systému spojenectiev a svetového poriadku vytvoreného po 2. svetovej vojne“.

„Odvolávame sa na *tradície socializmu, komunizmu a odborového hnutia*, feminizmu, feministického hnutia a rodovej rovnosti, environmentálneho hnutia a udržateľného rozvoja, mieru a medzinárodnej solidarity, ľudských práv, humanizmu a antifašizmu, progresívneho a liberálneho myslenia“.

„Chceme budovať projekt inej Európy a chceme dať iný obsah Európskej únii: autonómnej od americkej hegemonie, otvorenej krajinám Juhu, odlišujúcu sa od kapitalizmu v jej sociálnom a politickom modeli, aktívnu proti militarizácii a vojne, zasadzujúcu sa za ochranu prírodného prostredia a rešpektu k ľudským právam, vrátane sociálnych a hospodárskych práv. Zasadzujeme sa za právo občianstva pre všetkých, ktorí žijú v Európe.“

„Chceme Európu bez antidemokratických a neoliberalných politík Svetovej obchodnej organizácie a Medzinárodného menového fondu, odmietajúcu NATO, cudzie vojenské základne a taký model európskej armády, ktorý vedie k pretekom v zbrojení. Chceme Európu bez jadrových zbraní a zbraní hromadného ničenia, Európu, ktorá odmieta vojnu a nástroj riešenia medzištátnych sporov. Toto sa osobitne týka izraelsko-palestínskeho konfliktu, ktorý musí byť vyriešený v súlade s rezolúciami OSN.“

„Vidíme potrebu zásadnej sociálnej a demokratickej transformácie Európy. Nadišiel čas zintenzívniť boj proti dogme uctievanej „trhovej ekonomiky voľnej súťaže“, proti moci finančných trhov a nadnárodných spoločností.“

7. Alliance for Direct Democracy in Europe (ADDE) – Aliancia pre priamu demokraciu v Európe.

Aliancia pre priamu demokraciu v Európe bola založená v septembri 2014. Jej cieľom podľa vlastnej definície je „oponovať nadvláde Európskej únie nad členskými štátmi. Členské strany ADDE nie sú proti „demokratickej Európe národných štátov“.

Ciele ADDE sú:

- 1) Podporovať nástroje priamej demokracie na národnej úrovni prostredníctvom referend alebo „ľudových konzultácií“ v záujme prinavrátiť hlas ľuďom.
- 2) Pracovať pre Európu národov, slobodných a nezávislých vo svojich politických rozhodnutiach.
- 3) Podporovať obchodnú výmenu, vedeckú a technickú spoluprácu medzi štátmi, ktoré sa chcú dobrovoľne združovať.
- 4) Podporovať slobodu a individuálnu zodpovednosť.
- 5) Obmedziť verejné výdavky.
- 6) Presadzovať svoje hodnoty.
- 7) Obmedziť nekontrolovanú migráciu.

8. Europe for Democracy and Freedom (EDF) – Európa demokracie a slobody

Príhovor Marcela de Graafa, spolupredseda skupiny EDF v Európskom parlamente: „Chceme Európu suverénnych štátov. Chceme slobodnú Európu. Chceme Európu, ktorá rešpektuje národnú individualitu a národnú identitu.“

Naše európske kultúry, naše hodnoty a naša sloboda je v ohrození. Ohrozuje ich zdrvivúca a diktátorská moc Európskej únie. Ohrozuje ich masová migrácia, otvorené hranice a jednotná európska mena: jedna veľkosť nepasuje všetkým.

Národné štáty musia byť schopné zostaviť svoj vlastný rozpočet, prijímať vlastné zákony, ochraňovať vlastné jazyky a kultúry a mať svoje vlastné meny (peniaze). Naším cieľom je teda odlišná forma spolupráce.

Európska únia nezvláda riešenie rozdielov, pretože nechce suverénne národné štáty. V skutočnosti základom úspechu Európy boli rozdiely medzi jednotlivými národnými štátmi rezultujúcich zo vzájomnej súťaže, spolupráce, konfliktov aj mieru. Pod povrchom všetkých rozdielností je prítomný silný spodný prúd nášho spoločného kultúrneho dedičstva. Každý, kto uznáva dôležitosť nášho spoločného dedičstva uznáva tiež rozdielnosti a cení si význam suverénnych národných štátov. Zasadujeme sa za Európu hospodárskej spolupráce medzi národnými štátmi.“

Výňatok z príhovoru Nicolasa Baya, druhého spolupredseda parlamentnej frakcie EDF: „V protiklade k tomu, čo o nás šíria naši neprajníci, my nie sme „protieurópski“: je to práve Európska únia, ktorá sa stáva „anti-Európou“. V dôsledku svojho byrokratického fungovania a najmä globalizačnej orientácie, ktorá vedie ku kolektívnej nemohúcnosti našich národov a strate dychu samotnej „európskej architektúry“.

V skutočnosti, Európska únia sa čoraz viac podobá na diktatúru opísanú Georgeom Orwellom v roku 1984. V eurospeaku bruselských technokratov sa hovorí o „dobrom vládnutí“, čo je len oxymoron pre poručníctvo nad našimi štátmi, rovnako ako slovo „migranti“ je zástierka pre ilegálnych prisťahovalcov, ktorí masovo zaplavujú náš starý kontinent a ktorých chcú k nám presídliť.“

II./2. Vzory hlasovacích lístkov a spôsob hlasovania v rôznych typoch volebných systémov pri voľbách do EP¹²⁴

Vo všetkých štátoch EÚ sa musí pri voľbách do EP dodržať zásada pomerného zastúpenia. V rámci tohto pravidla môžu byť uplatnené rôzne podsystemy a vzory hlasovacích lístkov. Uvádžeme vzory lístkov použitých pri voľbách v roku 2014.

1. Hlasovací lístok v Slovenskej republike.

Na Slovensku sa používa *pomerný systém straníckych listín*. Pri ňom voliči hlasujú za konkrétnu stranu vložením jej hlasovacieho lístka do obálky a do urny. Každá strana má osobitný lístok označený vylosovaným poradovým číslom kandidátnej listiny. Uvádžeme volebnú listinu č. 1 pri eurovoľbách v roku 2014. Na lístku je toľko mien, koľko mandátov vtedy prináležalo SR v Európskom parlamente, teda 13. Stranícka listina je *otvorená* - voliči majú možnosť zakrúžkovať číslo pred menom najviac dvoch kandidátov a prideliť im tým preferenčné hlasy. Volebný obvod tvorí celé územie Slovenskej republiky - t.j. vo všetkých volebných okrskoch dostanú voliči rovnakú sadu hlasovacích lístkov. Strany musia získať aspoň 5% hlasov, aby získali mandát. Volebný prah 5% je zavedený aj v Belgicku, Českej republike,

¹²⁴ Vzory hlasovacích lístkov podľa: Olbermann, Kai Friderike: The European elections 2014: Ballot structures and seat assignments. Prístupné na https://www.kai-friederike.de/EP2014_ballots.html#orgd5663bc.

Francúzsku, Chorvátsku, Litve, Lotyšsku, Maďarsku, Poľsku a Rumunsku. 4%-ný prah je zavedený v Taliansku, Rakúsku a vo Švédsku, 3%-ný v Grécku.

Číslo kandidátnej listiny: **1**

HLASOVACÍ LÍSTOK

NOVA, KONZERVATÍVNI DEMOKRATI SLOVENSKA, OBČIANSKA KONZERVATÍVNA STRANA

Kandidáti pre voľby do Európskeho parlamentu 24. mája 2014

1. **Jozef Kollár**, Ing., PhD., 52 r., poslanec NR SR, Viničné
2. **Jana Žitňanská**, Mgr., 40 r., poslankyňa NR SR, Bratislava
3. **František Mikloško**, RNDr., 66 r., politik, Bratislava
4. **Ondrej Dostál**, Mgr., 43 r., sociológ, právnik, Bratislava
5. **Juraj Droba**, Mgr., MBA, MA, 42 r., poslanec NR SR, Bratislava
6. **Martin Barto**, Ing., CSc., 55 r., ekonóm, Bratislava
7. **Štefan Baláž**, Ing., 44 r., ekonóm, Košice
8. **Rastislav Bielik**, Ing., PhD., 34 r., manažér, Banská Bystrica
9. **Peter Geremeš**, Ing., 67 r., stavebný inžinier, Prešov
10. **Damián Kováč**, MBA, 31 r., projektový manažér, Bratislava
11. **Juraj Benčík**, Mgr. art., 47 r., herec, pedagóg, Martin
12. **Kornélia Fabišiková**, MUDr., 48 r., psychiatrička, Košice
13. **Kristína Mišutová**, MSc., 24 r., politologička, Jelšovce

2. Hlasovací lístok v Portugalsku.

Volič si vyberá politickú stranu, ale nemá možnosť pridelovať prednostné hlasy (krúžkovať kandidátov). Je to tzv. *system uzavretých stranických listín*. Mená kandidátov na lístku dokonca ani nie sú uvedené. Všetky strany sú zoradené na jednom lístku, volič označí svoju voľbu krížikom vo štvorčeku vpravo od názvu strany. V Portugalsku neexistuje volebný prah, resp. volebný prah je počet hlasov nutných na získanie aspoň jedného mandátu. System uzavretých listín sa používa aj v Španielsku, Francúzsku, Nemecku, Maďarsku a Rumunsku. Volebné prahy nie sú zavedené ani v Bulharsku, Dánsku, Írsku, Nemecku, Estónsku, Španielsku, Holandsku, Luxembursku, Slovinsku, na Malte a vo Fínsku.

ELEIÇÃO PARA O PARLAMENTO EUROPEU			
Partido Socialista	PS		☐
Nova Democracia	PND		☐
Partido da Terra	MPT		☐
Movimento Alternativa Socialista	MAS		☐
Partido pelos Animais e pela Natureza	PAN		☐
Partido Operário de Unidade Socialista	POUS		☐
Partido Trabalhista Português	PTP		☐
LIVRE	L		☐
Bloco de Esquerda	B.E.		☐
Partido Comunista dos Trabalhadores Portugueses	PCTP/MRPP		☐
Portugal pro Vida	PPV		☐
Partido Democrático do Atlântico	PDA		☐
Partido Nacional Renovador	PNR		☐
CDU - Coligação Democrática Unitária	PCP-PEV		☐
Aliança Portugal	PPD/PSD . CDS-PP		☐
Partido Popular Monárquico	PPM		☐

3. Hlasovací lístok v Slovinsku.

Stranicka listina otvorena - volič má možnosť krúžkovať jedného kandidáta. Na rozdiel od Slovenska sú všetky strany a mená všetkých kandidátov uvedené na jednom hlasovacom hárku, čo robí hlasovanie prehľadnejším. Nemôže tiež nastať situácia, že do balíka lístkov nedopatrením alebo zámerne nie je zaradený lístok niektorej strany, alebo z neho náhodou vypadne, či volič niektorý lístok prehľadne. V Slovinsku nie je zavedený volebný prah.

GLASOVNICA

ZA VOLITVE POSLANKIN IN POSLANCEV IZ REPUBLIKE SLOVENIJE V EVROPSKI PARLAMENT 25. MAJA 2014

Navedilo: Glasuje se za eno listo kandidatkin in kandidatov. Za listo se glasuje tako, da se obkroži zaporedna številka liste. Na list, za katere je glasoval/a, lahko volilka oziroma volivec označi enega kandidata/kandidatkin, ki mu/jej daje prednost pred ostalimi s te liste (preferenčni glas). Ta glas se odda tako, da se pred imenom in priimkom obkroži zaporedno številko.

1. KACIN - KONKRETNO	2. DL DRŽAVLJANSKA LISTA IN ZAVEZNIŠTVO LIBERALCEV IN DEMOKRATOV ZA EVROPO	3. Evropski LEFT	4. SLOVENSKA NACIONALNA STRANKA - SNS	5. VERJAMEM! LISTA DR. IGORJA ŠOLTESA	6. N.SI SLS NSI in SLS EPP	7. SD SOCIALNI DEMOKRATI IN STRANKA EVROPSKIH SOCIALISTOV PES	8. SDS SLOVENSKA DEMOKRATSKA STRANKA - SDS
1. Jelko KACIN 2. Polona SAGADIN 3. Dorijan MARŠIČ 4. Failla PAŠIČ BIŠIČ 5. Andrej LAVTAR 6. Tatjana GREIF 7. Jure PUCKO 8. Sara KARBA	1. Senko PLIČANIČ 2. Polonca KOMAR 3. Marko PAVLIŠIČ 4. Vesna ALABER 5. Milan DUBRAVAC 6. Emina HADŽIČ 7. Monika BRAČIČKA 8. Miha IŠTENIČ	1. Violeta TOMIČ 2. Dušan PLUT 3. Luka MESEČ 4. Jasminka DEDIČ 5. Janez POŽAR 6. Lara JANKOVIČ 7. Branimir ŠTRUKELJ 8. Petra REZAR	1. Zmago JELINČ PLEBENITI 2. Sergej ČAS 3. Helena RUPAR 4. Alenka JELENOVIČ 5. Jos ZALOKAR 6. Katarina LANGUŠ ŠELIGO 7. Jelena MILJKOVIČ 8. Folko PUČONJA	1. Igor ŠOLTES 2. Katarina KOŠAK 3. Boštjan HORVAT 4. Mojca BLAS 5. Izток PRIŠLAN 6. Monja REŽONJA 7. Gregor VELIČKOV 8. Diana TERNAV	1. Lojze PETERLE 2. Aleš HOJŠ 3. Monika KIRBIŠ ROJŠ 4. Neža PAVLIČ 5. Vida CADONIČ SPELIČ 6. Jakob PRESEČNIK 7. Ljudmila NOVAK 8. Franc BOGOVIČ	1. Igor LUKŠIČ 2. Tanja FAJON 3. Mojca KLEVA KEKUŠ 4. Anton BEBLER 5. Marinka VOVK 6. Matevž FRANGEŽ 7. Ljubica JELUŠIČ 8. Patrick VLADIČ	1. Milan ZVER 2. Romana TOMC 3. Patricija ŠULIN 4. Anže LOGAR 5. Damijan TERPIN 6. Carmen MERČNIK 7. Vlasta KRMELJ 8. Andrej ŠIRCELJ
9. SLOVENSKI NAROD	10. PIRATSKA STRANKA SLOVENIJE	11. Solidarnost SOLIDARNOST	12. Zeleni Slovenija ZELENI SLOVENIJE	13. DESUS DESUS - DEMOKRATIČNA STRANKA UPORABNEJCEV SLOVENIJE	14. SANJSKA SLUŽBA	15. PS POZITIVNA SLOVENIJA	16. zares ZARES ZAVEZNIŠTVO LIBERALCEV IN DEMOKRATOV ZA EVROPO
1. Bogomil KNAVS 2. Janica MILLONIG 3. Dušan Egidij KUBOT TOTISLO 4. Ivica KRAJNC 5. Miha MAJČ 6. Simona DREV	1. Rolando Benjamin VAZ FERREIRA	1. Dušan KEBER 2. Marjotka HAFNER 3. Damjan MANDELČ 4. Nataša OSOLNIK 5. Tjaša UČAKAR 6. Jože PIRJEVEC 7. Manca URŠIČ ROSAS 8. Lenart ZAJC	1. Vlado ČUŠ 2. Barbara CENČIČ KRAJNC 3. Martin GORJANC 4. Nataša OSOLNIK 5. Nives GRILJ 6. Marko Mitja FEGUŠ 7. Franc Branko VIVOD 8. Andreja GALINEC	1. Ivo VAJGL 2. Marija PUKL 3. Izidor SALOBIH 4. Ingeborg IVANEK 5. Bojan BRATINA 6. Jana JENKO 7. Anton DRAGAN 8. Maja KOTNIK POROPAT	1. Uroš URŠIČ 2. David BRESKVAR 3. Barbara LOŽAR 4. Boštjan NOVAK 5. Ksenja KORENAK KRAMAR 6. Andreja KORADE 7. Marko KORENIAK	1. Jože MENCINGER 2. Melita ZUPEVC 3. Valerija MEDIC 4. Jerko ČEHOVIN 5. Mirjam BON KLANUŠČEK 6. Marjan SEDMAK 7. Britta BILAC 8. Peter VILFAN	1. Darja RADIČ 2. Andrej RUS 3. Ivana GORNIK 4. Vito ROŽEJ 5. Simona POTOČNIK 6. Matic SMREKAR 7. Cvetka RIBARIČ LASNIK 8. Pavel GANTAR

4. Hlasovací lístok v Severnom Írsku.

Uplatňuje sa systém jedného prenosného hlasu (*single transferable vote*). Je to vlastne kombinácia väčšinového a proporčného systému. Svojou formou je to systém väčšinový, ale vo výsledkoch má efekt proporčný a veľmi spravodlivý. Volebný obvod netvorí celé územie krajiny, ale je rozdelené do *viacmandátových obvodov*. Napríklad je určené, že z volebného obvodu YZ sa volia 3 poslanci. Volič na hlasovacom lístku označí svoje preferencie - číslom 1 označí štvorček pri mene kandidáta, ktorého preferuje na prvom mieste. Ostatným kandidátom môže, ale nemusí priradiť poradie. Vyhodnotenie prebieha nasledovne: najprv sa určí tzv. kvóta. Počet odovzdaných hlasov sa vydelením počtom disponibilných mandátov + 1. Napríklad ak je odovzdaných 600 hlasov, kvóta v našom prípade (trojmandátový obvod) sa určí takto: $600 : (3+1) = 150$. K takto vypočítanému číslu sa pridá ešte jeden hlas, čiže kvóta bude 151. Kandidát, ktorý dosiahol aspoň 151 prvých preferencií voličov (aspoň 151x bol označený na lístkoch číslom 1), automaticky postupuje. V druhom kole sa jeho druhé preferencie rozdelia medzi ostatných kandidátov, a to proporčne podľa toho, koľko dostali prvých preferencií. Ak to nestačí k tomu, aby ďalší dvaja dosiahli kvótu, eliminuje sa kandidát s najnižším počtom prvých preferencií. Tie sa proporčne rozdelia medzi zvyšných kandidátov. Takto sa postupuje, až kým sa neurčia traja kandidáti, ktorí dosiahli kvótu.

SCHEDULE 1
Form A

Regulation 2(2)

Form of front of ballot paper

European Parliamentary Election Northern Ireland Region	
You can make as many or as few choices as you wish. Put the number 1 in the voting box next to your first choice. Put the number 2 in the voting box next to your second choice. Put the number 3 in the voting box next to your third choice. And so on.	
BITTERN, Richard 5 Down Street, Bangor, Co. Down Democratic Unionist Party	 ☐
DIPPER, Joanna 9 Mourne View, Donaghadee, Co. Down Independent	☐
DIPPER, Martin 8 Magilligan Drive, Portaferry, Co. Down SDLP (Social Democratic and Labour Party)	 ☐
FINCH, John 29 Gifford Place, Millisle, Co. Down Sinn Fein	 ☐
KITE, Julie Glen Cottage, Banbridge, Co. Down Independent	☐
LINNET, Harry 7 Gortin Mansions, Dromara, Co. Down Ulster Unionist Party	 ☐
ROBIN, David 3 Strangford Road, Killinchy, Co. Down Independent	☐
SPARROW, Anne 41 Devenish Drive, Ballynahinch, Co. Down Independent	☐
SWALLOW, Peter 3 Mourne View, Bangor, Co. Down Independent	☐
SWIFT, Lee 11 Moira Terrace, Newry, Co. Down Independent	☐

3

5. Hlasovací lístok v Luxembursku.

Systém stranických listín s tzv. *voľným pridelovaním hlasov*. Volič má spolu 6 hlasov (počet mandátov pre Luxembursko v EP), ktoré môže voľne pridelovať kandidátom rôznych strán. Pre kandidátov jednej strany môže prideliť najviac dva hlasy. Preferencie označuje krížikom v dvoch štvorčekoch vedľa mena kandidáta. Ak preferuje výhradne jednu stranu, označí ju v krúžku nad stranickou listinou, v tomto prípade krížiky pri menách nedáva.

Elections européennes du 25 mai 2014

Election de 6 membres du Parlement européen
Circonscription unique

Europawahlen vom 25. Mai 2014

Wahl von 6 Mitgliedern des Europaparlamentes
Landeswahlbezirk

1	2	3	4	5																																																																																										
LSAP - d'Sozialisten	DP - Demokratesch Partei	CSV - Chrëschlech-Sozial Vollekspartei	ADR - Alternativ Demokratesch Retorpartei	dël gréng																																																																																										
☐	☐	☐	☐	☐																																																																																										
<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>DELVAUX-STEHRES Mady</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>ANGEL Marc</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>FAYOT Cathy</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>GOICALVES Célia</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>JUNGEN Tom</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>MAY Liz</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> </table>	DELVAUX-STEHRES Mady	☐	☐	ANGEL Marc	☐	☐	FAYOT Cathy	☐	☐	GOICALVES Célia	☐	☐	JUNGEN Tom	☐	☐	MAY Liz	☐	☐	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>GOERENS Charles</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>CAMARDA Sylvia</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>FELLER Jeff</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>MONTI Claudia</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>PROST-HEINISCH Marie-Paule</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>RADDOUX Claude Alain Jean</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> </table>	GOERENS Charles	☐	☐	CAMARDA Sylvia	☐	☐	FELLER Jeff	☐	☐	MONTI Claudia	☐	☐	PROST-HEINISCH Marie-Paule	☐	☐	RADDOUX Claude Alain Jean	☐	☐	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>REDING Viviane</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>BACH Georges</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>ENGEL Frank</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>HANSEN Christophe</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>PESCH-DONDELINGER Marianne</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>WISSELER-SANTOS LIMA Isabel</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> </table>	REDING Viviane	☐	☐	BACH Georges	☐	☐	ENGEL Frank	☐	☐	HANSEN Christophe	☐	☐	PESCH-DONDELINGER Marianne	☐	☐	WISSELER-SANTOS LIMA Isabel	☐	☐	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>GIBERYEN Gast</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>KARTHEISER Fernand</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>REDING Roy</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>MEHLEN Robert</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>SCHOOS Jean</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>MIRANDA EIRES Liliana</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> </table>	GIBERYEN Gast	☐	☐	KARTHEISER Fernand	☐	☐	REDING Roy	☐	☐	MEHLEN Robert	☐	☐	SCHOOS Jean	☐	☐	MIRANDA EIRES Liliana	☐	☐	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>TURMES Claude</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>METZ Tilly</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>ADAM Claude</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>ARVAI Gina</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>BENDY François</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>TEXEIRA ep. AENDEKERK Ana Luísa</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> </table>	TURMES Claude	☐	☐	METZ Tilly	☐	☐	ADAM Claude	☐	☐	ARVAI Gina	☐	☐	BENDY François	☐	☐	TEXEIRA ep. AENDEKERK Ana Luísa	☐	☐
DELVAUX-STEHRES Mady	☐	☐																																																																																												
ANGEL Marc	☐	☐																																																																																												
FAYOT Cathy	☐	☐																																																																																												
GOICALVES Célia	☐	☐																																																																																												
JUNGEN Tom	☐	☐																																																																																												
MAY Liz	☐	☐																																																																																												
GOERENS Charles	☐	☐																																																																																												
CAMARDA Sylvia	☐	☐																																																																																												
FELLER Jeff	☐	☐																																																																																												
MONTI Claudia	☐	☐																																																																																												
PROST-HEINISCH Marie-Paule	☐	☐																																																																																												
RADDOUX Claude Alain Jean	☐	☐																																																																																												
REDING Viviane	☐	☐																																																																																												
BACH Georges	☐	☐																																																																																												
ENGEL Frank	☐	☐																																																																																												
HANSEN Christophe	☐	☐																																																																																												
PESCH-DONDELINGER Marianne	☐	☐																																																																																												
WISSELER-SANTOS LIMA Isabel	☐	☐																																																																																												
GIBERYEN Gast	☐	☐																																																																																												
KARTHEISER Fernand	☐	☐																																																																																												
REDING Roy	☐	☐																																																																																												
MEHLEN Robert	☐	☐																																																																																												
SCHOOS Jean	☐	☐																																																																																												
MIRANDA EIRES Liliana	☐	☐																																																																																												
TURMES Claude	☐	☐																																																																																												
METZ Tilly	☐	☐																																																																																												
ADAM Claude	☐	☐																																																																																												
ARVAI Gina	☐	☐																																																																																												
BENDY François	☐	☐																																																																																												
TEXEIRA ep. AENDEKERK Ana Luísa	☐	☐																																																																																												
6	7	8	9																																																																																											
KPL - d'Kommunisten	dël Lénk	PID - Partei fir Integral Demokratie	Piratenpartei																																																																																											
☐	☐	☐	☐																																																																																											
<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>RUCKERT Ali</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>BERNARD Zenson</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>FERNANDES RIBEIRO Catarina</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>HERMAN Alain</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>PIZZAFERRI Nadine</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>WARINGO Marceline</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> </table>	RUCKERT Ali	☐	☐	BERNARD Zenson	☐	☐	FERNANDES RIBEIRO Catarina	☐	☐	HERMAN Alain	☐	☐	PIZZAFERRI Nadine	☐	☐	WARINGO Marceline	☐	☐	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>DA SILVA BENTO Manuel</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>GORZA Thérèse</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>HOFFMANN Andre</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>LENTZ Fabienne</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>ROCHA Noëlle Dominique</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>TURPEL Justin</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> </table>	DA SILVA BENTO Manuel	☐	☐	GORZA Thérèse	☐	☐	HOFFMANN Andre	☐	☐	LENTZ Fabienne	☐	☐	ROCHA Noëlle Dominique	☐	☐	TURPEL Justin	☐	☐	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>COLOMBA Jean</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>PHILIPP Romain</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>FRÈRES Daniel</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>GRETSCH Laureast</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>MONTEIRO Felix</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>FIGUEIRA Alexandra</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> </table>	COLOMBA Jean	☐	☐	PHILIPP Romain	☐	☐	FRÈRES Daniel	☐	☐	GRETSCH Laureast	☐	☐	MONTEIRO Felix	☐	☐	FIGUEIRA Alexandra	☐	☐	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>CLEMENT Sven</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>ALLARD Ben</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>GOERGEN Marc</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>LIESCH Camille</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>MAAR Andy</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> <tr><td>STIEFER Michèle</td><td>☐</td><td>☐</td></tr> </table>	CLEMENT Sven	☐	☐	ALLARD Ben	☐	☐	GOERGEN Marc	☐	☐	LIESCH Camille	☐	☐	MAAR Andy	☐	☐	STIEFER Michèle	☐	☐																			
RUCKERT Ali	☐	☐																																																																																												
BERNARD Zenson	☐	☐																																																																																												
FERNANDES RIBEIRO Catarina	☐	☐																																																																																												
HERMAN Alain	☐	☐																																																																																												
PIZZAFERRI Nadine	☐	☐																																																																																												
WARINGO Marceline	☐	☐																																																																																												
DA SILVA BENTO Manuel	☐	☐																																																																																												
GORZA Thérèse	☐	☐																																																																																												
HOFFMANN Andre	☐	☐																																																																																												
LENTZ Fabienne	☐	☐																																																																																												
ROCHA Noëlle Dominique	☐	☐																																																																																												
TURPEL Justin	☐	☐																																																																																												
COLOMBA Jean	☐	☐																																																																																												
PHILIPP Romain	☐	☐																																																																																												
FRÈRES Daniel	☐	☐																																																																																												
GRETSCH Laureast	☐	☐																																																																																												
MONTEIRO Felix	☐	☐																																																																																												
FIGUEIRA Alexandra	☐	☐																																																																																												
CLEMENT Sven	☐	☐																																																																																												
ALLARD Ben	☐	☐																																																																																												
GOERGEN Marc	☐	☐																																																																																												
LIESCH Camille	☐	☐																																																																																												
MAAR Andy	☐	☐																																																																																												
STIEFER Michèle	☐	☐																																																																																												

6. Hlasovací lístok vo Fínsku.

Volič dostane zoznam všetkých kandidátov a na hlasovacom lístku označí poradové číslo jediného kandidáta, ktorého preferuje.

Príloha č. III. K časti: Rodová kompetencia ako nevyhnutná súčasť kompetencií pre demokratickú kultúru. Autorka Adriana Mesochoritisová

III/1. Pekinská akčná platforma OSN

Pekinská akčná platforma predstavuje už konkrétne a podrobné rozpracovanie deklarovaných záväzkov. Je rozdelená do 6 kapitol.

Úvodná kapitola (Charakteristika poslania) popisuje hlavné ciele platformy a zdôrazňuje fakt, že rovnosť žien a mužov je otázkou ľudských práv a jednou z fundamentálnych podmienok sociálnej spravodlivosti, mieru a rozvoja. Upozorňuje, že implementácia jednotlivých opatrení si vyžaduje vysokú a koordinovanú zaangažovanosť vlád, medzinárodného spoločenstva, mimovládnych organizácií, jednotlivcov a jednotlivkyň.

Druhá časť (**Celosvetový rámec**) popisuje politickú, ekonomickú, sociálnu a kultúrnu situáciu vo svete a na jednotlivých kontinentoch a dáva ich do súvislosti s rôznymi formami porušovania práv žien a dievčat. Obzvlášť upozorňuje na hrubé porušovanie práv žien počas vojnových konfliktov, na problematiku násilia páchaného na ženách a fakt, že viac ako polovica ľudstva, ktorú tvoria ženy, je vylúčená z mocenských a rozhodovacích mechanizmov. Zdôrazňuje tiež súvislosti medzi chudobou a diskrimináciou žien a pripomína, že ženy tvoria absolútnu väčšinu z miliardy ľudí žijúcich v najväčšej chudobe. Pripomína, že aj keď je potrebné mať na zreteli národné a miestne, kultúrne a náboženské tradície, je povinnosťou štátov bez ohľadu na ich politický, či kultúrny kontext chrániť ľudské práva.

V tretej časti (**Kritické oblasti záujmu**) konštatuje, že väčšina cieľov, ktoré boli uvedené v Nairobských stratégiách ostali nenaplnené a na základe zmonitorovania situácie vo svete, stanovuje 12 kritických oblastí záujmu, ktoré si vyžadujú okamžitú pozornosť a riešenie ak sa má dosiahnuť zlepšenie života žien a posilnenie ich postavenia

Ide o tieto oblasti¹²⁵:

- A. **Ženy a chudoba** (pretrvávajúce a zvyšujúce sa bremeno chudoby žien);
- B. **Vzdelávanie žien a ich príprava na povolanie** (nerovnosti a nedostatky v oblasti vzdelávania a vzdelávacích programom a nerovnaký prístup k vzdelávaniu a príprave na povolanie);
- C. **Ženy a zdravie** (nerovnosti a nedostatky v poskytovaní zdravotnej starostlivosti a služieb zdravotnej starostlivosti a nerovný prístup k zdravotnej starostlivosti a službám zdravotnej starostlivosti);

¹²⁵ Pekinská akčná platforma nebola dodnes preložená do slovenského jazyka. Podrobné rozpracovanie jednotlivých oblastí a opatrení môžete nájsť v štúdií: MESOCHORITISOVÁ, Adriana: Význam Pekinskej Akčnej platformy pri formovaní agendy ľudských práv žien in *Metodiky v oblasti rodového vzdelávania*. Bratislava: CV MPSVR SR, 2014.

- D. **Násilie páchané na ženách** (rôzne formy násilia; násilie páchané na ženách ako jedno z najzávažnejších porušení ľudských práv žien);
- E. **Účinky ozbrojených a iných konfliktov na ženy;**
- F. **Ženy a hospodárstvo** (nerovnosť v hospodárskych štruktúrach a politikách, vo všetkých formách produktívnych činností a v prístupe k zdrojom);
- G. **Ženy v mocenských a rozhodovacích štruktúrach** (nerovnosť medzi mužmi a ženami v zdieľaní moci a pri rozhodovaní na všetkých úrovniach);
- H. **Inštitucionálne mechanizmy na zlepšenie života a postavenia žien** (nedostatok inštitucionálnych mechanizmov na všetkých úrovniach zameraných na podporu a zlepšenie situácie žien);
- I. **Ľudské práva** (nedostatok rešpektu k ľudským právam žien a nedostatočné presadzovanie a ochrana ľudských práv žien);
- J. **Ženy a médiá** (stereotypizácia žien a nerovný prístup žien ku všetkým komunikačným systémom, zvlášť médiám a ich nerovná participácia v rámci týchto systémov);
- K. **Ženy a životné prostredie** (rodové nerovnosti pri využívaní prírodných zdrojov a pri ochrane životného prostredia);
- L. **Ženy v detstve a dospievaní** (pretrvávajúca diskriminácia dievčat a pokračujúce porušovanie ich práv);

V časti **Strategické ciele a opatrenia** sú podrobne rozpracované strategické ciele a formulované konkrétne opatrenia na ich dosiahnutie, ktoré by mali byť zrealizované počas nasledujúcich 5 rokov.

Oblasť **Inštitucionálne zabezpečenie** sa zameriava na potrebu posilnenia inštitucionálnych mechanizmov, ktoré by realizovali jednotlivé opatrenia. Platforma v tejto časti výslovne uvádza, že primárnu zodpovednosť za realizáciu všetkých krokov majú jednotlivé vlády, keďže záväzok na najvyššej politickej úrovni je nevyhnutným predpokladom ich uvedenia do praxe. Vlády musia zabezpečiť alebo zlepšiť efektívnosť všetkých inštitúcií zameraných na implementáciu práv žien a integráciu rodového hľadiska do tvorby politik, prideliť im zdroje, jasné mandáty a koordinovať ich činnosť. Taktiež sa musia zamerať na efektívne monitorovanie a hodnotenie dosiahnutého pokroku.

Veľký dôraz je postavený aj na ocenení prínosu mimovládnych organizácií, najmä ženských a feministických a vlády sú vyzývané, aby ich efektívnejšie zapájali do tvorby verejných politik a stratégií a poskytli im primeranú podporu pre ich činnosť. Kľúčovým aspektom je aj záväzok rozvíjať verejnú povedomie a podporu cieľom akčnej platformy vo verejnosti, a to najmä prostredníctvom vzdelávania a mediálnych aktivít.

V poslednej časti, **Finančné zabezpečenie**, platforma zdôrazňuje, že finančné a ľudské zdroje určené na podporu ľudských práv žien sú stále nedostatočné, čo prispieva k pomalému

naplňaniu cieľov určených v Nairobi. Pre úspešnú realizáciu PAP preto bude potrebné vyčleniť a mobilizovať potrebné zdroje. PAP zároveň upozorňuje na dôležitosť začlenenia rodovej perspektívy do rozpočtových politík ako nevyhnutnej súčasťou rodovo korektných politík. Vlády by tiež mali systematicky sledovať, aký majú ženy prospech z verejných výdavkov a s cieľom zabezpečiť im rovný prístup k týmto zdrojom, prehodnocovať verejné rozpočty.

Finančné opatrenia musia byť tiež zamerané na podporu mimovládnych organizácií, najmä ženských organizácií a sietí, feministických skupín, ako aj ďalších aktérov a aktérok občianskej spoločnosti a súkromného sektora (pozri viac PAP, ods. 350).

Oblasť vzdelávania a ľudských práv žien v PAP

Ako autorka uviedla vyššie, medzi kritické oblasti, ktoré si naliehavo vyžadujú riešenie patrí aj oblasť B vzdelávanie, respektíve **nerovnosti a nedostatky v oblasti vzdelávania a vzdelávacích programov a nerovnaký prístup k vzdelávaniu a príprave na povolanie**.

PAP zdôrazňuje, že vzdelávanie patrí medzi ľudské práva a je tiež kľúčovým nástrojom na dosiahnutie rovnosti, rozvoja a mieru. Investícia do formálneho a neformálneho vzdelávania dievčat a žien a do ich prípravy na povolanie sa osvedčila ako jeden z najlepších prostriedkov na dosiahnutie trvalo udržateľného rozvoja. Zároveň je rovnosť vo vzdelávaní považovaná za nevyhnutný faktor pre pôsobenie žien ako aktérok zmien.

Všeobecne PAP konštatuje, že napriek mnohým úspechom v oblasti vzdelávania, akým je rovný prístup k základnému a stredoškolskému vzdelaniu a zvýšený počet žien študujúcich na vysokých školách, ostáva ešte množstvo prekážok, ktoré bránia ženám a dievčatám v prístupe k vzdelaniu. Medzi ne patria napr. tieto faktory: pretrvávajúce diskriminačné postoje, založené na tradíciách a kultúrnych zvykoch; sexuálne obťažovanie a násilie; včasná sobáš; skoré tehotenstvá; nedostatočné vzdelávanie a nedostatok učebných materiálov; vzdelávanie a učebné materiály, ktoré sú rodovo necitlivé a rodovo predpojaté.

PAP upozorňuje aj na problémy s rodovo nekorektnými a rodovo necitlivými prístupmi pedagógov a pedagogičiek na všetkých úrovniach, ktorých výsledkom je posilňovanie nerovnosti a diskriminačných praktík. Konštatuje, že „učebné osnovy a učebné materiály sú aj naďalej do veľkej miery rodovo predpojaté a iba zriedkavo sú citlivé k špecifickým potrebám žien a dievčat“ (PAP, ods. 74). V tejto súvislosti sú zvlášť veľkým problémom učebné osnovy matematiky a prírodných vied, ktoré neposkytujú príklady žien vedkýň a nezohľadňujú životné skúsenosti žien a dievčat.

PAP v súvislosti s riešením týchto problémov stanovuje, že je nevyhnutné, aby vlády podporili uplatňovanie rodového hľadiska vo všetkých politikách a programoch, ktoré majú dopad na oblasť vzdelávania. PAP stanovila v tejto oblasti **6 strategických cieľov a desiatky opatrení. K tým najkľúčovjším v našom kontexte patria:**

- **Zabezpečenie rovného prístupu k vzdelávaniu:** odstrániť rodový rozdiel v základnom a strednom školstve; vytvoriť školský a vzdelávací systém, ktorý bude rodovo citlivý; realizovať výcviky pre ženy, zamerané na plánovanie kariéry, líderstvo; odstrániť rodové rozdiely v oblasti základnej a funkčnej gramotnosti).

- **Zlepšiť prístup žien k odbornému vzdelávaniu, vede a technike a ďalšiemu vzdelávaniu:** vypracovať a realizovať vzdelávacie a rekvalifikačné programy pre ženy, zvlášť pre mladé ženy a ženy vracajúce sa na trh práce, ktoré by zohľadňovali meniace sa sociálno-ekonomické podmienky s cieľom zlepšiť ich príležitosti na získanie zamestnania; zlepšiť prístup žien k vzdelávaniu v takých oblastiach, akými sú prírodné vedy, matematika, informačné technológie ;
- **Realizovať nediskriminujúce systémy vzdelávania a prípravy na povolanie:** vypracovať rodovo korektné učebné osnovy a učebnice; realizovať rodové vzdelávanie pre pedagógov a pedagogičky, aby si osvojili vedomosti, ktoré im umožnia realizovať rodovo citlivú výchovu a vzdelávanie; vypracovať vzdelávacie programy, prostredníctvom ktorých by si chlapci osvojili zručnosti v oblasti starostlivosti a dokázali sa podieľať na zodpovednosti za starostlivosť o domácnosť a závislých rodinných príslušníkov; zabezpečiť, aby ženy pedagogičky mali rovnaké postavenie a príležitosti ako ich kolegovia; pripraviť vzdelávacie programy o ľudských právach žien; odstrániť prekážky, ktoré bránia realizácii vzdelávania v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia a pod.;
- **Vyčleniť dostatočné zdroje pre implementáciu a monitorovanie vzdelávacích reforiem.**
- **Podporovať celoživotné vzdelávanie dievčat a žien:** vytvoriť pružné vzdelávacie programy celoživotného vzdelávania pre ženy, zabezpečiť dostupnosť služieb starostlivosti vo forme škôlok a jasí, aby matky mohli pokračovať v školskej dochádzke;

Pokiaľ ide o oblasť I. Ľudské práva, PAP zdôrazňuje primárnu zodpovednosť vlád za ochranu ľudských práv žien a zdôrazňuje, že ich úlohou nie je len neporušovať práva, ale najmä ich aktívne presadzovať, ochraňovať a podporovať. Podľa zistení patrí medzi hlavné problémy nedostatočná ochrana a uplatňovanie práv žien zo strany vlád, ako aj fakt, že o nich neinformujú a medzinárodné ľudskoprávne záväzky nie sú dostatočne pretavené do vnútroštátnych právnych predpisov a praxí.

K nerovnosti žien prispievajú podľa PAP aj faktory ako sú príliš zložitá administratívne postupy, nedostatočná informovanosť o právach v rámci súdneho procesu, nedostatočné monitorovanie porušovania ľudských práv žien, nedostatočné zastúpenie žien v súdnych systémoch, pretrvávajúce postoje a praktiky a nedostatočná vymáhateľnosť práv žien a i.

PAP upozorňuje na potrebu implementáciu rodových východísk v súvislosti s ochranou práv. Ako je uvedené v PAP, „**ak má byť naplnený cieľ, ktorým je realizácia ľudských práv pre všetkých, musia byť medzinárodné ľudskoprávne nástroje používané tak, aby brali do úvahy systematickú a systémovú diskrimináciu žien, ktorú jasne preukázali rodové analýzy**“ (PAP, ods. 222).

Na základe analýzy problémov platforma stanovila v tejto oblasti nasledujúce ciele a opatrenia:

- **Podporovať a ochraňovať ľudské práva žien, prostredníctvom plnej implementácie všetkých ľudskoprávných nástrojov, najmä Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien:** vytvoriť alebo posilniť nezávislú vnútroštátnu inštitúciu na ochranu ľudských práv, vrátane ľudských práv žien; rozvinúť komplexné ľudskoprávne vzdelávacie programy na zvýšenie povedomia žien o ich ľudských právach, ako aj na zvýšenie informovanosti ostatných o ľudských právach žien; vo všetkých členských krajinách implementovať CEDAW prostredníctvom revízie všetkých zákonov, politík, praktík a postupov tak, aby bolo zabezpečené, že zodpovedajú záväzkom stanoveným v tomto dohovore a podobne;
- **Zabezpečiť rovnosť a nediskrimináciu pred zákonom a v praxi:** napr. zahrnúť princíp rovnosti žien a mužov do legislatívy a prostredníctvom zákonov a iných vhodných prostriedkov zabezpečiť praktickú realizáciu tohto princípu; revidovať všetky zákony, vrátane zvykového práva a právnych postupov v oblasti rodinného, občianskeho, trestného, pracovného a obchodného práva s cieľom zabezpečiť realizáciu princípov a procedúr všetkých relevantných medzinárodných dohovorov o ľudských právach prostredníctvom vnútroštátnej legislatívy; realizovať rodovo senzitívne ľudskoprávne vzdelávanie pre verejných aktérov a aktérky a podobne;
- **Dosiahnuť právnu vzdelanosť/gramotnosť:** napr. preložiť, pokiaľ je to možné aj do jazykov miestneho a domorodého obyvateľstva a do alternatívnych formátov vhodných pre znevýhodnené osoby a osoby s nižšou úrovňou vzdelanosti, publikovať a šíriť informácie a zákony o ľudských právach žien; šíriť informácie o legislatívnych normách a ich vplyve na ženy, vrátane ľahko prístupných inštrukcií o tom, ako uplatňovať svoje práva prostredníctvom právneho systému a podobne.

Význam Pekinskej deklarácie a platformy

Záverečný dokument z Pekingu vznikol konsenzuálne, bol prijatý dobrovoľne a jednomyseľne, takže sa od zmluvných štátov očakáva, že ho budú implementovať ako prejav dobrej vôle. Účastnícke štáty sa zaviazali k dodržiavaniu všetkých bodov dokumentu a vyslovili svoj súhlas s aplikovaním potrebných opatrení a krokov, tak ako boli vytýčené dvanástimi problematickými oblasťami: „My, vlády zúčastnené na IV. konferencii o ženách, uznávame, že nesieme primárnu zodpovednosť za úplnú implementáciu stratégií na zlepšenie života a postavenia žien [...] súhlasíme a zaväzujeme sa, že budeme plne realizovať Akčnú platformu a že zabezpečíme, aby sa rodová perspektíva odrážala vo všetkých našich zásadách politiky a vo všetkých našich programoch“. (Vyhlásenie k Pekinskej akčnej platforme).

Vlády sa tiež zaviazali, že budú na pravidelných stretnutiach, a to každých päť rokov, podávať správy o naplňaní strategických opatrení formulovaných PAP a vyhodnocovať ich, čo a priori predpokladá ich zodpovedný prístup pri presadzovaní ľudských práv žien a poukazuje na to, že povaha záväzkov uvedených v PAP sa považuje za vysoko autoritatívnu.

Pekinská akčná platforma určila zásadným spôsobom aj smerovanie ďalších diskusií o ochrane a podpore ľudských práv žien a ich implementácii do každodenného života. Všetky dokumenty, ktoré boli neskôr prijaté zo strany medzinárodného spoločenstva (OSN, RE, EÚ)

sa v zásade opierajú o pekinské kritériá a sú výrazne ovplyvnené ich dikciou. A nielen to. PAP sa považuje za dokument, ktorý je chápaný ako komplementárny k ďalším ľudsko-právnym nástrojom a mechanizmom a mal by sa používať vo vzájomnej spojitosti a synergii. Príkladom je opatrenie, ktoré zaväzuje Výbor OSN pre odstránenie diskriminácie žien (CEDAW Výbor), aby pri posudzovaní správ predložených členskými štátmi o implementácii Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien vzal do úvahy aj akčnú platformu (PAP, ods. 322). Rovnako sú zmluvné štáty CEDAW dohovoru vyzývané, aby do svojich správ zahrnuli aj informácie o opatreniach zameraných na realizáciu akčnej platformy (PAP, ods. 323). Tieto záväzky by mali napomôcť, aby presadzovanie opatrení ostalo v popredí záujmu medzinárodného spoločenstva a jednotlivých vlád a vytváralo kontinuálny tlak na ich plnenie.

Akčnú platformu môžeme právom pokladať za jednu z najdôležitejších stratégií a akčných programov zameraných v oblasti rodovej rovnosti a ľudských práv žien. Túto výnimočnosť možno vidieť najmä v komplexnosti, s akou pristupuje k otázkam porušovania práv žien a ktorá sa prejavuje nielen v rozsahu platformy, ale aj v detailnom rozpracovaní problémových oblastí a opatrení. „V tejto súvislosti je na mieste konštatovanie, že neexistuje obdobný strategický materiál v oblasti ľudských práv žien, ktorý by takto precízne pomenoval rôzne formy diskriminácie žien a rozpracoval konkrétne opatrenia a kroky na jej odstránenie a to v rámci jedného dokumentu“. (Mesochoritsová, 2014)

Význam pekinskej platformy je potrebné hodnotiť aj z hľadiska jej praktického prínosu. PAP sa dodnes považuje za akýsi „spúšťač“ aktivít zameraných na podporu rodovej rovnosti a ľudských práv žien na úrovni jednotlivých štátov, ako aj na medzinárodnej úrovni. Podľa Grabovskej, „jedným z najväčších úspechov platformy je, že skoro všetky vlády schválili zriadenie orgánov, ktoré by sa mali zaoberať rodovou rovnosťou. Podľa dostupných údajov 40% mechanizmov zodpovedných za oblasť rodovej rovnosti je zriadených na úrovni ministerstiev, 20% je súčasťou prezidentského úradu a 40% funguje na rôznych oddeleniach ministerstiev, najčastejšie na oddelení sociálnej politiky (Grabovska, 2011). Napríklad vďaka PAP došlo na Slovensku k zriadeniu *Koordináčného výboru pre problematiku žien, pri Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny*, ktorý začal pracovať rok po konferencii v Pekingu, v marci 1996. Bol zriadený ako poradný, koordinačný a iniciatívny orgán vlády SR s cieľom zastupovať záujmy žien vo všetkých oblastiach života, ako aj riešiť otázky súvisiace s postavením a problematikou žien, detí, mládeže a rodiny v spoločnosti a legislatívnej úpravy tejto oblasti. KVPŽ tiež vypracoval na základe Pekinskej Akčnej platformy Národný akčný plán pre ženy (1997).

S odstupom rokov a na základe monitorovacích správ z jeho plnení jednotlivými krajinami je však potrebné povedať, že množstvo cieľov a opatrení ostalo doposiaľ nenaplnených. Napriek tomu môžeme PAP vnímať ako dôležitý advokačný nástroj na presadzovanie práv žien a dievčat, ako najkomplexnejšie vyjadrenie záväzkov štátov voči ľudským právam žien, ktorých plnenie môžeme od vlád vyžadovať. A čo je veľmi dôležité, ide o stále „živý“ dokument, keďže každých päť rokov dochádza k hodnoteniu pokroku v stanovených oblastiach a k následnému prijatiu záverečných dokumentov na osobitných zasadnutiach OSN Peking +5 (prijatý 9. júna 2000), Peking +10 (prijatý 11. marca 2005),

Peking +15 (prijatý 2. marca 2010) a Peking +20 (prijatý 9. marca 2015), ktoré sa týkajú ďalších opatrení a iniciatív na vykonávanie Pekinskej deklarácie a akčnej platformy.

III/2. CEDAW dohovor: Aké práva chráni Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien

Dohovor chráni viaceré kategórie práv:

Právo nebyť vystavená akejkolvek forme diskriminácie žien, vrátane rodovo podmieneného násillia (čl.1)

Prvý článok je zásadný, pretože definuje, čo všetko chápeme pod diskrimináciou žien a používa sa pri vyvodzovaní ďalších porušení práv žien. Podľa Schöpp – Schilling : „Článok 1 dohovoru ide nad rámec konceptu diskriminácie, ktorý sa používa v mnohých národných a medzinárodných právnych štandardoch a normách. Kým tieto normy zakazujú diskrimináciu na základe pohlavia a chránia ženy aj mužov pred svojvoľným, neférovým alebo neospravedliteľným robením rozdielov, vylúčením alebo obmedzovaním, dohovor je zameraný na diskrimináciu žien, pri ktorej zdôrazňuje, že ženy boli a sú vystavené rôznym formám diskriminácie kvôli tomu, že sú ženy“ (Schöpp – Schilling, 2007:6).

Napriek tomu, že CEDAW vo svojom texte nehovorí explicitne o najzávažnejšej forme porušovania ľudských práv žien – násillí páchanom na ženách, podľa dohovoru je chápané ako diskriminácia žien. Podľa Všeobecného odporúčania Výbor OSN pre odstránenie diskriminácie žien (CEDAW Výboru) č. 19: „Diskrimináciou v zmysle článku 1 Dohovoru je rodovo podmienené násillie, ktoré obmedzuje alebo znemožňuje uplatňovanie ľudských práv a základných slobôd žien, ktoré vyplývajú zo všeobecného medzinárodného práva alebo z ľudsko-právnych dohovorov“ (VO č. 19, 1992, pozn.2)¹²⁶.

Pri využívaní Dohovoru na účel ochrany žien vystavených rodovo podmienenému násilliu je dôležité riadiť sa týmto všeobecným odporúčaním. Podľa najnovšieho *Všeobecného odporúčania č. 35 o rodovo podmienenom násillí páchanom na ženách, ktoré aktualizuje všeobecné odporúčanie č. 19*¹²⁷ poukázal CEDAW Výbor na to, že „prax zmluvných štátov v uplynulých 25 rokoch ukázala, že prijali tento výklad výboru. Opinio juris¹²⁸ a prax zmluvných štátov ukazujú, že zákaz rodovo podmieneného násillia páchaného na ženách sa stal zásadou

¹²⁶ Podrobnejšie vysvetlenie poskytuje aj ods. 1 Všeobecného odporúčania: „Diskriminácia žien je definovaná v článku 1 Dohovoru. Definícia diskriminácie zahŕňa rodovo podmienené násillie, t.j. násillné činy, ktoré sú namierené proti žene, lebo je žena, resp. ktoré majú na ženy neprimeraný dopad. Patrí sem každý prejav rodovo podmieneného násillia, ktorý má alebo by mohol mať za následok telesnú, sexuálnu alebo duševnú ujmu alebo utrpenie žien, hrozba takýmito činmi, zastrašovanie a iné formy obmedzovania slobody. Rodovo podmienené násillie môže byť v rozpore s konkrétnymi ustanoveniami Dohovoru bez ohľadu na to, či sa násillie v týchto ustanoveniach výslovne uvádza“ (Všeobecné odporúčanie CEDAW Výboru č. 19, 1992, ods. 1).

¹²⁷ Výbor OSN pre odstránenie diskriminácie žien: CEDAW/C/GC/35: *Všeobecné odporúčanie č. 35 o rodovo podmienenom násillí páchanom na ženách, ktoré aktualizuje všeobecné odporúčanie č. 19*, 2017. Preklad : Paula Jójárt, edičná spolupráca a korektúry: A. Mesochořitisová, Možnosť voľby, 2018. Dostupné na:

<http://moznostvolby.sk/cedaw-vseobecne-odporucanie-c-35-o-rodovo-podmienenom-nasili-pachanom-na-zenach/>

¹²⁸ Závazný právny výklad.

medzinárodného zvykového práva. Všeobecné odporúčanie č. 19 k tomu zásadným spôsobom prispelo“. (Všeobecné odporúčanie č. 35, ods.2).

Právo nebyť vystavená predsudkom, zvykom a iným ustáleným spôsobom konania, ktoré sú diskriminačné a rodovým stereotypom (čl. 2(f), čl. 5)

Tieto články sú už spomenuté vyššie v kontexte toho, že jasne poukazujú na rodový kontext diskriminácie žien a z tohto dôvodu je ich obsah doplnením definície diskriminácie v čl.1.

Právo nebyť vystavená obchodovaniu a prostitúcii (čl.6)

Čl. 6 ukladá štátom povinnosť prijať všetky opatrenia na odstránenie obchodovania so ženami a zneužívania žien na prostitúciu, keďže takéto konanie je nekompatibilné s dodržiavaním práv žien. Zmluvné štáty by mali poskytovať obetiam obchodovania okamžitú pomoc a účinnejšie postihovať obchodujúcich so ženami. CEDAW Výbor tiež upozorňuje, že chudoba a nezamestnanosť zvyšujú príležitosti na obchodovanie so ženami a nútia mnohé ženy k prostitúcii.

Právo na rovnosť v politickom a verejnom živote (čl. 7-8)

V žiadnom štáte, či na medzinárodnej úrovni nepoživajú ženy právo na plnohodnotnú a rovnoprávnú participáciu na verejnom živote. Ženy sú často vylučované z účasti na politickom živote na všetkých úrovniach a taktiež z rozhodovacích pozícií, čo výrazne prehlbuje ich nerovné postavenie.

Podľa CEDAW Výboru: „Najvýznamnejšie faktory, spoločné všetkým národom, ktoré bránia ženám zúčastňovať sa verejného života, zahŕňajú kultúrny a náboženský hodnotový rámec, nedostatok služieb a neochotu mužov podieľať sa na plnení úloh súvisiacich s vedením domácnosti a starostlivosťou a výchovou detí. Vo všetkých národoch zohrávali kultúrne tradície a náboženské presvedčenie významnú úlohu pri obmedzovaní činnosti žien na súkromnú sféru a ich vylúčení z aktívnej účasti na verejnom živote.“ (VO č. 23, ods. 3).

Podľa čl. 7 majú štáty prijať všetky príslušné opatrenia na odstránenie diskriminácie žien v politickom a verejnom živote krajiny. Vyžaduje sa, aby ženy mali rovnocenné zastúpenie vo vláde, parlamente, ako aj na všetkých ďalších rozhodovacích pozíciách. Vláda má tiež vytvoriť podmienky pre podporu a rozvoj ženských mimovládnych organizácií ako legitímnej a dôležitej súčasť občianskej spoločnosti.

Článok 8 sa zaoberá účasťou žien v medzinárodných organizáciách. Štáty majú tejto súvislosti prijať všetky opatrenia na to, aby ženy na rovnoprávnom základe s mužmi a bez akejkoľvek diskriminácie, mali možnosť reprezentovať svoju krajinu na medzinárodnej úrovni (t.j. štáty by mali zabezpečiť ich nomináciu a účasť v orgánoch ako sú napr. Európsky

parlament, Európska únia, ambasády, ako aj orgány OSN).¹²⁹

- **Právo na rovnosť v otázkach štátnej príslušnosti (čl. 9)**

Podľa čl. 9 štáty musia zabezpečiť ženám právo nadobúdať, meniť alebo ponechať si svoju štátnu príslušnosť a tiež poskytnúť im rovnaké práva s mužmi, pokiaľ ide o štátnu príslušnosť ich detí. Štáty majú povinnosť zabezpečiť, aby manželstvo s cudzincom, alebo zmena štátnej príslušnosti manžela počas manželstva nezmenila automaticky štátnu príslušnosť manželky a neurobila ju osobou bez štátnej príslušnosti, a aby nebola nútená prijať štátnu príslušnosť manžela.

Právo na rovnosť vo vzdelávaní (čl. 10)

Ukladá štátom povinnosť odstrániť diskrimináciu žien a zabezpečiť im rovnaké práva v porovnaní s mužmi v oblasti vzdelávania. Zmluvné štáty majú povinnosť zabezpečiť rovnaký prístup žien a dievčat k vzdelaniu a rovnaké vyučovacie podmienky ako mužom a chlapcom na všetkých stupňoch škôl.

Rodový koncept je posilnený v čl. 10 ods. c.), ktorý ukladá zmluvným stranám povinnosť odstrániť všetky stereotypné koncepcie úlohy mužov a žien na všetkých úrovniach a vo všetkých formách vzdelávania (napr. formou koedukácie, revíziou učebníc a programov).

Taktiež majú zabezpečiť rovnaké príležitosti pre využívanie štipendií a iných príspevkov na štúdiá, prístup k programom ďalšieho vzdelávania a najmä programov zameraných na zníženie existujúceho rozdielu vo vzdelaní medzi mužmi a ženami. Článok 10 tiež ukladá povinnosť znížiť počet žien, ktoré nedokončia štúdiá a organizovanie programov pre dievčatá a ženy, ktoré opustili školu predčasne.

Právo na rovnosť v zamestnaní (čl. 11)

Podľa čl. 11 majú štáty povinnosť zabezpečiť ženám právo na prácu ako neodňateľné právo všetkých ľudských bytostí. Štáty zabezpečia ženám právo na rovnosť pri uchádzaní sa o zamestnanie, ako aj možnosť vybrať si prácu, ktorá ich baví, právo na rovnakú odmenu za rovnakú prácu ako muži¹³⁰, právo na postup, zabezpečenie miesta a na všetky výhody a podmienky zamestnania.

¹²⁹ K tejto téme pozri viac Všeobecné odporúčanie CEDAW Výboru č. 23 (16. zasadnutie, 1997).

¹³⁰ V súvislosti s touto otázkou vydal CEDAW Výbor na svojom 8. Zasadnutí v roku 1989 Všeobecné odporúčanie č. 13, pod názvom Rovnaká odmena za prácu rovnakej hodnoty. CEDAW Výbor v ňom odporúča, aby zmluvné štáty Dohovoru 1. ratifikovali, pokiaľ tak ešte neurobili, Dohovor MPO č. 100 s cieľom v plnom rozsahu implementovať Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien, 2. prehodnotili možnosť preskúmať, vypracovať a prijať systém hodnotenia pracovných pozícií na základe rodovo neutrálnych kritérií, ktorý by uľahčil porovnanie hodnoty tých pracovných pozícií rozličnej povahy, v ktorých v súčasnosti dominujú ženy, s pracovnými pozíciami, v ktorých v súčasnosti dominujú muži, a výsledky zapracovať do svojich správ pre Výbor OSN pre odstránenie diskriminácie žien (VO č. 13, ods. 1 a 2, 1989).

Podľa čl. 11, ods. 2 štáty musia zabrániť diskriminácii žien z dôvodu manželstva alebo materstva a preto musia prijať všetky opatrenia na zákaz (pod hrozbou uvalenia sankcií) prepúšťania z dôvodov tehotenstva alebo materskej dovolenky a diskriminácie pri prepúšťaní z dôvodov manželského stavu. Štáty musia ženám zabezpečiť právo na zavedenie materskej dovolenky s platom alebo s porovnateľnými sociálnymi výhodami bez straty predchádzajúceho zamestnania, služobného postavenia alebo sociálnych príspevkov. Tiež majú zabezpečiť služby, ktoré umožnia rodičom spájať rodinné a pracovné povinnosti.

Právo na rovnosť v oblasti zdravotnej starostlivosti (čl. 12)

Podľa tohto článku musia vlády zmluvných štátov zabezpečiť rovnaký prístup žien k zdravotnej starostlivosti, vrátane služieb v oblasti reprodukčného a sexuálneho zdravia a služieb súvisiacich s tehotenstvom, šestonedelím a popôrodným obdobím, pričom podľa potreby budú tieto služby bezplatné.

Podľa CEDAW Výboru sa „považuje za diskriminačné, ak by zmluvný štát odmietol legislatívne zaistiť poskytovanie určitých služieb reprodukčného zdravia – napr. ak poskytovateľ zdravotnej starostlivosti odmietne poskytnúť takéto služby z dôvodu výhrady svedomia – v takom prípade majú štáty povinnosť zaviesť opatrenia, ktoré zaistia, že sa ženy môžu obrátiť na alternatívnych poskytovateľov zdravotnej starostlivosti.“ (VO č. 24, 1999, ods. 3). Dôraz na rodový aspekt zdravia posilnil CEDAW Výbor aj v ďalších častiach všeobecného odporúčania č. 24, kedy vyzýva štáty aby sa rodová perspektíva stala ťažiskom všetkých politík a programov, ktoré sa týkajú zdravia žien (VO č. 24, 1999, ods. 22a). Taktiež vyzýva štáty aby zabezpečili, že všetky zdravotné služby budú poskytované v súlade s ľudskými právami žien vrátane práva na samostatnosť, súkromie, dôvernosť, informovaný súhlas a práva voľby (VO č. 24, 1999, ods. 22e).

- **Právo na rovnosť v ekonomickom živote, športe a kultúre (čl. 13)**

Zmluvné štáty majú podľa tohto článku prijať všetky vhodné opatrenia na odstránenie diskriminácie žien a ich plnú realizáciu v ekonomickom i sociálnom živote. Článok ďalej hovorí o zabezpečení rovnakých právach v oblasti sociálnych benefítov ako právo na rodinné prídavky, právo na finančné pôžičky, hypotéky či právo na rekreáciu, šport a účasť na kultúrnom živote.

Práva žien žijúcich na vidieku (čl. 14)

V súvislosti s tým, že väčšina žien sveta žije vo vidieckych oblastiach a že rôzne aspekty ich životov sú charakterizované formami viacnásobnej diskriminácie (napr. majú menej príležitostí na prácu ako aj sťažené podmienky dochádzať za prácou), vyzýva CEDAW zmluvné štáty, aby odstránili diskrimináciu vidieckych žien.

Podľa čl. 14 majú zabezpečiť vidieckym ženám právo na plánovaní rozvoja vidieckych

oblastí, a zapojiť do nich ženy, zlepšiť ich prístup k službám a zdravotnej starostlivosti, ako aj zabezpečiť podmienky na prácu a podnikanie, právo na všetky druhy vzdelávania, právo mať priamy prospech z programov sociálneho zabezpečenia a pod.

Právo na rovnosť pred zákonom (čl. 15)

Štáty musia zabezpečiť rovnosť žien s mužmi pred zákonom, právo podpisovať zmluvy, vlastníť majetok, právo pohybu a výberu miesta na život, ako aj plnú právnu spôsobilosť na všetkých stupňoch súdov. Podľa tohto článku tiež vlády súhlasili, že budú všetky zmluvy alebo dokumenty akéhokoľvek druhu, ktorých právny účinok je namierený na obmedzenie právnej spôsobilosti žien, považovať za neplatné.

- **Právo na rovnosť v manželstve a rodine (čl. 16)**

Štáty musia odstrániť diskrimináciu žien v tejto oblasti a zabezpečiť právo slobodne si vybrať manžela a vstúpiť do manželstva iba so slobodným a úplným súhlasom; povinnosť určiť najnižší vek pre vstup do manželstva či zaručiť rovnaké rodičovské práva vrátane „pestúnstva, poručníctva, správcovstva majetku a adopcie detí alebo podobných zriadení“. Ďalej právo zvoliť si „priezvisko, profesiu a zamestnanie“, a právo na „vlastníctvo, kúpu, riadenie, administratívu, užívanie a disponovanie majetkom“. Zvlášť dôležitý je čl. 16 ods. 1 písm. e), ktorý zmluvné štáty zaväzuje k tomu, aby dali ženám „rovnaké práva slobodne a zodpovedne sa rozhodnúť o čase a počte narodenia ich detí a mať prístup k informáciám, vzdelávaniu a prostriedkom, ktoré im umožnia uplatniť si obe tieto práva“.

METODICKÉ PRÍLOHY. Vybrala a zostavila: Dagmar Horná

A. IDEOTÉKA

IDEOTÉKA

alebo

AKO SA VYZNAŤ

v pôvode ideovej rôznorodosti politických skupín

Európskeho parlamentu

Aké (politické a iné) idey, ideály, ideológie formovali a formujú
politické strany?

A aké dnes formujú politické skupiny v Európskom parlamente, ktoré sa v ňom
združujú podľa politickej a nie štátnej príslušnosti?

Majú politické skupiny Európskeho parlamentu svoju identitu?
Je potrebné sa v nej vyznať, ak ideme voliť
poslancov a poslankyne Európskeho parlamentu?

Súvisia (politické a iné) idey, ideály, ideológie s európskymi politikami?
Aké politiky Európskej únie urobia náš život lepším?

Aké idey, ideály, hodnoty alebo ideológiu
vedome alebo nevedome vyznávate?
Otestujte sa!

Tento text vychádza z českého prekladu štvrtého vydania populárnej učebnice britského politológa Andrewa Heywooda pod názvom Politické ideologie¹³¹, ktorá sa u nás používa od roku 2008. Autor pripravil už jej šieste vydanie (2017), avšak, ako ani vydanie piate, zatiaľ nie je preložené do českého ani slovenského jazyka.

¹³¹ HEYWOOD, Andrew (2008) Politické ideologie. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., preložil Zdeněk Masopust.
Viac o autorovi a jeho dielach: <https://andrewheywood.jimdo.com/>

Text vybrala, z českého do slovenského jazyka preložila a upravila Dagmar Horná.¹³² Má posloužiť čitateľkám a čitateľom na stredných školách v SR pri ich príprave na simulované eurovoľby 2019¹³³, ale, môže na školách zotrvať v rámci väčšieho udomácnenia a prehĺbenia európskej dimenzie vo vzdelávaní. Vybrané tabuľkové texty (farebne odlíšené) doplnila zostavovateľka tohto materiálu o Podnety k diskusi a ďalšiemu štúdiu. Môžu byť dobrým dôvodom na to, aby tak učiteľské osobnosti ako aj študujúci mladí ľudia kriticky pristupovali k približne 10-ročnému Heywoodovmu textu, vyhľadávali novšie zdroje, novšie zistenia, súvisiacu odbornú literatúru a zamerali sa tiež na aktuálny diskurz. Podnety možno rozširovať, dotvárať v procese diskusií a ďalšieho štúdia.

Pár slov respektíve otázok na úvod

Vieme, že sme mysliace bytosti. Vieme, že žijeme v spoločnostiach. Spoločnosti sú súčasťou štátov. Štáty sú politické útvary. Sme aj my, ľudia, politické bytosti? Aristoteles tvrdil, že sme. Sme teda aj politicky mysliaci ľudia?

Žijeme v 21. storočí. Čo formovalo politiku moderného sveta? Stáli pri jej zrode významné ideové prúdy? Sú ideológie hlavným zdrojom utvárania, definovania a hodnotenia politickej reality a budovania politických identít?

Aké dôsledky pre súčasné politické ideológie, formované od 18. storočia, majú zrýchľujúce sa procesy globalizácie, rozmach etnického nacionalizmu a náboženského fundamentalizmu, nástup informačných spoločností, unipolárneho svetového usporiadania, hrozby medzinárodného terorizmu?

Majú v tomto svete svoje miesto politické ideológie, o konci ktorých sa už neraz hovorilo? Odrážajú názvy politických strán ale tiež politických skupín v Európskom parlamente niečo podstatné, čo je „za“ nimi? Nepôsobí toto názvoslovie a to, čo je „za ním“ v dnešnom nivelizujúcom sa svete archaicky?

Heywood sa domnieva, že politické ideológie prežívajú a prežijú ako „hlavný dodávateľ zmyslu, významu a idealizmu v politike“¹³⁴

Idey, ideály, ideológie sa od svojich počiatkov rôznili. Zdá sa, že táto rôznosť pretrváva a je stále podstatná. Svoju platnosť potvrdzuje aj pri štúdiu politických skupín Európskeho parlamentu. Pozrime sa na to, čo bolo ich ideovým prameňom a čo zotrváva pri ich rôznorodosti. Rozmýšľajme o tom.

Kľúčové slová, s ktorými môžete prísť do kontaktu pri štúdiu

¹³² Redakčné poznámky: zostavovateľka tohto materiálu upravila tabuľkové texty/výňatky pôvodného českého textu publikácie do rodovo korektného resp. neutrálneho jazyka, nakoľko v českom preklade z roku 2008 nebol prítomný. Ak sa napr. v texte originálnych tabuliek hovorí o liberáloch, v upravených tabuľkách sa nachádza pojem liberalizmus, čím sa myslí ideový/ideologický smer so svojimi stúpenkami a stúpenkyňami. Niekde bolo potrebné z tohto dôvodu mierne upraviť textáciu.

V odkazoch na Heywoodov text zostavovateľka používa skratku HEYWOOD 2008/strana.

¹³³ Aktivita projektu Platforma ambasádorov a ambasádoriek európskej demokratickej kultúry (2018 – 2020), ktorý prepája učiteľské a žiacke kolektívy zamerané na príbuzné témy a problematiky súťaží a projektov (ide najmä o Ambasádorské školy Európskeho parlamentu, Olympiádu ľudských práv a ďalšie siete).

¹³⁴ HEYWOOD 2008/Predhovor k štvrtému vydaniu.

anarchizmus, antisemitizmus, autoritarizmus, dataizmus¹³⁵, doktrína, dogma, elitizmus, ekologizmus, environmentalizmus, fašizmus, feminizmus, fundamentalizmus, humanizmus, idea, ideál, ideológia, individualizmus, industrializmus, internacionalizmus, islamizmus, „izmy“, kolektivismus, komunitarizmus, korporativizmus, kozmopolitizmus, koniec ideológie, konzervatizmus, krédo, liberalizmus, libertarianizmus, monokulturalizmus, multikulturalizmus, náboženský fundamentalizmus, nacionalizmus, nacizmus, názor, paternalizmus, patriotizmus, pluralizmus, politická filozofia, politická ideológia, politická teória, politická veda, populizmus, postmodernizmus, racionalizmus, rasizmus, sionizmus, socializmus, svetonázor, terorizmus, totalitarizmus, utilitarizmus, utopizmus, atď.

Rôzne názory na AUTORITU
Liberalizmus je presvedčený, že autorita vyviera „zdola“, že vyplýva z konsenzu ovládaných. Autorita je síce predpokladom usporiadanej existencie, je však racionálna, funkčná a obmedzená. Tento názor sa prejavuje tým, že prednosť dáva právno-racionálnej autorite a zodpovednosti voči verejnosti.
Konzervativizmus verí, že autorita vyviera z prirodzenej nevyhnutnosti a je uplatňovaná „zhora“; skúsenosti, sociálne postavenie a múdrosť nie sú rozdelené rovnomerne. Autorita je prospešná a nevyhnutná, pretože prebúdzá úctu a lojalitu a zvyšuje súdržnosť spoločnosti.
Socializmus je spravdla voči autorite podozrievavý. Domnieva sa, že je zo svojej podstaty utláčateľská a že je vždy spätá so záujmami mocných a privilegovaných. Socialistické spoločnosti sa napriek tomu stavali za autoritu kolektívnych orgánov, nech sa prejavuje akokoľvek, pretože pomáha čeliť individualizmu a hrabivosti.
Anarchizmus považuje všetky formy autority za zbytočné a zhubné. Medzi autoritu na jednej strane a útlakom a vykorisťovaním na strane druhej kladie znamienko rovnosti. Nakoľko medzi autoritou a holou mocou nie je žiadny rozdiel, je používanie všetkých brzd a všetkých foriem zodpovednosti čírym klamom a podvodom.
Fašizmus vidí v autorite prejav osobného vodcovstva čiže charizmy, t. j. vlastnosti, ktorou disponujú nezvyčajne nadaní (ak nie unikátni) jednotlivci. Táto charizmatická autorita je a mala by byť absolútna a nespochybniteľná, teda nepriamo – a možno aj priamo – svojou povahou totalitná.
Náboženský fundamentalizmus vychádza z toho, že autorita je odleskom nerovného prístupu k náboženskej múdrosti. Je teda vo svojej podstate morálnou kvalitou, vlastnou osvieteným jednotlivcom. Keďže taká autorita má povahu charizmatickú, ťažko ju možno obmedzovať konštitucionalizmom alebo ju s ním zladit'. ¹³⁶

Podnety k diskusií a ďalšiemu štúdiu:

- Čo na základe hore uvedeného viete povedať o autorite?
- Ako vo vlastnom živote vnímate autoritu a autority? Čo a kto všetko môže byť autoritou a v akom zmysle slova? Kto/čo je pre Vás autorita?
- Myslíte si, že ste autorita? Ak áno, vysvetlite, aká a prečo. Ak nie, vysvetlite obdobne.
- Myslíte si, že autoritou sa človek rodí, alebo stáva?
- Súvisí definovanie autority s nejakými inými prvkami ideovo-politického postoja/smeru?

¹³⁵ Pojem nepochádza od Heywooda ale od historika Yuvala Noaha Harariho, ktorý sa domnieva, že dataizmus je novým náboženstvom, ktoré neuctieva ani človeka (ako humanizmus), ani boha (ako náboženstvo), ale dáta. Harari vo svojej knihe *Homo deus: Stručné dejiny zítřka* (LEDA 2017, preložili A. Tomský a A. Pilátová) predpokladá, že liberalizmus sa v dôsledku vedeckých objavov a technického pokroku zrúti. Ale to je už iná kapitola pre tie a tých z Vás, ktorí chcete vedieť viac.

¹³⁶ HEYWOOD 2008/228

- Poznáte nejakú ideovú/ideologickú autoritu? Vidíte nejakú autoritu v sfére minulej alebo súčasnej politiky? Ak áno, argumentujte, čím to je. Ak nie, vysvetlite, prečo.
- Nachádza sa pojem autorita v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?

Rôzne názory na DEJINY
Liberalizmus chápe dejiny ako pokrok, ktorý je výsledkom toho, že každá generácia poznáva a chápe veci lepšie než tá predchádzajúca. Liberálky a liberáli a sú presvedčení, že pokrok sa nebude presadzovať revolúciou ale postupnými čiastkovými čiže inkrementálnymi reformami.
Konzervativizmus pristupuje k dejinám z hľadiska tradície a kontinuity a pokroku ponecháva len málo miesta. Poučenia z minulosti sú vodidlom pre postupy v prítomnosti a v budúcnosti. Reakčný konzervativizmus zastáva názor, že pre dejiny je príznačný úpadok a chce sa vrátiť do čias minulých, ktoré uprednostňuje.
Socializmus je verný pokrokovému chápaniu dejín, ktoré kladie značný dôraz na priestor pre spoločenský rozvoj a rozvoj osobnosti. Podľa marxizmu je motorom dejín triedny boj a vyústením dejín je beztriedna komunistická spoločnosť.
Fašizmus napospol chápe dejiny ako proces degenerácie a úpadku, ako pokles v porovnaní so „zlatým vekom“ minulosti. Napriek tomu sa hlási k akejsi cyklickej teórii dejín: podľa nej je možné, že národ sa obrodí a regeneruje, obvykle násilným bojom a vojnou.
Náboženský fundamentalizmus má k dejinám nejednoznačný vzťah. Aj keď má sklon vidieť prítomnosť ako morálne a duchovne narušenú v porovnaní s zidealizovanou minulosťou, uvažuje o regenerácii spoločnosti, a to v duchu modernizmu; odmieta teda konzervatívny tradicionalizmus. ¹³⁷

Podnety k diskusii a ďalšiemu štúdiu:

- Nachádza sa pojem dejiny v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?
- Čo všetko z tvrdení jednotlivých ideológií na margo dejín ste našli u súčasných politických skupín Európskeho parlamentu?
- Provokuje súčasnosť k hlbšiemu poznaniu histórie? Áno, alebo nie? Vysvetlite svoj postoj.
- Sú dejiny ľudstva pokrokom alebo úpadkom? Hľadajte odpovede a diskutujte.
- Vie sa ľudstvo poučiť zo svojich dejín? Hľadajte odpovede a diskutujte.

Rôzne názory na DEMOKRACIU
Liberalizmus poníma demokraciu individualisticky ako súhlas udeľovaný prostredníctvom volebnej urny; demokracia sa tak stotožnila s pravidelne konanými a na súťaži založenými voľbami. Demokracia bráni zneužívaniu moci; musí však vždy prebiehať v ústavnom rámci, aby sa predišlo tyranii väčšiny.
Konzervativizmus je na strane liberálnodemokratického vládnutia, ale s výhradami: majetky a tradičné inštitúcie je potrebné chrániť pred nepoučenou vôľou „mnohých“. Nová pravica však s demokraciou spája problémy vyvolané nadmerným rastom štátu a ekonomickou stagnáciou.

¹³⁷ HEYWOOD 2008/350

<p>Socializmus sa tradične staval za akúsi radikálnu demokraciu, základom ktorej je účasť ľudu a želanie postaviť ekonomický život pod kontrolu ľudu. Liberálnu demokraciu odmietal ako demokraciu kapitalistickú. Moderná sociálna demokracia sa však jednoznačne hlási k liberálnodemokratickým štruktúram.</p>
<p>Anarchizmus presadzuje priamu demokraciu a volá po nepretržitej účasti ľudu a radikálnej decentralizácii. Volebná, čiže zastupiteľská demokracia je čírou fasádou, ktorá sa snaží zastrieť nadvládu elity a zmieriť masy s tým, že sú utláčané.</p>
<p>Fašizmus sa hlási k myšlienkam totalitnej demokracie. Zastáva názor, že skutočnou demokraciou je absolútna diktatúra, nakoľko vodca má monopol na ideologickú múdrosť: len on je schopný vyjadrovať skutočné záujmy ľudu. Volebná súťaž strán je teda skorumpovaná a zdegenerovaná.</p>
<p>Ekologizmus často podporuje radikálnu, čiže participatívnu demokraciu. „Temne“ zelený smer prišiel s osobitnou kritikou volebnej demokracie, ktorú vykresľuje ako nástroj, pomocou ktorého súčasná generácia vnucuje svoje záujmy generáciám budúcim, ktoré hlasovať nemôžu, iným druhom a prírode ako celku.¹³⁸</p>

Podnety k diskusií a ďalšiemu štúdiu:

- Aké základné koncepcie demokracie sa vyskytovali v dejinách?
- Aká demokracia tvárnila a tvárni Európsku úniu? Je európska demokracia ideovým mixom alebo viac – menej (niektorou) konkrétnou ideológiou?
- Nachádza sa pojem demokracia v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?
- Zamyslite sa a potom diskutujte, ako sa súboj ideí uskutočňuje v demokracii.
- Poznáte rôzne prívlastky, ktoré sa viazali/viažu na demokraciu? Presne ich pomenujte, uvažujte o ich dejinných kontextoch a osudoch (napr. liberálna demokracia, ľudová demokracia, socialistická demokracia).
- Spravte si jasno medzi priamou a zastupiteľskou demokraciou. Uveďte príklady jednej i druhej.
- Ktoré z hore uvedených názorov na demokraciu majú k sebe blízko a ako? Ktoré sú v rozpore a prečo? Ako sa to prejavuje v konkrétnych politikách?

Rôzne názory na EKONOMIKU

<p>Liberalizmus chápe ekonomiku ako životne dôležitú súčasť občianskej spoločnosti a jednoznačne uprednostňuje trhový, čiže kapitalistický ekonomický systém, ktorého základom sú vlastníctvo, konkurencia a materiálne stimuly. Pokiaľ však klasický liberalizmus uprednostňuje kapitalizmus <i>laissez-faire</i>, moderný liberalizmus uznáva, že trh má svoje medze a súhlasí s obmedzeným riadením ekonomiky.</p>
<p>Konzervativizmus evidentne podporuje súkromné podnikanie, tradične sa však vyslovuje za pragmatické, i keď obmedzené intervencie, pretože sa obáva ničím neobmedzovaného systému <i>laissez-faire</i> a s ním spojeného rizika nestability spoločnosti. Nová pravica sa však stavia za neregulovaný kapitalizmus.</p>
<p>Socializmus v stopách K. Marxa preferoval spoločné vlastníctvo a absolútnu sociálnu rovnosť; v ortodoxných komunistických režimoch sa to prejavilo zoštatnením a centrálnym plánovaním. Sociálna demokracia sa však stavia za sociálne orientovaný, čiže regulovaný kapitalizmus; je totiž presvedčená, že trh je dobrý sluha, ale zlý pán.</p>
<p>Anarchizmus odmieta akúkoľvek kontrolu a riadenie ekonomiky. Zatiaľ čo však</p>

¹³⁸ HEYWOOD 2008/63

anarchokomunizmus presadzuje spoločné vlastníctvo a samosprávu v malej miere, anarchokapitalizmus hlása ničím neregulované trhové hospodárstvo.
Fašizmus hľadal akúsi „tretiu cestu“ medzi kapitalizmom a komunizmom. Často to vyjadroval ideami korporativizmu, ktorý údajne spája prácu a kapitál do jedného organického celku. Plánovanie a znárodňovanie, ktoré podporuje, sú podľa fašizmu pokusy o podriadenie zisku (domnelým) potrebám národa či rasy.
Ekologizmus odsudzuje trhový kapitalizmus aj štátny kolektivismus, ktorým vyčíta, že sú posadnuté ziskom a ekologicky neudržateľné. Ekonomiku teda treba podriadit ekológii a honba za ziskom za akúkoľvek cenu musí byť vystriedaná starostlivosťou o dlhodobú udržateľnosť a harmóniu medzi ľudstvom a prírodou. ¹³⁹

Podnety k diskusií a ďalšiemu štúdiu:

- Ktoré z hore uvedených názorov na ekonomiku majú k sebe blízko a čo táto blízkosť konkrétne znamená? Ktoré sú v rozpore a prečo? Ako sa to prejavovalo a prejavuje v konkrétnych vnútroštátnych politikách a ako v politikách Európskej únie? Uveďte konkrétne príklady.
- Znížila alebo zvýšila sa vážnosť ekologickej argumentácie za ostatné desaťročie? Ak áno, alebo nie, prečo?
- Ako sa demokracia vyrovnáva s postojom voči ekonomike? Jestvuje v súčasnosti viacero demokratických ekonomických paradigiem¹⁴⁰?
- Je ekonomická problematika prítomná v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu? Rozlišuje ich? Ako?

Rôzne názory na ROD¹⁴¹
Liberalizmus tradične chápal rozdiely medzi ženami a mužmi ako vec čisto súkromnú alebo osobnú. Vo verejnom politickom živote sa na všetkých ľudí nazerá ako na jednotlivé ľudské bytosti; rod je teda rovnako irelevantný ako národnosť alebo príslušnosť k určitej spoločenskej triede. V tomto zmysle je liberalizmus voči rodu slepý.
Konzervativizmus tradične zdôrazňoval sociálny a politický význam rozlíšenia podľa rodu: podľa neho z takéhoto rozlíšenia vyplýva, že na pohlaví založená delba práce medzi ženami a mužmi je prirodzená a nevyhnutná. Rod je teda jedným z faktorov, ktoré spoločnosti vtláčili jej organický a hierarchický charakter.
Socializmus rovnako ako liberalizmus len zriedkakedy pokladal rod za politicky významnú kategóriu. Ak rozlíšenie podľa rodu význam má, je to zvyčajne preto, že sa v ňom odrážajú hlbšie ekonomické a triedne nerovnosti, ktoré ho zároveň udržiavajú.
Fašizmus vidí v rode základné členenie, ktoré v ľudstve existuje. Muži si prirodzene monopolizujú vodcovstvo a rozhodovanie, pokým ženy sa hodia pre rolu skrz naskrz domácu, podpornú a podriadenú.
Feminizmus spravidla vidí v rode – na rozdiel od biologických a nevykoreniteľných rozdielov medzi pohlaviami – rozlíšenie kultúrne či politické. Rozdelenie podľa rodu je teda prejavom moci mužov.

¹³⁹ HEYWOOD 2008/128

¹⁴⁰ príkladov, vzorov, pohľadov.

¹⁴¹ Na tomto mieste český prekladateľ ponechal pojem GENDER, prevzatý z anglického originálu; DH namiesto neho uvádza slovenský ekvivalent ROD (bežný v európskej i slovenskej odbornej literatúre, v prekladoch dokumentov OSN, Rady Európy a pod.).

Niektoré feministky si napriek tomu myslia, že v rodových rozdieloch sa prejavuje akási psychologicko-biologická priepasť medzi ženskými a mužskými atribútmi a medzi senzitivitou žien a mužov.

Náboženský fundamentalizmus obvykle pristupuje k rodu ako k rozlíšeniu danému Bohom, ktoré má teda z hľadiska spoločenskej a politickej organizácie zásadný význam. Patriarchálne štruktúry a vodcovstvo mužov preto spravidla chápe ako prirodzené a žiaduce.¹⁴²

Podnety k diskusií a ďalšiemu štúdiu:

- Ktoré z hore uvedených názorov na problematiku rodu majú k sebe blízko? Ktoré sú v rozpore a prečo?
- Ostáva hore uvedené rozlíšenie jednotlivých ideových smerov/ideológií vo veci rodu stále viac-menej platné?
- Ktoré z hore uvedených názorov na problematiku rodu sú v súčasnosti predmetom tzv. etických alebo morálnych sporov? Prečo je tomu tak a ako sa to prejavuje? Uveďte konkrétne príklady.
- Ako sa k problematike rodu stavia demokracia ak sú jedným z jej pilierov ľudské práva? Existujú v tomto ohľade rôzne vyspelé demokracie? Ak áno, ako sa to prejavuje? O aké konkrétne riešenia/politiky má ísť v demokracii, aby smerovali k väčšej miere demokratickosti resp. vyššej demokratickej kultúre?
- Nachádza sa pojem rod v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu? Je súčasťou oficiálnych európskych politik?

Rôzne názory na IDEOLÓGIU

Liberalizmus, najmä počas studenej vojny, nazeral na ideológiu ako na oficiálne sankcionovaný systém názorov, ktorý si nárokuje monopol na pravdu, často pomocou pochybného tvrdenia, že je vedecký. Ideológia je teda zo svojej podstaty utláčateľská, dokonca totalitná; markantnými príkladmi ideológie sú komunizmus a fašizmus.

Konzervativizmus tradične videl v ideológii prejav arogancie racionalizmu. Ideológie sú prepracované myšlienkové systémy, ktoré sú nebezpečné či nespoľahlivé, pretože sú odtrhnuté od reality, a teda stanovujú princípy a vytyčujú ciele, ktoré vedú k útlaku, alebo sú prosto nedosiahnuteľné. Socializmus a liberalizmus, takto usudzujúc, sú evidentne ideologické.

Socializmus, nasledujúc Marxa, videl v ideológii súbor myšlienok, ktoré zakrývajú rozpory triednej spoločnosti a tým produkujú falošné vedomie a politickú pasivitu na strane ovládaných tried. Klasickou ideológiou vládnucej triedy je liberalizmus. Neskorší marxizmus si osvojil neutrálne poňatie ideológie: v ideológii videl idey ktorejkoľvek spoločenskej triedy vrátame robotníckej.

Fašizmus sa často odvracia od ideológie ako od príliš systematizovaného, suchého a zintelektualizovaného chápania politiky, ktoré sa opiera iba o rozum a nie o nadšenie a vôľu. Svoje vlastné idey nacizmus prezentoval ako *Weltanschauung*, čiže „svetový názor“, nie ako nejakú systematickú filozofiu.

Ekologizmus zvyčajne nazerá na všetky bežné politické doktríny ako na súčasť akejsi superideológie **industrializmu**. Ideológia je teda podľa toho negatívne poznamenaná svojim napojením na ekonomiku, ktorá sa orientuje na rast; najmarkantnejšími príkladmi sú liberalizmus a socializmus.

¹⁴² HEYWOOD 2008/254

Náboženský fundamentalizmus pristupuje k hlavným náboženským textom ako k ideológii s odôvodnením, že sú zjaveným slovom božím a teda programom komplexnej rekonštrukcie spoločnosti. Odmietajú preto sekulárne ideológie: neopierajú sa totiž o náboženské princípy a chýba im teda mravná podstata.¹⁴³

Podnety k diskusií a ďalšiemu štúdiu:

- Stretli ste sa s pojmom ideológia? Uvažujte, kedy, kde a ako. Čo ste si pod ideológiou predstavovali kedysi a čo o nej viete dnes? Je ideológia súčasťou súčasnej identity?
- Myslíte si, že vo voľbách hrá ideológia rolu? Ak áno, prečo a akú?
- Viete rozlíšiť, aké ideové, ideovo-politické smery resp. ideológie nájdeme na ideomape Európy resp. Európskej únie a sveta?
- Vidíte v Európskom parlamente nejaké dominantné ideové smery? Ak áno, v ktorej politickej skupine alebo politických skupinách je ich báza?
- Existuje priame prepojenie medzi názvami ideológie a nejakej politickej skupiny v Európskom parlamente?
- Vyskytuje sa pojem ideológie priamo v kréde, manifeste alebo programe niektorej z politických skupín Európskeho parlamentu?

Rôzne názory na KULTÚRU

Liberalizmus sa občas k tradičnej alebo „ľudovej“ kultúre stavá kriticky, pretože v nej videl zdroj konformizmu a potlačania individuality. Vysokú kultúru, zvlášť vo výtvarnom umení a v literatúre možno však chápať ako prejav sebarealizácie jednotlivého človeka, resp. ako stimul k nej. Kultúra je teda cenná jedine vtedy, keď podporuje intelektuálny rozvoj.

Konzervativizmus kladie na kultúru značný dôraz. Zdôrazňuje prospech, ktorý z nej vyplýva, najmä pokiaľ ide o posilňovanie súdržnosti spoločnosti a politickej jednoty. Z tohto hľadiska je kultúra najmocnejšia vtedy, ak sa kryje s tradíciou, a teda spája jednu generáciu s druhou. Konzervativizmus podporuje monokultúrne spoločnosti; verí, že len spoločná kultúra môže vštepovať spoločné hodnoty a spoločnosť spájať.

Socializmus, najmä marxizmus, nazeral na kultúru ako na súčasť ideologickej a politickej „nadstavby“, ktorá je podmienená ekonomickou „základňou“. Kultúra totiž odráža záujmy vládnucej triedy a jej úloha je predovšetkým ideologická, nakoľko pomáha zmierovať podriadené triedy s útlakom, ktorému sú v kapitalistickom systéme vystavené.

Fašizmus ostro rozlišuje medzi kultúrou racionalistickou, ktorá je produktom osvietenstva a je utváraná iba intelektom a kultúrou organickou, ktorá je stelesnením ducha alebo podstaty národa, ktorých základom je často krv. V tomto druhom význame je kultúra najvyššie dôležitá, pretože uchováva špecifickú národnú alebo rasovú identitu a plodí zjednocujúcu politickú vôľu. Fašizmus verí v dôsledný a ničím neobmedzovaný monokulturalizmus.

Feminizmus často kultúru kritizoval, pretože, podľa neho sa v podobe patriarchálnej kultúry odrážajú záujmy a hodnoty mužov a slúži k ponížovaniu žien, pretože ich zmieruje so systémom rodového útlaku. Kultúrne feministky sa však napriek tomu utiekali ku kultúre ako k nástroju feminizmu. Argumentovali, že posilňovaním ženských hodnôt a ženského životného spôsobu môže obhajovať a chrániť záujmy žien.

Multikulturalizmus nazera na kultúru ako na základnú črtu osobnej a sociálnej identity, pretože ľudí orientuje vo svete a posilňuje ich vedomie kultúrnej spolupatričnosti. Je presvedčený, že rôzne

¹⁴³ HEYWOOD 2008/27

kultúrne skupiny môžu pokojne a harmonicky žiť v jednej a tej istej spoločnosti, pretože uznanie kultúrnej odlišnosti neohrozuje, ale posilňuje súdržnosť spoločnosti. nejakým spôsobom a na nejakej úrovni však musí byť kultúrna rozmanitosť vyvažovaná potrebou spoločnej občianskej lojality.¹⁴⁴

Podnety k diskusií a ďalšiemu štúdiu:

- Čo je kultúra resp. čo všetko môže byť kultúrou?
- Je demokracia (alebo iná idea resp. podľa nej formovaná skutočnosť) kultúrou?
- Ak je demokracia kultúrou, ktoré subkultúry by v nej mali byť prítomné?
- Kultúrna jednota alebo kultúrna rozmanitosť. Od ideí (teórií) k praxi. Aká je skutočnosť a čo z jej poznania vyplýva pre kultúru každodennosti, medziľudských a spoločenských vzťahov?
- Nachádza sa pojem kultúra v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu? Je súčasťou oficiálnych európskych politik? Argumentujte so znalosťou vecí.
- Čo všetko je/môže byť opakom kultúry?

Rôzne názory na ĽUDSKÚ PRIRODZENOSŤ

Liberalizmus chápe ľudskú prirodzenosť ako určitý súbor vrodenných kvalít, ktoré sú vlastné každému človeku: malý dôraz kladie na sociálnu či dejinnú podmienenosť, prípadne ju celkom odsúva do pozadia. Ľudia sú sebecké tvory a spoliehajú sa do značnej miery na seba. Sú však taktiež ovládaní rozumom a schopní osobného vývoja, predovšetkým vďaka vzdelaniu.

Konzervativizmus zastáva názor, že ľudia sú vo svojej podstate obmedzené tvory, ktoré vyhľadávajú bezpečie a tiahnu k tomu, čo je známe, bezpečné, vyskúšané a osvedčené. Ľudská racionalita je nespoľahlivá a mravná narušenosť je vlastná každému človeku. Nová pravica sa napriek tomu prikláňa k akémusi sebeckému individualizmu.

Socializmus ľudí v podstate považuje za spoločenské tvory. Ich možnosti a správanie sa utvárajú skôr tým, čo do seba prijímajú, než tým, čo im je dané, predovšetkým teda, tvorivou prácou. Ich sklon k spolupráci, spoločnosti a racionalite znamená, že existujú značné vyhliadky na ďalší vývoj a rast človeka.

Anarchizmus pristupuje k ľudskej prirodzenosti s veľkým optimizmom. Tvrdí, že ľudia majú buď značný sklon k spoločenskému, stádovitému a kooperatívne správaniu, pretože len kolektívnym úsilím dokážu udržiavať poriadok, alebo, že sú síce v zásade sebeckí, ale rozumom osvietení.

Fašizmus verí, že ľudia sú ovládaní vôľou a inými iracionálnymi pohnútkami, najmä silným zmyslom pre sociálnu spolupatričnosť, jadrom ktorej je národ alebo rasa. Masy sa hodia iba na to, aby slúžili a poslúchali; zato elita národného spoločenstva je schopná osobnej regenerácie: „nových ľudí“ je možné formovať pestovaním oddanosti veci národa alebo rasy.

Feminizmus spravidla tvrdí, že muži aj ženy majú jednu spoločnú ľudskú prirodzenosť; rozdiely medzi rodmi spôsobuje kultúra alebo spoločnosť. Separatisticky orientovaný feminizmus napriek tomu tvrdí, že muži sú geneticky disponovaní na to, aby vládli a boli krutí, pokým ženy sú od prirodzenosti milé, tvorivé a mierumilovné.

Ekologizmus, najmä hlbinný, chápe ľudskú prirodzenosť ako súčasť širšieho ekosystému, dokonca ako súčasť prírody ako takej. Materializmus, chamtivosť a egoizmus sú teda dokladom toho, nakoľko

¹⁴⁴ HEYWOOD 2008/332

sa ľudia odcudzili jedinečnosti života a teda svojej vlastnej pravej prirodzenosti. Ak má človek dôjsť k naplneniu, musí sa vrátiť k prírode.¹⁴⁵

Podnety k diskusií a ďalšiemu štúdiu:

- Ako sa Vám javí na základe Vášho štúdia alebo pozorovania a skúseností ľudská prirodzenosť resp. povaha? Platí hobbesovské „človek človeku vlkom“, alebo je to niečo, čo patrilo minulosti?
- Zamýšľali ste sa niekedy, aký ste Vy človek a akí sú ľudia okolo Vás?
- Je ľudská prirodzenosť vrodená alebo formovaná/nadobudnutá?
- Vyvodte z Vašich argumentov a záverov (alebo pochybností) nejakú prognózu ďalších osudov ľudského rodu. Diskutujte, protirečte si a zistite, či je možná názorová zhoda.
- Nachádza sa pojem ľudská prirodzenosť (ľudská povaha pod.) v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?

Rôzne názory na NÁBOŽENSTVO

Liberalizmus chápe náboženstvo ako vec vyslovene „súkromnú“, späť s individuálnym rozhodnutím a s rozvojom osobnosti. Náboženská sloboda je teda podstatnou súčasťou občianskej slobody a jediné, čo ju môže zaručiť, je dôsledné oddelenie náboženstva od politiky a cirkvi od štátu.

Konzervativizmus považuje náboženstvo za cenný (a zrejme hlavný) zdroj spoločenskej stability a súdržnosti. Pretože náboženstvo vnáša do spoločnosti istý súbor zdieľaných hodnôt a je základom spoločnej kultúry, je prekrývanie sa náboženstva a politiky, cirkvi a štátu nevyhnutné a žiaduce.

Socializmus zvyčajne vykresľoval náboženstvo negatívne, ako v najlepšom prípade odvrátenie od politického boja a v najhoršom, ako jednu z foriem ideológie vládnucej triedy (čo v niektorých prípadoch viedlo k prijatiu ateizmu ako súčasťou štátnej ideológie). Nakoľko však náboženstvo kladie dôraz na lásku a súcit, môže aj napriek tomu poskytovať socializmu etický základ.

Anarchizmus považuje všeobecne náboženstvo za akýsi inštitucionalizovaný nástroj útlaku. Cirkev je vždy a všade prepojená so štátom: náboženstvo hlása poslušnosť a podriadenosť pozemským vládcam a predpisuje určitý súbor autoritatívnych hodnôt, ktorý pripravuje jednotlivého človeka o morálnu autonómiu.

Fašizmus niekedy náboženstvo odmietal s odôvodnením, že je konkurenčným zdrojom názorov a lojality a že hlása „dekadentné“ hodnoty, akými sú súcit a kladný vzťah človeka k človeku. Fašizmus sa však snaží pôsobiť ako akési „politické náboženstvo“: osvojuje si náboženské terminológiu a štruktúru. Používa slová ako oddanosť, obeta, duch, spása, atď.

Náboženský fundamentalizmus nazerá na náboženstvo ako na súbor „zásadných“ a nemenných princípov, ktoré diktujú nielen individuálne správanie ale tiež organizáciu spoločenského, ekonomického a politického života. Náboženstvo sa nemôže a nesmie obmedziť len na „súkromnú“ sféru; svoje najvyššie a navyše náležité vyjadrenie nachádza v politike masovej mobilizácie a obnovy spoločnosti.¹⁴⁶

Podnety k diskusií a ďalšiemu štúdiu:

¹⁴⁵ HEYWOOD 2008/90

¹⁴⁶ HEYWOOD 2008/302

- Nachádza sa pojem náboženstvo/náboženstvá/cirkev v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?
- Aký je vzťah medzi demokraciou a náboženstvom?
- Bolo/je náboženstvo súčasťou ústav a medzinárodných dokumentov?
- Je náboženstvo zastupiteľné? Môže byť akceptovaná nenábožnosť? Je humánne resp. priateľské, rešpektujúce správanie možné bez náboženského podkladu? Bolo v minulosti/býva v súčasnosti náboženstvo zdrojom nehumánosti? Rozmýšľajte, diskutujte a konkretizujte.

Rôzne názory na NÁROD
Liberalizmus sa hlási k „občianskemu“ pohľadu na národ, ktorý rovnakou mierou zdôrazňuje politickú lojalitu i jednotu kultúry. Národy sú morálne entity v tom zmysle, že sú nadané právami, predovšetkým, právom na sebaurčenie.
Konzervativizmus chápe národ ako entitu v prvom rade „organickú“, spätú spoločnou etnickou identitou a spoločnými dejinami. Ako zdroj sociálnej súdržnosti a kolektívnej identity je národ zo všetkých sociálnych skupín zrejme politicky najdôležitejší.
Socializmus má sklon nazerať na národ ako na produkt umelého delenia ľudstva, zmyslom ktorého je zakrývať sociálnu nespravodlivosť a posilňovať existujúce zriadenie. Politické hnutia a politické lojality by teda nemali byť svojou povahou nacionálne ale internacionálne.
Anarchizmus zvyčajne tvrdil, že národ je zaťažený svojou spätosťou so štátom, a teda s útlakom. Na národ sa nazerá ako na nejaký mýtus, ktorý má v záujme vládnucej elity navodzovať poslušnosť a poddanosť.
Fašizmus poníma národ ako organicky zjednotený sociálny celok, často definovaný rasou, ktorý dáva existencii jednotlivého človeka cieľ a zmysel. Národy sú však štvané proti sebe v boji o prežitie, v ktorom podľa zásluhy niektoré uspejú a iné nie.
Fundamentalizmus pokladá národy za, v podstate, náboženské entity, za spoločenstvá „veriacich“. Napriek tomu sa náboženstvo len zriedka kedy bezo zvyšku kryje s konvenčnými národmi; odtiaľ vyplýva predstava nadnárodných náboženských spoločenstiev, akým je, napríklad, „islamský národ“. ¹⁴⁷

Podnety k diskusii a ďalšiemu štúdiu:

- Kde sa vzali a čo sú národy? Sú prirodzené, alebo „umelé“?
- Je národ jedno a spoločnosť iné?
- Je nejaký vzťah medzi národom, spoločnosťou a štátom?
- Prečo Heywood do hore uvedenej tabuľky nezahrnul nacionalizmus?
- Čo Vám hovoria pojmy patriotizmus/vlastenectvo a čo pojmy rasizmus, šovinizmus a xenofóbia?
- Má globalizácia dosah na životnosť nacionalizmu?
- Nachádza sa pojem národ/národný v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?

¹⁴⁷ HEYWOOD 2008/165

Rôzne názory na PRÍRODU

Liberalizmus vidí v prírode zdroj, ktorý má uspokojovať ľudské potreby. Len zriedka kedy teda spochybňuje, že ľudia nad prírodou vládnu. Samotná príroda žiadnu hodnotu nemá; hodnotu nadobúda jedine vtedy, keď ju pretvára ľudská práca, alebo ak sa využíva na ľudské ciele.

Konzervativizmus často vykresľuje prírodu ako ohrozujúcu, ba dokonca krutú, ktorá sa vyznačuje amorálnym bojom a tvrdosťou a ktorá ovplyvňuje aj existenciu ľudí. Na ľudí možno nazerať ako na súčasť prírody, ako na článok „veľkého reťazca bytia“; nadradenosť ľudí sa však odráža v ich postavení správcov a strážcov prírody.

Socializmus rovnako ako liberalizmus nazeral na prírodu ako na čirý zdroj a tak s ním aj zaobchádzal. V socializme však existoval aj akýsi romantický či pastorálny prúd, ktorý vychvaľoval krásu, harmonickosť a bohatstvo prírody a naplnenie človeka videl v jeho blízkosti k prírode.

Anarchizmus vo svojom prístupe k prírode často zdôrazňoval harmóniu a rast, ktoré nie sú výsledkom žiadnej regulácie. Príroda je teda vzorom jednoduchosti a vyváženosti; ľudia by si počínali múdro, keby tieto kvality aplikovali i na organizáciu spoločnosti; tomu má slúžiť sociálna ekológia.

Fašizmus sa často prikláňal k akémusi ponurému a mystickému videniu prírody, ktoré zdôrazňuje moc inštinktov a elementárnych životných síl. V prírode videl niečo, čo dokáže ľudí očistiť od ich dekadentného intelektuálistva. Príroda sa vyznačuje brutálnym bojom a cyklickou regeneráciou.

Feminizmus všeobecne považuje prírodu za tvorivú a dobrotivú. O ženách sa vďaka ich plodnosti a schopnosti kojíť často tvrdí, že sú blízke prírode a ladia s prírodnými silami; naopak, muži, výtvary kultúry sa s prírodou akosi mňajú alebo sú s ňou v konflikte.

Ekologizmus, najmä hlbinný, považuje prírodu za vzájomne prepojený celok zahŕňajúci ľudí, iné tvory aj neživý svet. Na prírodu občas nazera ako na zdroj poznania a „správneho života“; tvrdí, že ľudia neprichádzajú k svojmu naplneniu tak, že sa snažia prírodu ovládať, ale tak, že sú jej nablízku a rešpektujú ju.

Náboženský fundamentalizmus pokladá prírodu za prejav božskej tvorivosti: čo je „prírodné“, je teda dané Bohom. Z toho môže vyplývať tak povinnosť prírodu rešpektovať ako aj tvrdenie, že príroda bola stvorená len na to, aby uspokojovala ľudské potreby.¹⁴⁸

Podnety k diskusií a ďalšiemu štúdiu:

- Hrá ideologické nejakú rolu v ekologickom/environmentálnom?
- Čím je príroda pre demokraciu? Je vzťah demokracie k prírode jej rozhodujúcou kvalitou? Ak má byť demokracia kultúrou, znamená to niečo pre vzťah človeka/spoločnosti/štátu a prírody?
- Nachádzate pojem príroda (environment a pod.) v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?
- Je príroda témou kľúčových európskych rozpráv a je „v hľadáčku“ európskych politik?

Rôzne názory na ROVNOSŤ

Liberalizmus zastáva názor, že ľudia sa „rodia“ v tom zmysle, že majú rovnakú morálnu hodnotu. Z toho vyplýva tak formálna rovnosť, najmä právna a politická, ako aj rovnosť príležitostí; sociálna rovnosť však pravdepodobne ohrozí slobodu a bude trestať nadaných. Kým klasický liberalizmus zdôrazňuje nevyhnutnosť dôslednej meritokracie, moderný liberalizmus tvrdí, že ku skutočnej rovnosti príležitostí je potrebná relatívna sociálna rovnosť.

Konzervativizmus tradične vychádzal z toho, že spoločnosť je vo svojej podstate hierarchická a rovnosť teda zavrhol ako abstraktný a nedosiahnuteľný cieľ. U Novej pravice sa však prejavuje

¹⁴⁸ HEYWOOD 2008/275

viera v rovnosť príležitostí a zároveň aj v blahodarné dôsledky materiálnej nerovnosti.
Socializmus považuje rovnosť za základnú hodnotu; presadzuje najmä sociálnu rovnosť. Aj keď sa sociálna demokracia posunula smerom k liberálnej viere v rovnosť príležitostí, sociálna rovnosť, či už v zmysle relatívnom (sociálna demokracia) alebo absolútnom (komunizmus) sa chápe ako nevyhnutný predpoklad zaistenia sociálnej súdržnosti a bratstva, nastolenia spravodlivosti alebo rovnosti a rozšírenia pozitívnej slobody.
Anarchizmus kladie osobitný dôraz na politickú rovnosť, chápanú ako rovné a absolútne právo na osobnú autonómiu; nepriamo tým tvrdí, že všetky formy politickej nerovnosti sa rovnajú útlaku. Anarchokomunizmus verí v absolútnu sociálnu rovnosť, ktorá bude dosiahnutá kolektívnym vlastníctvom výrobných prostriedkov.
Fašizmus hlása, že pre ľudstvo je príznačná zásadná nerovnosť tak medzi vodcami a vedenými, ako aj medzi rôznymi národmi a rasami. Z dôrazu na národ alebo rasu však nepriamo vyplýva, že všetky príslušnícky a všetci príslušníci daného národa alebo rasy sú si rovní prinajmenšom pokiaľ ide o jadro ich sociálnej identity.
Feminizmus vychádza z toho, že rovnosť znamená rovnosť pohlaví, a to v zmysle rovných práv a rovných príležitostí (liberálny feminizmus) alebo v zmysle rovnej sociálnej a ekonomickej moci (socialistický feminizmus) bez ohľadu na rod. Niektoré radikálne feministky však tvrdili, že požiadavka rovnosti môže jednoducho vyústiť v to, že ženy získajú „identitu mužov“.
Ekologizmus presadzuje biocentrickú rovnosť a zdôrazňuje, že všetky formy života majú rovnaké právo „žiť a rozkvitať“. Bežné ponímanie rovnosti teda chápe ako antropocentrické, nakoľko sa zameriavajú iba na ľudstvo a prehliadajú záujmy všetkých ostatných organizmov a entít. ¹⁴⁹

Podnety k diskusii a ďalšiemu štúdiu:

- Nachádzajú sa pojmy rovnosť a nerovnosť v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?
- Je rovnosť kľúčovým pojmom demokracii? Je rovnosť ako rovnosť? Konkretizujte jednotlivé varianty rovnosti. Do akých politík sa rovnosť premieta?
- Uvažovali ste nad vzťahom rovnosti a slobody? Sú si ľudia rovní v slobode alebo slobodní v uplatňovaní rovnosti?
- Čo je pre Vás osobne dôležitejšie? Rovnosť, alebo sloboda? Pokúste sa hovoriť konkrétne, ale tak, aby ste sa nevymanili z rámca právneho štátu. Diskutujte o tom, či má takto postavená otázka v demokracii zmysel.

Rôzne názory na SPOLOČNOSŤ

Liberalizmus nepokladá spoločnosť za svojbytný útvar, ale za súbor jednotlivých ľudí. Nakoľko spoločnosť existuje, je tvorená dobrovoľnými dohodami, do ktorých vstupujú egoistickí a svoje záujmy presadzujúci ľudia. V spoločnosti však existuje celková vyváženosť záujmov, smerujúca k harmónii a rovnováhe.
Konzervativizmus nazerá na spoločnosť ako na organizmus, živý útvar. Spoločnosť teda existuje mimo jednotlivého človeka a v istom zmysle skôr ako on; pokoje drží putami tradícií, autority a spoločnej morálky. Nová pravica sa však hlási k akémusi liberálnemu atomizmu.
Socializmus tradične pristupoval k spoločnosti z hľadiska nerovnej moci jednotlivých tried: ekonomické a majetkové rozdeľovníky sú hlbšie a autentickejšie než akokoľvek širšie sociálne putá. Marxizmus je presvedčený, že spoločnosť sa vyznačuje triednym bojom, a tvrdí, že jedinou stabilnou

¹⁴⁹ HEYWOOD 2008/124

a súdržnou spoločnosťou je spoločnosť beztriedna.
Anarchizmus veria, že pre spoločnosť je príznačná nikým a ničím neregulovaná a prirodzená harmónia, založená na ľudskom sklone k spolupráci a sociabilite. Sociálne konflikty a nezrovnalosti sú teda evidentne neprirodzené: sú produktom politického vládnutia a ekonomickej nerovnosti.
Nacionalizmus pristupuje k spoločnosti z hľadiska jej kultúrnych a etnických zvláštností. Spoločnosť sa teda vyznačuje zdieľanými hodnotami a názormi, korene ktorých sú v spoločnej národnej identite. Z toho vyplýva, že mnohonárodné spoločnosti sú samou svojou podstatou nestabilné.
Fašizmus považuje spoločnosť za akýsi zjednotený organický celok; hovorí tým, že individuálna existencia nemá zmysel, ak nie je zasvätená viac spoločnému dobru než tomu súkromnému. Príslušnosť k spoločnosti je však prísne ohraničená národnostne a rasovo.
Feminizmus pristupuje k spoločnosti tak, že zdôrazňuje jej patriarchálnosť a umelé deliace čiary medzi „verejnou“ a „súkromnou“ sférou života. Na spoločnosť možno teda nazerať ako na organizované pokrytectvo, ktoré má rutinizovať a udržiavať systém moci mužov.
Multikulturalizmus vidí v spoločnosti akúsi mozaiku kultúrnych skupín, definovaných svojimi špecifickými etnickými, náboženskými či historickými identitami. Základ širších sociálnych pút, ktorý sa ťahne naprieč kultúrnymi špecifikami, sa teda najskôr obmedzuje na občiansku lojalitu. ¹⁵⁰

Podnety k diskusií a ďalšiemu štúdiu:

- Aristoteles tvrdí: človek je zoon politikon, spoločenský tvor. Utvára človek spoločnosť alebo spoločnosť utvára človeka?
- Aký je vzťah človek – spoločnosť – štát?
- Aké typy spoločností (napríklad historicky) poznáte?
- Cítite sa ako spoločenský tvor? Ako sa to prejavuje?
- Spoločnosť a demokracia. O čo tu ide?
- Nachádza sa pojem spoločnosť/spoločenský v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?

Rôzne názory na ŠTÁT
Liberalizmus nazerá na štát ako na akéhosi nestranného rozhodcu medzi konkurujúcimi si záujmami a spoločenskými skupinami, ako na nevyhnutnú záruku spoločenského poriadku. Pokým klasický liberalizmus pristupoval k štátu ako k nutnému zlu a vychvaľoval prednosti minimálneho štátu „nočného strážnika“, moderný liberalizmus uznáva, že štát hrá pozitívnu rolu pri rozširovaní slobody a nastoľovaní rovných príležitostí.
Konzervativizmus spája štát s nutnosťou zaistiť autoritu a disciplínu a chrániť spoločnosť pred chaosom a neporiadkom; preto tradične uprednostňuje silný štát. pokiaľ však tradičný konzervativizmus podporuje akúsi pragmatickú vyváženosť štátu a občianskej spoločnosti, neoliberalizmus vyzýval k zúženiu okruhu funkcií štátu, pretože štát ohrozuje hospodársky blahobyt a pretože hnacou silou štátu je v podstate sebecký záujem byrokracie.
Socializmus si osvojil dvojaký pohľad na štát. Marxizmus zdôrazňoval, že štát je spojený so systémom tried a v štáte videl buď nástroj triedneho panstva alebo nástroj, pomocou ktorého možno zmieriňovať napätie medzi triedami. Iný smer v socializme však pokladá štát za stelesnenie spoločného dobra a schvaľuje teda štátne intervencie v ich sociálnodemokratickej alebo štátnokolektivistickej podobe.
Anarchizmus štát jednoznačne odmieta, pretože je presvedčený, že štát je zlo, ktoré navyše ani nie

¹⁵⁰ HEYWOOD 2008/93

je nutné. v zvrchovanej, obligatórnej a donucujúcej moci štátu vidí číro číry legalizovaný útlak v záujme mocných, bohatých a privilegovaných. Keďže je štát zo svojej vlastnej podstaty zlý a utláčateľský, všetky štáty sú v zásade rovnaké.

Fašizmus, najmä talianskeho razenia, vidí v štáte vrcholný etický ideál, v ktorom sa odrážajú nediferencované záujmy národnej pospolitosti; verí preto v totalitarizmus. Nacizmus však skôr nazerá na štát ako na loď, posádku ktorej tvorí rasa alebo národ, prípadne ako na nástroj, ktorý rase či národu slúži.

Feminizmus chápe štát ako nástroj moci mužov, ako patriarchálny štát, účelom ktorého je vylučovať ženy z verejnej, čiže „politickej“ sféry, prípadne ženám v tejto sfére vymedzovať podriadené postavenie. Liberálny feminizmus napriek tomu pokladá štát za nástroj reforiem, ktorý je ovplyvniteľný voličskými a inými tlakmi.

Fundamentalizmus má k štátu všeobecne pozitívny vzťah. Nazerá naň ako na nástroj, pomocou ktorého je možné privodiť spoločenskú, morálnu a kultúrnu obrodu. Fundamentalistický štát sa teda považuje za politický prejav náboženskej autority a múdrosti.¹⁵¹

Podnety k diskusií a ďalšiemu štúdiu:

- Uvažovali ste, kde sa vlastne vzali štáty a či nie je možné „neštátie“?
- Stáli pri zrode štátov idey/ideológie? Udržiaujú dnes štáty idey?
- Nachádza sa pojem štát/štátny v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu? Uveďte konkrétne.
- Aké druhy štátov sa vyskytovali v histórii?
- Aké typy štátov existujú v Európskej únii? Existuje mimo nej nejaký typ štátu, ktorý sa v EÚ nevyskytuje?
- Môžu štáty vplyvom nejakých faktorov zaniknúť?

Rôzne názory na SLOBODU

Liberalizmus uprednostňuje slobodu ako najvyššiu individualistickú hodnotu. Pokiaľ klasický liberalizmus sa stavia na stranu negatívnej slobody, ktorú chápe ako neprítomnosť obmedzení alebo slobodu voľby, moderný liberalizmus hlása pozitívnu slobodu v zmysle osobného rozvoja a zdokonaľovania človeka.

Konzervativizmus tradične presadzoval umiernené poňatie slobody ako dobrovoľného uznania povinností a zodpovednosti; negatívna sloboda ohrozuje pradio spoločnosti. Nová pravica však presadzuje negatívnu slobodu v ekonomických veciach, slobodnú voľbu na trhu.

Socializmus chápal slobodu napospol pozitívne ako osobné naplnenie, ktoré jednotlivý človek dosahuje slobodnou tvorivou prácou alebo kooperatívnou sociálnou interakciou. Sociálna demokracia sa približuje k modernému liberalizmu, keďže chápe slobodu ako realizáciu potenciálu jednotlivého človeka.

Anarchizmus považuje slobodu za absolútnu hodnotu a zastáva názor, že ju nemožno zladíť so žiadnou politickou autoritou. Pod slobodou chápe osobnú autonómiu a nie stav, kedy je človek „ponechaný na pokoji“: slobodný človek sa racionálne rozhoduje a racionálne podľa svojej vôle koná.

Fašizmus akúkoľvek formu individuálnej slobody odmieta ako nezmysel. „Skutočná“ sloboda znamená bezpodmienečné podrobenie sa vodcovej vôli a pohltenie jednotlivého človeka národným spoločenstvom.

¹⁵¹ HEYWOOD 2008/195

Ekologizmus, najmä hlbinný, chápe slobodu ako dosahovanie individuality, sebarealizácie cestou vtiahnutia osobného ega do ekosféry, čiže vesmíru. V tom niekedy vidí – na rozdiel od politickej slobody – „vnútornú“ slobodu, slobodu ako naplnenie ľudského údely.

Náboženský fundamentalizmus poníma slobodu ako kvalitu v podstate vnútornú, čiže duchovnú. Sloboda znamená podrobenie sa zjavenej vôli božej; duchovné naplnenie sa tak spája s podriadením sa náboženskej, resp. cirkevnej autorite.¹⁵²

Podnety k diskusií a ďalšiemu štúdiu:

- Rozmýšľajte nad tzv. pozitívnu a tzv. negatívnu slobodu. Uved'te príklady.
- Prejavy neslobody v dejinách a v súčasnosti. Konkretizujte.
- Kto je slobodný a kto otročí? Filozofujte.
- Je sloboda poznaná nevyhnutnosť?
- Miesto slobody v demokracii.
- Nachádza sa pojem sloboda v krédach, manifestoch alebo programoch jednotlivých politických skupín Európskeho parlamentu?

Dagmar Horná, Bratislava, 11.02.2019

¹⁵² HEYWOOD 2008/50

B. TIMOTHY SNYDER: O TYRANII

Dvadsať poučení z 20. storočia

Z anglického originálu *On Tyranny: Twenty lessons from the Twentieth Century*

preložil Igor Otčenáš

Premedia 2017¹⁵³

Prostredníctvom práce s touto publikáciou sa dotknete modernej histórie, filozofie, teórie a praxe demokracie. Umožní vám testovať a trénovať vaše ľudské, občianske a sociálne kompetencie.

Návody na prácu s textom T. Snydera

pripravila Dagmar Horná

nájdete ich v sivých okienkach. Neváhajte tvoriť a pridávať ďalšie otázky resp. podnety pre rozmýšľanie a diskusie. Siahnite aj po iných publikáciách T. Snydera alebo ďalších autoriek a autorov.

PROLÓG

História a tyrania

Snyder v prológu uvádza: ...americkí otcovia zakladatelia¹⁵⁴ si uvedomovali, že staroveké demokracie sa premenili na oligarchie a impériá...(s. 9) Zároveň má pre nás zlú správu: „...história modernej demokracie je tiež históriou úpadku a pádu.“

Snyder vidí tri veľké demokratické udalosti v európskej histórii: roky 1918, 1945 a 1989 a píše, že „Mnoho demokracií, ktoré sa ocitli na týchto križovatkách, zlyhalo za okolností, ktoré v istých dôležitých aspektoch pripomínajú tie naše.“ (s. 10)

„Európska história 20. storočia nám ukazuje, že spoločnosti sa môžu rozpadnúť, demokracie padnúť, etika skolabovať a obyčajní ľudia sa môžu ocitnúť nad popravnými jamami so zbraňami v rukách.“ (s. 11)

Uvažujte nad príkladmi rozpadu a pádu demokracií v 20. storočí. Týka sa to aj nášho politického priestoru a našej histórie? Ak áno, podrobnejšie to konkretizujte.

Čo je etika? Čo znamená etické správanie v osobnom a spoločenskom živote? Kedy etika kolabuje? Nachádzate pre to príklady v súčasnosti, u seba, u svojich blízkych, vo svojom bezprostrednom alebo

¹⁵³ Timothy Snyder je profesorom dejín na Yaleovej univerzite a stálym výskumným pracovníkom viedenského inštitutu für die Wissenschaften vom Menschen. Žije v New Haven, štát Connecticut, USA.

¹⁵⁴ Pozri napríklad: HAMILTON, Alexander – MADISON, James – JAY, John: *Listy federalistov*. Preklad Ľubica Hábová. Kalligram, 2002

vzdialenejšom okolí? Vymenujte ich. Aký je Váš postoj k týmto fenoménom?
Súvisí tzv. „veľká etika“ (viazaná na významné historické spoločensko-politické križovatky) s tzv. „malou etikou“ (t. j. etikou každodennosti) ?

1

Nepodrobujte sa vopred

Väčšiu časť moci dostane autoritatívny režim zadarmo. Ľudia myslia vopred na to, čo bude od nich represívna vláda požadovať a bez otázok sa tomu podrobia. Občan, ktorý sa takto prispôsobuje, učí moc, čo si môže dovoliť.

„Podrobenie sa vopred je politická tragédia.“ píše na s. 16 Snyder a dodáva príklady: r. 1932 po nemeckých voľbách, r. 1946 po voľbách v Československu, r. 1938 v Rakúsku, r. 1941 v Nemecku.

„Na samotnom začiatku prebieha podrobenie sa vopred inštinktívne, bez reflexie novej situácie.“ (s. 17) Snyder hovorí o výskume Stanleyho Milgrama, psychológa z Yaleovej univerzity, z r. 1961. „Milgram dospel k názoru, že ľudia sú pozoruhodne prispôsobiví novým pravidlám v novom prostredí. Sú prekvapujúco ochotní ubližovať a zabíjať iných v službe nejakého nového dôvodu, ak im to prikáže nová autorita.“ (s. 18)¹⁵⁵

Čo je autorita? Aké druhy autorít viete vymenovať? Rozmýšľajte o tom, kde sa berie rešpekt (alebo dešpekt) k autoritám a uveďte konkrétne príklady.

Nachádzate súčasné príklady inštinktívneho podrobovania sa občanov a občianok moci a dôsledkov takéhoto správania? Ak áno, ide výhradne o zjav prítomný v autoritatívnych režimoch?

Ak ste aj nečítali Milgrama, zamyslite sa nad tým, čo o jeho výskume píše Snyder. Týka sa to určitej dejinnej fázy alebo ide o nadčasovú charakteristiku ľudí? Nachádzate pre to argumenty a príklady v histórii alebo súčasnosti?

Čo si myslíte/viete/čítali ste o ľudskej prirodzenosti alebo povahe? Skúste utvoriť názorové platformy, diskutujte a argumentujte.

2

Bráňte inštitúcie

Inštitúcie nám pomáhajú zachovávať si mravnosť. Ale aj ony potrebujú našu pomoc. Nehovorte o „našich inštitúciách“, kým si ich neuspôsobíte tak, aby slúžili svojmu účelu. Inštitúcie sa samy neubránia. Ak ich nebránite od začiatku,

¹⁵⁵ Pozri: MILGRAM, Stanley: *Poslušnosť voči autorite. Experimentálny prístup. Experiment odhaľujúci časť ľudskej prirodzenosti*. Preklad Iva Gaciková. Vydavateľstvo F, Trenčín, 2014

padnú jedna po druhej. Vyberte si inštitúciu, o ktorú sa budete starať – súd, noviny, zákon, odbory – a postavte sa na jej stranu.

Čo sú to inštitúcie? Hľadajte a interpretujte rôzne definície. Aké inštitúcie viete vymenovať? Hovorte o ich účeloch a významoch. Prečo treba inštitúcie brániť? Ktorú inštitúciu by ste bránili Vy a ako? (váš život, SR, EÚ, svet...)

Čo je mravnosť? Diskutujte o tom a porovnávajte vaše prístupy. Uvažujte o mravnosti ako o osobnej, medziľudskej a spoločenskej kategórii. Sú ľudia mravní a nemravní? Sú idey/ideológie/spoločnosti/režimy/štáty mravné a nemravné? Ak áno, podľa akých kritérií? Poznáte diela/autorov k téme mravnosti?

Demokracia a mravnosť— ťažká otázka?

„Chybou je nazdávať sa, že vládari, ktorí sa k moci dostali prostredníctvom inštitúcií, nemôžu zmeniť či zničiť presne tie isté inštitúcie...“ (s. 20)

Čo si myslíte, kam Snyder mieri? Má na mysli nejaké historické alebo súčasné príklady?

3

Pozor na štát, kde je iba jedna strana

Strany, ktoré menia štáty a potláčajú rivalov, nie sú na začiatku všemocné. Využívajú však vhodnú historickú chvíľu, aby znemožnili svojim oponentom politický život. Podporujte preto politický systém s mnohými stranami a bráňte pravidlá demokratických volieb. Kým môžete, zúčastňujte sa na miestnych i štátnych voľbách. Uvažujte o kandidovaní do funkcie.

Snyder nám odkazuje, že máme byť ostrážiti, inak prideme o demokraciu. Aké riziká má na mysli? Čo by bolo opakom demokracie?

Čo majú spoločné pluralita, demokracia a voľby?

Zastavte sa pri pluralite. Je pluralita prirodzená? Je princípom života? Uvedte rôzne mody plurality. Alebo je to umelý výtvor, „demokratické huncúctvo“, ktoré komplikuje riadenie štátu? Má niečo spoločné pluralitná optika a filozofia/teória ľudských práv (ľudskej dôstojnosti, rovnosti...)?

Uvedte príklady monostraníckych systémov – ide o historické relikty, alebo nachádzate takéto systémy aj v súčasnosti?

Volili ste/budete voliť v miestnych, regionálnych, štátnych voľbách alebo v eurovoľbách? Odôvodnite svoj postoj z hľadiska osobného i spoločenského.

Kandidovali ste niekedy do nejakej (čo i len malej) funkcie? Aj pri odpovedi „áno“ aj pri odpovedi

„nie“ vysvetlite prečo. Ak ste kandidovali, zvolili Vás? Čo ste cítili? Akú máte skúsenosť z realizácie funkcie?

4

Zoberte na seba zodpovednosť za okolitý svet

Symbody dneška formujú realitu zajtrajška. Všímajte si svastiky a iné znaky nenávisťi. Neodvracajte zrak a nezvykajte si na ne. Sami ich odstraňujte a buďte v tom príkladom pre ostatných.

„Život je politika, no nie preto, že sa svet stará o to, ako sa cítite, ale preto, lebo svet reaguje na to, čo robíte. Aj naše drobné rozhodnutia sú samy osebe istým druhom voľby a viac či menej od nich závisí pravdepodobnosť konania slobodných a spravodlivých volieb v budúcnosti. Naše slová a gestá, prípadne ich absencia, sa v politike všedného dňa veľmi rátajú.“ (s. 28)

„Možno jedného dňa dostanete príležitosť prejať symboly lojality. Nezabudnite, že tieto symboly by sa mali týkať aj vašich spoluobčanov, nie ich vylučovania.“ (s. 29)

Ako vnímate „politikum“? Možno povedať, čo všetko je „politikum“? Možno povedať, že politika sa nás netýka?

Prečo by mal človek pociťovať/mať zodpovednosť za okolitý svet? Ako si definujete okolitý svet? Čo znamená prevziať zodpovednosť za okolitý svet? Ako rôzne sa môže táto zodpovednosť uplatňovať? A vice versa: čo ak sa nesprávame zodpovedne? Môže ostať nezodpovednosť bez následkov?

Viete, napríklad, ako sa k zodpovednosti (teda k istej medziľudskej povinnosti) stavia zákon? Zaväzuje nás konať v určitých situáciách a stanovuje sankcie za nekonanie? Konkretizujte. Nejde tu o stret práv a povinností?

Čo sú to symboly? Aké politické symboly poznáte? Prečo symbolom treba venovať pozornosť? Môžu isté politické symboly viesť až k deštrukcii/pokusom o rozklad demokracie? Uvedte príklady z minulosti a prítomnosti.

Aké symboly vylučovania/lojality poznáte? Napríklad, s ohľadom na niektoré súčasné javy a procesy. Vedeli by ste stvoriť symbol lojality? Máte predstavu, že by ste niečo potrebné a pozitívne vedeli urobiť už dnes/zajtra?

5

Nezabúdajte na profesionálnu etiku

Keď politickí vodcovia dávajú zlý príklad, je o to dôležitejšie vykonávať poctivo svoju prácu. Je ťažké bez právnikov rozvrátiť štát, kde vládne zákon, alebo

organizovať zinscenované súdne procesy bez sudcov. Autoritári potrebujú poslušných štátnych úradníkov, tak ako riaditelia koncentračných táborov potrebujú obchodníkov, ktorí sa zaujímajú o lacnú pracovnú silu.

Snyder poukazuje na to, koľko ľudí (rôznych profesií) bolo konformných s nacistickým režimom v Nemecku. Píše: „Keby sa však právnici riadili právnou normou, že poprava bez súdneho procesu nie je zákonná, keby doktori akceptovali pravidlo, že nie je možné vykonať operačný zákrok bez súhlasu pacienta, keby obchodníci neobchádzali zákaz otroctva, keby byrokrati odmietli papierovanie okolo likvidácie ľudí, potom by to nacistickému režimu značne komplikovalo páchanie zverstiev, vďaka ktorým si ho pamätáme.“

Predstavitelia jednotlivých profesií môžu vytvoriť isté formy etickej konverzácie, ktoré nie sú možné medzi osamotenou individualitou a vzdialenou vládou.“ (s. 34)

Týkajú sa Snyderove výzvy k profesionálnej etike len autoritatívnych režimov, alebo sú aktuálne aj v režimoch demokratických? Ak sa domnievate, že sú aktuálne aj v demokratických režimoch, uveďte príklady (konkretizujte tiež minulosť v súlade s úvahami Snydera).

Skúste osadiť problematiku do prostredia školy, ktorú navštevujete. Stretávate sa so situáciami, v ktorých je zrejmé, že od vašej reakcie súvisí „osud“ vašej spolužiačky, vášho spolužiaka a pod. ?

Čo je podľa Vás etická konverzácia? K čomu vyzýva Snyder? Môžu skupiny ľudí spojené spoločnými záujmami, normami a pravidlami, ktoré dodržiavajú, získať sebadôveru a istý druh moci? Aká je rola občianskej spoločnosti (vo vzťahu jednotlivý človek : štát)? Učíte sa vytvárať takéto spoločné normy a pravidlá už v detstve a mladosti?

6

Pozor na ozbrojencov

Keď začnú muži so zbraňami, ktorí vždy o sebe vyhlasovali, že sú proti systému, nosiť uniformy a pochodovať s faklami a obrazmi vodcu, koniec sa blíži. Keď sa zmieša oficiálna polícia a armáda s vodcovskými paramilitantnými organizáciami, koniec už nastal.

Snyder vychádza z povahy moci/vlády, ktorá má monopol na násilie. „Ak môže legitímne využívať silu iba vláda a toto úsilie vymedzuje zákon, potom je možná rôznorodosť politického života...“ V dejinách sa však vyskytli ľudia a strany, ktorých cieľom bolo podkopať demokracie a vládu zákona. Vytvárali a financovali násilnícke organizácie, ktoré sa angažovali v politike. „Ozbrojené skupiny najprv narušia politické zriadenie a potom ho zmenia“. (s. 36) Rétorika násilia a násilné správanie si podmaňujú masy. Menia atmosféru aj systém.

Snyder dopísal svoju knihu v roku 2017. Kde čerpal námety o „mužoch so zbraňami“? Len v histórii nacizmu a fašizmu, alebo mu dostatok symptómov poskytla aj súčasnosť 21. storočia?

Pravdepodobne ste sa už venovali problematike extrémizmu a radikalizmu. Čo ste sa o nich naučili?

Čo je extrém? Ako by ste charakterizovali politický extrémizmus a radikalizmus?
Ak skúmame tieto javy, pozeráme sa len do minulosti, alebo nás musí znepokojovať aj prítomnosť?
Do akej miery je Snyderova výstraha namieste?

Vidíte nejaký rozdiel v správaní sa človeka ako individuálnej osoby a v správaní sa človeka v mase?
Čítali ste k tomu nejakú odbornú literatúru?¹⁵⁶

Ako sa prejavuje rétorika a skutky násilia? Demonštrujte to na konkrétnych príkladoch.

Sledujete spoločensko-politickú situáciu na Slovensku? Uveďte, ktoré skutočnosti slúžia ku cti demokracii na Slovensku a ktoré nie (v zmysle teórie modernej demokracie) a prečo.

7

Ak musíte byť ozbrojení, buďte rozvážni

Ak nosíte vo verejnej službe zbraň, nech vás žehná boh a drží nad vami ochrannú ruku. Vedzte však, že na hrôzach minulosti sa podieľali aj policajti a vojaci, ktorí jedného dňa začali robiť to, čo robiť nemali. Buďte pripravení povedať nie.

Je v tomto zmysle nejaký rozdiel medzi autoritatívnymi a demokratickými režimami?
Ide len o tých ľudí, ktorí velia alebo aj o tých, ktorí poslúchajú? Môže byť poslušnosť rozkazu ospravedlnením akéhokoľvek (aj nefudského) konania?

Snyder je americký občan. V USA je (z ústavy) nosenie zbrane civilnou záležitosťou. Viete, z čoho to vyplýva a čo to znamená? Ako to ovplyvňuje americkú demokraciu? Zaznamenali ste v ostatných rokoch vážne negatívne dôsledky práva nosiť zbraň? Ako sa k takému právu stavajú európske demokracie a prečo? Ako je to zákonne upravené na Slovensku?

Aký je Váš postoj k noseniu zbrane?

8

Povstaňte

Lebo niekto musí. Je ľahké sa pridať. Môže byť však zvláštny pocit urobiť či povedať niečo odlišné. No bez tejto neistoty niet slobody. Spomeňte si na bojovníčku za ľudské práva Rosu Parksovú. V okamihu, keď sa stanete príkladom, kliatba status quo sa zlomí a ďalší vás budú nasledovať.

Na čo myslí Snyder, ak nás vyzýva, že máme povstať? Ide o vyjadrenie nespokojnosti s niečím,

¹⁵⁶ Napríklad: LE BON, Gustave: *Psychológia davov*. Eko-konzult, 2016; ORTEGA Y GASSET, José: *Vzbura davov*. Remedium, 1994

odporu voči niečomu/niekomu? Kedy je takýto odpor legitímny/etický? Sú vôbec protest, vyjadrenie nesúhlasu, odpor...potrebné? Máme na to príklad v našich dejinách?

Prečo hovorí Snyder o odlišnosti? Sme vari všetci a všetky rovnakí a rovnaké? Kam Snyder mieri?

Čo má odlišnosť spoločné so slobodou? Spomeňte si na predchádzajúce úvahy o pluralite.

9

Dbajte na svoj jazyk

Vyhýbajte sa frázam, ktoré používa každý. Premyslite si vlastný spôsob prehovoru, aj keď bude vyjadrovať len to, o čom si myslíte, že všetci hovoria. Pokúste sa oddeliť od internetu. Čítajte knihy.

Snyder približuje, aký jazyk dominoval v nacistickej propagande a naopak, aký sa nesmel (bez rizika postihu) používať. Trápi ho však aj jazyk súčasnosti: klišéovité vyjadrenia politických elít, valiace sa vlny televíznych informácií a obrazov, atď., kvôli ktorým „*nevidíme oceán*“. (s. 50)

„Viac než pred polstoročím klasické romány o totalitarizme varovali pred nadvládou obrazoviek, potláčaním kníh a zužovaním slovnnej zásoby a s tým spojenými ťažkosťami myslieť“.... „Keď opakujeme rovnaké slová a frázy aké sa objavujú v denných médiách, prijímame absenciu širšieho rámca. Mať takýto rámec si vyžaduje viac konceptov a mať viac konceptov si vyžaduje čítanie.“ (s. 50-51)

Ako vyzerá jazyk našej doby? Ako vyzerá Váš vlastný jazyk? Je jazyk kultúrny fenomén?

Môžeme hovoriť o jazyku demokracie/ludských práv/ludskej dôstojnosti a naopak, o takom, ktorý je prejavom neúcty k demokracii/ludským právam/ludskej dôstojnosti? Uvedte príklady.

Uvedte príklady javov, na ktoré Snyder poukazuje.

Odkiaľ čerpáte informácie Vy? Ako sa vyrovnávate s množstvom a rôznou kvalitou informácií? Viete odlišovať pravdivé a falošné informácie?

10

Verte v pravdu

Zriecť sa faktov znamená zriecť sa slobody. Ak nič nie je pravda, potom nikto nemôže kritizovať moc, pretože niet základu, na ktorom sa to dá robiť. Ak nič nie je pravda, potom je všetko divadlo. Najviac peňazí sa platí za najoslepujúcejšie svetlá.

Snyder úvodom píše: „Tyranii sa človek podrobuje vo chvíli, keď odmieta rozdiel medzi tým, čo chce počuť a ako je to v skutočnosti.“ (s. 55) Snyder sa, tak ako pri 9. poučení, vracia k Victorovi Klempererovi, literárnemu vedcovi židovského pôvodu a jeho práci z r. 1947¹⁵⁷, podľa ktorého pravda hynie v štyroch formách. „Prvou formou je otvorený odpor voči verifikovateľnej realite, ktorý má podobu prezentácie výmyslov a lží, akoby to boli fakty...Deklasovaním sveta aký je, sa začína vytváranie fiktívneho kontrastu...Druhou formou je šamanské zarietanie...fašistický štýl je založený na 'nekonečnom opakovaní'...Treťou formou je tvorenie zázrakov alebo otvorené prijímanie protikladov...Poslednou formou je pokrivená viera. Má podobu istého typu sebazbožštených tvrdení, ako keď prezident vyhlásil: 'Ja sám to viem vyriešiť', alebo 'Ja som váš hlas'“ (s. 55-57)

Snyder dokladá: „V súčasnosti nás začalo vážne znepokojovať niečo, čo nazývame 'postpravda'...Postpravda je predohrou fašizmu“ (s. 58-59)

Debatujte o hore uvedených vetách.

Definujte pravdu a znova definujte slobodu.

Kde všade je dôležitý kritický prístup? Aký je význam kritiky pre zdravie spoločnosti? O akú kritiku ide? Vidíte nejaké rozdielne kvality kritiky? Aké?

Diskutovali ste už o koncepte 'postpravdy'? Čo o tom viete a ako to vnímate?

11

Skúmajte

Urobte si vlastný názor. Venujte viac času dlhým článkom. Podporujte investigatívnu žurnalistiku predplácaním printových médií. Uvedomte si, že niečo z toho, čo sa objavuje na internete, má za cieľ vás poškodiť. Vyhľadajte si stránky, ktoré skúmajú propagandistické kampane (niektoré z nich prichádzajú zo zahraničia). Preberte zodpovednosť za to, čo komunikujete s inými.

Snyder si kladie otázku, čo je pravda a píše: „Ludia si niekedy kladú túto otázku, pretože nechcú nič urobiť. Všeobecný cynizmus nám dáva pocit trendovosti a alternatívnosti, hoci pritom spoločne s našimi spoluobčanmi zapadáme do bahna ľahostajnosti.“ (s. 61)

„Z dvojrozmerného sveta internetu vzišli nové kolektivity, ktoré na dennom svetle nevidieť – kmene s uletenými svetonázormi v osídlach manipulácií.“ (s. 62) Aj z tohto dôvodu Snyder tvrdí, že potrebujeme printové médiá a žurnalistiku, skutočné novinárstvo. Nabáda: „Skúste sami napísať skutočný článok zo skutočného sveta...“ (s. 63) aby ste skúsili, aké je to ťažké a koľko úsilia si to vyžaduje.

Viete si utvoriť vlastný názor? Čo/ kto vám pri tom najviac pomáha?

¹⁵⁷ KLEMPERER, Victor: *Jazyk Tretí ríše – LTI : Poznámky filologovy*. Nakladateľ H+H, 2003

Nachádzate na internete príklady vecí, ktoré majú za cieľ poškodiť vás?

Ako vnímate Snyderovu výzvu k podpore investigatívnej žurnalistiky? Uvažujte v kontexte udalostí, ktoré sa udiali na Slovensku, na Malte, vo svete...

Cítite zodpovednosť za to, ako komunikujete s inými ľuďmi? Stalo sa Vám, že ste, hoci nechtiac, niekomu ublížili? Stali ste sa vedome alebo nevedomky terčom alebo zdrojom manipulácie?

Zvoľte si spoločnú aktuálnu tému a napíšte krátky článok. Porovnajte vaše prístupy a obsahy. Diskutujte o nich a hľadajte optimum.

12

Udržujte očný kontakt, bavte sa o bežných veciach

Nie je to iba slušnosť. Je to aj časť toho byť občanom a zodpovedným členom spoločnosti. Je to aj spôsob, ako zostať v kontakte s okolím, prekonávať spoločenské bariéry a pochopiť, komu by sme mali a komu nemali dôverovať. Ak sa ocitneme v kultúre nactiutrhania, mali by sme spoznať psychologickú krajinu svojho denného života.

Prečo sa máme ľuďom dívať do očí? Aké môžu byť pohľady do očí a ich účinky? Poznáte k tomu zaužívané výroky?

Uvažujte, spolu so Snyderom, nad významom úsmevu, podania ruky, vľúdneho slova, susedskej, kolegiálnej pozornosti a úcty v minulosti a súčasnosti. Čo ich uplatňovanie generuje a čo môže privodiť ich absencia? Uveďte príklady z histórie i súčasnosti.

13

Združujte sa

Moc chce, aby vaše telo zoslablo od sedenia a vaše emócie vyprchali pred televíznou obrazovkou. Vymaňte sa z toho. Chodte na nepoznané miesta k neznámym ľuďom. Nájdite si nových priateľov a vykročte s nimi.

Snyder nabáda: „...je potrebné prekročiť dve hranice. Prvú – myšlienky na zmenu si musia osvojiť ľudia rôznych záujmov a povolání, ktorí nemusia súhlasiť so všetkým. Druhú – ľudia sa musia ocitnúť na miestach, ktoré nie sú ich domovom a medzi tými, ktorí neboli predtým ich priateľmi.“ (s. 70)

Snyder tiež hovorí o potrebe pôsobiť verejne a myslí si, že to závisí od schopnosti človeka udržať si sféru svojho súkromného života. „Slobodní sme len vtedy, keď sme to my sami, kto nakreslí deliacu čiaru medzi to, kedy je nás vidieť a kedy nás vidieť nie je.“ (s. 71)

Uvažuje tu Snyder o moci všeobecne alebo hlavne o autoritatívnej/totalitnej moci?

Máte vlastnú negatívnu alebo pozitívnu skúsenosť z poznávania nových miest a ľudí? Diskutujte navzájom.

Čo si myslíte o verejnom účinkovaní? Môže byť (mal by byť) každý človek nejako verejne činný? Čo všetko môže byť vašim verejným prejavom?

Ako si definujete, čo je 'súkromné' a čo je 'verejné'? A čo s tým má 'politické'? Prečo je dôležitá hranica medzi súkromným a verejným? Je súkromie absolútne?

14

Žite svoj súkromný život

Zákernejší vladári budú využívať proti vám to, čo o vás vedia. Čistite pravidelne svoj počítač od nainfikovaných programov. Nezabúdajte, že písať emaily znamená písať na oblohu. Uvažujte o využívaní alternatívnych foriem internetu, prípadne ho prosto menej používajte. Vybavujte si osobnú komunikáciu osobne. Z toho istého dôvodu vyriešte všetky právne problémy. Tyrani hľadajú háčik, na ktorý by vás chytili. Snažte sa nemať žiadne háčiky.

Snyder uvádza: „*Slobodní sme iba vtedy, ak máme kontrolu nad tým, čo o nás vedia iní ľudia a za akých okolností sa to dozvedeli.*“ A ďalej: „*Ktokoľvek, kto prenikne do vášho súkromia, vás môže ponižovať a ničiť podľa ľubovôle vaše vzťahy.*“ (s. 73)

Snyder sa odvoláva na analýzy Hannah Arendtovej¹⁵⁸, ktorá opísala, ako totalitarizmus odstraňoval rozdiel medzi súkromným a verejným, „*nielen aby zotročil jednotlivcov, ale aby presmeroval celú spoločnosť od normálnej politiky ku konšpiratívnym teóriám*“ (s. 74) Vo vzťahu k súčasnosti to podľa Snydera znamená riešiť vec individuálne zabezpečením vlastných počítačov, alebo kolektívne, napríklad podporou organizácií, ktoré sa zaoberajú ľudskými právami. (s. 75)

Ako sa s modernými nástrahami vyrovnávate Vy? Čo všetko je modernou nástrahou? Uvedomujete si riziká, o ktorých píše Snyder, Arendtová a iní? Alebo ich považujete za plané strašenie?

Máte kontrolu nad vlastným životom? Ak áno, ako sa to prejavuje? Ak nie, prečo?

Podporili ste niekedy/podporujete nejakú ľudskoprávnu organizáciu? Akú a čo to prináša vám a ostatným?

15

¹⁵⁸ ARENDTOVÁ, Hannah: *Původ totalitarismu I. – III.* Oikoymenth, 2013

Prispajte na dobrú vec

Buďte aktívni v politických i nepolitických organizáciách, ktoré vyjadrujú váš vlastný životný postoj. Vyberte si nejakú charitu, aj dve, a nastavte si automatický prevod peňažných príspevkov. Potom budete mať možnosť slobodnej voľby, ktorá podporuje občiansku spoločnosť a pomáha iným konať dobro.

Nadviažte na diskusiu k predchádzajúcemu poučeniu a pokračujte v nej na margo toho, čo hovorí Snyder.

Má vskutku charita alebo filantropia zmysel? Ak áno, ako sa prejavovala v minulosti ako v súčasnosti? Skúsili ste dobrovoľníčiť?

Uplatňujete svoju slobodnú vôľu/volbu spôsobom, o ktorom píše Snyder? Ak áno, ako? Ak nie, prečo? Porovnávajte rôzne stanoviská.

16

Učte sa od priateľov v cudzine

Udržujte svoje priateľstvá v zahraničí, prípadne sa spriateľte s novými známymi zo zahraničia. Súčasnú ťažkosť v Spojených štátoch sú prejavom širšieho trendu. Žiadna krajina nenájde riešenie sama. Zaobstarajte si pre seba a pre svoju rodinu cestovný pas.

Súhlasíte so Snyderom, že vlastníť pas je oslobodzujúce a že treba vidieť, ako rôzni ľudia na rôznych miestach reagujú na podobné problémy?

Prečo Snyder tvrdí, že žiadna krajina nenájde riešenie sama? Domýšľajte tému v priestore 21. storočia.

Čo vám dal pobyt/dali pobyty v zahraničí? Poznáte príklady ľudí, ktorí po kontakte so zahraničím začali rozmyšľať viac lokálne alebo viac globálne?

17

Pozor na nebezpečný slovník

Dávajte pozor, keď sa hovorí o extrémizme a terorizme. Zbystrite pozornosť, keď sa niekto odvoláva na *naliehavosť situácie* a *výnimky*. Protestujte, ak niekto zneužíva patriotické heslá.

To, pred čím Snyder vystríha, je uveriť tým, ktorí nám tvrdia, že bezpečnosť je možné získať iba za cenu straty slobody (s. 83) Snyder tvrdí: „*Neexistuje doktrína zvaná extrémizmus.*“ (s. 84)

Vráťte sa k diskusii pri 6. poučení.

Skúste definovať extrémizmus, ktorý je vyslovene negatívny, ktorý môže ublížiť ľuďom a spoločnostiam. Definujte terorizmus. Aké prejavy (z minulosti, súčasnosti) terorizmu evidujete? Znepokojuje Vás to?

Čo je patriotizmus? Môže sa stať nebezpečným? Kedy a ako? Súvisí táto problematika s identitou? Stretli ste sa už s takýmito úvahami? S čím všetkým sa podľa vás človek identifikuje? A čo vy?

Bezpečnosť a sloboda. Patria do diapazónu ľudských práv. Uvažujte o ich podstatách a o ich vzťahu. Možno vyjadriť, koľko potrebujeme bezpečnosti a koľko slobody?

18

Zachovajte pokoj, aj keď sa blíži niečo nepredstaviteľné

Moderné tyranie sú vlastne manažovaním teroru. Nezabúdajte, že každý teroristický útok autoritári využívajú na upevňovanie svojej moci. Nečakaná katastrofa si bude vyžadovať skoncovanie s politickou vyváženosťou, rozpustenie opozičných strán, zákaz slobody prejavu, porušovanie práva na spravodlivý súd a tak ďalej a tak ďalej, všetko staré triky hitlerovskej školy. Neskočte im na to.

„Naše ponaučenie by malo znieť, že náš prirodzený strach a žiaľ nesmú umožniť deštrukciu našich inštitúcií. Odvaha neznamená nemať strach alebo netrápiť sa obavami. Znamená okamžite, od prvej chvíle útoku...rozpoznať manažovanie teroru a postaviť sa mu na odpor.“ (s. 90)

Sú Snyderove výstrahy podľa Vás namieste? Ku ktorým 'moderným tyraniám' Snyder upína zrak? Ide aj o náš minulý politický priestor? Uplatnili sa niekedy „triky hitlerovskej školy“ aj u nás? Ktoré a ako? Čo ste o tom čítali, počuli, učili sa?

Stretli ste sa s výhradami voči politickej korektnosti/vyváženosti? Ak áno, v akej podobe? Poznáte nejaké súčasné príklady rozpustenia opozičných strán, zákazu slobody prejavu, porušovania práva na spravodlivý súd a pod.?

19

Buďte vlastenci

Buďte dobrým príkladom pre budúce generácie v tom, čo znamená Amerika. Budú to potrebovať.

Snyder konkrétne píše o tom, čo v USA vlastenectvo je a čo nie je. Prečítajte si tieto pasáže (s. 93. – 94.) a zamyslite sa nad ich variantom vo vzťahu k Slovenskej republike.

Súhlasíte alebo nesúhlasíte so Snyderom, že: „...vlastenec chce, aby jeho národ konal v súlade so svojimi ideálmi, čo znamená požadovať to najlepšie od samých seba...Vlastenec vyznáva univerzálne hodnoty a štandardy, podľa ktorých posudzuje svoj národ...“ (s. 94. – 95.)

Analizujte Snyderovo tvrdenie: „Demokracia v Európe v 20., 30. a 40. rokoch zlyhala a zlyháva dnes nielen vo väčšine Európy, ale v mnohých častiach sveta. Dejiny a naša skúsenosť pred nás predostierajú celé spektrum temných alternatív našej budúcnosti. nacionalista bude tvrdiť, že 'tu sa to nemôže stať', čo je prvý krok ku katastrofe. Vlastenec naopak hovorí, že sa to tu stať môže, ale že tomu zabránime.“ (s. 95)

Čo sú moderné univerzálne hodnoty a štandardy?

20

Bud'te čo najodvážnejší

Ak nikto z nás nie je pripravený zomrieť za slobodu, potom všetci zomrieme v tyranii.

Čo je to odvaha a ako sa prejavuje? Mali ste niekedy/máte vy odvahu? Ako sa to prejavilo/prejavuje?

Čo pre vás osobne znamená sloboda? Vymenujte jej formy.

Čo vieme robiť pre posilnenie slobody, aby sme za ňu nemuseli zomierať?

Ako sa prejavujú súčasné ohrozenia slobody? Identifikujete nejaké prejavy latentnej alebo otvorenej tyranie v súčasnosti?

Ako sa bránia demokratické spoločnosti, aby sa nestali tyraniami?

EPILÓG

Dejiny a sloboda

Snyder parafrázuje hlavného hrdinu Shakespearovej drámy Hamlet a tvrdí: „Naša doba sa skutočne vymkla z klbov... Musíme opraviť naše vnímanie doby, ak chceme obnoviť svoju oddanosť slobode.“ (s. 97) Záverom konštatuje: „Jedna vec je istá: ak mladí ľudia nezačnú robiť dejiny, politici večnosti a nevyhnutnosti ich zničia.“ A dodáva, že podmienkou robenia dejín je poznať ich.

Čo si myslíte o nasledovných konceptoch, o ktorých sa zmieňuje Snyder (s. 97. – 104.):

Politika nevyhnutnosti – prijatie tvrdenia (teleológie), že história smeruje iba jedným smerom, ku komunizmu alebo k liberálnej demokracii (t. j. že dejiny de facto končia)?

Politika večnosti – napríklad postoj národného populizmu: zmýtizovaná minulosť plná národných obetí bráni myslieť na možné budúcnosti; pozícia obeť otupuje impulz k sebakorekcii.

Snyder dodáva: „*Ak je politika nevyhnutnosti podobná kóme, politika večnosti je ako hypnóza: hľadíme do točiaceho sa víru cyklického mýtu, kým sa nedostaneme do tranzu – a potom urobíme na príkaz niekoho iného niečo šokujúce.*“ (s. 102) Podľa neho čelíme nebezpečenstvu prechodu od politiky nevyhnutnosti k politike večnosti, pričom obe politiky sú antihistorické.

C. METODICKÁ INŠTRUKCIA NA NAKRÚTENIE VIDEO V RÁMCI REALIZÁCIE KOMPETENCIÍ PRE DEMOKRATICKÚ KULTÚRU NA ŠKOLE

Vzdelávanie a video súťaž pre žiačky a žiakov stredných škôl

Podklad z projektu Nástroje na realizáciu rámca kompetencií pre demokratickú kultúru. Projekt v r. 2016 – 2017 realizoval v rámci medzinárodného programu Rady Európy Národný ústav celoživotného vzdelávania v spolupráci s Helsinským výborom pre ľudské práva na Slovensku.

Natočte krátke VIDEO o demokratickej kultúre na vašej škole!

Je podľa vás vaša škola demokratická? Je váš hlas vypočutý na úrovni triednej samosprávy, v žiackej školskej rade a rade školy? Myslíte si, že škola je priateľská voči žiačkam a žiakom? Zápasíte s problémom diskriminácie, šikany, nenávistných prejavov, príklonu k násilnému extrémizmu a nedemokratickým ideológiám? Myslíte si, že vám škola poskytuje dobrý hodnotový základ pre život v slobodnej a demokratickej spoločnosti? Pripravuje vás dobre pre pracovné uplatnenie sa na Slovensku i v Európskej únii? Je vyučovanie a život školy „in“ zoči-voči výzvam 21. storočia?

Ak vás podobné témy zaujímajú, natočte svoje krátke video, vyjadrite svoje názory, návrhy, predstavy!

Video-kroky k poznaniu a zdokonaľovaniu reality školy

- o spolupracujte s vašimi učiteľkami a učiteľmi a s vedením školy;
- o iniciujte, pripravte a uskutočnite vzdelávacie podujatie (prednášku s diskusiou, workshop a pod.) na tému „Kompetencie pre demokratickú kultúru“; inšpirácie nájdete aj v tejto publikácii;
- o pozvite si odborníčku alebo odborníka v tejto oblasti – vtiahnu vás do diskusie na tému, ktorá sa vás bytostne týka;
- o pokiaľ je to možné, pozvite tiež filmového profesionála alebo filmovú profesionálku, ktorý vám vysvetlí, že a) mať dojem, ideu, nápad a pretaviť ich do videa si vyžaduje určité špeciálne schopnosti; b) ukázať VÁŠ pohľad na demokratické procesy na škole si vyžaduje istú mieru zodpovednosti k obsahu, tvorivému procesu aj všetkým zúčastneným;
- o spoločne si pripravte (vyjasnite, konzultujte) štatút a časový harmonogram súťaže, na základe ktorého budú videá prezentované, hodnotené (kto bude tvoriť odbornú porotu?), ocenené, resp. využitie v ďalšom vzdelávacom, formálnom alebo neformálnom procese;
- o myslite aj na spätnú väzbu a pokračovanie;
- o pripravte, napríklad, dotazník na anonymné hodnotenie videí širšou školskou komunitou; pripravte sériu jasne formulovaných položiek dotazníka a ponechajte priestor aj na voľné odpovede, najmä podnety pre ďalšie zdokonaľovanie; dotazník vyhodnoťte a výsledky zverejnite na informačných plochách školy;
- o porovnajzte verdikt poroty a názor širšej školskej komunity;
- o zorganizujte diskusiu, na ktorej rozoberte aktivitu od A po Z a rozhodnite o ďalšom zdokonalení tejto aktivity/ďalších aktivít v záujme hlbšieho poznávania a nadobúdania kompetencií pre demokratickú kultúru ako aj zlepšovania demokratickej kultúry školy.

I. Metodicko-teoretická časť

Témy a otázky, ktoré vás môžu inšpirovať:

- o *Triedna samospráva a školský poriadok* (Mali sme dostatok času a priestoru oboznámiť sa so školským poriadkom, našimi právami a povinnosťami? Máme šancu a snažíme sa pozitívne ovplyvniť školský poriadok? Prihliada pedagogický zbor a vedenie školy na názor volených žiackych orgánov triednej samosprávy a žiackej školskej rady? Rešpektujeme prirodzenú

autoritu učiteľa a učiteľky? Vypočujeme si trpezlivo odlišný názor? Argumentujeme vecne a s rešpektom k druhým ľuďom? Sú vzťahy vnútri žiackeho kolektívu dobré, priateľské, kolegiálne?)

- *System a kvalita vyučovania* (Máme počas vyučovania možnosť diskutovať, alebo iba pasívne počúvať učivo? Zodpovedá prostredie a vybavenosť školy, obsahy a metódy vyučovania 21. storočiu? Zaujímame sa o školské vzdelávacie programy a navrhujeme ich doplnenie, úpravy a pod.? Vnímame našu školu ako „uzavretú“ alebo „otvorenú“? Je vaša škola viac-menej lokálna, alebo komunikuje so širším prostredím v rámci Slovenska alebo Európy/sveta? Ak áno, kým/čím to je a ako sa to prejavuje?)
- *Demokratická politická kultúra, občianske a politické práva, právo voliť* (Pripravuje nás škola dobre na to, aby sme v oseemnástich rokoch mohli zodpovedne a informovane využiť naše občianske a politické práva, napríklad volebné právo? Patrí politika na školy? Ak áno, v akej podobe? Ak nie, prečo nie a kde by sa mali mladí ľudia oboznamovať s princípmi demokratickej politickej kultúry? Mali by mať mladí ľudia možnosť voliť už skôr, napríklad od šestnástich rokov ako v Rakúsku?)
- *Kultúrna rozmanitosť, prevencia násilného extrémizmu a radikalizmu* (Oprávnené sa už dlhší čas hovorí o náraste extrémizmu a radikalizmu? Aký je váš názor na tieto fenomény a ich príčiny? Stretávate sa s nenávisťou rečou namierenou proti osobám z rôznych menšinových skupín/menšinovým skupinám a spochybňovaním demokracie ako takej? Poznáte niekoho, kto sa aktívne zapája do činnosti organizovaných skupín s extrémistickou rétorikou a programom? Poskytuje, podľa vás, vaša škola dostatok času a možností pre poznanie, tréning a žitie demokracie, občianstva, ľudských práv, spolužitia v kultúrnej rozmanitosti? Čo robíte vy?)
- *Škola priateľská k deťom* (Je na škole bezbariérový prístup pre zdravotne znevýhodnených ľudí? Má škola odborníčky a odborníkov z oblasti psychológie, pedagogického, kariérneho poradenstva a asistencie, ktorí pomáhajú začleneniu sa detí z iného kultúrneho a jazykového prostredia a tých, ktoré majú špeciálne potreby (napríklad, detí na vozíčkoch, autistických detí, detí s dys-danosťami a pod.)? Je na škole priateľské a príjemné prostredie? Sú triedy, chodby a iné priestory školy a jej okolia komfortné pre všetkých zúčastnených? Je v areáli školy dostatok zelene, príjemných zákutí, možností na pohyb a športovanie? Venuje škola pozornosť problematike ochrany životného prostredia?)
- *Know how na kultúru demokracie* (Viete o nejakom originálnom vklade vašej školy k tomu, čo nazývame kultúrou demokracie alebo demokratickou kultúrou? Máte sa čím popýšiť? Mali by o tom vedieť iné školy alebo ministerstvo školstva? O čo ide a kto je za tým?)

II. Prakticko-technická časť

Miesto natáčania: škola, ktorú navštevujete a najlepšie poznáte;

Dĺžka videa: cca 1 - 2 minúty;

Potrebná výbava: kamera alebo mobil s videom, laptop so strihovým softwarom;

Jazyk videa: video môže byť ozvučené alebo opatrené titulkami (vrátane cudzojazyčných);

Druhy videa: vaše snímky môžu byť dokumentárne, ale aj hrané, kreativite sa medze nekladú; môžete robiť rozhovory či anketu, natáčať skutočné situácie, alebo inscenovať hrané scény; návrhy si pripravte dopredu vo forme krátkeho scenára alebo námetu (max. 1 – 2 strany A4); pamätajte na možnosť konzultovať ich s filmovou profesionálkou alebo filmovým profesionálom.

Ochrana osobných údajov:

Myslite na to, že súčasťou demokratickej kultúry je ochrana osobných údajov. Spolupracujte preto od počiatku aktivity s vedením školy, ktoré disponuje usmernením rezortu školstva, <https://www.minedu.sk/ochrana-osobnych-udajov-v-rezorte-skolstva/>

Zoznam vybraných použitých skratiek

CEDAW	Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women)
EDLP	Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd
EP	Európsky parlament
EÚ	Európska únia
EWC	Európske centrum Wergeland (European Wergeland Centre)
IOM	Medzinárodná organizácia pre migráciu (International Organisation for Migration)
KDK	Kompetencie pre demokratickú kultúru
NÚCŽV	Národný ústav celoživotného vzdelávania
OSN	Organizácia spojených národov
	VZ OSN Valné zhromaždenie OSN
PAP	Pekinská deklarácia a akčná platforma
RE	Rada Európy
	PZ RE Parlamentné zhromaždenie RE
SR	Slovenská republika
ŠPÚ	Štátny pedagogický ústav
UNESCO	Organizácia Spojených národov pre vzdelávanie, vedu a kultúru (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
VDEP	Všeobecná deklarácia ľudských práv
VO	Všeobecné odporúčanie (tu – prijaté Výborom CEDAW)
ZEÚ	Zmluva o Európskej únii
ZFEÚ	Zmluva o fungovaní Európskej únie

Autorky a autor

Mgr. Katarína Cigánová

Etnografka, školiteľka a projektová manažérka oddelenia Európskych záležitostí Academie Istropolitany Novy. Vo svojej školickej činnosti sa, aj ako členka Team Europe pri Zastúpení Európskej komisie na Slovensku, venovala histórii Európskej únie, inštitúciám, rozhodovaniu včítane Európskej občianskej iniciatívy i regionálnej politike. Poskytuje konzultácie pre prípravu na prácu v inštitúciách EÚ a pôsobí ako hodnotiteľka vzdelávacích projektov.

PhDr. Dagmar Horná, PhD.

Politologička, aktívna ako lektorka, výskumníčka, projektová manažérka, štatutárka. Predsedníčka Celostátnej komisie Olympiády ľudských práv a OLYMP; členka Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť; členka Správnej rady Slovenského národného strediska pre ľudské práva; členka Sekcie vzdelávania Slovenskej komisie pre UNESCO; externá vysokoškolská učiteľka Katedry politológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a spolupracovníčka UNESCO Katedry pre ľudskoprávne vzdelávanie na Univerzite Komenského v Bratislave; členka Predstavenstva Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku.

Mgr. Adriana Mesochoritsová

Politologička, rodová trénerka a aktivistka. Od roku 1999 pôsobí v mimovládnom sektore, s výnimkou rokov 2003/2004 (riaditeľka Odboru rovnosti príležitostí na MPSVaR SR). Zameriava sa na oblasť prevencie násilia na ženách, reprodukčné práva a rodové vzdelávanie. Vede tréningy, prednáša, publikuje, organizuje kampane, pripomienkuje strategické materiály, realizuje projekty. Je štatutárnou zástupkyňou o. z. Možnosť voľby, členkou Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť a podpredsedníčkou Výboru pre rodovú rovnosť. V roku 2015 sa stala laureátkou ocenenie Piata žena v kategórii AKTIVIZMUS.

PhDr. Kálmán Petőcz, PhD.

Predseda Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku. Filozof, politológ a diplomat; podpredseda za občiansku spoločnosť Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť. V rokoch 1999-2005 pôsobil ako veľvyslanec SR pri OSN v Ženeve, neskôr i na Úrade vlády, prednášal na univerzitách. Vo svojej publikačnej, pedagogickej a projektovej činnosti sa venuje otázkam liberálnej demokracie, dejín diplomacie, ľudských práv, slovensko-maďarských vzťahov, inkluzívneho vzdelávania, vzdelávania k demokracii a európskemu povedomiu. Je členom Celostátnej komisie a odborných porôt Olympiády ľudských práv.

KOMPETENCIE PRE DEMOKRATICKÚ KULTÚRU

Autorky a autor: Mgr. Katarína Cigánová, PhDr. Dagmar Horná, PhD., Mgr. Adriana Mesochoritsová, PhDr. Kálmán Petőcz, PhD.

Editor a editorka: PhDr. Kálmán Petőcz, PhD., Mgr. Marta Jendeková

Academia Istropolitana Nova, Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku, 2020.